

ACTA MUSEI DEVENSIS

VII

ACTA MUSEI DEVENSIS

SARGETIA

VII

1970

„ACTA MUSEI DEVENSIS"
Anuarul muzeului din Deva
Orice corespondență se va adresa:
Muzeul județean Hunedoara-Deva
Str. Dr. Petru Groza, nr. 39.

„ACTA MUSEI DEVENSIS"
Annuaire du musée de Deva
Toute correspondance sera envoyée à l'adresse:
Muzeul județean Hunedoara-Deva
Str. Dr. Petru Groza, nr. 39.

SUMAR

ISTORIE

NOTE

ŞTIINŢELE NATURII

SOMMAIRE—INHALT

HISTOIRE

NOTES

SCIENCES NATURELLES

ISTORIE

VESTIGII DACICE DE PE CURSUL MIJLOCIU AL MUREŞULUI

Liviu Mărghitan

Săpături arheologice recent efectuate de Muzeul Judeţean Hunedoara-Deva pe Valea Mureşului hunedorean au documentat, pe ambele părţi ale acestui rîu, pe care izvoare literare antice îl menţionează în Dacia[1], vestigii dacice neatestate pînă în prezent. Recentele descoperiri, împreună cu fondul vechi de materiale dacice din preajma anticului Maris, în majoritate ieşite întîmplător la iveală[2], oferă un plus consistent de mărturii concrete ce atestă prezenţa intensă, activă şi îndelungată a autohtonilor daci pe aceste meleaguri. Considerabila sporire numerică şi calitativă a vestigiilor dacice de pe Mureşul mijlociu reprezintă o punte de legătură, pe care cercetări viitoare o vor amplifica, între nucleul dacic din jurul Sarmizegetusei Regia şi aşezările dacice din cîmpia Aradului. Grupul de localităţi în care s-a documentat de curînd prezenţa dacilor pune în evidenţă, cu argumente noi, faptul că pe valea Mureşului continuitatea aşezărilor cît şi unitatea culturală a populaţiei dace a fost o realitate. Investigaţiile extinse pe un areal ce depăşeşte lungimea de 70 km, cercetările fiind în curs de desfăşurare, au dat deja la iveală urme arheologice ce permit de pe acum să întrevedem că meleagurile mureşene aveau şi în epoca dacică un rol cel puţin egal cu acela pe care l-au deţinut în perioada romană.

Vasta cîmpie dintre Vinţul de Jos şi Orăştie străbătută de meandrele Mureşului, putem afirma, că este încinsă de un veritabil colier de urme dacice. Prezente în zona de interferenţă a zonei de şes cu dealurile ce flanchează valea Mureşului, aceste vestigii înconjoară cîmpul de pe ambele maluri ale rîului. În partea de sud avem cunoscutele tezaure şi obiecte de podoabă de argint din Săliştea (Cioara)[3], Vaidei[4], Orăştioara de

---

[1] H e r o d o t, *Istorii*, IV, 48; S t r a b o n, *Geografia*, VII, 3, 13 (c. 304); *Istoria României*, Bucureşti, 1960, I, p. 262; I. I. R u s s u, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1967, p. 111.

[2] Tezaure de obiecte de argint şi piese de podoabă dacice, monede dacice, greceşti şi romane republicane, ceramică dacică, etc. au fost publicate în diferite reviste apărute în decursul a patru decenii.

[3] V. P î r v a n, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 531—533, 535—536, 538, 559, 622—623, 785; L. M ă r g h i t a n, *Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Săliştea*, Studii şi cercetări de istorie veche, 1969, 2 tom. 20, p. 315—327.

[4] D. P o p e s c u, *Objets de parure geto-daces en argent*, Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 202.

Sus[5] şi Orăştie[6]. Grupul de obiecte de artă se întregeşte cu urmele arheologice de pe dealul Cetate situat la mică distanţă de confluenţa apei Cugirului cu Mureşul. Acest vîrf, necercetat încă în mod sistematic, a oferit pe lîngă fragmentele ceramice dacice[7], numeric de loc neglijabile, un tezaur de monede de argint de tipul Hunedoara[8] şi un alt grup de tetradrahme[9] din care s-au recuperat de la cei ce au găsit tezaurul numai 9 piese. Alte două monede de argint de tipul Hunedoara, după un inventar muzeal din secolul trecut, ar fi fost descoperite într-un loc neprecizat de pe raza oraşului Orăştie[10]. Pe malul de nord, alături de tezaurul de podoabe de argint de la Sărăcsău[11], colierele din acelaşi metal de la Inuri[12] şi Vinţul de Jos[13], pe dealul Piatra cu Stînjeni din Inuri, o săpătură ocazională a dat la iveală ceramică dacică[14] şi un tezaur de monede de argint romane republicane[15]. Pe aceeaşi parte de rîu, în vecinătatea Germisarei[16], tezaurul de monede de tip Hunedoara aflat la Bozeş[17] şi urmele de locuire semnalate pe Cetăţeaua, vîrf situat în partea de sud a satului Ardeu[18] evidenţiază o prezenţă mai pregnantă a dacilor în aceste locuri, completînd cu noi elemente ştirile pe care ni le transmite Ptolemeu. Materialele semnalate pînă de curînd în mod sporadic pe dealul Cetăţeaua se completează, pe lîngă ceramica lucrată cu mîna, cu o cantitate însemnată de fragmente ceramice, vase de lut produse cu roata (Fig. 1) ajunse la muzeul din Orăştie. Inventarului de obiecte de lut li se adaugă o pafta (aplică?) de argint ornată cu motive animaliere, brăţări de bronz de factură celtică şi o nicovală pentru bijutier, confecţionată de asemenea din bronz[19]. Variatul grup de vestigii de epocă dacică pe Cetăţeaua confirmă faptul că vîrful calcaros ce domină drumul spre Mureş a fost utilizat ca punct de observare, şi la nevoie de baraj, pe

---

[5] M. Roska, *Repertoriu arheologic pentru Transilvania*, Cluj, I, 1942, p. 22, nr. 80.

[6] D. Popescu, *op. cit.*, p. 200.

[7] M. Neda, *Urme vechi din Cugir*, Revista Istorică Română, X, 1940, p. 385—386; Oct. Floca. *Tezaurul monetar de la Cugir*, Studii şi cercetări numismatice, II, 1958, p. 106—107.

[8] *Contribuţii numismatice*, Archaeologiai Értesitö, III, 1870, p. 89; V. Pîrvan, *op. cit.*, p. 601, 716; M. Roska, *op. cit.* p. 144, nr. 332.

[9] Oct. Floca, *op. cit., loc. cit.*

[10] V. Mihalyi de Apşa, *Cerculariu*, Lugoj, 1888, nr. 1396, p. 127.

[11] Oct. Floca, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice. Tezaurele de la Sărăcsău şi Seica Mică*, Bucureşti, 1956, p. 7—18.

[12] M. Roska, *op. cit.*, p. 47, nr. 177.

[13] *Idem*, p. 22, nr. 80.

[14] Oct. Floca, *Un nou tezaur monetar şi o nouă aşezare străveche pe teritoriul regiunii Hunedoara. Contribuţii la cunoaşterea regiunii Hunedoara*, III, 1956, p. 11—17, fig. 1—7.

[15] Idem, p. 38.

[16] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 108.

[17] T. Bălan, *Tezaurul de monede dacice de la Bozeş*, Sargetia, IV, 1966, p. 52.

[18] Idem, p. 53.

[19] Prin grija tov. Valeriu Todea şi Nicolae Adam o însemnată parte a materialelor arheologice de la Ardeu au ajuns în colecţia muzeului din Orăştie.

FIG. 1. ARDEU — FRUCTIERĂ DIN PASTĂ CENUŞIE

artera de circulaţie de pe pîrîul Madei, ce lega, traversînd valea Mureşului în apropierea Germisarei, cetatea de reşedinţă a dacilor cu ţinutul bogat în metale nobile din părţile Zlatnei.

La sud de Mureş, două locuri în care s-au descoperit podoabe de argint atestă prezenţa dacilor în intervalul cuprins între Orăştie şi Deva. Un tezaur de podoabe dacice e atestat la Nădăştie[20] localitate situată aproape de vărsarea în Mureş a Streiului. Aproximativ la nouă km spre vest, dintr-un loc neprecizat de pe cuprinsul municipiului Hunedoara, există o brăţară de argint lucrată în stilul specific artei toreutice dacice[21].

Apropierea de Mureş a şirului de dealuri ce formează extremitatea de nord a masivului Poiana Rusca face ca prezenţa dacilor să urmeze mai strîns cursul rîului. Unul din aceste vîrfuri care a furnizat felurite dovezi materiale produse de daci este Dealul Cetăţii din Deva. De aici s-au scos la iveală în diverse săpături ocazionale vase de provizii, de tip sac, fragmente de recipiente ornamentale cu brîuri alveolare şi unelte de fier[22]. Investigaţii recente, prilejuite de lucrările de consolidare a cetăţii medievale au avut ca rezultat atestarea ceramicei dacice chiar pe terasa superioară a dealului. În ambianţă cu fragmentele de vase cu brîuri alveolate au apărut toarte şi părţi de ceşti dacice, categorie de recipiente neatestată pînă acum pe Dealul Cetăţii[23] (Pl. I).

Cercetarea sistematică a unui cuptor pentru ars vase[24], documentat pe vatra oraşului, reprezintă cea mai elocventă dovadă a prezenţei dacilor la Deva. Existenţa acestei instalaţii e consecinţa faptului că popularea acestor meleaguri era suficient de intensă pentru a determina clădirea

---

[20] M. R o s k a, *op. cit.*, p. 109, nr. 92.

[21] I d e m, p. 110, nr. 73.

[22] O c t. F l o c a, *Urme dacice pe dealul cetăţii Deva, Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 209, fig. 5—12.

[23] I. P. A l b u, *Noi descoperiri pe dealul cetăţii Deva, Apulum*, VIII, (sub tipar).

[24] O c t. F l o c a, *Harta arheologică a municipiului Deva, Sargetia*, VI, 1969, p. 20.

unor cuptoare pentru ars ceramică cu o capacitate de producţie relativ mare. Cerinţele locale de vase erau deci suficiente pentru ca o asemenea instalaţie să fie într-adevăr necesară şi în acelaş timp rentabilă.

Lucrările agricole de pe Dealul Paiului, au dat la iveală cu ani în urmă un vas bitronconic de lut ars. Referirile bibliografice referitoare la această cană caracteristică îndeosebi secolului I î.e.n. menţionează că recipientul ar fi conţinut un tezaur de monede republicane romane[25]. Vestigiile numismatice din zona Devei sînt însă şi mai numeroase. Pădurea Bejan e locul în care s-a aflat un tezaur de piese de argint emise de oraşele Dyrrhachium şi Apollonia, depuse împreună cu monede romane din perioada republicii. De pe dealul Colţ e atestat încă un tezaur monetar[26] avînd o compoziţie asemănătoare cu cel de pe Dealul Paiului.

Dacă la Deva, deşi urmele sînt numeroase, din cauza extinderii oraşului contemporan nu sînt posibile săpături mai ample care să documenteze o complexă aşezare dacică, o cercetare s-a efectuat pe vîrful Piatra Coziei (cota 686). Făcînd parte din acelaşi grup montan cu Dealul Cetăţii, înălţimea cu pante abrupte Piatra Coziei domină spre vest pînă către Ilia întreaga vale a Mureşului. Pe mai multe terase situate pe coasta de est şi sud a dealului au fost dezvelite în cursul a două campanii de săpături o gamă foarte variată de materiale arheologice dacice. Secţiunile trasate au dus la colecţionarea unui apreciabil număr de vase întregibile de o amplă varietate de forme, dimensiuni şi mod de ornamentare. Ceşti dacice cu una sau două toarte, unele ornamentate cu motive florale reliefate, chiupuri, vase borcan, fructiere lucrate la roată, sînt prezente pe fiecare terasă. Sînt frecvente recipientele de mari dimensiuni confecţionate îndeosebi la roată, ornamentele cu linii în val incizate şi fructierele cu picior înalt, lucrate din pastă de culoare gri. Cîteva fragmente de vase se relevă de restul ceramicii purtînd urme de pictură. Pe o buză de tavă se disting linii albe dispuse radial, iar pe un fragment din pastă fină, de culoare roşie, sînt trasate linii roşii şi cenuşii. În asociere cu ceramica s-au descoperit obiecte de fier între care predomină cuiele şi piroanele cu capul aplatizat, cuţitele cu lamă curbă, vîrfuri şi călcîie de lance, vîrfuri de săgeţi, o brăţară de fier cu extremităţile înfăşurate pe bară şi o balanţă (Planşa II). Chirpiciul cu urme de bîrne, cuiele şi cenuşa admit prezumţia că locuinţele aşezării erau construite din lemn. Cărbunii şi cenuşa de pe terase (Fig. 2) cît şi un fragment de cupă cu picior, ars pînă la vitrifiere, provin în urma unui puternic incendiu care a încheiat existenţa aşezării. Ceramica de pe vîrful Piatra Coziei îşi găseşte numeroase analogii tipologice şi de ornamentaţie în cadrul materialelor similare din cadrul aşezărilor dacice datînd din secolul I î.e.n. — I e.n. Prin faptul că nu s-au găsit ziduri de piatră, importanţa aşezării a cărei pronunţat caracter civil se îmbină cu rolul de punct de observaţie nu este diminuată. Dealul izolat, cu pante greu de urcat chiar fără amenajări speciale, a putut să fie utilizat în scopul arătat în condiţii mulţumitoare. Referitor la durata în timp a aşezării de la Cozia lipsa

25 *Ibidem.*

26 I d e m, p. 21; M. R o s k a, *op. cit.*, p. 67, nr. 36.

FIG. 2. PIATRA COZIEI — VATRĂ DE FOC

materialelor de factură romană cît şi puternicul incendiu care se pare că a distrus-o definitiv ne conduc spre unul din tragicele episoade ale luptelor pentru supunerea dacilor de către romani încheiate în primul deceniu al secolului II e.n.[27].

Dacă în săpăturile de pe vîrful Piatra Coziei nu s-au găsit monede, o descoperire prilejuită de lucrările agricole a confirmat prezenţa unei piese numismatice în această zonă. În satul Cirjiţi, situat pe drumul dintre Cristur şi Cozia, s-a găsit o monedă schifată de tipul Hunedoara, confecţionată din bronz (Fig. 3). Aversul poartă acelaş chip stilizat de pe monedele locale de argint, iar reversul din cauza excesivei eroziuni este dificil de identificat.

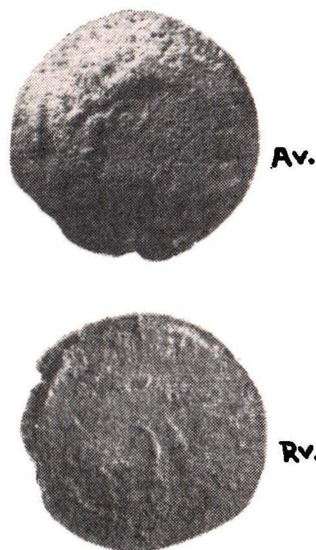

FIG. 3. CÎRJIŢI — MONEDĂ DE BRONZ

O poziţie la fel de dominantă pe valea Mureşului ca aceea pe care o are Piatra Coziei, o deţine la 10 km vest de acest vîrf, dealul Măgura. Pe platoul superior al acestei înălţimi din preajma Iliei, escavaţiile unei cariere de piatră au dus la descoperirea unui nivel de locuire dacic. O parte a vestigiilor

[27] M. Valea, L. Mărghitan, *Aşezarea dacică de la Cozia-Deva*, *Sargetia*, VI, 1969, p. 47—53.

FIG. 4. BRETEA MUREȘANĂ — VAS DE PROVIZII

din acest punct și cele din teritoriul înconjurător au ajuns în colecțiile muzeului din Deva. Se păstrează urme ale unor vetre de foc, chirpici cu urme de lemn fasonat și nefasonat[28]. Ceramica se caracterizează prin motivele ornamentale compuse din brîuri alveolare[29], decor aplicat și pe un vas de provizii aflat la Bretea Mureșană[30] localitate de la poalele Măgurei (Fig. 4). Buza unei fructiere confecționată din pastă de calitate superioară, de culoare gri[31], gen de recipient atestat în complexele dacice datate în secolele I î.e.n. și I e.n. constituie un indiciu de datare cel puțin pentru o parte a ceramicii din această așezare. Tot spre această încadrare cronologică conduc și toartele de ceşti dacice împreună cu părți din vase tronconice și bitronconice[32]. Varietatea și numărul mare al urmelor de cultură materială descoperite pe dealul Măgura atestă cu claritate existența unei așezări destul de întinse, pe care cercetări anterioare, ipotetic o identificau cu Singidava[33].

Situată la vest de Ilia, așezarea fortificată dacică de la Cîmpuri Surduc deține o poziție cheie în fața pasului Dobrei, poartă de trecere din Banat pe valea Mureșului. Aici vestigiile dacice sînt amplasate în două puncte situate la circa 1 km unul de altul. Pe platoul de la Mănăstire era o fortificație din zid de piatră, iar pe vîrful Cetățeaua, de pe care se zărește dealul Măgura, se găsea un punct de observație dependent de cetatea mare. Fortificația principală din locul La Mănăstire consta dintr-un zid ce urma în general marginile platoului, închizînd o suprafață ovală (37 × 22 m). La piciorul peretelui masiv din blocuri de piatră nefasonate, era un strat gros de chirpici ce acoperă o fîșie lată de 6—7 m. Masiva fîșie de lipitură, ce se subțiază treptat pe măsură ce se îndepărtează de baza de piatră, dovedește că zidul de la o înălțime oarecare era din lemn și pămînt. Interiorul fortificației avea in mai multe locuri vetre de foc în jurul cărora se găseau din abundență felurite fragmente ceramice de factură dacică, oase de animale, unelte și arme de fier, ș.a.[34].

---

28 Inedite. Inventarul muzeului Deva, nr. 4985—4990; 11176—11178.

29 I d e m, nr. 11148—11150.

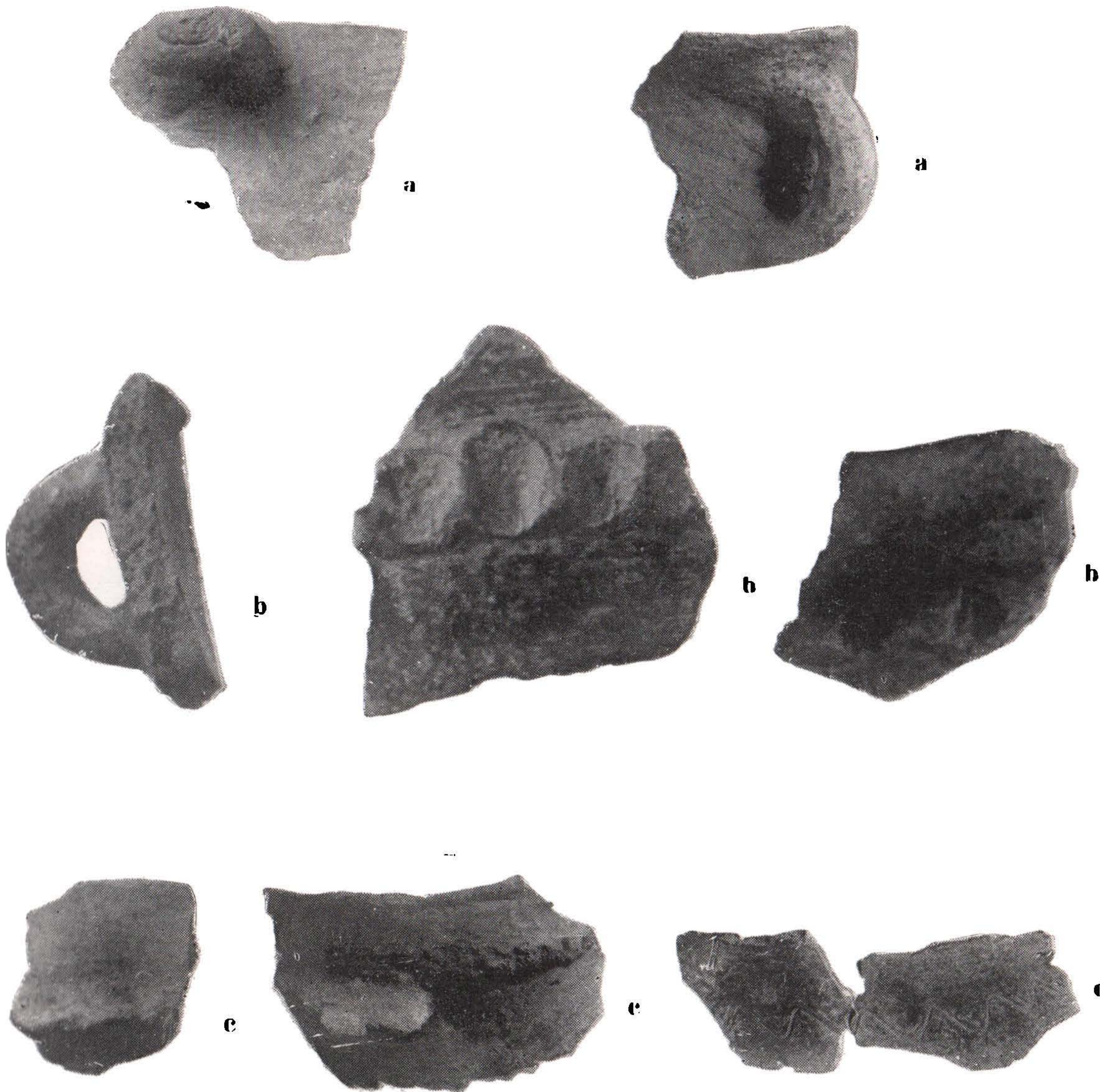
30 I d e m, nr. 4962.

31 I d e m, nr. 11147.

32 I d e m, nr. 11150, 11179.

33 C. D a i c o v i c i u, *La Transilvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 56, nota 1; N. G o s t a r, *Singidunum și Singidava, Studii și cercetări de istorie veche*, 2, an. IX, 1958, p. 417 și nota 1.

34 M. V a l e a, L. M ă r g h i t a n, *Așezarea dacică de la Cîmpuri Surduc, Sargetia*, IV, 1966, p. 66—67.

PLANȘA I. *DEVA*

a) FRAGMENTE CERAMICE PROVENITE DE PE DEALUL CETĂȚII
b) FRAGMENTE DE VASE LUCRATE FĂRĂ ROATA OLARULUI — COMPLEXUL AGRICOLE DE EPOCĂ ROMANĂ
c) FRAGMENTE DE VASE AFLATE ÎN PREAJMA CUPTORULUI DACIC

PLANȘA II. *PIATRA COZIEI*

a) FRAGMENTE DE VASE DE PROVIZII LUCRATE LA ROATĂ
b) VAS BORCAN LUCRAT LA MÎNĂ
c) FRUCTIERĂ DIN PASTĂ CENUȘIE
d) CANĂ BITRONCONICĂ
e) FRAGMENT PICTAT
f) TOARTE „ȘTAMPILATE"
g) FRAGMENTE DE CEȘTI
h) FRAGMENTE DE VASE LUCRATE LA MÎNĂ

PLANŞA III. *CÎMPURI — SURDUC*

a) TOARTE DE CEŞTI
b) TOPOR DE FIER
c) FRAGMENTE DE VASE DE PROVIZII
d) CANĂ BITRONCONICĂ

Materialele de pe vîrful Cetățeaua, deși mai puține datorită dimensiunii reduse a terenului (25 m în diametru) sînt concludente în privința încadrării lor tipologice și cronologice. Ceramica constă din cești dacice de diverse dimensiuni, căni bitronconice cu o toartă, vase borcan ornate cu brîuri de alveole, fragmente de recipiente mari pentru provizii. Aici s-au descoperit și două drahme emise de orașele Dyrrhachium și Apollonia ce se adaugă exemplarelor similare aflate aici cu multe decenii în urmă, din care o singură piesă a ajuns la muzeul din Deva[35]. Existența așezării dacice fortificată de la Cîmpuri Surduc se pare că a fost curmată brusc printr-un violent incendiu în cursul secolului I î.e.n.[36]. Nu este exclus însă ca viitoare cercetări în această zonă neepuizată arheologic să scoată la lumină urme de cultură materială dacice ulterioare mijlocului celui din urmă veac de dinaintea erei noastre.

Malul stîng al Mureșului se remarcă prin două tezaure monetare compuse din monede anterioare pătrunderii romanilor în părțile norddunărene. Din satul Rădulești, învecinat Dobrei, provine un grup de monede schifate de tipul Hunedoara[37]. Din localitatea Tisa sînt menționate 50 de tetradrahme thasiene, 19 drahme din Apollonia și 37 ale orașului Dyrrhachium, 837 denari romani consulari; 11 imperiali și două „imitații barbare"[38], probabil monede de tipul Hunedoara.

Șirul urmelor dacice se continuă și pe cursul inferior al Mureșului dovedind aceiași gamă bogată și diversificată de materiale. În vecinătatea județului Hunedoara sînt tezaurul monetar compus din piese de tip hunedorean, de la Temeșești[39] și fibulele de argint specific dacice descoperite la Vărădia de Mureș[40]. Părțile arădene, pînă la marea așezare de la Pecica, prezumtiva Ziridava[41], au dat pînă în stadiul actual al cercetărilor, numai pe terenul ce poate fi considerat ca vale a Mureșului mai mult de douăzeci de puncte cu vestigii dacice[42]. Ele documentează persistența autohtonilor daci începînd cu secolul III î.e.n. pînă în cel de al patrulea veac al erei noastre[43].

Spre aceiași periodizare ce acoperă o durată de timp de mai multe sute de ani ne îndrumă și vestigiile dacice de pe cuprinsul Mureșului hunedorean. Cu toate că în urma cuceririi celei mai mari părți a teritoriului Daciei de către romani, din secolul II e.n. marile așezări dacice încetează, nu dispar însă și materialele arheologice, îndeosebi ceramica,

---

35 M. Roska, *op. cit.*, p. 123, nr. 119.

36 M. Valea, L. Mărghitan, *Așezarea dacică de la Cîmpuri Surduc, Sargetia* IV, 1966, p. 72.

37 Oct. Floca, *Monnaies „daciques" du type Hunedoara*, Dacia, XI—XII, 1945—1947, p. 89 și urm.

38 I. Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița*, 1920, p. 39, nr. 688.

39 K. Pink, în *Dissertationes Pannonicae*, II, 15, Budapesta, 1939, p. 73; B. Mitrea, în *Ephemeris Daco-Romana*, X, Roma, 1934, p. 48 și urm.

40 *Orvos Természettudományi Értesitö*, XII, Cluj, 1887, p. 56—57, nr. 36.

41 I. H. Crișan, *Ziridava, Apulum*, V, 1965, p. 127—134.

42 E. Dörner, *Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădan*, Arad, 1968, p. 6—11, 14—15.

43 Idem, p. 13 și 23.

de factură dacică. Săpături efectuate de curînd au atestat fragmente de vase dace în complexul agricol roman dezvelit la Deva şi în cadrul aşezării romane Micia[44].

Recentele descoperiri de aşezări amplasate pe vîrfurile dealurilor ce domină împrejurimile, cele mai multe cu legătură vizuală între ele, fac viabilă remarca lui Florus[45], *Daci montibus inhaerent,* şi pentru aria hunedoreană de pe Mureş. Vîrfurile greu accesible ca Cetăţeaua din hotarul Ardeului, Dealul Cetăţii din Deva, Piatra Coziei, Măgura, Cetăţeaua din Cîmpuri — Surduc, erau cu siguranţă aşezări civile dar aveau şi rolul de puncte de observare şi transmitere a veştilor spre centrul dacic din munţii Orăştiei. Aşezările de pe terasele superioare ale dealurilor ce urmează spre vest de Deva, cursul Mureşului, pot fi socotite ca puncte de observare periferice adiacente acelui amplu sistem defensiv construit şi coordonat după un plan unitar conceput de o putere centrală stăpînă pe vaste resurse de oameni şi material[46]. Tezaurele de monede şi de obiecte de podoabă de argint în majoritate se pare că au fost ascunse de posesorii lor în vremuri de restrişte. Numai aşa poate fi explicat faptul că cele mai multe dintre ele nu s-au găsit în interiorul aşezărilor ci în locuri în care orice alte urme de locuire lipsesc. Această categorie de descoperiri constituie referiri indirecte la numeroasele frămîntări de ordin social politic din sînul societăţii dacice ce se găsea în ultimele veacuri ale erei vechi pe calea unificării într-un stat propriu, eveniment consemnat şi în izvoare literare ale vremii"[47].

Este firesc ca o arteră naturală de circulaţie atît de importantă amplasată pe un teren de mare fertilitate, cu o populaţie numeroasă, să nu fi rămas în afara unor evenimente atît de complexe. Numărul mereu în creştere a vestigiilor dacice situate pe valea Mureşului, databile in perioada de ascensiune a societăţii autohtone, de asemenea nu trebuie să surprindă, deoarece o arie teritorială ce constituia suportul agricol pentru aşezările atît de dense din Munţii Orăştiei[48] trebuia să fie intens populată, existînd o nevoie permanentă de lucrători agricoli. Materialele arheologice prezente în cantităţi mai mult decît apreciabile, cît şi diversitatea lor, situate pe terase apropiate unele de altele, în unele cazuri acoperind întreg platoul superior al dealului susţin existenţa unor adevărate sate compacte[49] şi în zona hunedoreană ce nu e inclusă direct nucleului dacic din jurul Grădiştei de Munte. Chirpiciul în asociere cu vetrele de foc şi cuiele de fier de diferite dimensiuni atestă că aşezările recent scoase la iveală se compunea din case de lemn, materie primă existentă din abundenţă în această regiune.

---

44 Oct. Floca, *Harta arheologică a municipiului Deva,* Sargetia, VI, 1969, p. 20, fig. 14; Materiale inedite păstrate în colecţia Muzeului Judeţean Hunedoara — Deva.

45 Florus, II, 28 (IV, 12), 18 *(Bellum dacicum).*

46 *Istoria României,* I, p. 279.

47 Strabon, *Geografia,* VII, 3, 11.

48 H. Daicoviciu, *Însemnări despre Dacia* (XXIII), Dacii la Sesiunea muzeelor, *Steaua* 7 (234), Cluj, 1969, p. 67.

49 H. Daicoviciu. *Addenda la „Aşezările dacice din Munţii Orăştiei",* Acta Musei Napocensis, I, Cluj, 1964, p. 123.

Grupul de aşezări dacice cercetate în ultimele campanii arheologice constituie după cum o confirmă îndeosebi ceramica, noi verigi ale grupului de sate dacice ce coborau spre Mureş[50] şi adăugăm noi localităţi ce urmau valea acestui rîu. Cifric urmele dace de pe Marisus şi văile afluenţilor săi, depăşesc cu mult şi avem toate motivele să întrevedem că ele vor spori, cele cîteva aşezări dacice consemnate pe cuprinsul actualului judeţ Hunedoara de scriitorii antici. Documentarea mai multor aşezări aproape identice ca dimensiuni amplasate pe ambele maluri ale Mureşului, recomandă încercării de a localiza Singidava un plus de prudenţă. Numai extinderea şi intensificarea investigaţiilor arheologice de-a lungul apei ce străbate de la est la vest ţinutul Hunedoarei vor fi în măsură să dea răspuns diversităţii de aspecte pe care le relevă, fără a le lămuri pe deplin, rezultatele obţinute în ultimul deceniu de cercetătorii muzeului din Deva.

VESTIGES DACES DÉCOUVERTS SUR LE COURS MOYEN DU MUREŞ

RÉSUMÉ

Au cours de plusieurs décennies, on a mis au jour dans la zone de Hunedoara riveraine du Mureş — le plus souvent fortuitement — un nombre considérable de trésors de monnaies et d'objets daces. On connaît ainsi les objets de parure ouvragés en argent dans le style spécifique de la toreutique dace mis au jour à Sălişțea, Vaidei, Orăştioara, Orăştie, Sărăcsău, Inuri, Nădăştia, Hunedoara et Vărădia de Mureş, ainsi que les trésors monétaires et les monnaies isolées, daces ou de la république romaine, découverts à Inuri, Cugir, Bozeş, Orăştie, Deva, Cîmpuri-Surduc, Tisa et Temeşeşti.

Les fouilles archéologiques et les recherches de surface pratiquées dernièrement dans cette zone par le Musée de Deva ont fait connaître de nouveaux établissements daces, riches en matériaux archéologiques d'une grande variété typologique. Ainsi, on a déterminé l'existence d'établissements sur la colline de Cetăţeaua du village d'Ardeu, sur l'emplacement de la ville de Deva et sur les sommets de Piatra Coziei, Măgura et Cîmpuri-Surduc.

La vestiges daces du cours moyen du Mureş font la liaison entre les établissements de la plaine d'Arad et les citadelles daces groupées autour de Sarmizegetusa Regia. Les récentes découvertes révèlent l'existence dans la valée du Mureş d'un nombre d'établissements qui dépasse de loin les données transmises par les sources littéraires antiques, attestant l'intensité de l'habitat des autochtones daces sur le cours moyen de cette rivière.

---

[50] Ibidem.

UN DEPOZIT DE UNELTE DACICE DESCOPERIT LA LUNCANI (MUNȚII ORĂȘTIEI)

Gheorghe Lazin

Cercetările efectuate neîntrerupt timp de mai mulți ani încoace în zona cetăților dacice din Munții Orăștiei, de către colective de arheologi sub conducerea acad. prof. C. Daicoviciu, au dus la descoperirea unui număr impresionant de așezări[1] cu caracter civil, răspîndite în imediata apropiere a centrelor fortificate.

Probabil că dintr-o astfel de așezare, situată pe platoul Luncanilor[2], provine și depozitul de unelte care constituie obiectul prezentei lucrări. Descoperirea a fost făcută întîmplător în primăvara anului 1969, de către locuitorul Romulus Ocolișan, cu prilejul unor lucrări agricole. Uneltele au fost aflate, după relatările descoperitorului, la adîncimea de 0,25—0,30 m de suprafața actuală a solului, pe o suprafață restrînsă de aproximativ 1,50 × 2 m.

La punctul de găsire al uneltelor nu sînt urme de locuire care ar putea indica o așezare; din acest motiv nu putem preciza dacă depozitul aparținea unei locuințe sau a fost ascuns de proprietarul său în timpul războaielor cu romanii. Faptul că uneltele s-au găsit la o adîncime relativ mică, abia 0,25—0,30 m, ar înclina mai mult pentru o locuință decît pentru un depozit ascuns.

*

Depozitul descoperit la Luncani, în condițiile prezentate mai sus, este compus din 8 unelte, toate de fier (Fig. 1 și 2), bine conservate, cu excepția unui cleşte de fierar (Fig. 2/2) păstrat doar fragmentar[3].

---

[1] C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, Ed. Acad. București, 1951; acad. C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, Ed. Meridiane. București, 1960; H. Daicoviciu, *Addenda* la *„Așezările dacice din Munții Orăștiei"*, în *Acta Musei Napocensis*, I, 1964, p. 111—124; H. Daicoviciu și I. Glodariu, *Considerații asupra cronologiei așezării dacice de la Fețele Albe*, în Acta Musei Napocensis, VI, 1969, p. 465—473.

[2] Asupra existenței unui grup de așezări gospodărești din epoca dacică la Luncani, vezi C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *op. cit.*, p. 48—52, și fig. 31 (Schița Luncani — Tîrsa); acad. C. Daicoviciu și H Daicoviciu, *op. cit.*, p. 27—28.

[3] Cleștele, păstrat doar fragmentar nu l-am redat în fotografie, ci numai în desen, el fiind identic cu cel păstrat în întregime.

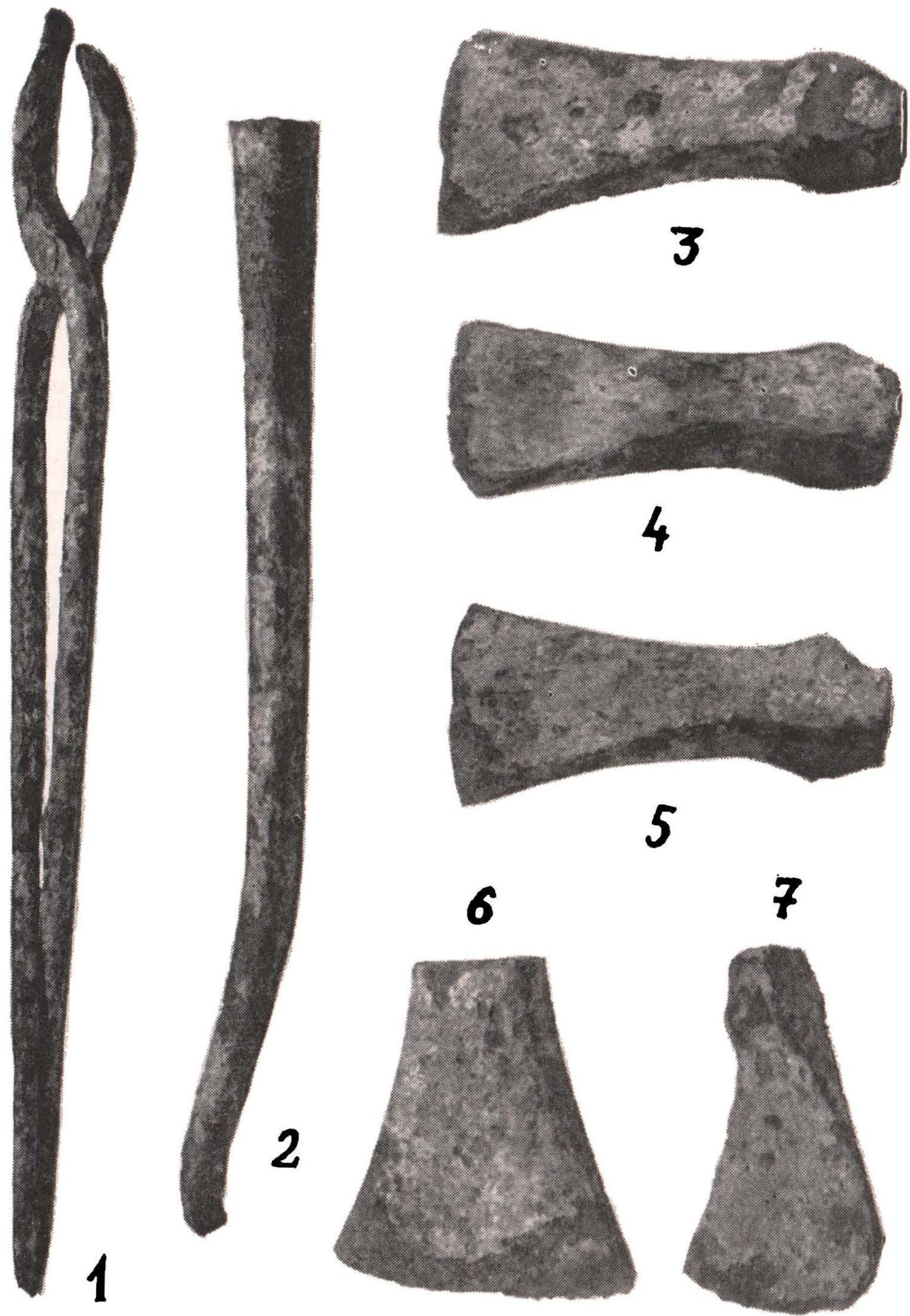

FIG. 1. DEPOZITUL DE UNELTE

Înainte de prezentarea pieselor depozitului, menţionăm că toate uneltele sînt de tipul obişnuit şi, în acelaşi timp, des întîlnit în cetăţile sau locuinţele civile ale dacilor din Munţii Orăştiei.

1. *Cleşte de fierar* (Fig. 1/1 şi Fig. 2/1), bine păstrat, îi lipseşte doar o mică parte din gura de prindere.

Dimensiuni: lungimea 68 cm, diametrul braţelor la mijloc 1,6 cm, lungimea gurii de prindere 15,1 cm.

Reprezintă tipul obişnuit, întîlnit în aşezările dacice[4].

2. *Cleşte de fierar* (Fig. 2/2). Păstrat fragmentar.

Dimensiuni: lungimea 43 cm, diametrul braţului la mijloc 1,8 cm, lungimea gurii de prindere 15,6 cm.

Este analog cu precedentul.

3. *Rangă — pîrghie* (Fig. 1/2 şi 2/3), conservare bună. Confecţionată din fier masiv, prevăzută cu o gaură de înmănuşare longitudinală. Este uşor curbată, extremitatea superioară fiind arcuită în sus şi ascuţită.

Dimensiuni: lungimea 57 cm, diametrul găurii de înmănuşare 3,7 cm, lungimea găurii de înmănuşare 14 cm, grosimea la mijloc 2,4 cm.

În profil, pe lungimea găurii de înmănuşare este rotundă, iar apoi are o formă patrată.

Putea fi folosită în afară de ridicat, eventual şi la scosul cuielor mari sau a ţintelor.

4. *Secure* (Fig. 1/3 şi 2/4). Are profilul drept şi este prevăzută cu o gaură de înmănuşare transversală.

Dimensiuni: lungimea 21,4 cm, lăţimea tăişului 9,5 cm, grosimea la extremitatea superioară 4 cm, diametrul găurii de înmănuşare 3,2 cm.

Ca tip este asemănătoare cu numeroase exemplare găsite la Grădiştea de Munte[5], Piatra Roşie[6], Strîmbu[7] şi la Poiana[8].

5. *Secure* (Fig. 1/4 şi Fig. 2/5). Are aceiaşi formă ca şi precedenta.

Dimensiuni: lungimea 22 cm, lăţimea tăişului 10 cm, grosimea la extremitatea superioară 4 cm, diametrul găurii de înmănuşare 3,2 cm × 3,7 cm.

---

[4] C. Daicoviciu şi colaboratori, în *SCIV*, III, 1, 1952, p. 301, fig. 19 şi 22; idem, în *SCIV.*, IV, 1—2, 1953, p. 169; idem, în *Ist. Rom.*, I, Bucureşti, 1960, p. 269, fig. 59; acad. C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa. Cetăţile şi aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, pp. 36—37; H. Daicoviciu, *Dacii*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 148—149, fig. 13/1; M. Macrea şi I. Berciu, *Cetatea dacică de la Căpilna*, în *Cetăţile dacice din sudul Transilvaniei*, Ed. Meridiane, Buc., 1966, p. 22, fig. 3.

[5] C. Daicoviciu şi colaboratori, în *SCIV*, III, 1, 1952, p. 301, fig. 21; idem, în *Ist. Rom.*, I, Bucureşti, 1960, p. 269.

[6] C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1954, p .79, pl. VII, 12.

[7] I. Berciu şi Al. Popa, *Depozitul de unelte dacice de pe Muntele Strîmbu de lîngă Grădiştea Muncelului*, în *SCIV*, XIV, 1, 1963, p. 151—161, fig. 3/1—17; I. H. Crişan, *Un depozit de unelte descoperit în apropierea Sarmizegetusei (Grădiştea Muncelului)*, în *Studii şi Comunicări*, Muzeul Brukenthal, 12, 1965, p. 217, fig. 1/3 şi 2/8.

[8] R. Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Basse-Moldavie;* în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 147, fig. 3/4.

6. *Secure* (Fig. 1/5 şi Fig. 2/6). Se aseamănă cu celelalte două de mai sus, este însă ceva mai masivă, iar gaura de înmănuşare, este flancată de două aripioare triunghiulare.

Dimensiuni: lungimea 23 cm, lăţimea tăişului 11,2 cm, diametrul găurii de înmănuşare 3,5 cm × 4 cm, grosimea la extremitatea superioară 4,4 cm.

7. *Secure — bardă* (Fig. 1/6 şi 2/7), cu profilul drept, avînd gaura de înmănuşare, de formă patrată, longitudinală.

Dimensiuni: lungimea 15,3 cm, lăţimea tăişului 17 cm, grosimea la extremitatea superioară 6,5 cm, dimensiunile găurii de înmănuşare 1,8 cm × 5,2 cm.

Analogii apropiate s-au găsit la Grădiştea de Munte[9] şi Tilişca[10].

8. *Tesla mică* (Fig. 1/7 şi 2/8). Profil oblic, cu gaura de înmănuşare transversală, flancată de două mici aripioare. Piesa se termină cu o muchie patrată.

Dimensiuni: lungimea 17,5 cm., diametrul muchiei 2,4 cm, lăţimea tăişului 11 cm, diametrul găurii de înmănuşare 3 cm, lăţimea la nivelul găurii de înmănuşare 4,4 cm.

Asemenea tesle s-au descoperit la Grădiştea de Munte[11], la Strîmbu[12] şi Valea Largă[13].

*

Din cele prezentate mai sus reiese că depozitul este format din două categorii de unelte, şi anume, uneltele de dulgherie, care formează majoritatea, la ele adăugîndu-se două piese (cleşti) specifice meşteşugului fierarilor.

În cea mai mare parte, uneltele care alcătuiesc depozitul descoperit la Luncani, aşa cum s-a menţionat în descrierea lor, au analogii, care merg uneori pînă la identitate cu uneltele găsite în atelierele de pe terasa a VIII-a de la Grădiştea de Munte[14]. Foarte probabil că în aceste ateliere au fost confecţionate şi uneltele în discuţie. Tot pe baza analogiilor prezentate, referitor la datarea depozitului, considerăm că îl putem încadra în perioada sec. I î.e.n. — sec. I e.n. Nu excludem însă nici plasarea într-o limită cronologică mai strînsă, respectiv în preajma cuceriri romane[15]. Uneltele, au putut fi ascunse în clipele de primejdie create de războaie. În zona cetăţilor dacice din Munţii Orăştiei s-au mai găsit asemenea depozite, ascunse din aceleaşi motive: „În ţinutul Munţi-

---

9 C. Daicoviciu şi colaboratori, în *SCIV*, III, 1, 1952, p. 301, fig. 16.

10 N. Lupu, *Cetatea dacică de la Tilişca*, în *Cetăţi dacice din sudul Transilvaniei*, p. 38, fig. 16.

11 C. Daicoviciu şi colaboratori, în *SCIV*, III, 1, 1952, p. 301, fig. 16 şi 21; idem, C. Daicoviciu, în *Ist. Rom.*, I, Bucureşti, 1960, p. 269; H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 149, fig. 13.

12 I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 217, fig. 1/5 a şi fig. 2/11.

13 H. Daicoviciu, *Addenda la „Aşezările dacice din Munţii Orăştiei"* în *Acta Musei Napocensis*, I, 1964, p. 117, pl. IV.

14 C. Daicoviciu şi colaboratori, în *SCIV*, III, 1, 1952, p. 297—302.

15 Vezi datarea propusă de I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 220, pentru depozitul de unelte descoperit la Strîmbu.

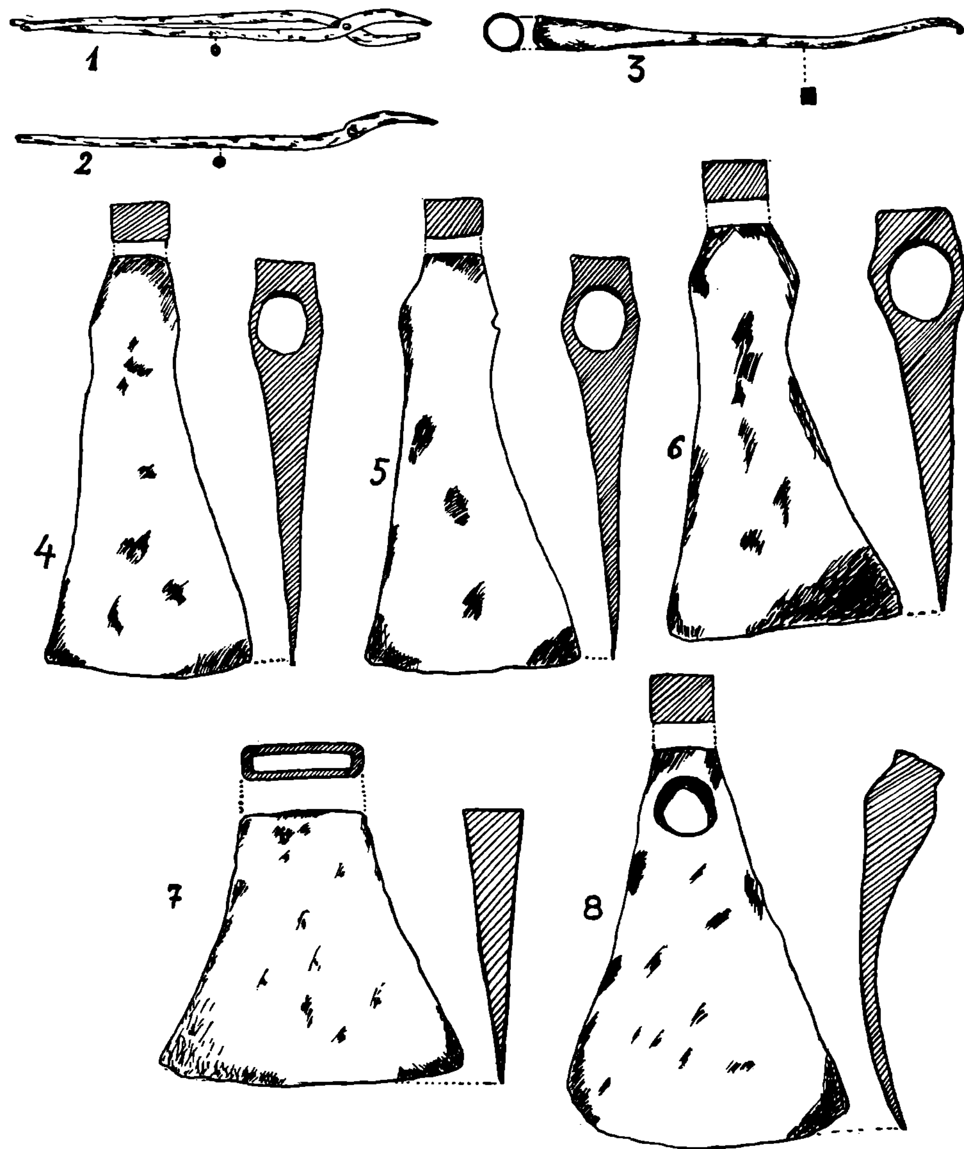

FIG. 2. UNELTELE DESCOPERITE LA LUNCANI

lor Orăştiei s-au găsit astfel de depozite, ascunse la venirea romanilor, pe înălţimea Strîmbu şi la Valea Largă; chiar şi meşteşugarii din atelierul de fierărie de la Sarmizegetusa şi-au ascuns uneltele lor într-o oală de fier, pe care au îngropat-o în pămînt"[16]. La aceste depozite, credem că putem adăuga şi pe cel descoperit în Luncani.

În continuare, mai rămîne să stabilim, pe cît este cu putinţă, ocupaţia proprietarului uneltelor. Din alcătuirea depozitului, în componenţa căruia se găsesc atît piese pentru dulgherie, cît şi pentru fierărie, cele pentru dulgherie constituind marea majoritate (şase la număr din totalul de opt), considerăm că posesorul lor era un meşter dulgher, care pe lîngă uneltele specifice, şi în acelaşi timp absolut necesare ocupaţiei sale (secure, teslă, bardă), avea în gospodăria lui şi unelte de fierărie (cleşti), pe care le folosea la aplicarea unor întărituri sau ţinte de fier, lucrate la cald, pe piesele de lemn care le confecţiona. Credem că aşa se explică bunăoară prezenţa în depozit a celor două unelte specifice fierăritului.

Prelucrarea lemnului la daci, aşa cum arată H. Daicoviciu, a ajuns la o treaptă înaltă a dezvoltării: „Judecînd după marea cantitate de unelte pentru dulgherie aflate în ruinele aşezărilor din Munţii Orăştiei, în primul rînd la Sarmizegetusa, prelucrarea lemnului trebuia să fi fost unul dintre meşteşugurile cele mai înfloritoare. Topoarele, dălţile, teslele, fierăstraiele, rindelele, cuţitoaiele şi sfredelele atestă această dezvoltare ca şi bogăţia în materie primă a regiunii"[17].

Depozitul de unelte prezentat mai sus îşi are importanţa sa ca descoperire inedită. Un studiu tipologic al uneltelor dacice pentru dulgherie sau alte meşteşuguri, nu va putea lua formă decît în condiţiile publicării unui număr cît mai mare de unelte sau depozite. Pe această linie, credem că se înscrie cu o anumită contribuţie şi lucrarea de faţă.

UN DÉPÔT D'OUTILS DACES MIS AU JOUR À LUNCANI (MONTS D'ORĂŞTIE)

RÉSUMÉ

L'auteur présente un dépôt d'outils mis au jour au cours du printemps 1969, à l'occasion de travaux agricoles, à Luncani (Monts d'Orăştie), à 0,25—0,30 m de profondeur par rapport au niveau actuel du sol.

Le dépôt est formé de 8 outils, dont 6 représentent des outils spécifiques pour le travail du bois et 2 des outils de forgeron. Le propriétaire de cet outillage s'occupait donc de charpenterie; quant aux outils de forgeron (des tenailles), il s'en servait pour renforcer de clous ou de plaques de fer les produits en bois qu'il confectionnait.

Par les rapprochements qu'il établit avec d'autres pièces, l'auteur pense pouvoir assigner ces outils aux Ier siècle av.n.è. — Ier siècle de n.è., peut-être, même en serrant les limites de cette datation, à la veille de la conquête romaine.

---

16 H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 149.

17 Ibidem.

TEZAURUL DE MONEDE GRECEŞTI ŞI ROMANE DESCOPERIT LA TISA (JUDEŢUL HUNEDOARA) ÎN 1872

Iudita Winkler

Depozitul monetar pe care-l prezentăm în cele ce urmează este considerat în literatură ca fiind descoperit în 1873, deşi prima informaţie tipărită se găseşte în fascicolul 4, 1872 al revistei *Archaeologiai Értesítő*, VI[1] (dar deoarece fascicolele 1—6 din 1872 şi 7—17 din 1873 constituie un singur volum, unde paginile sînt numerotate în continuare, datarea s-a făcut după anul scris pe coperta volumului[2]).

La rubrica *„Diverse“* figurează următoarea informaţie: „În judeţul Hunedoara, în hotarul satului Tisa (Tisza), un român răsturnînd brazdele cu plugul, a găsit o oală cu bani de argint. Conducerea comunei a luat măsuri ca tezaurul descoperit să fie dus la Deva, de unde subprefectul judeţului l-a trimis la Ministerul de Finanţe [de aci a fost transferat apoi la Muzeul Naţional Maghiar din Budapesta]. În oală erau 50 de monede mari de argint în cea mai perfectă stare de conservare, purtînd fiecare legenda: „Herakleos Soteror (sic!) Thaison (sic!)“, precum şi 902 monede romane republicane“[3].

Această notă succintă a fost întocmită desigur de un nespecialist înainte ca tezaurul să fi ajuns la Muzeul Naţional Maghiar. Redactarea trebuie să fie anterioară lunii noiembrie, căci fascicolul 4 poartă data de 1 decembrie 1872. Depozitul a putut fi scos la iveală atît în timpul aratului de primăvară, cît şi al celui de toamnă (acest detaliu ar putea fi verificat în arhiva Ministerului de Finanţe).

Articolul lui E. A. Bielz despre monedele dacilor cuprinde date mai amănunţite cu privire la compoziţia tezaurului: „Este demn de remarcat că, într-un bogat tezaur monetar descoperit în acest an (1873) la Tisa (lîngă Deva), au fost găsite împreună şi în acelaşi timp peste 50 de tetradrahme thasiene cu aproape 1000 de monede romane de argint din epoca republicană şi imperială.“ În nota referitoare la acest pasaj autorul face precizarea: „Din acestea au ajuns la Budapesta, în Muzeul Naţional Maghiar, pentru clasificare şi alegere 50 de monede thasiene, cu diferite

[1] *ArchÉrt*, VII, 1873, p. 70—71.

[2] A fost scăpată din vedere indicaţia comitetului de redacţie, în *ArchÉrt*, VI, 1872, p. 1, nota*, care anunţase hotărîrea sa ca, începînd cu nr. VI, 1872, pentru a informa mai repede pe cititori, numerele revistei să nu mai includă în mod obligatoriu materialul unui an, ci extensiunea fiecărui volum să fie limitată la 20 de coli de tipar, indiferent de perioada de timp pe care o cuprinde. Astfel volumul VII începe din 15 octombrie 1872 şi se termină cu nr. 17 din 15 decembrie 1873.

[3] *ArchÉrt*, VII, 1873, p. 70—71.

monograme, două monede barbare de argint, 19 monede din Apollonia, 37 de bucăţi din Dyrrhachium, 837 de monede romane familiare (republicane) şi 11 denari, emisiuni ale împăraţilor romani"[4].

În cadrul aceleiaşi lucrări este dată deci o relatare mai sumară în text şi una mai amplă în notă. Această situaţie neobişnuită se datorează probabil faptului că Bielz a aflat despre descoperirea tezaurului în timp ce redacta articolul; apoi, ducîndu-se la Deva sau tot din sursă indirectă, a aflat numărul „precis" al monedelor trimise la Budapesta şi a introdus aceste cifre — poate chiar în timpul corecturii — într-o notă. Eroarea în ceea ce priveşte indicarea anului provine fie din informaţia iniţială, fie dintr-a autorului.

Dacă adunăm cifrele date în notă, constatăm că numărul de monede emise în Dyrrhachium şi Apollonia împreună cu al denarilor romani din epoca republicană şi imperială se ridică la 904 bucăţi; se apropie, aşadar, de cifra dată în *Archaeologiai Ĕrtesitő* pentru denarii romani republicani. Nu se poate stabili dacă diferenţa dintre numărul (de circa 1000) de piese menţionat în text şi cel indicat în *Archaeologiai Ĕrtesitő* şi în nota lui Bielz (904 bucăţi) reflectă o pierdere a unei părţi din tezaur în perioada pînă cînd oficialităţile au întocmit formele necesare, pentru ca tezaurul să fie dus la Budapesta sau avem a face cu o simplă rotunjire a numărului.

Din faptul că, într-un studiu în care şi-a propus să categorisească imitaţiile de tetradrahme emise de dacii din Transilvania, Bielz n-a precizat ce tipuri reprezentau cele două monede barbare, rezultă evident că el n-a văzut piesele descoperite la Tisa. Datele sale privind compoziţia tezaurului sînt — după cum am văzut — mai complete decît cele din *Archaeologiai Ĕrtesitő* (la care nici nu face trimitere) şi nu coincid cu cele de la Cabinetul numismatic din Budapesta, indiciu că el a primit informaţiile despre compoziţia tezaurului de la vreun cărturar sau chiar de la un funcţionar care a lucrat la clasificarea lor pentru întocmirea formelor de expediere.

Faptul că avem două relatări din surse diferite, în care se relevă că toate monedele au fost găsite împreună, exclude orice dubiu ce s-ar putea ridica în legătură cu unitatea tezaurului[5].

Cifrele date de Bielz (preluate de Gooss[6]) se găsesc şi la G. Téglás; de asemenea, şi anul 1873 ca dată a descoperirii. În privinţa locului de unde provine tezaurul, indicaţiile nu sînt destul de clare: „*Tisa*. Lîngă satul situat faţă în faţă cu Tisa, în 1873, cu ocazia lărgirii porţiunii de drum de lîngă Mureş . . . muncitorii au găsit monede . . . "[7]. Autorul indică deci la început satul Tisa, iar pe urmă vorbeşte despre „satul situat faţă în faţă" cu el. Dar dacă Téglás n-ar fi considerat totuşi că depozitul provine din hotarul localităţii Tisa, era de prisos să introducă această loca-

---

[4] E. A. Bielz, în *AVSL*, XI, 1873, p. 466—467 şi nota*.

[5] Un atare dubiu a fost exprimat de R. Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande*, Strassburg, 1908, p. 226, nota 1; combătut de M. Macrea — I. Berciu, în *Apulum*, I, 1939—1942, p. 196, nota 22 şi de C. Moisil, în *CNA*, XVII, 1943, p. 161, nr. 25; idem, în *Balcania*, VII, 1, 1944, p. 17, nr. 25.

[6] C. Gooss, în *AVSL*, XIII, 1876, p. 258; XIV, 1877, p. 69, 71, 74.

[7] G. Téglás, în *Hunyadvm.Tört.Rég.Társ.Évk.*, V, 1889, p. 62, nr. 23.

litate în lista celor unde s-au găsit antichităţi, ci ar fi trebuit să precizeze numele satului unde s-a descoperit, după informaţiile sale, tezaurul.

După cum se vede, relatarea diferă de cele precedente şi în privinţa împrejurărilor descoperirii. Nu avem niciun motiv să presupunem că atît nota din *Archaeologiai Értesitő*, avînd la bază informaţia oficialităţilor despre condiţiile descoperirii, cît şi precizările lui Bielz ar fi neveridice. De altfel, în lucrările anterioare, precum şi în cele ulterioare, G. Téglás a plasat tezaurul tot la Tisa[8].

Nu este probabil ca Téglás să fi stabilit, după două decenii, mai precis condiţiile şi punctul descoperirii. Mai verosimilă pare presupunerea că au fost două acţiuni concomitente: în 1872, in timp ce se lărgea drumul de lîngă Mureş (situat faţă în faţă cu satul Tisa), un ţăran a găsit cu ocazia aratului oala cu monedele şi de aici confuzia în memoria localnicilor, de la care şi-a cules Téglás informaţiile.

Aceste controverse de amănunt privind împrejurările în care s-au descoperit monedele nu influenţează însă întru nimic valoarea documentară a tezaurului.

Nefiind publicată pînă în prezent, descoperirea de la Tisa figurează în repertorii şi în studiile despre diferitele probleme de numismatică şi de istorie conform datelor indicate de E. A. Bielz, făcîndu-se uneori referiri la informaţia din *Archaeologiai Értesitő*[9], unde, după cum am văzut, lipseşte unul din factorii cei mai importanţi pentru încadrarea cronologică a tezaurului, şi anume, lista împăraţilor în timpul domniei cărora s-au emis denarii. De aceea a rămas neprecizabilă data *postquem* la care s-a încheiat strîngerea monedelor din acest depozit.

Cu toate că nu s-a procedat la publicarea tezaurului, piesele au fost determinate după manualele uzitate în ultimul pătrar al secolului trecut (*Mionnet*[10], *Mommsen*[11], *Cohen*[12]) şi înregistrate în volumul manuscris

---

[8] Idem, in *Ért.Erd.Múz.Egy.Orv.Term...*, XII (partea a II-a), 1887, p. 56—58, nr. 1; idem, în *Erd.Múz.*, IV, 1887, p. 145; XV, 1899, p. 435; idem, *Hunyadvármegye története*, I, Budapest, 1902, p. 9—10; idem, *Ung.Rev.*, IX, 1889, p. 328; idem, în *Bány.Koh.Lap.*, XXXVI, 2, 1903, p. 500.

[9] G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 494, 497; S. Rákóczy, în *Bány.Koh.Lap.*, XXXIX, I, 1906, p. 469, 471; T. Ortvay, *Temesvármegye és Temesvár város története, A legrégibb időktől a jelenkorig*, I, Pozsony, 1896, p. 341—342; I. Marţian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistriţa, 1920, p. 39, nr. 688; L. Ruzicka, în *BSNR*, XVII, 1922, p. 51; V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 611, 613; Oct. Floca şi V. Şuiaga, *Ghidul judeţului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 113; P. S. Noe, *A Bibliography of Greek Coin Hoards*, în *Num.Notes and Monographs*, 78, New York, 1937, p. 292; vezi şi supra nota 5; B. Mitrea, în *Ephemeris Dacoromana*, X, 1945, p. 64, nr. 4, p. 88, nr. 18, p. 106, nr. 43; M. Roska, în *ESA*, XII, 1938, p. 160; idem, *Repertorium...*, p. 284, nr. 45; I. Winkler, în *Jahrbuch für Num. und Geld.*, XVII, 1967, p. 154, nr. 157.

[10] T. E. Mionnet, *Description des médailles grecques et romaines*, I—VI şi suplimentele = S. I—IX, Paris, 1807—1837 = Mionnet.

[11] Th. Mommsen, *Geschichte des römischen Münzwesens*, Berlin, 1860 = Mommsen.

[12] H. Cohen, *Description des monnaies frappées sous l'empire romain communément appelées médailles impériales*, I—IV, Paris, 1852—1862 = Cohen.

Tezaure monetare[13]. (Acest volum ne-a fost pus la dispoziţie de colega dr. Bíróné Sey Katalin, iar conducătorul Cabinetului numismatic dr. Huszár Lajos ne-a permis să publicăm toate descoperirile monetare din Transilvania, păstrate sau înregistrate la Cabinetul numismatic din Budapesta. Le aducem cele mai călduroase mulţumiri pentru sprijinul acordat.)

Pe baza datelor din *Tezaure monetare*, putem cunoaşte structura tezaurului de la Tisa şi să precizăm tipurile şi cronologia pieselor (vezi tabelele I—V).

TABELUL I

TETRADRAHME THASIENE

Nr. crt.	Monogramă	Bibliografie	Nr. de piese
1.	M (cu bară transversală)	Mionnet, I, 435/36	40
2.	H P (în ligatură)	Idem, I, 435/39	6
3.	M	Idem, I, 435	3
4.	—	Ibidem	1
5.	—	„Barbarizat"	2
		TOTAL	52

TABELUL II

DRAHME EMISE LA DYRRHACHIUM

Nr. crt.	Numele magistraţilor		Bibliografie	Nr. de piese
1.	Ἀλκαῖος	Ναρχίδα	Mionnet, S., III,331/133	1
2.	Αντί(οχος)	Λύκου	Idem, II, 38/92	1
3.	Ἀρχιμήδης	Λυσίππου	Idem, S., III, 333/150	1
4.	Εὔπορος	Ἀριστάρχου	Idem, II, 39/101	1
5.	Ευ [. . .]?	?	Idem, S., III, 335	1
6.	Ἐχέφρων	Ζωπύρου	Idem, II, 38/98	1
7.	Ἡρόδοτος	Παρμενισκου	Idem, S., III, 336/173	1
8.	Θεόδοτος	Φίλωνος	Idem, II, 39/106	1
9.	Κέρδων	Νικύλλου	Idem, S., III, 338/184	1
10.	Λεωνίδας	Φανίσκου	Idem, S., III, 339/195	1
11.	Μαχάτας	Ἀριστομάχου	Idem, S., III, 339/198	1
12.	Μαχάτας	Ἑορταίου	Idem, II, 40/114	2
13.	Μαχάτας	Ζωπύρου	Idem, II, 40/118	1
14.	Μαχάτας	Νεβρίσκου	Idem, S., III, 339/200	1
15.	Νίκανδρος	Γοργῆνος	Idem, S, III, 341/220	1
16.	Ξένον	Δαμῆνος	Idem, II, 41/133	1
17.	Ξένον	Φιλλία	Idem, II, 42/137	4
18.	Ξένον	Φιλοδάμου	Idem, II, 42/135	1

13 *Éremleletek*, 1867—1899, nr. 127/1873.

Nr. crt.	Numele magistraţilor		Bibliografie	Nr. de piese
19.	Περιγένης	Κλειτορίου	Idem, S., III, 344/241	1
20.	Στρατόνικος	Αριστομένεος	Idem, III, 345/248	1
21.	Φίλων	Νικύλλου	Idem, II, 42/145	1
22.	Φιλώτας	'Ασκλάπου	Idem, II, 42/140/1	1
23.	Φιλώτας	Δαμῆνος	Idem, 42/141	1
24.	Φιλώτας	Ζωπύρου	Idem, S., III, 347/268	2
25.	Tipuri neprecizate			3
			TOTAL	32

Simboluri se găsesc pe următoarele piese: nr. 7, sus, capul soarelui; nr. 9, în faţă, cornul abundenţei; în exergă, un şarpe în jurul unui baston; sus, un cocoş; nr. 10, sus, un cap uman; în faţă, un ciorchine de struguri şi spice; nr. 11, în spate, o măciucă; în exergă, tridentul; nr. 13, sus, capul soarelui; în exergă, bufniţa; nr. 16, în cîmp, spice; în exergă un ciorchine de strugure; nr. 17, sus, bonetele Dioscurilor; în cîmp, spice şi o faclă: nr. 18, sus, un vultur; în exergă, un cîine în goană; nr. 21, sus, capul soarelui; nr. 22, în cîmp, spice; nr. 23, în cîmp, spice şi un ciorchine de strugure.

TABELUL III

DRAHME EMISE ÎN APOLLONIA

Nr. crt.	Numele magistraţilor		Bibliografie	Nr. de piese
1.	Αρίστην	Ψύλλου	Mionnet, II, 29/5	1
2.	'Αρίστων	Λυσῆννος	Idem, II, 29/6	2
3.	Θεόδοτος	'Αρχή	Idem, S., III, 315/14	1
4.	Νικασίων	"Αλκωνος	Idem, II, 30/16	1
5.	Σιμίας	Αὐτοβούλου	Idem, S., III, 316/25	1
6.	Σωτέλης	Θεροία	Idem, S., III, 316/27	1
7.	Φαλακρός	Ζωπύρου	Idem, II, 30/27	2
8.	Φιλιστίων	Κερκίνου	Idem, S., III, 317/33	2
9.	Numele magistratului şters		Idem, S., III, 317	1
10.	Numele magistraţilor complet şters			7
			TOTAL:	19

Nici o piesă n-are simbol; nr. 6 e un tip *incus*.

DENARI ROMANI REPUBLICANI

Nr. crt.	Numele magistratului monetar	Bibliografie		Datarea Grueber[14]	Nr. de piese
		Mommsen	Babelon*		
1.	Fără nume de magistrat	479/2	I,39/1—2	Roma,217—197 î.e.n.	9
2.	Fără nume de magistrat	482/7	I,40/5	Roma,217—197 î.e.n.	1
3.	Fără nume de magistrat	480/3	I,40/6	Roma,217—197 î.e.n.	4
4.	Maximus?	501/43	I,53/32	Roma,217—197 î.e.n.	1
5.	C. Terentius Varro	504/51	II,480/2	Roma,217—197 î.e.n.	1
6.	Todillus	497/29	I,55/35	Roma,196—173 î.e.n.	1
7.	Spurius Afranius	505/54	I,135/1	Roma,172—151 î.e.n.	3
8.	M. Atilius Saranus	506/56	I,229/9	Roma,172—151 î.e.n.	1
9.	P. Cornelius Sulla	510/68	I,387/1	Roma,172—151 î.e.n.	4
10.	L. Cupiennius	510/69	I,444/1	Roma,172—151 î.e.n.	1
11.	L. Furius Purpureo	512/75	I,522/13	Italia,172—151 î.e.n.	5
12.	C. Iunius C.f.	513/78	II,101/1	Roma,172—151 î.e.n.	3
13.	M. Iunius Silanus	514/79	II,104/8	Roma,172—151 î.e.n.	1
14.	C. Maianius	515/82	II,166/1	Roma,172—151 î.e.n.	1
15.	Q. Marcius Libo	515/84	II,181/1	Roma,172—151 î.e.n.	1
16.	Pinarius Nata	517/90	II,303/2	Roma,172—151 î.e.n.	3
17.	L. Saufeius	519/96	II,421/1	Roma,172—151 î.e.n.	6
18.	C. Scribonius Curio	503/48	II,424/1	Roma,172—151 î.e.n.	1
19.	C. Terentius Lucanus	554/164	II,483/10	Roma,172—151 î.e.n.	2

* Babelon=E. Babelon, *Description historique et chronologique des monnaies de la République Romaine...*, I—II, Paris — Londres, 1885—1886.

[14] H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, I—III, London, 1910 = Grueber.

Nr. crt.	Numele magistratului monetar	Bibliografie		Datarea Grueber	Nr. de piese
		Mommsen	Babelon		
20.	P. Aelius Paetus	505/53	I,110/3	Roma,150—125 î.e.n.	2
21.	M. Aurelius Cotta	532/126	I,241/16	Roma,150—125 î.e.n.	1
22.	M. Baebius Q.f. Tampilus	507/59	I,254/12	Roma,150—125 î.e.n.	8
23.	M. Fannius C.f.	546/148c	I,491/1	Italia,150—125 î.e.n.	8
24.	Cn. Gellius	543/144	I,535/1	Roma,150—125 î.e.n.	1
25.	Cn. Lucretius Trio	514/81	II,151/1	Roma,150—125 î.e.n.	5
26.	Q. Minucius Rufus	516/87	II,227/1	Italia, 150—125 î.e.n.	3
27.	M. Papirius Carbo	517/88	II,289/7	Italia, 150—125 î.e.n.	9
28.	C. Plutius	518/92	II,329/1	Italia, 150—125 î.e.n.	3
29.	Sex. Pompeius Fostulus	551/159	II,336/1	Roma,150—125 î.e.n.	3
30.	C. Porcius Cato	518/94	II,368/1	Italia, 150—125 î.e.n.	5
31.	C. Renius	519/95	II,399/1	Roma,150—125 î.e.n.	3
32.	Aulus Spurilius	520/98	II,465/1	Roma,150—125 î.e.n.	1
33.	C. Titinius Gadaeus	529/119	II,495/7	Roma,150—125 î.e.n.	1
34.	L. Trebanius	554/165	II,500/1	Roma,150—125 î.e.n.	1
35.	C. Valerius C.f. Flaccus	529/120	II,510/7—8	Roma,150—125 î.e.n.	1
36.	C. Aburius Geminus	521/101	I,94/1	Roma,124—103 î.e.n.	2
37.	M. Aburius M.f. Geminus	521/102	I,96/6	Roma,124—103 î.e.n.	1
38.	L. Antesius Gragulus	522/103	I,146/9	Roma,124—103 î.e.n.	3
39.	M. Calidius, Q. Metellus, Cn. Fulvius	538/133	I,271/35	Italia, 124—103 î.e.n.	5
40.	C. Cassius Longinus	538/134	I,325/1	Roma,124—103 î.e.n.	1

Nr. crt.	Numele magistratului monetar	Bibliografie		Datarea Grueber	Nr. de piese
		Mommsen	Babelon		
41.	Cn. Domitius, M. Silanus, Q. Curtius	541/139a	I,449/1 I,450/4	Italia, 124—103 î.e.n.	4
41a.		541/139b	I,450/2		3
42.	Con. Domitius Ahenobarbus	523/105	I,460/7	Roma,124—103 î.e.n.	1
43.	P. Maenius Antiaticus M.f.	546/148a	II,164/7	Roma,124—103 î.e.n.	2
44.	M. Marcius Manii f.	524/107	II,185/8	Roma,124—103 î.e.n.	4
45.	M. Porcius Laeca	526/113	II,369/3	Italia, 124—103 î.e.n.	5
46.	T. Quinctius Flamininus	527/115	II,392/2	Roma,124—103 î.e.n.	1
47.	M. Vargunteius	537/132	II,525/1	Roma, 102 î.e.n.	1
48.	Q. Fabius Labeo	541/140	I,480/1	Italia, 102—100 î.e.n.	4
49.	M. Tullius	554/166	II,503/4	Italia, 102—100 î.e.n.	2
50.	T.Cloulius	562/179	I,360/1	Roma, 101 î.e.n.	3
51.	M. Acilius M. f.	530/123	I,103/4	Roma, 100 î.e.n.	2
52.	L. Calpurnius Piso Caesoninus	560/175	I,288/5	Roma, 100 î.e.n.	1
53.	L. Opeimius	525/110	II,273/12	Roma, 99—95 î.e.n.	1
54.	L. Postumius Albinus	526/114	II,377/1	Roma, 99—95 î.e.n.	1
55.	A. Postumius Albinus Sp.	558/173e	II,379/4	Roma, 99—95 î.e.n.	2
55a.		558/173d	II,379/5		1
56.	M. Cipius M.f.	539/135	I,341	Italia, 99—94 î.e.n.	18
57.	P. Licinius Nerva	544/146	II,129/7	Italia, 99—94 î.e.n.	1
58.	M. Sergius Silus	553/162	II,442	Italia, 99—94 î.e.n.	9
59.	L. Flaminius Cilo	542/142	I,495/1	Italia, 99—94 î.e.n.	14

Nr. crt.	Numele magistratului monetar	Bibliografie		Datarea Grueber	Nr. de piese
		Mommsen	Babelon		
60.	Q. Marcius Pilipus	547/151	II,186/11	Roma, 94 î.e.n.	3
61.	Fără nume de magistrat	530/121	I,72/176	Italia, 93–92 î.e.n.	1
62.	C. Serveilius M.f.	553/163	II,444/1	Italia, 93–92 î.e.n.	3
63.	M.Fourius L.f. Philus	564/183	I,525/18	Italia, 93–92 î.e.n.	8
64.	Tib. Veturius	555/169	II,535/1	Italia, 93–92 î.e.n.	2
65.	M. Aurelius Scaurus	573/199a	I,243/20	Roma, 92 î.e.n.	1
66.	L. Pomponius Cn. f.....	573/199d	I,465/18	Roma, 92 î.e.n.	1
67.	Man. Aemilius Lepidus	531/124	I,118/7	Italia, 91 î.e.n.	5
68.	C. Claudius Pulcher	562/178	I,345/1	Roma, 91 î.e.n.	8
69. 69a.	Ap. Claudius, Titus Mallius, quaestores urbani	561/177a 561/177b	I,347/2 I,347/4	Roma, 91 î.e.n.	17 12
70.	Cn. Cornelius Blasio	563/181	I,397/20	Italia, 91 î.e.n.	9
71.	L. Cornelius Scipio Asiagenus	575/201	I,399/24	Roma, 91 î.e.n.	1
72.	L. Memmius L.f. Galeria	575/202	II,214/2	Roma, 91 î.e.n.	3
73.	C.Sulpicius C.f.	576/203	II,471/1	Roma, 91 î.e.n.	1
74.	M.Herennius	565/185	I,539/1	Roma, 91 î.e.n.	3
75.	L. Appuleius Saturninus	557/171	I,208/1	Roma, 90 î.e.n.	7
76. 76a.	C. Coilius Caldus	563/180a 563/180b	I,369/2 I,369/3	Roma, 90 î.e.n.	4 1
77.	L. Iulius L.f. Caesar	567/187	II, 5/4	Roma, 90 î.e.n.	4
78.	M. Lucilius Rufus	578/206	II,150	Roma, 90 î.e.n.	3
79.	Q. Lutatius Cerco	545/147	II,157/2	Italia, 90 î.e.n.	2

Nr. crt.	Numele magistratului monetar	Bibliografie		Datarea Grueber	Nr. de piese
		Mommsen	Babelon		
80.	L. Memmius	567/188	II,213/1	Italia, 90 î.e.n.	1
81.	Q. Minucius Thermus M.f.	568/189	II,235/1	Italia, 90 î.e.n.	3
82.	P. Porcius Laeca	552/161	II,370/4	Italia, 90 î.e.n.	3
83.	M. Porcius Cato	572/197	II,371/5	Italia, 90 î.e.n.	1
84.	L. Thorius Balbus	569/193	II,488/1	Roma, 90 î.e.n.	2
85.	L. Valerius Flaccus	570/194	II,512/11	Italia, 90 î.e.n.	1
86.	C. Allius Bala	556/170	I,110/4	Roma, 89 î.e.n.	5
87.	L. Caecilius Metellus	558/173a	I,277/45	Italia, 89 î.e.n.	2
88.	C. Fundanius Quaestor	565/184	I,515/1	Roma, 89 î.e.n.	2
89. 89a.	C. Poblicius Malleolus	558/173b 558/173c	II,331/3 II,333/8	Italia, 89 î.e.n.	2 4
90.	L. Sentius C.f.	579/207	II,437/1	Roma, 89 î.e.n.	1
91.	P. Servilius M.f. Rullus	579/208	II,450/14	Roma, 89 î.e.n.	6
92.	L. Calpurnius Piso Frugi	580/209	I,290/291	Roma, 88 î.e.n.	38
93. 93a.	D. Iunius Silanus L.f.	581/210a 581/210b	II,108/17 II,109/19	Roma, 88 î.e.n.	27 2
94.	C. Marcius Censorinus	606/233a-b	II,191/18-19	Roma, 87 î.e.n.	5
95.	L. Memmius L.f. şi C. Memmius L.f.	597/226	II,216/8	Roma, 87 î.e.n.	9
96.	Q. Titius	583/213	II,490/15 491/2	Roma, 87 î.e.n.	23
97. 97a. 97b.	L. Titurius L. f. Sabinus	584/214a 584/214b 584/214c	II,497/1 II,498/4 II,499/6	Roma, 87 î.e.n.	15 10 11
98.	C. Vibius C.f. Pansa	589/215	II,538/1 II,539/2	Roma, 87 î.e.n.	52

Nr. crt.	Numele magistratului monetar	Bibliografie		Datarea Grueber	Nr. de piese
		Mommsen	Babelon		
99.	Cn. Cornelius Lentulus P.f. Marcellinus	605/232	I,415/30	Roma, 86 î.e.n.	27
100.	M. Fannius, L. Critonius	592/223	I,443/1	Roma, 86 î.e.n.	2
101.	L. Rubrius Dossenus	603/231	II,406/1	Roma, 86 î.e.n.	27
102.	L. Iulius Bursio	592/222	II, 6/5	Roma, 85 î.e.n.	13
103.	P. Fourius Crassipes	608/237a	I,526/9	Roma, 85 î.e.n.	2
104.	C. Licinius L.f. Macer	607/235	II,133/16	Roma, 85 î.e.n.	9
105.	Man. Fonteius C. f.	591/221	I,506/9	Roma, 85 î.e.n.	2
106.	Fără nume de magistrat	601/229g	I, 77/226	Roma, 84 î.e.n.	33
107.	P. Crepusius	602/230d	I,441/1	Roma, 83 î.e.n.	14
108. 108a.	L. Censorinus, P. Crepusius, C. Limetanus	602/230c 602/230a	I,441/2 I,441/3	Roma, 83 î.e.n.	15 6
109.	Q. Antonius Balbus	596/225	I,158/1	Roma, 82 î.e.n.	18
110.	C. Marius C. f. Capito	615/250	II,203/8	Roma, 82 î.e.n.	1
111.	C. Norbanus	607/236	II,259/1	Roma, 82 î.e.n.	5
112. 112a.	A. Postumius A. f. Sp. n. Albinus	617/254a 617/254b	II,381/7 II,381/8	Roma, 82 î.e.n.	1 3
113.	C. Annius Luscus	600/228a	I,140/2	Spania. 82–80 î.e.n.	4
114.	L. Manlius proquaestor	593/224a	I,411/39	Est, 82–81 î.e.n.	14
115.	C. Naevius Balbus	615/251	II,248/6	Roma, 81 î.e.n.	20
116.	Ti. Claudius Nero	613/246	I,349/5	Roma, 80 î.e.n.	12
117.	L. Papius	616/252	II,280/1	Roma, 80 î.e.n.	5
118. 118a.	L. Procilius filius	617/255a 617/255b	II,386/1 II,386/2	Roma, 79 î.e.n.	6 5

Nr. crt.	Numele magistratului monetar	Bibliografie		Datarea Grueber	Nr. de piese
		Mommsen	Babelon		
119.	Q. Caecilius Metellus Pius	557/172	I,273/38	Spania, 79–77 î.e.n.	2
120. 120a.	Q. C. Metellus Pius, imp.	612/244a 612/244b	I,275/43 I,275/44	Spania, 79–77 î.e.n.	2 3
121.	L. Cassius Q. f.	612/245	I,329/6	Roma, 78 î.e.n.	2
122. 122a. 122b. 122c.	M. Volteius M. f.	619/259a 619/259b 619/259e 619/259c	II,565/1 II,565/2 II,566/4 II,567/5	Roma, 78 î.e.n.	7 2 3 6
123.	L. Postumius At... (sau Ta...)	644/294	II,382/9	Roma, 77 î.e.n.	16
124.	L. Rutilius Flaccus	618/257	II,413	Roma, 77 î.e.n.	10
125.	L. Rustius	618/256	II,411/1	Roma, 76 î.e.n.	2
126.	Cn. Lentulus Marcellinus	611/242	I,417/54-55	Spania, 76–72 î.e.n.	1
127. 127a.	C. Egnatius Cn. f. Cn. n.	613/247 613/247c	I,473/1 I,474/2	Roma, 75 î.e.n.	1 2
128.	F. Farsuleius Mensor	614/248	I,493/1	Roma, 75 î.e.n.	2
129.	L. Cossutius C. f. Sabula	638/282	I,437/1	Roma, 74 î.e.n.	1
130.	Q. Crepereius M. f. Rocus	638/283	I,440/2	Roma, 73 î.e.n.	1
131.	Mn. Aquilius M.f.M.n.	531/125	I,212/1	Roma, 72 î.e.n.	1
132.	C. Flavius Hemicillus	653/72	I,498	Est, 43–42 î.e.n.	1
133.	Marcus Antonius		I,200 urm.	Est, 31 î.e.n.	1
134.		vezi nota 16			2
135.		tocit			1
				TOTAL	833

DENARI EMIŞI ÎN EPOCA IMPERIULUI ROMAN

Nr. crt.	Numele împăratului	Anul emiterii[15]	Bibliografie Cohen	Gradul de conservare	Nr. buc.
1.	Vespasian	75 e.n.	I, 288/154 (?)	tocită	1
2.	Hadrian	119–138 e.n.	II, 150/417	,,	1
3.	Antoninus Pius	140–143 e.n.	II, 307	,,	1
4.	Faustina Iunior	147–174 e.n.	II, 579/9	,,	1
5.	Septimius Severus	193 e.n.	III, 281/393	,,	1
6.	,, ,,	195 e.n.	III, 263/251	,,	1
7.	Caracalla	201 e.n.	III, 366/39	foarte bună	1
8.	Severus Alexander	226 e.n.	IV, 3/4	bună	4
9.	,, ,,	229 e.n.	IV, 22/165	bună	2
				TOTAL	13

Sintetizînd cifrele cuprinse în tabelele I—V, constatăm o diferenţă de şapte piese faţă de cele indicate de Bielz:

Tetradrahme thasiene	50	(tabelul I)	50 (Bielz)
Tetradrahme thasiene, imitaţii barbare	2	(tabelul I) .	2 (Bielz)
Drahme din Dyrrhachium	32	(tabelul II) .	37 (Bielz)
Drahme din Apollonia	19	(tabelul III) .	19 (Bielz)
Denari romani republicani[16]	833	(tabelul IV) .	. 837 (Bielz)
Denari romani imperiali	13	(tabelul V) .	. 11 (Bielz)
Total:	949		956

[15] Datarea monedelor s-a făcut după: M. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit*, Halle, 1926, p. 263; P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*, I—III, Stuttgart, 1931—1937; K. Pink, *Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit*, I. *Die Zeit des Septimius Severus*, in *Num. Zeit.*, N.F. XXVI, 1933, p. 31 şi urm.; idem, III. *Von Alexander Severus bis Philippus*, în *Num.Zeit.*, N.F. XXVIII, 1935, p. 16 urm.

[16] Dintre monedele republicane (vezi tabelul V), nr. 66 e un fragment, nr. 90 e perforat în cîmp, iar cele de sub nr. 134 sînt stanţate greşit.

Prin compoziţia lui, tezaurul de la Tisa constituie un unicat printre depozitele monetare din Dacia[17] (n-am întîlnit un tezaur similar nici în literatura privind descoperirile din alte părţi ale lumii antice[18]). Tezaurul este interesant şi prin faptul că monedele provin din regiuni diferite şi au fost emise într-o perioadă foarte lungă: 219 î.e.n. — 239 e.n.

El se apropie cel mai mult de tezaurul de la Hunedoara (descoperit în 1904), care cuprinde de asemenea drahme din Dyrrhachium şi Apollonia, denari romani republicani (majoritatea) şi un număr mic de denari emişi în secolul I—III e.n. Urmează un hiat şi tezaurul se încheie cu monede de bronz emise în epoca constantiniană.

Procentul cel mai ridicat din totalul monedelor (35,53%) revine emisiunilor din anii 89—85 î.e.n., urmează cele din 94—90 î.e.n. (18,24%). Emisiunile anilor 84—40 î.e.n. ating o cifră foarte apropiată de a acestora din urmă (18,12%). Din totalul monedelor republicane, 71,89% aparţin, aşadar, unei perioade de numai 15 ani. Nici una dintre perioadele de emitere anterioare şi ulterioare anilor 94—80 î.e.n. nu este reprezentată prin cantităţi considerabile de emisiuni (vezi tabelul V).

Structura tezaurului nu diferă în mod esenţial de a altor depozite ce se încheie între anii 42—40 î.e.n., căci monedele emise între anii 94—80 î.e.n. se cifrează între 69,19% şi 56,59% în următoarele tezaure: *Someşul Cald* (69,19%)[19], *Hunedoara* (62,71%)[20], *Axente Sever* (60,02%)[21], *Cerbăl* (57,01%)[22], *Satu Mare* (56,59%)[23].

Starea perfectă de conservare a tetradrahmelor thasiene, precum şi faptul că numai un denar roman republican (tabelul IV, nr. 135), trei drahme din Dyrrhachium (tabelul IV, nr. 25) şi opt din Apollonia (tabelul III, nr. 9—10) sînt menţionate ca fiind tocite arată că monedele n-au circulat pînă în secolul III e.n. În acest caz avem a face cu un tezaur format în epoca dacică, a cărui acumulare a încetat la o dată ulterioară anului 42 î.e.n. (vezi tabelul IV, nr. 132), adăugîndu-i-se apoi, în sec. III e.n., 13 denari emişi în epoca imperială. Data îngropării tezaurului n-a depăşit însă cu mult anul 229, dat fiind că moneda emisă de Caracalla este în stare foarte bună de conservare, iar emisiunile lui Severus Alexander sînt de asemenea bine păstrate. Denarii de la Vespasian pînă la Septimius Severus sînt tociţi, dar nu în aşa măsură, încît să nu fie posibilă determinarea lor. Demnă de remarcat este indicaţia despre gradul de conservare a monedelor imperiale, deoarece ea ne dă posibilitatea să

---

17 B. Mitrea, *op. cit.*, id., *Bibliografie*... în *SCN*, III, 1960, p. 605 şi urm., IV, 1968, p. 470 şi urm.

18 Vezi *Numizmatikai Közlöny*, I, 1921 şi urm.; *Bulletin de l'Institut d'Archéologie de Bulgarie*, IV, 1926—27 şi urm.; St. Bolin, în *Bericht Röm.Germ.Komm.*, XVIII, 1929, p. 86 şi urm.; H. J. Kellner, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*, I, 1, *Oberbayern*, Berlin, 1960.

19 Fr. Kenner, în *AKÖG*, XXIV, 1860 [377—384], extras VI, p. 153—160.

20 Ö. Gohl, în *Num.Köz.*, V, 1906, p. 136—139.

21 C. Werner, în *AVSL*, XIV, 1877, p. 1—46.

22 H. Finály, în *Erd.Múz.*, 1874, p. 144—146; T. O(rtvay), în *ArchÉrt*, IX, 1875, p. 215—216.

23 I. Winkler, în *Tezaure monetare din judeţul Satu Mare*, 1968, tabelul II, p. 25.

stabilim că monedele republicane au fost tezaurizate cu mult înainte de cele imperiale, căci, dacă monedele emise de Vespasian și urmașii săi, fiind în circulație de-a lungul unei perioade de circa 150 de ani, s-au tocit, cu atît mai mult ar fi fost supuse uzării monedele republicane. Putem deduce deci că tezaurul din satul Tisa s-a format în două dacă nu chiar în trei etape: *1.* secolul II—I î.e.n., cînd pătrund tetradrahmele thasiene și drahmele din Dyrrhachium și Apollonia; *2.* secolul I î.e.n., perioada de dominație a denarilor romani republicani în Dacia, și *3.* secolul III, cînd s-au adăugat cele 13 monede de argint emise de împărații Romei.

Moneda republicană din seria denarilor emiși de *Marcus Antonius* în 31 î.e.n. cu numărul legiunilor, menționată ca fiind tocită, trebuie să fi fost adăugată la tezaur într-o epocă mult ulterioară[24].

Nici data finală a monedelor republicane și nici cea a emisiunilor imperiale nu se leagă de vreun eveniment istoric care să fi impus încetarea tezaurizării și apoi îngroparea lui. Motivele ascunderii tezaurului trebuie să fi avut un caracter incidental. Mediul arheologic din această localitate, situată la granița provinciei Dacia, într-o zonă unde urmele romane sînt sporadice, nu ne oferă nici el vreun indiciu cu privire la cauzele ascunderii sau la originea etnică a posesorului, căci nu se cunoaște de aci vreo descoperire din epocile care corespund etapelor de acumulare a tezaurului. Depozitul fiind descoperit nu departe de drumul roman, orice drumeț putea să-și ascundă aci banii. Dar călătorii și comercianții din secolul III e.n. nu purtau cu sine tetradrahme thasiene, drahme din Apollonia și Dyrrhachium, așa încît trebuie exclusă posibilitatea ca el să fi aparținut unui comerciant în secolul III e.n.

Avînd în vedere faptul că din Dacia liberă cunoaștem un număr apreciabil de tezaure mixte (tetradrahme thasiene, drahme din Apollonia și Dyrrhachium și denari romani republicani), credem că acest tezaur putea aparține unui dac, reprezentînd averea sau o parte din averea sa, transmisă din generație în generație[25].

Cauzele pentru care posesorii tezaurului de la Tisa și ai celui de la Hunedoara nu și-au sporit avutul numerar rămîn în domeniul ipotezelor. Sigur e că cei 13 denari emiși în perioada de la Vespasian pînă la Severus Alexander n-au fost acumulați treptat, ci au constituit numerarul curent al posesorului.

Existența a două tezaure în Provincia Dacia cu un nucleu compact din perioada 94—80 î.e.n., la care se adaugă un număr mic de monede de argint din secolul I—III e.n., ne îndeamnă să credem că nu avem de-a face cu un simplu joc al întîmplării. Structura tezaurului fie că se datorează păstrării cu preferință a monedelor vechi și transmiterii lor timp îndelungat pentru valoarea argintului (în Caria este cunoscută

---

24 Problema căilor de pătrundere a monedelor emise de Marcus Antonius în Dacia a suscitat numeroase discuții, așa încît nu mai e cazul să ne oprim asupra ei, vezi Maria Ghițescu, în *SCIV*, XIX, 4, 1968, p. 655 și urm.; C. Daicoviciu, în *Steaua*, XX, 2, 1969, p 100—101; D. Protase, în *SCIV*, XXI, 1970, p. p. 145—152 și nota 19.

25 M. Macrea, în *AISC*, III, 1936—1940, p. 229 urm.; D. Protase, în *Congresso Internazionale di Numismatica*, II, 1965, p. 430; idem, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 99.

în secolul III e.n. specificarea de ἀρχαῖα δηνάρια[26] iar în Egipt se face distincţie între παλαιὸν νόμισμα şi καινὸν νόμισμα[27]; acestea arată că în Orient se foloseau încă în secolul III e.n. monede foarte vechi), fie că reflectă situaţia economică a dacilor, care îşi menţin averea mobilă, fără a avea însă posibilitatea s-o sporească, ceea ce concordă şi cu faptul că numerarul de care dispun în secolul III e.n. este nesemnificativ. El e totuşi suficient pentru a ne arăta că ei continuă să participe la viaţa economică a provinciei romane.

DER 1872 IN TISA (BEZ. HUNEDOARA) ENTDECKTE HORT GRIECHISCHER UND RÖMISCHER MÜNZEN

ZUSAMMENFASSUNG

In der Fachliteratur ist 1873 als Fundjahr für diesen Hort angegeben (siehe Anm. 4—9), obwohl die erste gedruckte Information darüber im 4. Heft des VII. Bandes, 1872, der Zeitschrift Archaeológiai Értesítő erscheint. Für die Auffindung des Hortes wurde fälschlich das auf dem Umschlag des VII. Bandes gedruckte Jahr 1873 angenommen, doch sind in diesem Band auch die Hefte 1—6 von 1872 miteingeschlossen (siehe Anm. 1—2).

Die Münzen des Hortes von Tisa wurden auf Grund der Eintragungen im handschriftlichen Band *Éremleletek* (siehe Anm. 13) untersucht. Bei einem Vergleich der Gesamtsumme der Münzen auf Taf. I—V wurde festgestellt, dass sie sich nur wenig von der bei Bielz angegebenen unterscheidet (siehe weiter oben, S. 30—39).

In seiner Zusammensetzung ist der Hort einzigartig, da er fünf, zwischen 219 v.u.Z. — 239 u.Z. geprägte Münztypen umfasst.

71,89% der Gesamtzahl der republikanischen Münzen wurden zwischen 94—80 v.u.Z. geprägt; ihr Enddatum ist 43—42 v.u.Z. Somit unterscheidet er sich nicht wesentlich von anderen Münzhorten, die zwischen 42—40 v.u.Z. enden (siehe weiter oben, S. 40—41 und Anm. 19—25).

Auf Grund ihres Erhaltungszustandes kann man annehmen, dass die Münzen in zwei oder sogar drei Etappen gehortet wurden. 1. im 2. Jh. v.u.Z., als die thasischen Tetradrachmen und die Drachmen aus Dyrrhachium und Apollonia ins Land kamen. 2. im 1.Jh. v.u.Z., da der römisch-republikanische Denar in Dazien vorherrschend war und 3. im 3.Jh.u.Z., da die 13 in Rom geprägten Silbermünzen hinzukamen.

Die Zusammensetzung dieses Hortes, sowie auch desjenigen aus Hunedoara ist entweder der Vorliebe des Hortens alter Münzen wegen ihres Silberwertes (siehe Anm. 26—27) zuzuschreiben, oder sie spiegelt die wirtschaftliche Lage der Daker wieder, die ihr bewegliches Gut wohl bewahren, aber es nicht vermehren konnten. Dies würde auch mit der geringen Zahl der Hortmünzen des 3.Jhs.u.Z. übereinstimmen. Sie genügt aber doch, um zu beweisen, dass die Daker auch in der römischen Provinz Anteil an dem Wirtschaftsleben hatten.

---

[26] G. Mickwitz, *Geld und Wirtschaft im römischen Reich des vierten Jahrhunderts n.Chr.*, în *Commentationes Humanarum Litterarum*, tom. IV, nr. 2, Helsingfors, 1932, p. 37, nota 54.

[27] *Ibidem*, p. 128.

NOI CONSIDERAŢII PRIVITOARE LA CASTRUL ROMAN DE LA MICIA

Octavian Floca — Liviu Mărghitan

Castrul roman de la Micia reprezintă un obiectiv militar de seamă în rîndul fortificaţiilor din sistemul de apărare al Daciei dinspre vest, a cărui misiune strategică era aceea de a închide şi apăra importanta cale de pătrundere a văii Mureşului spre interiorul provinciei, precum şi acela de a asigura paza ţinutului aurifer din Munţii Apuseni[1]. Este situat în lunca Mureşului în hotarul actualei comune Veţel, pe un platou mai ridicat decît terenul înconjurător — cuprins în aria largă a teritoriului mărginit la nord de apa Mureşului, la est de localitatea Mintia, la sud de satele Herepeia şi Veţel, iar spre vest de un larg cot al Mureşului de la marginea de est a comunei Brănişca.

Părţii de sud a castrului i se suprapune termocentrala Deva — Mintia acum în construcţie.

Castrul şi aşezarea civilă de la Micia au fost semnalate ca vestigii romane încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea[2].

Cercetări sistematice, ştiinţific concepute, au fost efectuate la Micia, doar în anii 1929—1930, datorită prof. C. Daicoviciu, mulţumită cărora s-a putut intra în posesia unor date certe. În ce priveşte castrul, pe baza unor observaţii riguroase de suprafaţă şi a unei secţiuni de mari proporţii, executată pe latura de nord a acestuia s-a stabilit, locul şi poziţia lagărului, structura zidului de incintă şi lucrările exterioare ale acestuia. Pe baza cercetărilor epigrafice au fost sesizate cu acel prilej şi unităţi militare care au alcătuit garnizoana castrului în timpul existenţei sale.

Întrerupte un interval de timp îndelungat, investigaţiile, împreunate cu săpături au fost reluate în vara anilor 1966, continuînd şi în prezent[3].

---

[1] C. Daicoviciu, *Micia I, Cercetări asupra castrului*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, secţia pentru Transilvania. III, 1930—1931, p. 1—43; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 133 şi urm.; *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1960, indice Micia şi Veţel; D. Tudor, *Oraşe, tîrguri şi sate în Dacia romană*, Bucureşti, 1968, p. 120 şi urm.

[2] Bibliografia asupra acestei aşezări, vezi: C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 1; D. Tudor, *op. cit.*, p. 128—129.

[3] La îndrumarea acad. prof. C. Daicoviciu, colectivul care participă la aceste cercetări a fost format din: autorii acestui articol, din partea Muzeului din Deva, Lucia Teposu, Ştefan Ferenczi, Valentin Vasiliev de la Institutul Arheologic din Cluj.

În cele ce urmează expunem rezultatele noi obţinute în această direcţie, pe care cercetări viitoare le vor completa pînă la deplina cunoaştere a acestui atît de amplu şi important obiectiv de pe cursul mijlociu al Mureşului (Fig. 1)

Forma şi mărimea castrului

Cu toate că din elementele construcţiei de odinioară nu se mai vede nimic la suprafaţă, forma, orientarea şi mărimea castrului au putut fi constatate cu destulă uşurinţă, prin ridicătura de pămînt care indica cele patru laturi ale fortificaţiei. Ceea ce se distinge la suprafaţă, este traseul zidurilor propriu-zise, căci lucrările exterioare ale acestora (şanţuri, berma etc.) nu se mai pot observa peste tot datorită nivelării continue a terenului în urma lucrărilor agricole.

Toate cercetările pentru stabilirea dimensiunilor castrului s-au făcut, pînă în prezent, pe baza unor măsurători de suprafaţă. Ele au avut în vedere punctele cele mai ridicate de pămînt ce marchează zidurile de incintă, fapt care s-a dovedit exact în urma săpăturilor făcute şi cu prilejul măsurării altor castre[4]. Astfel, dimensiunile laturilor de E şi de V au fost fixate ca avînd aproximativ 360 m, iar celelalte două paralele, de N şi de S, circa 180 m. S-ar putea ca noi măsurători, efectuate pe baza zidurilor degajate, să indice o mică diferenţă faţă de calculele executate la suprafaţă, dar această diferenţă minimă, dacă s-ar ivi, nu poate avea vreo importanţă sub nici un aspect. În tot cazul, săpături şi măsurători ulterioare vor putea confirma doar exactitatea dimensiunilor laturilor mici ale castrului. În ce priveşte, însă, celelalte două laturi, de E şi de V, acest lucru nu va mai fi posibil, datorită împrejurării că jumătatea de sud a castrului, inclusiv latura de aici, aşa cum s-a arătat mai sus, a fost total distrusă cu prilejul construirii în anul 1967 a unor lucrări pendinte de termocentrala electrică care, după cum s-a menţionat, s-a suprapus aşezării antice.

Forma castrului — cu laturile de 360×180 m — este, prin urmare aceia a unui patrulater cu laturile neegale. Orientarea laturilor lungi este în direcţia sud-nord, cu o mică deviere spre NV, respectiv SE (Fig. 1).

Avînd în vedere dimensiunile laturilor care formează incinta castrului, aria suprafeţei închisă în interiorul lor este de 64.800 m^2. Comparat cu alte castre din Dacia—Căşei[5], 27.225 m^2, Bologa 24.684 m^2, Bucium—Orăştioara 15.799 m^2, Unguraş[6] 13.971 m^2 etc., cel de la Micia[7] se încadrează între lagărele de mari dimensiuni ale unităţilor militare auxiliare din Dacia, urmînd în dată după castrele de legiuni, putînd adăposti concomitent pînă la trei formaţii auxiliare.

Cercetări sistematice în interior nu s-au făcut pînă în prezent, doar cu prilejul construirii unei şosele, aparţinătoare obiectivului industrial amintit, s-a investigat o fâşie lată de 16 m paralelă cu latura de sud a fortificaţiei (Fig. 1).

---

[4] M. Macrea, *Castrul roman de la Bologa*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania*, IV (1932—1938), Cluj, 1938, p. 204.

[5] Em. Panaitescu, *Castrul roman de la Căşei*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania*, anul 1929, Cluj, 1930, p. 1.

[6] C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 7, nota 6; M. Macrea, *op. cit.*, p. 204.

[7] Vezi şi profilul secţiunii din Micia I.

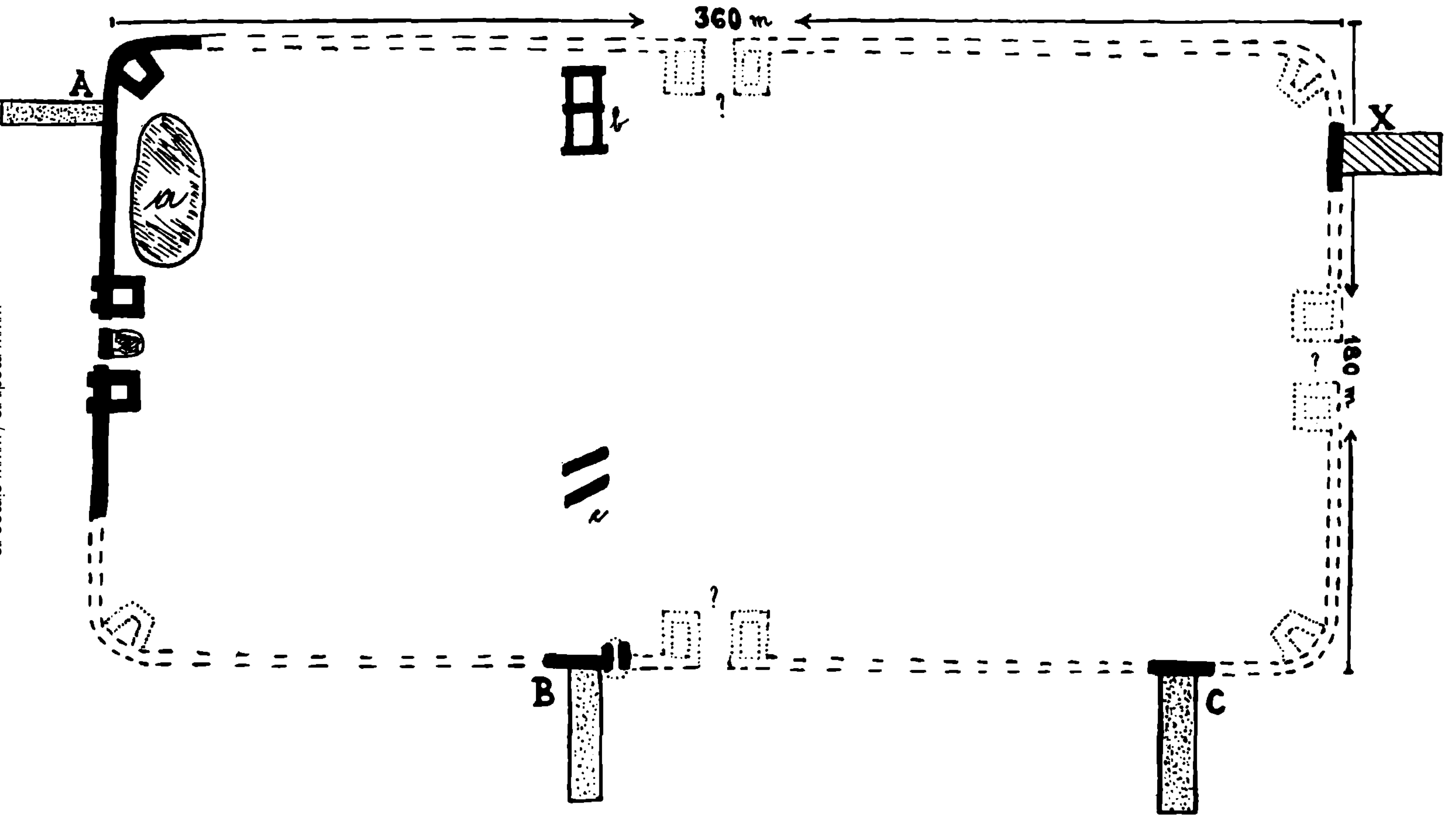

FIG. 1. PLANUL CASTRULUI

Săpăturile din 1967 şi 1968

Săpăturile din vara anilor 1967 şi 1968 au fost efectuate în mai multe puncte. S-a procedat la degajarea laturii de sud a castrului, cu excepţia sectorului de est a acesteia şi a turnului de SE (porţiune distrusă în cursul timpului datorită unor împrejurări care ne sînt străine), a turnului din colţul de SV, s-au executat trei secţiuni de mari proporţii la exterior, perpendiculare una pe latura de sud şi două pe cea de est şi a fost degajată o canalizare de-a dreptul monumentală, cam pe la mijlocul aceleiaşi laturi de est.

Săpăturile de pe latura de sud au avut ca scop cercetarea şi cunoaşterea incintei fortificate a castrului, în primul rînd a lucrărilor exterioare de apărare şi a zidului propriu-zis de piatră.

Ţinem să menţionăm că cercetările pe latura de sud a castrului s-au desfăşurat în condiţii deosebit de grele, datorită ritmului alert de construire a termocentralei, ale cărei lucrări se suprapuneau săpăturilor arheologice, neacordînd, pe măsura necesarului, răgazul solicitat de investigaţii complete. Datorită lucrărilor acestei construcţii industriale, partea sudică a castrului a şi dispărut, de altfel, odată cu ridicarea edificiilor industriale.

Elementele sistemului exterior de apărare

Lucrările externe de apărare au fost stabilite pe baza mai multor secţiuni executate de-a curmezişul, pe trei din laturile castrului (una făcută cu ocazia cercetărilor din anii 1929—1930 pe latura de nord (Fig. 1 x), două pe latura de est (Fig. 1 B şi C) şi una pe cea de sud (Fig. 1 A), practicate în urma lucrărilor din 1967—1968) şi ale căror profile (Fig. 2—3), sînt deosebit de lămuritoare. Din citirea acestora rezultă că lagărul a avut o fază mai veche din pămînt (despre care va fi vorba mai jos), urmată apoi de castrul din piatră, construit în acelaşi loc.

Considerăm utile cîteva observaţii speciale asupra secţiunii a doua de pe latura de est (Fig. 1 B), datorită faptului că, pe lîngă elementele comune tuturor celor trei secţiuni, a dat la iveală un element structiv al zidului, o cărămidă ştampilată şi o monedă. A fost surprinsă şi aici berma lată de 1,90 m, de la care cobora panta mai scurtă (cea dinspre zidul de incintă), ce acoperea şanţul castrului de pămînt. Între fragmentele de pietre căzute în groapa şanţului s-a găsit o cărămidă de boltă (43×31×7; 4 cm), purtînd ştampila Legiunii a XIII-a Gemina (Fig. 4 a). Textul ştampilei, aşezat pe două rînduri, e încadrat de un chenar dreptunghiular (14,5×4,5 cm). Literele din şirul superior, LEG (io) XIII G E(mina) sînt precedate de un ornament vegetal. Rîndul inferior face menţiunea meşterului cărămidar IV (lius) DEIOTARV(S), antroponim atestat pentru prima oară la Micia[8]. Din stratul cultivabil actual a ieşit la iveală un denar de la Antoninus Pius.

În apropierea colţului de nord-est, secţiunea (C) trasată prin şanţul de apărare este asemănătoare cu cea descrisă mai sus. O redăm doar în desen pentru precizarea elementelor de detaliu ale secţiunii precedente.

---

[8] L. Mărghitan, *Cărămizi ale Legiunii a XIII — Gemina recent descoperite*, în *Revista Muzeelor*, nr. 5, 1968, p. 448.

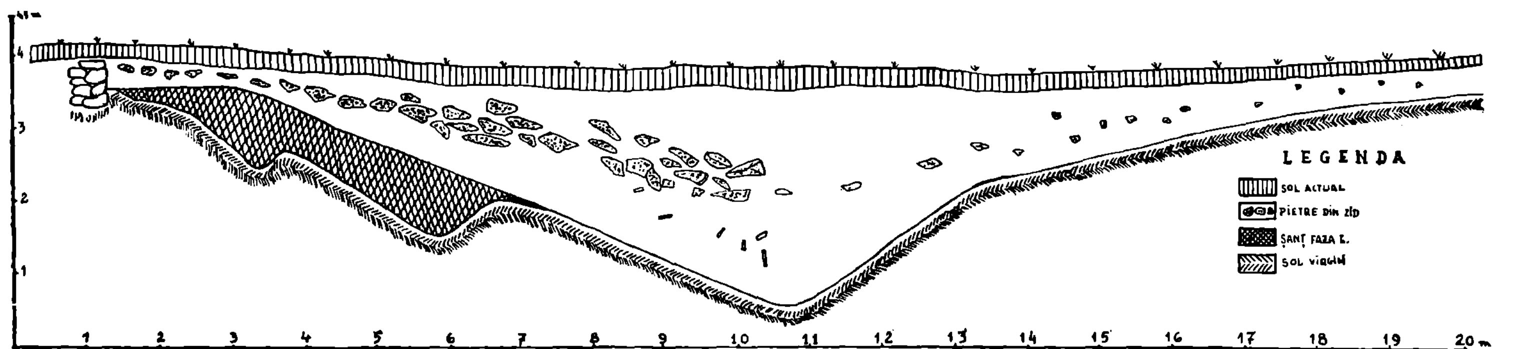

FIG. 2. PROFILUL SECȚIUNII A, DE PE LATURA DE SUD

LEGENDA
SOL ACTUAL
DEPUNERE LENTĂ
DĂRÎMĂTURI DIN ZID
STRAT DE PIETRE
MÎL
ȘANȚ FAZA I.
SOL VIRGIN

FIG. 3. PROFILUL SECȚIUNII C, DE PE LATURA DE EST

Menţionăm că în săpătură, pe zid şi la exteriorul acestuia au fost aflate o serie de blocuri de piatră din andezit, fasonate special, a căror destinaţie este greu de precizat, întrucît ele nu au fost surprinse „in situ“ (Fig. 5).

a)

Zidul de incintă

Din zidul propriu-zis al castrului au fost dezgropate: a) parţial latura de sud, între colţul de sud-vest şi poartă, şi, în continuare, spre est aceeaşi lature, pe o lungime de 5 m; b) extremitatea de nord a laturii de est pe o lungime de circa 12 m şi c) porţiuni de aproximativ doi metri la capătul secţiunilor efectuate transversal pe zidul de incintă pentru cunoaşterea lucrărilor exterioare de apărare ale castrului.

b)

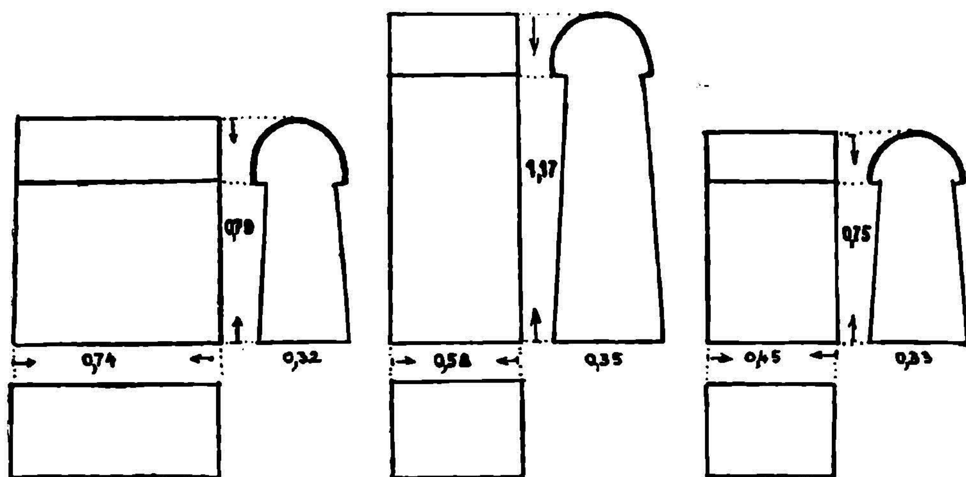
Zidul de incintă al laturii de sud are o grosime de 2,10 m cu înălţimea păstrată de 0,50—1 m. E format din bolovani de piatră locală legată cu mortar, în majoritate piatră de rîu şi, într-o măsură mai mică, piatră de stîncă (şist cristalin). Pietrele deşi informe prin aşezarea lor cu grijă în zid, cu părţile mai puţin colţuroase şi informe spre exterior, au dat feţelor acestui *opus incertum* un aspect regulat.

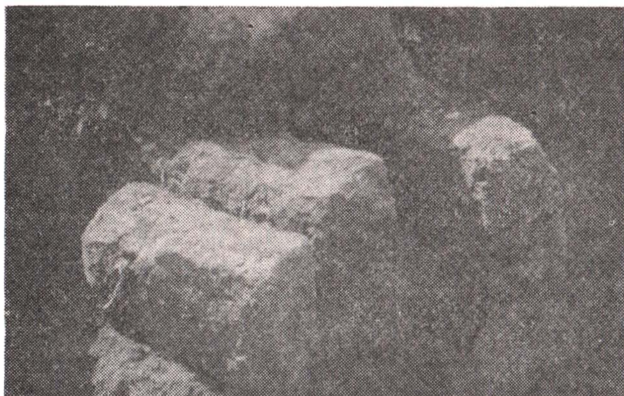
c)

FIG. 4. CĂRĂMIZI ŞTAMPILATE

Zidul dezvelit formează mai mult fundamentul construcţiei. Din partea de suprafaţă a acestuia, construit la exterior din blocuri mari fasonate de augit — andezit roşcat, în tehnica *opus quadratum,* nu s-a păstrat, *in situ,* pe această latură nimic Cîteva blocuri răsturnate în afara zidului

FIG. 5. BLOCURI DE PIATRĂ DIN ZIDUL CASTRULUI

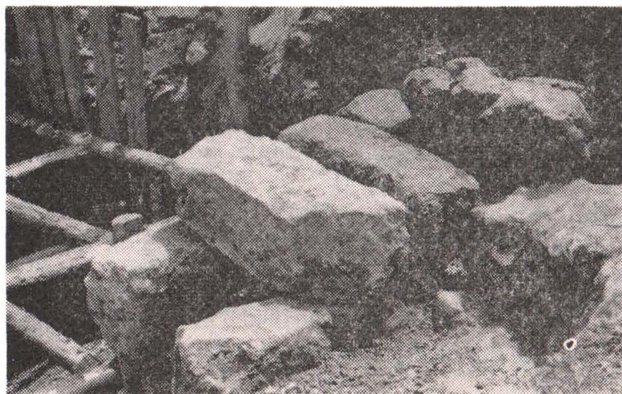

FIG. 6. CANAL SUB ZIDUL CASTRULUI

marchează structura lui de odinioară.

Urmărind spre nord fața internă și externă, de la poartă și pînă la colțul de sud-vest, s-a constatat că pe această latură nu au existat turnuri intermediare în sensul castrului de la Cășei[9] sau „contraforturi" ca la cele de la Arcidava[10] și de la Cășei, bunăoară. Observația poate fi valabilă și pentru celelalte laturi ale castrului de la Micia.

Urmărind zidul pe fața exterioară a zidului estic din incintă, s-a descoperit un element structiv al castrului, neatestat pînă în stadiul actual al cercetărilor la vreun alt lagăr militar din Dacia romană. Este vorba de un canal zidit din 11 blocuri paralelipipedice de augit — andezit provenite din cariera de la Uroi (Simeria), avînd lungimea de 2,55 m (Fig. 6). Peste canal a fost clădit zidul fortificației de care era prins printr-un strat de mortar gros de 25 cm. Deschizătura canalului, avea dimensiunile de 70 × 40 cm, iar pentru a nu permite intrarea și ieșirea, ca a fost barată prin doi drugi de fier cu secțiunea de 4×4 cm, prinși vertical în lăcașuri special tăiate în piatră.

Considerăm că destinația acestui canal era aceea de scurgere a apei din interiorul incintei lagărului spre exterior. Apa provenea aici fie din ploi, fie pe urma uzului gospodăresc al garnizoanei.

În secțiunea de urmărire a zidului de sud, trasată de cele două fețe ale sale, lată de 0,60 m, nu s-au găsit decît slabe resturi ceramice. Lipsa de inventar se datorează împrejurării că secțiunea efectuată pentru cunoașterea zidului se afla, pe cea mai mare parte a traseului, sub nivelul antic de călcare.

Acest fapt a împiedicat și observarea mai de aproape a construcției în interior.

---

[9] Em. Panaitescu, *op. cit.*, plan castru.

[10] Gr. Florescu, *Le champ romain de Arcidava (Vărădia)*, în *Istros*, 1, 1934, p. 65.

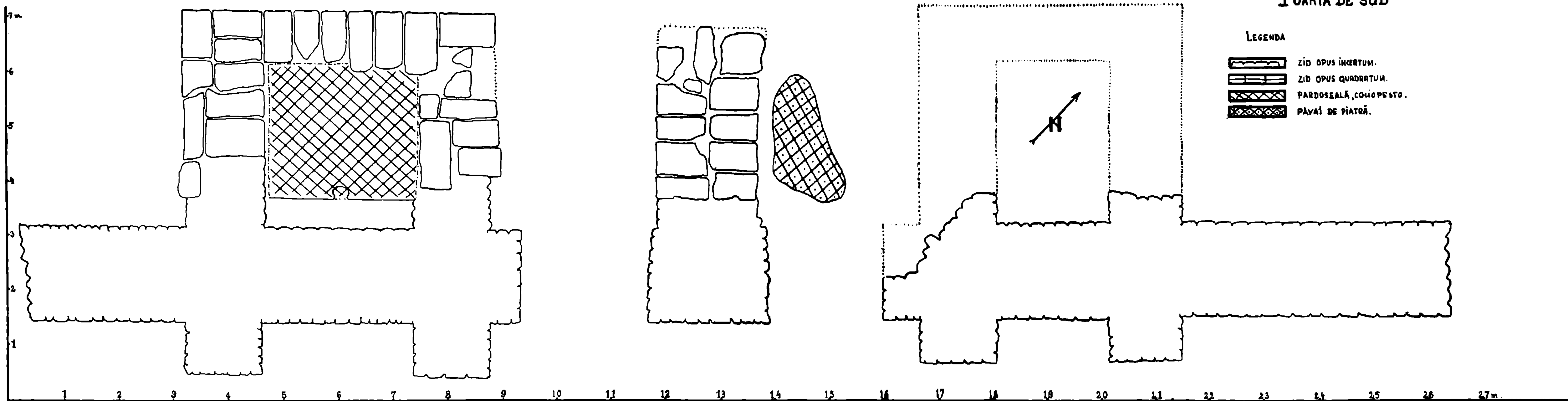
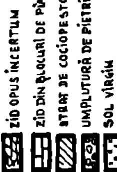

FIG. 7. POARTA DE SUD

POARTA DE SUD

SECȚIUNE TRANSVERSALĂ PRIN BASTIOANE ȘI PRIN INTRĂRI

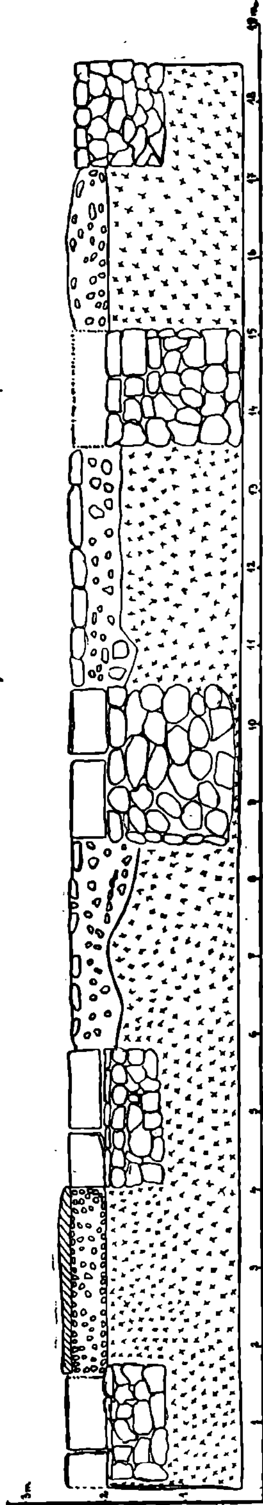

FIG. 8. POARTA DE SUD

Poarta de sud cu turnurile

Cu prilejul lucrărilor de dezvelire a zidului de incintă al laturii de sud, urmărit de noi în direcția V-E, cam la mijlocul acestuia, s-a dat peste una din porțile castrului, poarta de sud, flancată în interior de două turnuri inegale ca dimensiuni (Fig. 7 și 8).

Dintre cele două turnuri mai bine păstrate e cel care mărginește intrarea dinspre vest. Zidurile de închidere ale turnurilor sînt construite în partea din jos în *opus incertum,* cu păstrarea în partea superioară, pe laturile de V, N și E și a blocurilor fasonate în piatră de augit — andezit, de dimensiuni mari (120 × 60; 80 × × 45; 100 × 32). Latura dinspre sud e formată din însuși zidul de incintă al castrului. Lățimea zidurilor este de 2,10 m latura de sud (zidul castrului) și de 1,70 m celelalte trei laturi. Turnul se retrage spre interiorul castrului cu 4 m.

O secțiune executată în interiorul turnului ne-a dat următoarea stratigrafie: jos pămînt virgin, umplutură de piatră și mortar, peste care urmează un strat gros, pînă la 10 cm. de *cocciopesto*" cu suprafața îngrijit tratată. Nivelul de călcare al stratului de „cocciopesto" se ridică ușor deasupra suprafeței blocurilor rămase pe cele trei laturi, pe care bine înțeles că urma un alt rînd de blocuri (Fig. 8).

În săpătură s-a mai constatat că temelia zidului lucrat în sistemul *opus incertum* (care este similar cu fundamentul zidului de incintă) în partea de sus a fost nivelat cu lespezi de piatră prinse în mortar, peste care s-au așezat blocurile de augit — andezit. Ni-

velarea s-a făcut în scopul obţinerii unei suprafeţe orizontale, potrivite pentru aşezarea plăcilor de piatră.

La exteriorul zidului de incintă, corespunzător celui lateral de vest şi de est al turnului, se află două ieşinduri de 0,90 m în formă de „contraforţi", care aveau probabil însă un rost legat de apărarea porţii.

Turnul de est, este mai slab păstrat de cît cel de vest. S-a menţinut în aceleaşi condiţii ca la cel precedent doar latura de sud a construcţiei, de fapt zidul de incintă al castrului (care alcătuieşte această latură) cu cei doi „contraforţi" şi temeliile destul de slabe clădite în *opus incertum* ale celorlalte trei laturi (de V, N, E). Din blocurile de piatră suprapuse părţii inferioare a zidului ca şi din vatra de călcare din interior nu s-a mai păstrat nimic la acest turn.

Relatăm că nici în cazul primului turn (de vest) al porţii, nici în al acestuia din urmă, nu s-a putut constata vreo intrare; nici nu era posibil, aşa ceva din cauza păstrării zidurilor de încadrare a turnurilor doar pînă la nivelul vetrei de călcare a acestora, şi nu mai sus unde puteau fi porţile.

În mijlocul porţii se afla un zid masiv din piatră, format jos dintr-o substrucţie clădită (ca şi zidurile turnurilor) în partea inferioară în *opus incertum,* peste care urmau blocuri mari de piatră fasonată din acelaşi augit — andezit. Capătul sudic al acestuia este legat de zidul de incintă al castrului, existent doar pe lăţimea zidului despărţitor şi întrerupt în restul spaţiului din faţa intrării (Fig. 7). Lungimea zidului este de 4 m lăţime de 2,20 m, cu înălţimea păstrată cam la acelaşi nivel cu aceea a turnului vestic de poartă mai bine conservat decît cel de est. În tot cazul înălţimea lui, chiar în forma rămasă, se ridică peste suprafaţa de călcare antică.

Deschiderea porţii între acest zid şi turnul de vest, respectiv de est, este de 1,90 m.

Faptul că această substrucţie e construită după acelaşi sistem cu cel al turnurilor de poartă, din complexul cărora face parte, că el se leagă organic de zidul castrului, cît şi împrejurarea că se ridică deasupra vetrei de acces a porţii ne permite să tragem următoarele concluzii: a) zidul a fost construit o dată cu castrul de piatră, b) nu face parte dintr-o construcţie anterioară fazei ultime a lagărului (cum a fost socotit zidul analog de la una din porţile castrului de la Bologa bunăoară[11], căci în acest caz el s-ar afla sub nivelul terenului de intrare a porţii şi c) el se încadrează ca destinaţie şi datare cronologică în ansamblul general al porţii.

În ce priveşte rostul unei asemenea, construcţii în mijlocul porţii, divizînd-o în două — sistem întîlnit şi la Vărădia (Arcidava)[12], e dificil să ne exprimăm cu certitudine. Rămîn totuşi, considerăm, două ipoteze. Un asemenea zid a putut fi utilizat la susţinerea sus, deasupra porţii, a unui sistem de platforme de luptă pentru mărirea spaţiului apărătorilor într-un punct atît de vulnerabil ca cel al intrărilor, sau poate că, prin acest zid trasat de-a lungul porţii s-a urmărit bararea accesului inamicului, în caz de pericol, cu maşini de război, spre interiorul lagărului.

---

[11] M. Macrea, *op. cit.,* p. 217.

[12] Gr. Florescu, *op. cit.,* p. 63.

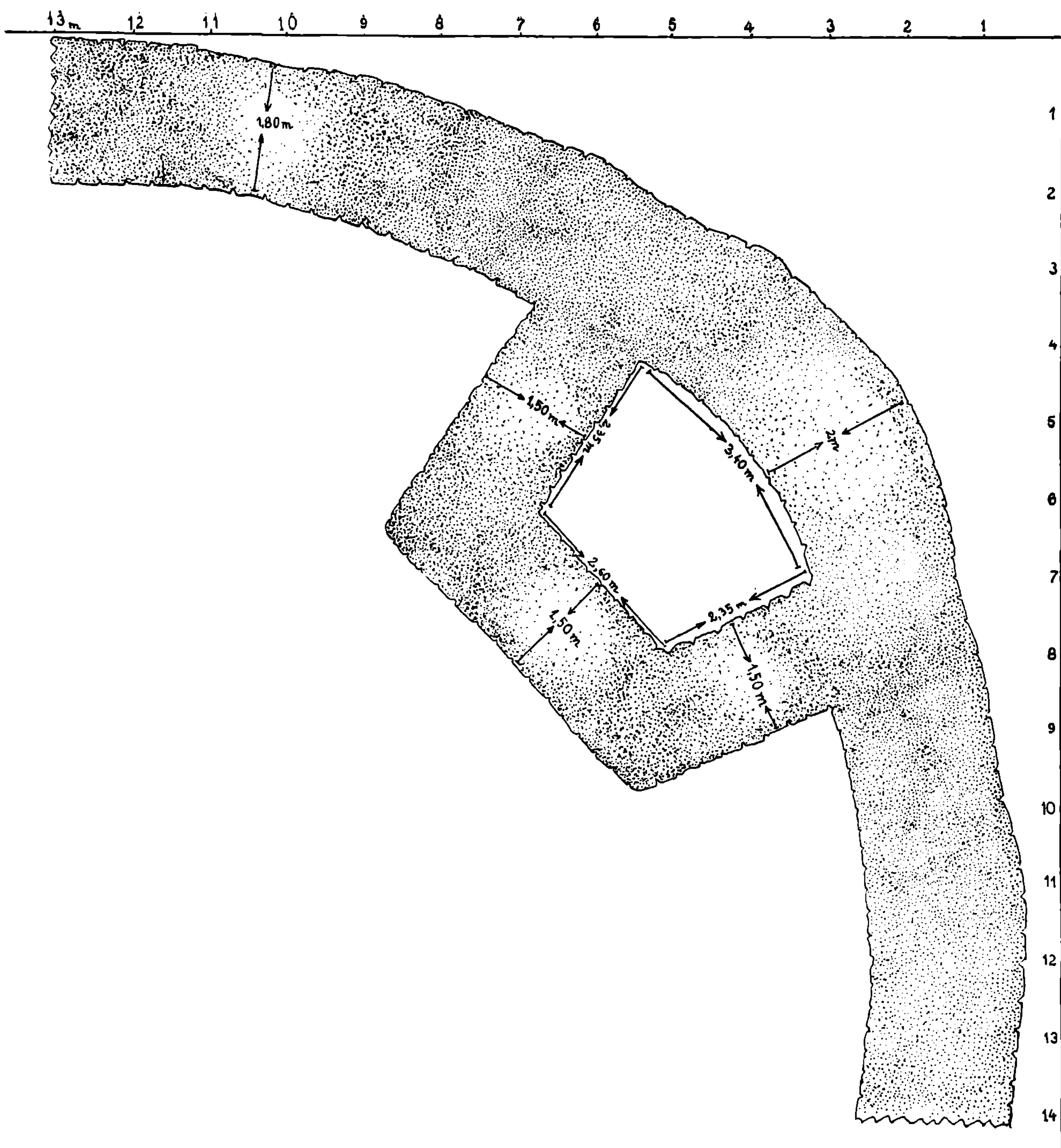

FIG. 9. COLŢUL DE SUD—VEST CU TURNUL

Considerăm că această poartă cu dublă intrare, prin analogia cu cea de la castrul de la Vărădia, susținută și prin topografia locului și orientarea lagărului, a putut fi *poarta praetoria*[13].

Înainte de a încheia descrierea porții, mai e de relatat că la cele două aripi ale intrării accesul spre interior — cu nivelul superior cu ceva mai jos de rîndurile de blocuri de andezit — era pietruit. Acest lucru s-a observat mai ales la intrarea dinspre turnul de est. S-ar putea ca pietrele păstrate la drumul de intrare să fi format o substrucție și o nivelare peste care în original să se fi aflat un pavaj din lespezi fasonate.

În ce privește inventarul de obiecte aflate în zona porții — avînd în vedere adîncimea mică față de suprafața actuală a terenului — este relativ sărac. Pe lîngă ceramică obișnuită romană întîlnită la Micia s-au aflat fierărie (cuie, piroane) precum și un vîrf de lance.

Turnul din colțul de sud-vest

Dintre cele două turnuri de colț, existente în forma originală a castrului, la cele două extremități ale laturii de sud, s-a păstrat doar cel din colțul de sud-vest (Fig. 9).

Ca și în alte cazuri la castrele romane din Dacia, sau din alte provincii, colțurile castrului de la Micia sînt rotunjite spre exterior. Forma generală a turnului este aceea a unui trapez, formă întîlnită și la castrele de la Bologa, Cășei, Vărădia, Răcari[14] etc. Latura externă a acestuia o formează însuși zidul castrului construit în arc, și avînd grosimea acestuia. Grosimea celorlalți trei pereți de 1,50 m. Lungimea celor doi pereți laterali măsurați în interior este de 2,35 m, celui din fund de 2,60 m, iar latura de pe arcul de cerc, care formează al patrulea perete al trapezului, este de 3,40 m.

Ca și la turnurile de poartă, nici la acesta nu s-a aflat ușa spre interior.

Cercetări în interiorul castrului

Cu prilejul unor lucrări de escavație executate în cadrul construirii termocentralei, la cca. 10—15 m de latura de sud, au fost constatate temeliile mai multor ziduri de piatră ale unor construcții interioare și pavaj ale acestora, avînd direcția perpendiculară spre latura castrului (Fig. 1), bineînțeles fără să ajungă pînă la acesta. Și de data aceasta construcțiile respective nu au putut fi observate mai de aproape pe bază de săpături arheologice, din cauza lucrărilor termocentralei care au și nimicit aproape jumătate din partea de sud a lagărului. Este important de amintit că în acest loc în asociație cu ceramica romană (Fig. 10) s-au găsit și pregnante fragmente de vase dacice, între care și specifica ceașcă dacică (Fig. 11), material autohton atestat și cu prilejul cercetărilor din

---

13 Idem.

14 V. Cristescu, *op. cit.*, p. 143.

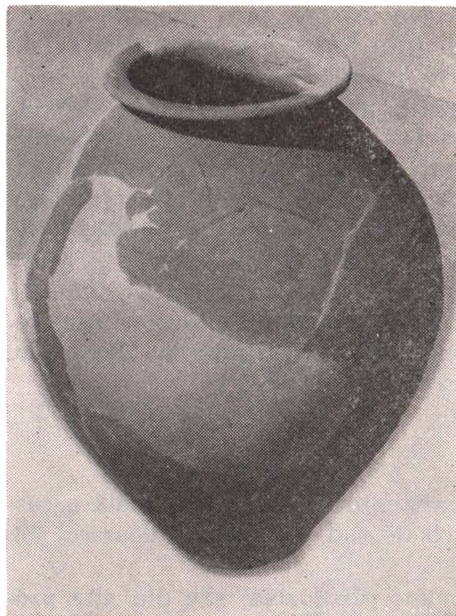

FIG. 10. VAS DIN INTERIORUL CASTRULUI

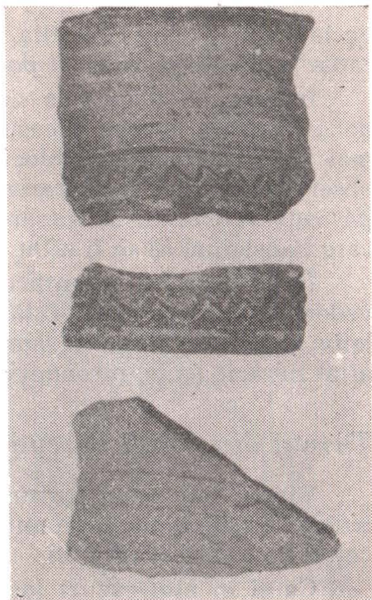

FIG. 11. CERAMICĂ DACICĂ DIN CASTRU

1929[15]. Cercetări sumare s-au putut face, după cum s-a arătat mai sus, doar la zidul de incintă de sud, la poarta de pe această latură şi la unul din turnurile de colţ, cel de sud-vest.

În interiorul lagărului a mai fost observată o fîşie de teren lată de 15 m, datorită tăierii unei căi rutiere pentru obiectivul industrial amintit. Porţiunea cercetată, nu a putut fi amplificată în funcţie de dimensiunile vestigiilor apărute. Aici, au fost depistate în trei locuri urme ale unor construcţii din piatră (Fig. 1 b, c). La distanţa de 67 m şi respectiv 82 m de zidul de est, s-au scos la iveală doi pereţi paraleli, ambii din piatră nefasonată, groşi de 0,70 m, orientaţi pe direcţia nord-sud, aproape paraleli cu latura lungă a castrului. Ambii străbat porţiunea de 15 m fără să facă nici o deviere ori joncţiune cu alte ziduri. Prin efectuarea a patru casete în spaţiul cuprins între zidurile amintite şi latura estică a fortificaţiei — în care nu s-a dat peste construcţii —, s-a stabilit că nivelul antic de călcare, contemporan fazei castrului de piatră se compune cel puţin pentru segmentul cercetat, dintr-un strat de 15—20 cm de pietriş mărunt de rîu aşezat pe o vatră de fragmente de piatră trasate în sol.

La 128 m de zidul estic al cetăţii a ieşit la suprafaţă o clădire orientată cu latura lungă paralelă cu latura de sud a castrului (Fig. 1, c). Construcţia, cu pereţii exteriori de 0,90 m grosime, iniţial avea mai multe

[15] C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 10, fig. 5.

încăperi, dar nu s-au păstrat decît două camere ale aripei de sud. Una din odăi, cea dinspre vest era prevăzută cu hypocaust (Fig. 12), pe cînd cea de răsărit avea paviment de *cocciopesto*. Din interiorul ei s-au recuperat cărămizi ştampilate, un altar cu inscripţie, cinci monede de argint şi bronz, ceramică, un deget în mărime naturală a unei statui de bronz, zale, cuie ş.a. Dintre monede cea mai veche e un denar de la Traianus, urmat de un altul, de la Marcus Aurelius (relativ uzat). Piesele de bronz sînt de la Commodus, Antoninus Pius şi Marcia Otacilia. Cărămizile, mai multe fragmente, poartă aceeaşi ştampilă scrisă cu litere inversate (Fig. 4 b, c). Rîndul de sus înscrie numele Legiunii a XIII-a Gemina, iar cel inferior antroponimul Aurelius Mommo. Şi acest meşter cărămidar asemenea lui Iulius Deiotarus, e atestat cu acest prilej pentru prima oară la Micia[16].

Micul altar de gresie nisipoasă, e dedicat Minervei şi Geniului Cohortei a II-a Flavia Comagenorum de către intendentul militar Ianuarius[17].

Castrul de pămînt

Atît cercetările întreprinse în campania de săpături a anilor 1929—1930, cît şi cea din 1967—1968 au demonstrat că anterior castrului de piatră a existat unul de pămînt.

Secţiunea executată în 1929—1930 perpendicular pe latura de nord a arătat că în acel loc a existat un alt castru mai vechi, apărat de un şanţ şi val de pămînt, fără a se putea preciza cu acel prilej şi dimensiunile lui faţă de cel de piatră.

Cele trei secţiuni efectuate în anii 1967—1968, indică în mod absolut acelaşi fenomen şi în aceste puncte: prezenţa unei fortificaţii mai vechi, şanţ şi val de pămînt. Profilele secţiunilor mai noi (Fig. 2—3), ca şi cel al secţiunii mai vechi[18], indică aproape cu fidelitate aceleaşi aspecte atît în ce priveşte castrul de pămînt, cît şi lucrările exterioare de apărare ale celui de piatră.

Secţiuni recente au avut, aşa dar, nu numai meritul de a confirma încă o dată existenţa şi natura castrului din prima perioadă, dar şi acela, mai ales, de a preciza că vechiul castru de pămînt a avut aceleaşi dimensiuni — aproape neobişnuit de mari — ale lagărului ulterior construit în piatră; acesta din urmă suprapunîndu-se celui de pămînt.

Cu privire la aspectul valului din prima fază nu posedăm date mai de amănunt. Ceea ce este clar dovedit prin secţiunile făcute, e că acest val avea în faţă un şanţ (observat în afara zidului de piatră) dar astupat şi nemaifiind folosit în această fază a lagărului.

Observaţii cu privire la datele de construcţie

Pe lîngă alte probleme legate de castrul de la Micia, care îşi aşteaptă o dezlegare sigură şi completă, este şi aceea a fixării datelor de construire a acestuia.

---

[16] L. Mărghitan, *op. cit.*, *loc. cit.*

[17] Oct. Floca, *Monumente epigrafice şi sculpturale la Micia*, în *Acta Musei Napocensis*, V, Cluj, 1969, p. 114.

[18] C. Daicoviciu, *op. cit.*, planşa I.

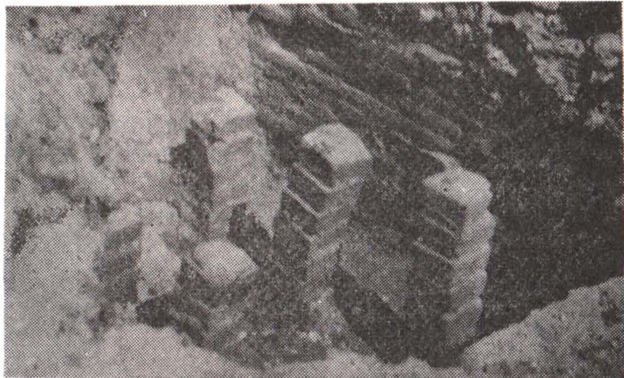

FIG. 12. HYPOCAUSTUM LA O CLĂDIRE DIN INTERIORUL CASTRULUI

În stadiul actual al cercetărilor, nu dispunem încă de nici un argument arheologic sau epigrafic care să acorde un răspuns direct, limitativ în timp, în această problemă. În tot cazul ceea ce este sigur e că atît castrul de pămînt cît şi cel de piatră au luat fiinţă în cursul secolului al doilea e.n. Astfel, castrul de pămînt a putut fi construit îndată după, sau în timpul războaielor de cucerire a Daciei de către romani, nedepăşind în nici un caz primii ani ai domniei împăratului Hadrian[19].

Cu privire la castrul de piatră este sigur că ridicarea lui nu depăşeşte nici el limitele secolului al II-lea. Menţionăm în această privinţă două din ipotezele elaborate. Acad. C. Daicoviciu (loc. cit.) consideră că lagărul de piatră a fost ridicat în timpul lui *Antoninus Pius*, în timp ce M. Macrea înclină ipotetic să-l atribuie perioadei împăratului Caracalla, cînd spune: „Data construirii castrului de la Micia şi a celorlalte castre de pe graniţa de vest a Daciei, pînă la Porolissum, nu este cunoscută mai de aproape. S-a presupus că atît cel de la Micia cît şi cel de la Bologa ar fi fost ridicate pe timpul lui Antoninus Pius. Acum, însă, cînd ştim că la Porolissum castrul de piatră se ridică abia pe timpul lui Caracalla, această ipoteză a devenit mai puţin sigură, neputînd exclude posibilitatea ca unele din castrele de pe frontiera de vest a Daciei să fi fost reclădite în piatră mai tîrziu, poate chiar în timpul lui Caracalla"[20].

În ce ne priveşte — şi avînd în vedere dezvoltarea rapidă a localităţii din jurul castrului, identificarea unor construcţii importante cu caracter militar, ca deosebit de vastele *thermae*, amfiteatrul etc., cît şi circulaţia monetară — datarea propusă de C. Daicoviciu, acceptată şi de alţi arheologi, este cea pe care ne-o însuşim şi considerăm că sînt puţine şanse ca descoperiri ulterioare să o poată modifica. S-ar putea constata eventual unele intervenţii ulterioare, de reparaţii, şi, poate, unele edificări de construcţii interioare realizate în funcţie de necesităţile de moment. Asemenea intervenţii ne par fireşti la o fortificaţie cu o funcţionare îndelungată, cum a fost castrul de la Micia.

---

19 Idem. p. 24.

20 M. Macrea, *Apărarea graniţei de vest şi nord-est a Daciei pe timpul lui Caracalla*, în *Studii şi cercetări de istorie veche*, VIII, 1—4, 1957, p. 238.

RÉSUMÉ

Le castrum de Micia représentait un objectif militaire d'importance parmi les fortifications constituant le système défensif occidental de la Dacie romaine, dont la mission stratégique était de barrer et de défendre la voie de pénétration vers le coeur de la province qu'était la vallée du Mureş et d'assurer la garde de la région aurifère des Monts Apuseni.

Située dans la vallée du Mureş, la fortification a connu deux phases successives de construction: un castrum de terre d'abord, un castrum de pierre ensuite. Ce dernier présente la forme rectangulaire habituelle pour ce genre de constructions, avec des côtés de 360×180 m.

Les fouilles des années 1966—1968 ont mis au jour les éléments du système extérieur de défense, la porte d'entrée sud, la muraille du côté sud et la tour d'angle sud-ouest de la forteresse. On a pu établir que la porte était flanquée de deux tours rectangulaires bâties en „opus incertum" et „opus quadratum", mesurant 6×4 m extérieurement, et que l'ouverture de la porte était divisée en deux par un mur médian parallèle aux tours.

Trois sections, pratiquées deux sur le côté est et la troisième sur le côté sud, ont mis au jour les ouvrages extérieurs de défense, formés d'un fossé de 18 m de largeur et de 4,5 m de profondeur. Une section creusée à l'intérieur a mis au jour une série de constructions de pierre, dont il reviendra aux recherches ultérieures d'élucider les dimensions et la destination.

Quant à l'inventaire mobilier, il consiste en deux inscriptions, un autel anépigraphe, des monnaies, des briques estampillées, de la céramique romaine associée à de la poterie dace, etc.

Les résultats des fouilles confirment les conclusions formulées en 1929—1930 par le prof. C. Daicoviciu, fournissant de nouveaux éléments à la connaissance de cet objectif archéologique élevé sur le territoire de la province de Dacie.

O NOUĂ MĂRTURIE EPIGRAFICĂ ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITATEA ÎMPĂRATULUI LUCIUS VERUS ÎN PROVINCIILE DE LÎNGĂ DUNĂREA DE JOS ȘI ÎN DACIA

(UN NOU ALTAR ROMAN DE LA SÎNPAUL)*

Géza Ferenczi — István Ferenczi

Părțile răsăritene ale fostei provincii Dacia (cu această ocazie vorbim numai de părțile transilvănene ale provinciei), în general, sînt sărace în monumente epigrafice (Fig. 1). Această constatare se poate datora, pe de o parte, faptului că aici numărul așezărilor rurale, dar mai ales al celor urbane, a fost mult mai mic față de teritoriile din apropierea arterelor principale de comunicație din centrul și vestul provinciei, pe de altă parte faptului că aici a existat, probabil, o populație în majoritate autohtonă, exploatată, subjugată, rămasă într-o stare de relativă înapoiere, neavînd posibilitatea și chiar nevoia de a ridica monumente, oricît de modeste, sculpturale și epigrafice[1].

Lipsa acestor elemente de cultură materială este însă caracteristică nu numai pentru teritoriile rurale (adică pentru „provincie", cum am spune astăzi), ci chiar și pentru castrele romane așezate pe linia frontierei de est[2]. Din această cauză este binevenită orice descoperire nouă ar-

---

* Note informative asupra acestui monument *(Un altare dedicato a Giove e a Giunone; Un nou monument epigrafic de la Sînpaul)* au fost publicate în *Fasti Archaeologici,* XVI, 1964, p. 419, precum și în *Revista Muzeelor,* II, 1965 (număr special), p. 432—433.

[1] Cf. J. Jung, *Fasten der Provinz Dacien,* Innsbruck, 1894, p. 156—157; C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan (Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa,* V/2), Wien—Leipzig, 1937, p. 179; C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia,* în *AISC,* III, 1936—1940, p. 231; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité,* ed. III, Bucarest, 1945, p. 131, vezi și p. 184, nota 2; idem, *Istoria României,* vol. I, [București], 1960, p. 778; idem, Em. Petrovici, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue,* în *Bibliotheca Historica Romaniae,* nr. 1, [Bucarest], 1963, p. 13—18; M. Macrea, *Cumidava,* în *AISC,* IV, 1941—1943, p. 260; idem, *Cumidava,* în *Serta Kazaroviana. Ephemeridis Instituti Archaeologici Bulgarici,* XVI, Sofia, 1950, p. 69; idem, *Istoria României,* vol. I, p. 387—396.

[2] I. I. Russu, *Un raport epigrafic de la Mihăileni (Odorheiu),* în *Kelemen Lajos Emlékkönyv,* (Cluj), 1957, p. 533—534. — Situația, de altfel, este următoarea: de la Orheiul Bistriței (pe schița-hartă anexată nr. 3) se cunoaște doar o singură inscripție, și ea mutilată *(CIL,* III, 7624), precum și cărămizi ștampilate *(CIL,* III, 8074, 6, 25 b, eventual de aici ar proveni și inscripția 1183). [Cf. I. Paulovics, *Dácia keleti határvonala és az úgynevezett „dák"-ezüstkincsek kérdése,* (Cluj), 1944, p. 19; *Repertoriul arheologic al R. S. România,* lucrare colectivă în formă de manuscris păstrată la Institutul de istorie și arheologie al Academiei

heologică sau epigrafică, cu ajutorul căreia putem să pătrundem într-o oarecare măsură în adîncul multiplelor probleme arheologico-istorice nelămurite pînă acum sau prea puţin cunoscute, legate în mod direct sau indirect de zona răsăriteană a provinciei Dacia.

R. S. România — filiala Cluj (în următoarele: Rep. Arh. R. S. R., art. *Orheiul Bistriţei*]; de la Brîncoveneşti (pe schiţa-hartă nr. 4) deocamdată sînt semnalate numai cărămizi ştampilate [*CIL*, III, 6284. 8074, 7, *Rep. Arh. R. S. R.*, art. *Brîncoveneşti*]; în legătură cu castrul de la Călugăreni (pe schiţa-hartă nr. 5), în schimb, în literatura de specialitate sînt menţionate patru inscripţii [un altar: ADRASTIA (*CIL*, III, 944), inscripţiile: *CIL*, III, 7716, 12552, o inscripţie fragmentară, precum şi o cărămidă ştampilată, ultimele două fiind publicate de C. Daicoviciu (*Notiţe arheologice şi epigrafice*, în *AISC*, I, 2, p. 58—59; *Rep. Arh. R. S. R.*, art. *Călugăreni*]; la Sărăţeni (pe schiţa-hartă nr. 6) sînt relevate mai multe inscripţii (în majoritate fragmentare) [*CIL*, III, 6256=7713=12553, 7717, 7717a=12554, precum şi cărămizi ştampilate (*CIL*, III, 1633, 23, 8074, 8a, b, c, e); *Rep. Arh. R.S.R.*, art. Sărăţeni]; dintre toate castrele situate pe graniţa de est a Daciei, fără îndoială cel de la Inlăceni (pe schiţa-hartă nr. 7) este cel mai bogat în monumente epigrafice, numărul acestora ridicîndu-se la peste 30 de piese [inclusiv cele transportate in diferite localităţi, ca de pildă: la Mihăileni (pe schiţa-hartă nr. 8), cf. *CIL*, III, 945; Á. Buday, în *Erdélyi Múzeum*, XXIII, 1906, p. 132; *CIL*, III, 946, 947, 948=7718 şi în *Erdélyi Múzeum*, XXIII, 1906, p. 133; *CIL*, III, 949; C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 318; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 47; M. Macrea, în *SCIV*, II, 1, p. 304—306; Z. Székely, *Muzeul regional Sf. Gheorghe. Almanah 1879—1954*, Tîrgu Mureş, 1955, p. 37—48; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 536—539; *Rep. Arh. R. S. R.*, art. *Inlăceni*]; de la castrul aşezat de mulţi cercetători — deocamdată ipotetic — la Odorheiul Secuiesc (pe schiţa-hartă nr. 9) nu se cunosc monumente epigrafice în afara unor cărămizi ştampilate astăzi existente în Muzeul din Sighişoara (*CIL*, III, 8074, 25=14467, 8076, 16f, 8079, 1; cf. şi M. Macrea, în *SCIV*, II, 1, p. 305, nota 1) ale *cohortei I VB(iorum)*, (vezi şi D. Protase, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 505—508); la fel nici de la Baraolt, Olteni, Breţcu (pe schiţa-hartă nr. 10—12) [în ultima s-au găsit doar o diplomă militară (*CIL*, XVI, 37) şi cîteva cărămizi cu ştampilă (*CIL*, III, 8074, 9. 14)]; în castrul de la Rîşnov (pe schiţa-hartă nr. 13) s-a păstrat numai o singură inscripţie, foarte fragmentară şi mutilată (cf. M. Macrea, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 234—261; idem, în *Serta Kazaroviana*, XVI, 1950, p. 61—69); de la Comălău (pe schiţa-hartă nr. 14) un singur monument epigrafic, precum şi mai multe cărămizi ştampilate [cf. I. Paulovics, *op. cit.*, p. 70; Z. Székely, *A komollói erőditett római tábor*, (Cluj), 1943. p. 7. 9, 26, 27; C. Daicoviciu, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 118]; de la Sighişoara (pe schiţa-hartă nr. 15) sînt cunoscute mai multe inscripţii de caracter sepulcral, în afară de acestea un altar votiv etc. [Cf. *CIL*, III, 6258 (vezi şi M. Macrea, în *SCIV*, II, 1, p. 307), 14467, 1, precum şi cărămizile ştampilate *CIL*, III, 1629, 19=8065, 18, 31, 1629, 22 c. (cf. şi M. Macrea, în *SCIV*, II, 1, p. 307), care însă după toate probabilităţile sînt originare de la Odorheiul Secuiesc (pe schiţa-hartă nr. 9, cf. D. Protase, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 505—508)]; de pe teritoriul castrului de la Hoghiz (pe schiţa-hartă nr. 16) provine o serie de inscripţii, dintre care majoritatea au şi rămas în localitate (cf. *CIL*, III, 951=7720, 952=7723, 953, 954=7722, 957; C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 315), cîteva însă au ajuns în alte localităţi din vecinătate: la *Ungra* (pe schiţa-hartă nr. 17; *CIL*, III, 1633, 11, 1634, 5, 11); Fîntîna (pe schiţa-hartă

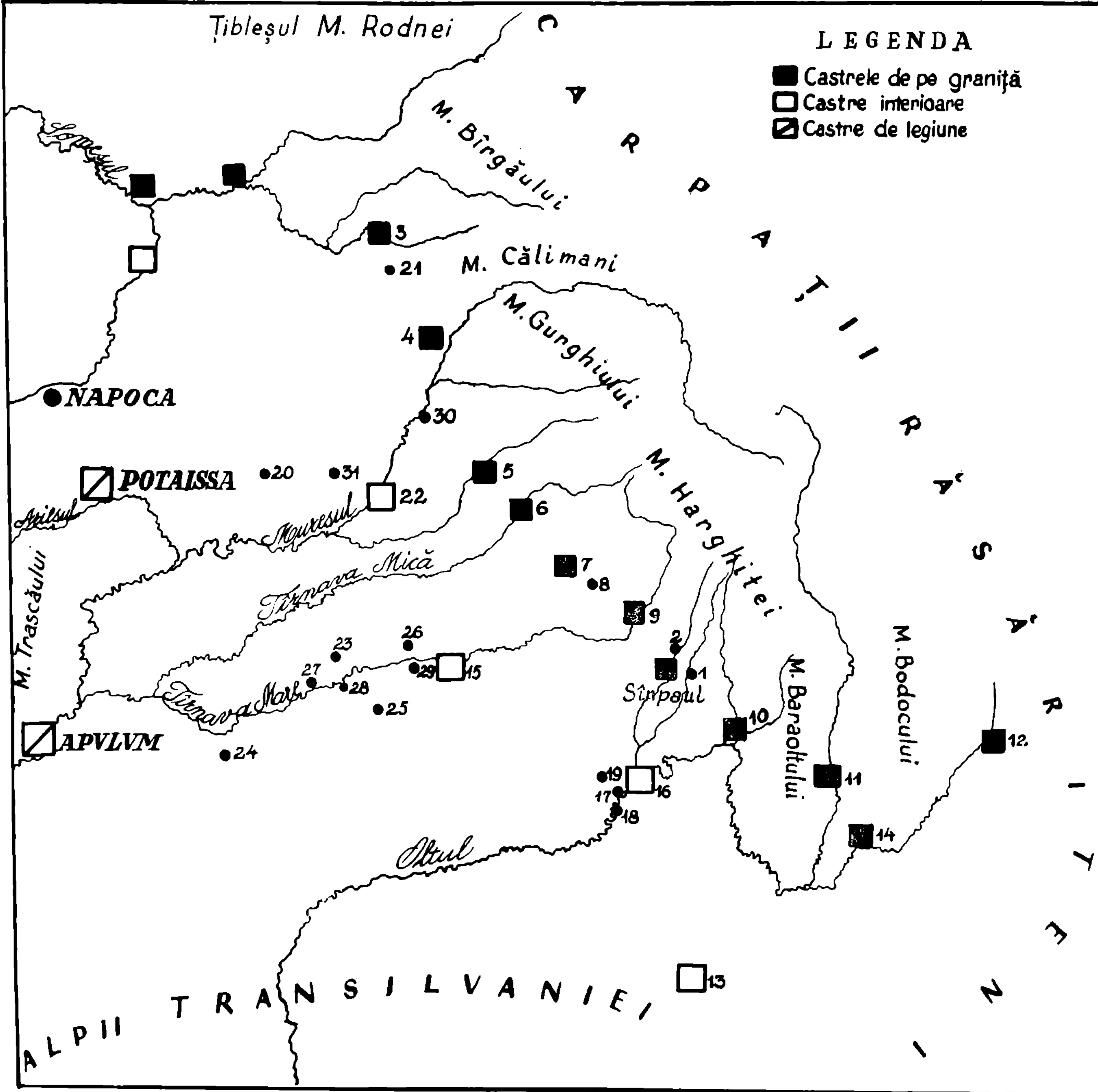

FIG. 1. ESTUL PROVINCIEI DACIA: LOCALITĂȚI CU DESCOPERIRI ARHEOLOGICE: 1. CRĂCIUNEL, 2. RAREȘ, 3. ORHEIUL BISTRIȚEI, 4. BRÎNCOVENEȘTI, 5. CĂLUGĂRENI, 6. SĂRĂȚENI, 7. INLĂCENI, 8. MIHĂILENI, 9. ODORHEIUL SECUIESC, 10. BARAOLT, 11. OLTENI, 12. BREȚCU, 13. RÎȘNOV, 14. COMĂLĂU, 15. SIGHIȘOARA, 16. HOGHIZ, 17. UNGRA, 18. FÎNTÎNA, 19. RUPEA, 20. PAPIU ILARIAN 21. ȘIEU, 22. CRISTEȘTI, 23. DÎRLOS, 24. ȘOROȘTIN, 25. BIERTAN, 26. SELEUȘU, 27. MICĂSASA, 28. TÎRNAVA (PROȘTEA MARE), 29. DANEȘ, 30. PETELEA, 31. PĂNET.

În cursul primăverii anului 1961 conducerea Muzeului din Odorheiul Secuiesc a fost anunțată că în partea de est a localității Sînpaul (com. Sînmartin, jud. Harghita), în apropierea drumului regional Brașov—Baraolt—Odorheiul Secuiesc, imediat la est de acesta, pe intravilanul unui țăran cooperativist (de pe teritoriul fostelor *canabae*), au ieșit la iveală cu ocazia unor munci edilitare trei fragmente fasonate și sculptate de piatră, purtînd litere latine pe ele. După transportarea fragmentelor de piatră în muzeul amintit, s-a constatat că ele aparțin aceluiași monument, pot fi întregite, formînd o singură piesă epigrafică romană[3].

Faptul că pe teritoriul satului Sînpaul a ieșit la lumină un nou monument epigrafic nu este de loc de mirare, fiindcă atît în această localitate, cît și din împrejurimile ei imediate provin mai de mult și alte urme de acest gen care, toate, sînt originare din așezarea romană cu numele deocamdată necunoscut, care existase cîndva pe teritoriul localității actuale Sînpaul[4].

Astfel, de pildă, din valea vecină, paralelă, a Homorodului Mic, de pe teritoriul satului Crăciunel (com. Ocland) se semnalează un altar vo-

---

nr. 18, *CIL*, III, 955=7721, 956) și Rupea (pe schița-hartă nr. 19, *CIL*, III, 958). Tot de aici au ieșit la iveală și cărămizi cu ștampilă (*CIL*, III, 8074, 1b, 8075, 29). În afara acestor monumente epigrafice descoperite în interiorul sau în imediata apropiere a castrelor de pe granița de est a provinciei, dintr-o zonă de 80—100 km lățime, paralelă cu linia castrelor, în jumătatea de răsărit a Daciei, judecînd pe baza datelor adunate pînă la editarea volumului al III-lea al *CIL*-ului (de atunci situația nu s-a mai schimbat în mod esențial) putem aminti numai următoarele puncte care au furnizat materiale arheologice de acest gen: 1) Papiu Ilarian (pe schița-hartă nr. 20) nr. 7694; 2) Șieu (pe schița-hartă nr. 21) nr. 1638; 3) Cristești (pe schița-hartă nr. 22) nr. 6256=7713, 7714, 7715, 8074, 3 a, b); 4) Dîrlos (pe schița-hartă nr. 23) nr. 961 (și alte monumente anepigrafe); 5) Șoroștin (pe schița-hartă nr. 24) nr. 965; 6) Biertan (pe schița-hartă nr. 25) nr. 960; 7) Sighișoara-Seleușu, de sub „Podmoale" (pe schița-hartă nr. 26) nr. 6258, 1629, 22 (mai multe cărămizi ștampilate ale *cohortei I VB(iorum)*, conform rezultatelor ultimelor analize făcute cu toată acuratețea, nu provin din prima localitate (pe schița-hartă nr. 15) cum s-a crezut în general, ci de la Odorheiul Secuiesc (pe schița-hartă nr. 9, cf. D. Protase, în *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 505—508; cf. și *CIL*, III, 8074, 25a); 8) Micăsasa (pe schița-hartă nr. 27) nr. 964; 9) Tîrnava (Proștea Mare), pe schița-hartă nr. 28) 962=7725; 10) Daneș (pe schița-hartă nr. 29) nr. 14467; 1629, 11, 22, 8065 c. — Trebuie să menționăm că monumentele epigrafice semnalate ca provenind de la Petelea (pe schița-hartă nr. 30) nr. 1210—1212 (au fost aflate la *Apulum*), Pănet (pe schița-hartă nr. 31) nr. 906=7693 (a ajuns în această localitate de la Turda), iar alte cîteva inscripții cunoscute de la Sighișoara sînt originare de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. Față de mărimea teritoriului conturat, așa cum, de altfel, se poate constata foarte ușor la prima vedere, numărul monumentelor este extrem de redus, mai ales dacă ne gîndim la alte regiuni mai avansate ale provinciei sau chiar la cazul altor provincii vecine, ca de exemplu: Moesia Inferior și Superior, Pannonia Inferior și Superior etc.

[3] În legătură cu primele săpături arheologice executate în anii 1957—1958 pe teritoriul castrului de aici, vezi în *Materiale*, VII, [1961], p. 401—405.

[4] Monumentul se află în Muzeul din Odorheiul Secuiesc, nr. inv. 4067.

tiv fragmentar (tăiat ulterior în formă de scaun, ajuns în Muzeul din Sf. Gheorghe), un fragment de altar cu literele I O şi un altar anepigraf (ambele ajunse în Muzeul din Sf. Gheorghe)[5]. De pe teritoriul satului Rareş e cunoscut un altar fragmentar, ridicat pentru sănătatea împăratului Severus Alexander, care însă nu mai există[6].

Pe teritoriul actualei localităţi Sînpaul, pe malul drept al Homorodului Mare existase un castru şi o aşezare civilă, precum şi saline exploatate în acea vreme.

Castrul şi aşezarea civilă se găsesc în partea de nord a satului. Ruinele se întind pe un teritoriu destul de mare, pe ambele maluri ale pîrîiaşului „Varţa" (un afluent neînsemnat al Homorodului Mare), pe sub clădirile şi gospodăriile actuale. În evul mediu şi mai tîrziu ruinele acestea au fost exploatate în vederea obţinerii unor materiale excelente de construcţie. Pe la casele locuitorilor din sat se văd şi acum diferite monumente romane, baze şi capiteluri de coloane, pietre fasonate, cărămizi, ţigle de acoperiş etc. La 1846, cu prilejul construirii unei biserici noi unitariene, s-a dat la mare adîncime de urmele unui drum roman şi s-a scos material roman, printre care pietre lucrate aflate în zidul bisericii vechi şi în cimitir. De asemenea, la 1854, cînd s-a construit şoseaua spre Rupea, au fost nimicite multe ruine şi s-au găsit cărămizi romane, printre care se afirmă că unele au fost cu ştampilă de legiune (?). Substrucţii de clădiri s-au descoperit şi cu prilejul construirii şcolii elementare. Urme de ziduri şi diferite monumente, printre care şi un altar fără inscripţie şi o cărămidă cu inscripţia zgîriată VIPO (*CIL*, III, 8077, 15), au fost descoperite prin curţile şi grădinile din partea de nord a satului. În aceeaşi zonă, într-o grădină, sînt descrise urmele unei clădiri cu *hypocaustum*, din ruinele căreia au ieşit la iveală două fragmente de inscripţii (*CIL*, III, 14467). Tot din acest complex de ruine provine un fragment de monument funerar cu inscripţie, descoperit şi publicat de prof. C. Daicoviciu în 1940. Trebuie să menţionăm şi faptul că prin anul 1896 s-a descoperit (în loc neprecizat, însă tot pe teritoriul aşezării romane din localitate) un tezaur compus din 126 monede de bronz de la Traian pînă la Marc Aureliu (ajuns în Muzeul Naţional Maghiar din Budapesta care le-a determinat, reţinînd 16 piese)[7].

---

[5] *CIL*, III, 7719; B. Orbán, *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból*, vol. I, Pest, 1868, p. 185—186; C. Gooss, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, I, 1877, p. 34; idem, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, [în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XIII, 1876, p. 286 (extras p. 83)]; J. Jung, *Fasten...*, p. 177; G. Téglás, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 44; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 58.

[6] *CIL*, III, 950; Fr. Müller, *Römerspuren im Osten Siebenbürgens*, în *Mittheilungen der k.u.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler*, IV, 1859, p. 164; B. Orbán, *op. cit.*, vol. I, p. 164; C. Gooss, *Chronik*, p. 92; G. Nagy, *A Székely Nemzeti Múzeum Értesitöje*, I, 1890, p. 58; G. Téglás, în *Erdélyi Múzeum*, XIII, 1896, p. 420: C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 319: I. Paulovics, *op. cit.*, p. 58, vezi şi nota 127.

[7] Tezaurul de monede de la Sînpaul nu este singurul care fusese ascuns sub domnia lui Marcus Aurelius (foarte probabil în cursul anilor 167—168). Numai pe

Presupunerea că la Sînpaul există şi un castru o exprimă mai întîi B. Orbán[8]. În 1942 I. Paulovics îl precizează şi pe teren, fără a indica dimensiunile lui, iar cu ocazia săpăturilor din 1957—1958 am reuşit să-i precizăm, cu aproximaţie, şi dimensiunile. Existenţa castrului este confirmată nu numai de descoperirea unor cărămizi cu ştampila *N(umerus) M(aurorum) S(...?)*, unitate care a alcătuit, probabil, garnizoana fortificaţiei, ci şi prin sesizarea elementelor obişnuite de întăritură ale unui castru roman, avînd două faze de construcţie: una de pămînt şi una de piatră. Tot cu ocazia lucrărilor din 1957—1958 am verificat că aşezarea civilă existase pe terasa în formă de peninsulă situată între albia pîrîiaşului „Varţa“ şi între şesul, respectiv lunca văii Homorodului Mare, deci pe teritoriul unde, între altele, s-a găsit şi monumentul epigrafic care formează subiectul acestui mic studiu.

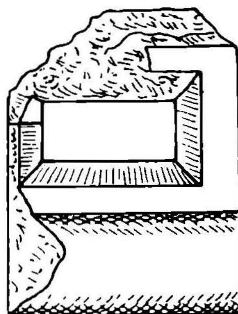
La 1½ km est de localitate, pe marginea drumului spre Ocland, la locul numit „Şoşcut“, se află salinele (puţuri de mină) exploatate în mod neîndoielnic în epoca stăpînirii romane. Aici se găsesc adesea nu numai fragmente ceramice, ci şi monede romane, iar în cursul anului 1927 a ieşit la lumină un altar cu inscripţie închinat lui *Sol Invictus* pentru sănătatea lui *C. Iulius Valens c(onductor) s(alinarum)*. Rezumînd cele spuse mai sus, se vede clar că pe teritoriul localităţii actuale Sînpaul existase

---

graniţa de est a Daciei, din imediata vecinătate, precum şi din regiunile limitrofe populate de daci liberi, sînt cunoscute şi alte tezaure încheiate cu monede de la acest împărat. Astfel din fîşia de graniţă a provinciei există tezaurele de la Tibodu (cf. D. Protase, *Tezaurul monetar roman de la Tibodu (Transilvania)*, în *ActaMN*, VII, 1969, p. 509, cu bibliografia mai veche, inclusă în nota 1), Cristuru Secuiesc (Fr. Müller, în *Mittheilungen der k. u. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler*, IV, 1859, p. 164 şi 165; C. Gooss în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XIII, 1876, p. 287; D. Protase, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 512), iar mai spre răsărit de linia graniţei de est este atestată descoperirea monetară de la Bancu Ciucului, din depresiunea Ciucului de Jos. [Cf. S. Ferenczi, *A csíkbánkfalvi éremlelet* (Descoperirea monetară de la Bancu Ciucului), lucrare în formă de manuscris.] După părerea justă a lui D. Protase, ascunderea tezaurelor monetare din vremea domniei lui Marcus Aurelius, dintre care (privind numai teritoriul Transilvaniei) trei de pe cursul inferior al Mureşului, unul în zona auriferă din Munţii Apuseni, patru în Secuime (Cristuru Secuiesc, Sînpaul, Tibodu şi Bancu Ciucului) şi trei mai departe, peste Carpaţii Orientali, în Moldova, „... ar putea coincide cu principalele direcţii de pătrundere impetuoasă a neamurilor marcomane şi cu ţinuturile cele mai primejduite...“ D. Protase, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 512. Cît priveşte tezaurele ascunse în vremea domniei lui Marcus Aurelius, vezi şi B. Mitrea, *Contribuţii numismatice la cunoaşterea problemei luptei împotriva stăpînirii romane în Dacia*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 482—484. B. Mitrea, pe baza unei indicaţii date de Fr. Müller (în *Mittheilungen der k. u. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler*, IV, 1859, p. 164) aminteşte încă un tezaur monetar din imediata apropiere, de la Orăşeni, ascuns tot în aceşti ani, care însă nu este sigur. În legătură cu tezaurul de la Sînpaul, vezi de altfel: R. L., în *Archaeologiai Értesítő*, XVII, 1897, p. 88; B. Mitrea, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 483; D. Protase, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 512.

[8] B. Orbán, *op. cit.*, p. 185—186.

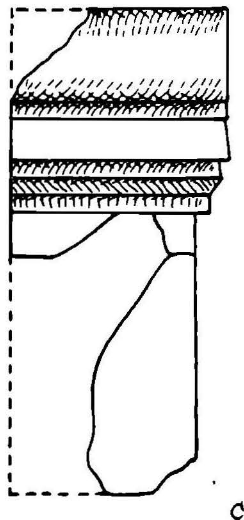

FIG. 2. MONUMENTUL DE LA SÎNPAUL (DESEN)

FIG. 3. MONUMENTUL DE LA SÎNPAUL (FOTOGRAFIE)

în antichitate, într-adevăr, o aşezare importantă atît din punct de vedere militar, cît şi sub raportul economic[9].

Şi acum să trecem la monumentul nostru, găsit recent la Sînpaul. Materialul piesei salvate în primăvara anului 1961 este un calcar uşor de prelucrat, cochilifer, de origine terţiară, scos, foarte probabil, din cariera romană din apropiere, de la Ioneşti[10].

Monumentul s-a păstrat doar parţial (Fig. 2 a, b, c, Fig. 3), lipsindu-i partea stîngă, cea inferioară, şi o parte din dosul lui. Dimensiunile: înălţimea 57 cm, lăţimea (parţială) 38 cm, grosimea 27 cm (partea superioară) şi 23 cm (partea mijlocie), înălţimea cîmpului scris 30 cm. După cum am relatat, o bună parte a cîmpului inscripţiei, precum şi soclul monumentului lipseşte spre paguba epigrafiei latineşti din Transilvania[11]. Monumentului i s-a păstrat deci partea superioară cu abacul (altorelieful) şi o oarecare porţiune din cîmpul inscripţiei.

Abacul se compune din două părţi: din abacul obişnuit, reliefat şi el, şi dintr-o parte supraînălţată, avînd şi aceasta din urmă trei părţi constitutive decorative: la dreapta (rămas numai parţial) şi la stînga două „volute“ (numite şi „perne“ în literatura de specialitate), în formă cilin-

---

[9] I. Jánosfalvi Sándor, *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*, în ser. *Erdélyi ritkaságok*, (Cluj), 1942, (un mss. din 1846), p. 132—135, B. Orbán, *op. cit.*, vol. I, p. 165—166; C. Gooss, *Programm des evangelischen Gymnasium in Schässburg*, a. 1873—1874, p. 47; idem, *Chronik*, p. 98; idem, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, I, 1877, p. 32; idem, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XII, 1874, p. 161; XIII, 1876, p. 298; J. Jung, *Fasten...*, p. 138; G. Téglás, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 42—44; idem, în *Erdélyi Múzeum*, XIII, 1896, p. 419; I. Marţian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistriţa, 1920, nr. 585; idem, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, în ser. *Publicaţiile Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania*, nr. 1, Cluj, 1921, p. 36; Á. Buday, în *Dolgozatok-Szeged*, IV, 1928, p. 300—301; V. Christescu, *Viaţa economică a Daciei romane*, Piteşti, 1929, p. 50; idem, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 120; C. Daicoviciu, *Cronica arheologică şi epigrafică a Transilvaniei*, în *ACMITr*, II, 1929, p. 311, nr. VII; idem, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 319—320; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 53—59; Z. Székely, în *Jegyzetek Dácia történetéhez. Notices sur l'histoire de la Dacie*, (Sf. Gheorghe), 1946, p. 47; J. Szilágyi, *A dáciai erődrendszer és a katonai téglabélyegek. Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, în *DissPann*, ser II, nr. 21, Budapest, 1946, p. 17—18; G. Ferenczi, I. Ferenczi, în *Materiale*, VII, [1961], p. 401—405.

[10] C. Gooss, in *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, I, 1877, p. 33; G. Téglás, în *Archaeologiai Értesítő*, VI, 1886, p. 21—26; IX, 1889, p. 391; idem, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 46; idem, în *Erdélyi Múzeum*, XVII, 1900, p. 266; S. Rákóczy, în *Bányászati és Kohászati Lapok*, XLIII, 1, 1910, p. 70; I. Marţian, *Repertoriu...*, nr. 346; Á. Buday, în *Dolgozatok-Szeged*, IV, 1928, p. 301; V. Christescu, *Viaţa economică...*, p. 43, 44; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 59.

[11] Deşi s-au făcut cercetări ulterioare la faţa locului, poate numai deocamdată, nu s-a reuşit a mai găsi celelalte părţi ale lui.

drică lunguiață, ornamentate cu cîte o rozetă înscrisă într-un cerc[12], cu buton și cu un element în formă cubică la mijloc. Placa superioară, orizontală, suprapusă acestuia din urmă, are o mică adîncitură săpată regulat, în formă patrată la mijloc, un fel de bazin cu dimensiuni — natural — foarte reduse, pentru turnarea și ținerea uleiului de iluminat (Fig. 2 b). Partea din față a abacului supraînălțat este și ea ornamentată printr-o profilatură adîncă care formează un triunghi, cu un vas, *scyphus* sau *crater*[13], la mijloc.

Partea inferioară a abacului adevărat are o înălțime de 11 cm, partea lui supraînălțată are înălțimea de 13,4 cm, lățimea cea mai mare, adică la baza triunghiului, este de 15 cm, diametrul cilindrului atinge 12 cm. Vasul sculptat în relief are următoarele dimensiuni: înălțimea 6,5 cm, lățimea cea mai mare 5,8 cm, lățimea cea mai mică 2,1 cm.

Pe baza unor studii comparative aprofundate, făcute în cursul a mai multe decenii, se poate afirma că tipul acesta de monumente *(arae)* s-a format în Grecia continentală, de unde a trecut în Italia și pe urmă s-a răspîndit în diferite provincii, mai ales în provinciile dunărene și renane (de exemplu în Pannonia, Noricum, Raetia, Germania etc.[14]). Nu este cazul, firește, să tratăm mai pe larg problema monumentelor de acest gen; am dori să precizăm doar atît că piesa de la Sînpaul aparține tipului altarelor așa-zise „ionice", judecînd pe baza celor două „perne" care (ca și în cazul de față) se află pe cele două laturi ale părții superioare a abacului. Meșterii care lucraseră în atelierele modeste ale provinciilor dunărene, de obicei nu avuseseră o idee clară asupra volutei capitelului în stil ionic și din această cauză volutele monumentelor de genul celui în chestiune, de obicei (ca și în cazul nostru), sînt prelucrate în formă cilindrică, lipsind în cele mai multe cazuri atît spiralele din față, cît și acele verigi care, în cazul volutelor de pe capitele, privind în sens longitudinal, se găsesc spre mijlocul lor[15].

Avînd în vedere micile adîncituri regulate care se află pe suprafața orizontală (superioară) a monumentelor de acest gen[16], considerăm că ele

---

[12] În ceea ce privește înțelesul mai adînc al acestor elemente „decorative" de pe altarul de la Sînpaul și de pe alte monumente de acest gen care, de fapt, sînt simboluri foarte răspîndite în acele vremuri în lumea mediteraneană, vezi, între altele, Fr. Salviat, *Symbolisme astral et divin (à propos d'une stèle de Thasos)*, în *Revue archeologique*, N.S., 1966, 1, p. 33—44.

[13] Cf. O. Rayet, M. Collignon, *La céramique grecque*, Paris, 1888, pl. 13, fig. 2; G. Humbert, *Crater*, în Ch. Daremberg, Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, vol. I, 2, Paris, 1889, p. 1152—1156; E. Pottier, *Scyphus*, în Daremberg-Saglio, *op. cit.*, vol. IV, 2, Paris, (f.a.), p. 1159—1161.

[14] J. Hampel, *A pannoniai oltárok alakja és díszítése*, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 22—25, 53—56; vezi încă: R. Cagnat, V. Chapot, *Manuel d'archéologie romaine*, vol. I, Paris, 1916, p. 587.

[15] J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 26.

[16] Pentru unele analogii de pe teritoriul Daciei cf. de ex. A. Lúgosi Fodor, *Gyüjteménye némelly marosnémeti és veczeli határon kiásott romai sir- és emlékköveknek, mellyek jelenleg a' marosnémeti kertben felállitvák* (sic!) [Colecția unor monumente sepulcrale și memoriale săpate în hotarul (satelor) Mintia și Vețel care în prezent sînt expuse în parcul de la Mintia], (Cluj), 1844, p. 4, nr. III, pl. III.

fuseseră folosite şi pentru aducerea unor jertfe. Partea supraînălţată a abacului avusese oarecum menirea de a substitui un vas mai mare, de care era nevoie în caz că altarul se terminase numai în abac simplu. Acest vas a putut fi un blid făcut din bronz sau din fier, sau un vas patrat, pentru ţinerea jăratecului. Ele au fost găsite într-un număr mare şi la Pompei unde, de altfel, ni s-au păstrat şi vase mari pictate cu scena aranjării unui asemenea vas pe altar.

Altarele de tip ionic au o răspîndire destul de generală, privind provinciile dunărene. Pe baza unor piese bine cunoscute, bine datate, se poate spune că ele fuseseră folosite timp de trei secole: în primele trei veacuri ale epocii imperiale. Destinaţia specială sau dedicaţia lor unor divinităţi bine precizate nu au avut nici un efect asupra formei şi tipului acestor altare şi nici gustul local nu le-a transformat în mod simţitor. Se pare că ele fuseseră lucrate cu un scop bine definit, avînd prototipuri fixe. În atelierele mari ele au fost confecţionate într-o serie asortată. Deoarece altarul de la Sînpaul nu are calităţi deosebite artistice (inscripţia din punct de vedere al materialului în care este lucrată şi a execuţiei e inferioară, fiind opera unui meşter de mîna a doua), nu este exclusă nici în privinţa lui posibilitatea unei astfel de origini.

Modelele, de-a gata, făcute, le duseseră lapicizii colonizaţi în provincia Dacia, din ţara lor de baştină mai apropiată sau mai îndepărtată. Dintre centrele mai importante de pietrari, care s-au aflat mai în apropierea provinciei noastre, sînt bine cunoscute cele de pe litoralul de nord al Mării Adriatice, din oraşele Pola, Trieste şi *Aquileia.* În lapidariile acestor oraşe nici nu sînt semnalate alte tipuri, decît cele trei principale, constatate şi lîngă Dunăre (celelalte două tipuri, şi anume: *a)* cele cu acroterii şi *b)* cele cu laturi netede[17] nu le-am amintit, ele fiind cu totul neglijabile în cadrul lucrării de faţă). Aceste oraşe de pe litoralul de nord al Mării Adriatice i-au primit pe artişti din Roma[18] şi din alte centre din Italia, mai degrabă în regiunile cu o populaţie greacă.

---

[17] J. Hampel, în *Archaeologiai Értesitö,* XXIX, 1909, p. 22.

[18] Cf. bunăoară: W. Altmann, *Die römische Grabaltäre der Kaiserzeit,* Berlin, 1905, p. 42, fig. 29, p. 45, fig. 32, p. 47, fig. 37, p. 50, fig. 39, p. 53, fig. 43, p. 57, fig. 49, p. 66, fig. 59, p. 73, fig. 62—63, p. 78, fig. 65, p. 84, fig. 70, p. 89, fig. 74, p. 99, fig. 83, p. 109, fig. 88, p. 117, fig. 94, p. 122, fig. 98, p. 126, fig. 101, p. 133, fig. 111, p. 144, fig. 117, p. 145, fig. 118, p. 181, fig. 145—145a, p. 191, fig. 153, p. 216, fig. 175, p. 217, fig. 176, p. 221, fig. 182; R. Cagnat, V. Chapot, *op. cit.,* vol. I, p. 563—564, fig. 305, p. 588, fig. 316, p. 671, fig. 353; U. Antonielli, *Canepina (Viterbo). Vasche per macerazione di vegetali e iscrizione latina ai Lari,* în *Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei,* a. CCCXXII, 1925, ser. sesta, *Notizie degli scavi di antichità,* vol. I, Roma, 1925, p. 46; G. Calza, *Ricognizioni topografiche nel porto di Traiano,* în *Atti..., Notizie dei scavi di antichità,* vol. I, 1925, p. 71—72; A. Sadurska, *Inscriptions latins et monuments funéraires romains au Musée National de Varsovie,* în *Actuarium Maeandreum,* vol. IV, Varsovie, 1953, p. 6, 27—32, pl. V—VI; G. A. Mansuelli, *Iscrizioni di Forum Corneli e di Bononia,* în *Epigraphica,* III, 1941, p. 91, fig. 3 etc. etc.

De pe teritoriul provinciei Dacia deocamdată sînt cunoscute prea puţine monumente aparţinînd acestui tip. Anumite analogii se pot constata pe două stele funerare de la Rusăneşti[19]. În acest caz însă volutele sînt înlocuite cu doi lei aşezaţi simetric. În afara stelelor de la Rusăneşti putem aminti încă cîteva monumente de felul altarului de la Sînpaul, şi anume: *a)* altar votiv aflat în Muzeul din Gherla, adus foarte probabil de la castrul din localitate[20]; capitelul are un ornament în fronton iar la colţuri cîte o volută; *b)* altar votiv existent la casa nr. 169 în Roşia Montană[21]; *c)* fragment dintr-un altar votiv, găsit pe teritoriul oraşului Alba Iulia, reprezentînd jumătatea superioară a altarului, cu scriere ordonată, închinat casei domnitoare, *„domus divina"*, ajuns în Muzeul judeţean din Alba Iulia[22]; *d)* altar închinat lui *Iuppiter Optimus Maximus*, aflat în hotarul actualei localităţi Cigmău (ant. *Germisara*), la locul numit „Progadie", cu ocazia lucrărilor agricole. În partea superioară, la mijloc, în faţă şi în spate, monumentul se termină cu cîte un mic fronton, iar lateral, la dreapta şi la stînga, se află cîte un „sul" pe care, longitudinal, sînt reprezentate în relief cîte trei şiruri de astragale (sau fulgere?). Cele două suluri poartă la mijloc transversal cercuri reliefate (o legătură peste mijlocul sulurilor)[23].

În schimb, sînt cunoscute mai multe exemplare asemănătoare, sau aproape identice, din Pannonia Inferior (de pildă acela de la *Aquincum*[24], apoi Császár[25], Dunabogdány *(Cirpi)*[26], Dunaújváros *(Intercisa)*[27] etc.), şi

---

[19] *CIL*, III, 1626 şi 8033; Gr. G. Tocilescu, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, III, 1879, p. 40, nr. 1; idem, *Monumente epigrafice şi sculpturali*, Bucureşci, 1902, p. 290—300, nr. 32, p. 301—303, nr. 33; Gr. Florescu, *I monumenti funerari romani nella Dacia inferiore*, în *Biblioteca Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti*, Bucureşti, 1942, p. 19—20.

[20] I. I. Russu, *Inscripţii din Dacia*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 873, nr. 3.

[21] I. I. Russu, *ibidem*, p. 884, nr. 21.

[22] D. Radu, *Materiale epigrafice din Muzeul regional de la Alba Iulia*, în *Acta Musei Apulensis, Studii şi comunicări*, IIII, 1961, p. 104—105, nr. 12.

[23] Oct. Floca, *Cîteva monumente epigrafice şi sculpturale din epoca sclavagistă*, în *Materiale*, I, 1953, p. 760—761.

[24] E. Desjardins, F. F. Rómer, *A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei. Inscriptiones monumentorum Romanorum eiusdem Musei Nationalis in Budapest*, Budapest, 1873, p. 202, nr. 10; J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 43, nr. 37.

[25] B. Kuzsinszky, în *Archaeologiai Értesítő*, XXII, 1902, p. 34—36; J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 49, nr. 47.

[26] E. Desjardins, F. F. Rómer, *op. cit.*, nr. 57; J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 49, nr. 48.

[27] G. Erdélyi, *Steindenkmäler*, în *Intercisa I, Archaeologia Hungarica*, nr. XXXIII, Budapest, 1954, p. 229, nr. 353, pl. LXXXII, nr. 5.

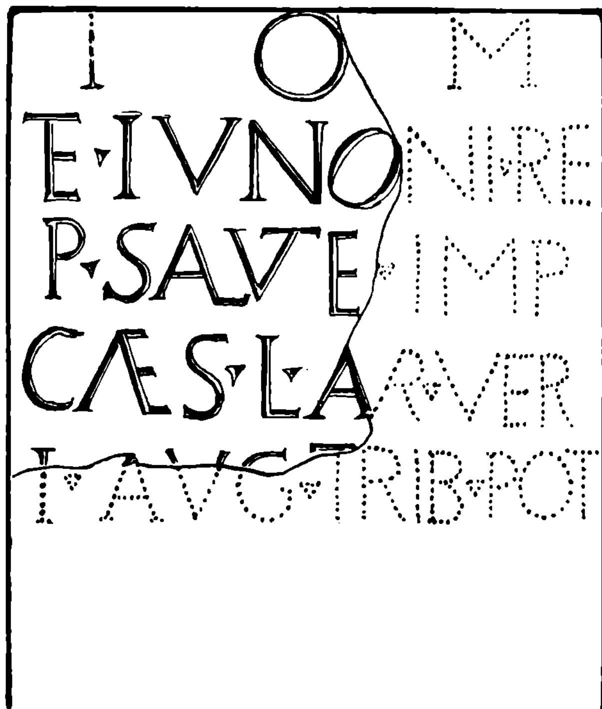

FIG. 4. ÎNCERCARE DE ÎNTREGIRE A TEXTULUI INSCRIPȚIEI

mai puține la număr din Pannonia Superior[28], din Noricum, Raetia, Germania[29], Britannia[30] etc.

*

În ceea ce privește execuția, monumentul este destul de rudimentar. Literele, înalte de 50—52 mm, în schimb, sînt relativ îngrijit tăiate.

Textul (rămas numai fragmentar, cuprinzînd cinci rînduri, fără chenar), după cum se vede din materialul ilustrativ anexat (Fig. 2 a, 3 și 4) se poate citi cu destulă ușurință:

ET·IVNO . . .
P·SALVTE . . .
CAES·L·A . . .
5 I·AVG·T . . .

[28] J. Brunšmid, *Kameni pomenici Hrvatskoga Narodnoga Muzeja u Zagrebu*, în *Vjesnik Hrvatskog Archeološkog Društva*, IX, 1906—1907, p. 81—184, 193—270, nr. 214, 245, 250, 251 (?), 254, 262; A. Schober, *Die römische Grabsteine von Noricum und Pannonien*, în ser. *Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, Band X, Wien, 1923, p. 25, nr. 35, fig. 16 (Mus. Carnuntinum, provine de la Petronell); V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Zagreb, 1938, p. 65, nr. 143 (Ljubljana, *Ig*), p. 105, nr. 232 [Ljubljana, *Praetorium Latobricorum* (Trebnje), p. 229, nr. 504 (?), p. 232, nr. 509—510, p. 232—233, nr. 511, 513 (?) (toate în muzeul din Zagreb, Topusko), p. 244—245, nr. 534 (Zagreb, Budačevo) etc.

[29] Cf. de ex. E. Anthes, *Die römischen Steindenkmäler des Odenwaldes*, în *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*, XVI, 1867, p. 216—217 [altar cu inscripție de la Steinbach (distr. Acht Buchen), ridicat de un *vicanus* în perioada tîrzie]; Fr. Koepp, *Die Römer in Deutschland*, în *Monographien zur Weltgeschichte*, nr. XXII, Bielefeld-Leipzig, 1905, 91 (în muzeul din Mainz); K. Körber, *Die im Jahre 1911 gefundenen römischen und frühchristlichen Inschriften und Skulpturen*, în *Mainzer Zeitschrift*, VII, 1912, p. 7, nr. 14, p. 20, nr. 37 (primul altar dedicat *Diis et Deabus inmortalibus*, al doilea lui *Iuppiter* și unui *Genius*, aflate la Kästrich); idem, *Drei römische Inschriftsteine in Bodenheim und Nierstein*, în *Mainzer Zeitschrift*, X, 1915, p. 117—118 (un altar dedicat lui *Apollo* și *Sironei*); Fr. Cumont, *Catalogue des sculptures et inscriptions antiques (monuments lapi-*

În rîndul 1 literele I şi O sînt deteriorate într-o oarecare măsură. În rîndul 2 avem *ligatura* lui E şi T, ultimul O este iarăşi deteriorat. În rîndul 3 se poate observa *ligatura* lui V şi T, în rîndul 4 *ligatura* lui A

---

daires) ed. II, Bruxelles, 1913, p. 231—232, nr. 193 (descoperit la Pont-à-Mousson, dép. Meurthe-et-Moselle), p. 234—235, nr. 195, în împrejurimile localităţilor A n d e r n a c h şi R e m a g e n; F. H a u g, P. G o e s s l e r, *Die römische Inschriften und Bildwerke Württembergs*, ed. II, Stuttgart, 1914, p. 233—234, nr. 122, p. 235—236, nr. 125, p. 237, nr. 126, p. 374—375, nr. 251, p. 375—377, nr. 252, p. 531—532, nr. 372, p. 569, nr. 392, p. 570—571, nr. 393, p. 577—579, nr. 400, p. 625—626, nr. 599, p. 629—630, nr. 601, p. 630—631, nr. 602, p. 649—650, nr. 462, p. 672—673, nr. 475, p. 686, nr. 620, p. 686—688, nr. 621. Este demn de remarcat că o serie de monumente dintre cele înşirate — ce-i drept, în foarte multe variante, însă totuşi toate de genul exemplarului nostru — p r o v i n t o t d i n i n t e r i o r u l s a u d i n î m p r e j u r i m i l e i m e d i a t e a l e u n o r c a s t r e s a u c a s t e l e, dispuse pe linia *limes*ului *Germaniae Superioris*, cum ar fi de pildă altarele de la W e l z h e i m (p. 570—571, nr. 393), M u r r h a r d t (p. 577—579, nr. 400); Ö h r i n g e n (p. 625—626, nr. 599, p. 630—631, nr. 602); J a g t s h a u s e n (p. 649—650, nr. 542). Vezi încă F. K o e p p, *Die Grabdenkmäler*, în *Germania Romana. Ein Bilder-Atlas*, editat de Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, ed. II, part. III, Bamberg, 1926, p. 38, pl. III/XII, 6, p. 52, pl. III/XXXVI, 1; i d e m, *Die Weihedenkmäler*, în *Germania Romana*. ed. II, part. IV, Bamberg, 1928, p. 41—42, pl. IV/XVII, 2 (Karlsruhe), p. 45, nr. 3, pl. IV/XX, 3 (Stuttgart, G i e n g e n, se aseamănă foarte mult cu cel de la Sînpaul), p. 47, 3, pl. IV/XXIII, 3 (Karlsruhe, N i e d e n s t e i n), p. 47, 6, IV/XXII, 6 (Stuttgart, B e n n i n g e n), p. 47, 2, 6, IV/XXIV, 2, 6 (Stuttgart, R o t t e n b u r g), p. 48, 6, pl. IV/XXXI, 4 (Metz, S a a r b u r g), p. 52, 4, pl. IV/XXXI, 4 (Stuttgart, B ö c k i n g e n), p. 60, 5, pl. IV/XXXIV, 5 (Stuttgart, R o t t e n b u r g), p. 65, 3, pl. XLVI, 3 (Karlsruhe, E i n g e l t i n g e n), 65, 5, pl. XLVI, 5 (Stuttgart, B ö c k i n g e n), p. 65, 2/2, pl. XLVII, 2 (Freiburg in B., M ü h l e n b a c h), p. 65, 3, pl. XLVII, 3 (Ulm-E n n e s a c h), p. 65, 4, pl. XLVII, 4 (Karlsruhe, W a l l d ü r n). Din rîndul acestor m o n u m e n t e p r o v i n d i n c a s t r e s a u d i n î m p r e j u r i m i l e l o r cele de la B ö c k i n g e n, W a l l d ü r n şi a. Tot aşa î n c a s t r u l d e l a S t o c k e r a u au fost găsite încă trei altare de genul celui al nostru. (Cf. K. Stade, *Die Mainlinie von Seligenstadt bis Miltenberg*, în *Obergermanisch-raetische Limes des Römerreiches*, ser. A, Bd. III, Lfg. XIX, Berlin-Leipzig, 1933, pl. 5, nr. 4, 6—7, 9; W. S c h l e i e r m a c h e r, *Eine neue Benefiziariernschrift aus Grosskrotzenburg, Kr. Hanau*, în *Germania*, 39, 1—2, 1961, p. 166—168). Din interiorul provinciilor Germania Superior şi Inferior mai amintim următoarele: S. R e i n a c h, *Guide illustré du Musée de Saint Germain*, ed. III, Angers, 1922, S a r r e b o u r g (Lorraine), p. 74, fig. 72; H. L e h n e r, *Römische Steindenkmäler von der Bonner Münsterkirche*, în *Bonner Jahrbücher*, Bd. 135, 1930, p. 7—8, 9, 10, 13, 14, 15—16 (Altäre der *Aufaniae)*, pl. II, VII, XIII—XIV, XVI—XVII, p. 11, 13, 17, 46 (Weihedenkmäler der *Aufaniae*), pl. VIII—IX, XI, XII, XIX, XX, 2, XXI, p. 25 (altar), pl. XXVI, 3; Cl. M. B e c k, *Die lateinischen Offenbarungsinschriften des römischen Germaniens*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXI, 1936, p. 28 (altarul *Taranucnus* din castrul de la B ö c k i n g e n); G. B e h r e n s, *Römische Steininschriften aus Mainz und Rheinhessen*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXIII, 1938, p. 43 (un altar dedicat *Soli invicto Mithrae* de la B i n g e n); i d e m, *Mars-Weihungen im Mainzer Gebiet*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXVI, 1941, p. 10, nr. 5, p. 11, nr. 8; i d e m, *Merkur-Weihungen aus Mainz und Umgegend*, în *Mainzer Zeitschrift*,

şi E. Lipseşte bara orizontală a primului A din rîndul 4. Toate rîndurile sînt mutilate la capăt; rîndul 5 este mutilat însă nu numai în sens vertical, ci şi orizontal, fiind lizibile cu o oarecare siguranţă numai cinci litere: I, A, V, G şi T, litere cărora le lipsesc părţile inferioare.

În rîndul 1 se pot citi literele I şi O, despărţite fiind printr-o *haedera distinguens*, care nu pot fi altceva decît obişnuita prescurtare a numelui şi epitetelor lui *Iuppiter (Optimus Maximus)*, elemente care, de obicei, stau în fruntea inscripţiilor. În rîndul 1 deci ar fi de adăugat o singură literă, şi anume litera M. În rindul 2 urmează, fără doar şi poate, numele zeiţei *Iunona*, soţia lui *Iuppiter*, din numele căreia, socotind distanţa la axa centrală, verticală a monumentului (măsurat pe hîrtie milimetrică), lipsesc, foarte probabil, literele NI (terminaţia numelui zeiţei tot în cazul dativ), semnul de despărţire, precum şi prescurtarea obişnuită a uneia dintre epitetele lui *Iuno:* RE sau REG[31], adică *regina*. În rîndul 3 litera P, fără îndoială, este prescurtarea adverbului *pro*. Socotind în mod fictiv spaţiul liber dintre ultima literă a cuvîntului SALVTE şi marginea din

---

XXXVII—XXXVIII. 1942—1943, p. 40, nr. 4, p. 41. nr. 5; idem. *Zwei römische Altäre, angeblich aus dem Rhein bei Mainz*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXVII—XXXVIII, 1942—1943, p. 85—86; Fr. Wagner, *Neue Inschriften aus Raetien (Nachträge zu Fr. Vollmer, Inscriptiones Baivariae Romanae*, în *37—38. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1956—1957*, p. 219 (un altar dedicat *Eponae* de la Kempten in A. (Lindenberg), pl. 8. 11, altă piesă închinată *Gontiae*, p. 229, pl. 16, 51 etc. etc. Exemplele le-am mai putea amplifica.

[30] Cf., de pildă, G. Macdonald, *The Roman Wall in Scotland*, ed. II, Oxford, 1934, pl. LIV, 1 (nr. 44), 3 (nr. 46) altare din castrul de la Auchendavy, pl. LXXIV, nr. 3 din castrul de la Castlecary; *Roman Britain in 1949*, în *The Journal of Roman Studies*, XL, 1950, pl. XIII (un altar aflat, cu alte două piese, de alt caracter, într-un *mithraeum* în fortificaţia de la Carrawburgh; H. E. O'Neil, *Roman Britain*, în *The Journal of Roman Studies*, XLVIII, 1958, pl. VIII; J. Collingwood Bruce, *Handbook to the Roman Wall*, ed. XII revizuită de J. A. Richmond, Newcastle upon Tyne, 1966, p. 42 (altar provenit din Wallsend cu bazin în partea lui superioară, ridicat de *cohors IV Lingonum*, se aseamănă foarte mult cu altarul de la Sînpaul), p. 46 (altare mai puţin similare, găsite la Newcastle), p. 123 (altar dedicat zeului Mithras, găsit în aceeaşi localitate), p. 132 (două altare aflate in *praetorium*ul fortificaţiei de la Chesterholm), p. 133 (altar provenit din locul precedent, ridicat de către *vicani Vindolandenses)*, p. 177 (altar descoperit în Milecastle nr. 52 (lîngă Bankshead), p. 187 (un altar dedicat *Disciplinei* între anii 209—211, aflat în fortificaţia de la Castlestead), p. 209 (altar cu „perne" primitive, închinat lui *Iuppiter*, în sănătatea unui împărat). După cît se poate observa există o oarecare coincidenţă în majoritatea locurilor de provenienţă în sensul că ele atît în Raetia, în cele două Germanii cît şi în Britannia se găsesc pe liniile de frontieră ale Imperiului sau în apropierea acestora! Deocamdată însă ar fi prematur să vorbim despre această problemă, analiza temeinică a situaţiei existente rămînînd să fie o sarcină de viitor.

[31] Cf. R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, ed. III, Paris, 1898, p. 431; Á. Buday, *Római feliratlan*, (Cluj), 1914, p. 412. Menţionăm că prescurtările de RE şi REG pot însemna atît *regina*, cît şi *regio*, în cazul nostru însă — evident — este vorba de prima noţiune.

stînga, originală, a rîndului 3, se poate presupune că de aici lipsesc: cel puţin un semn de despărţire (care există pretutindeni — pe porţiunea păstrată — unde este cazul) şi încă trei litere: foarte probabil literele IMP, adică prescurtarea cuvîntului *imperator*, urmate şi acestea iarăşi de un semn de despărţire. În rîndul 4 urmează elementele titulaturii unui împărat. Faptul că litera începătoare a rîndului 4, adică litera C (formînd o parte din prescurtarea cuvîntului CAES) este aşezată ceva mai în afară faţă de linia verticală de la care se începe textul rîndurilor 2—3 şi 5, ne arată străduinţa lapicidului de a aşeza cît mai multe litere în acest rînd. Putem să presupunem deci, credem pe bună dreptate, că tocmai din această cauză în spaţiul original (care lipseşte) au fost gravate relativ mai multe litere. Au fost lizibile, foarte probabil, cîndva literele V, formînd o *ligatura* împreună cu litera precedentă (A), deci AV (presupunere care, avînd în vedere că *ligaturae* sînt folosite destul de des în cadrul inscripţiei noastre, şi anume de trei ori: în cazul rîndului 2 ET, în cazul rîndului 3 VT şi în cazul rîndului 4 AE, nu ni se pare de loc imposibilă), urmate şi ele de un R (eventual şi aceasta din urmă intrînd în aceeaşi *ligatura*[32]). Socotind distanţa pe hîrtie milimetrică, spaţiul rămas după această ultimă literă (R), aici au putut să încapă un semn despărţitor şi încă trei litere: probabil VER, VE fiind restrîns iarăşi printr-o *ligatura*, acest ultim fiind urmat în rîndul 5 de un I, alcătuind laolaltă cuvîntul VERI, adică numele *Verus* în cazul genitiv. În rîndul 5 deşi acesta este foarte fragmentar, totuşi, indiscutabil se poate vedea începutul superior al unei A, V şi G; între prima şi litera I de la capătul din dreapta al rîndului 5 există un spaţiu în care ar fi încăput un semn de despărţire. Literele A, V şi G formează fără îndoială prescurtarea obişnuită de AVG, derivînd din cuvîntul *augustus*. Este curios însă faptul că litera A n-a fost constrînsă într-o *ligatura* cu litera următoare, V, deşi în această privinţă n-ar fi existat nici un obstacol. După grupa literelor AVG urmează un spaţiu suficient pentru gravarea unui semn despărţitor, care este urmat de un T (orizontala care se poate observa încă sigur în colţul de jos şi stîng al monumentului în starea lui actuală nu poate să provină nici de la litera E, nici de la F, pe cînd o altă literă nici nu poate să intre în combinaţie) alcătuind, eventual, prima literă din cuvîntul prescurtat de TRIB (însemnînd *tribunicia*, respectiv *tribuniciae*), fiind urmat, tot probabil, de forma prescurtată POT a cuvîntului *potestas*, în cazul genitiv *(potestatis)*. Pe baza unor analogii ce ne stau la dispoziţie, în următoarele (adică în rîndul 6 etc.) trebuia să urmeze alte elemente ale titulaturii împăratului, apoi numele aceluia (sau acelora) care au ridicat acest altar votiv cu eventuale alte menţiuni, ca: rangul ridicătorului (sau ridicătorilor), denumirea unei trupe militare, numele antic al localităţii, indicaţii cronologice etc. toate acestea fiind închise de cuvîntul POSVIT (POSVERVNT).

---

[32] Cf. de ex.: *CIL*, III. 858 (rîndul 2), 942 (rîndul 2), 1070, 3431 (rîndul 3), 4539 (r. 2), 1092 (r. 1), 1299 (r. 5). 1416 (r. 5, 7), 1676 (r. 3), 3269 (r. 3), 3445 (r. 4, 6), 3519 (r. 2—5), 3615 (r. 3—4), 3907 (r. 3, 5, 8), 4272, 4289 (r. 5—6), 6160 (r. 5, 10), 6161 (r. 4, 6, 9—10), 6163 (r. 4, 8—9), 7464 etc. etc.

Textul inscripţiei ar fi deci acesta:

I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)]
ET IVNO[NI REG(inae)]
P(ro) SALVTE [IMP(eratoris)]
CAES(aris) L(ucii) A[VR(elii) VER]
I AVG(usti) T[RIB(uniciae) POT(estatis)]
. . . .
. . . .
POSVIT . . . . sau POSVERVNT

„Lui Iuppiter prea bun, prea mare, şi Iunonei regina, pentru sănătatea împăratului caesarului Lucius Aurelius Verus Augustus... a dedicat (monumentul)... “

În privinţa elementelor constitutive ale inscripţiei, pe scurt, putem spune următoarele:

1) Numele zeităţilor romane *Iuppiter* şi *Iunona* în combinaţia de faţă (judecînd însă numai pe baza materialului publicat în *CIL*) apare destul de frecvent pe altare votive (în 22 cazuri)[33], deci este un fenomen obişnuit, rezultatul unei credinţe, valabilă pentru cele mai diferite regiuni ale provinciilor dunărene şi renane. Curios este însă faptul că inscripţiile cu combinaţia soţului-zeu şi soţiei se îngrămădesc mai ales în provinciile dunărene, excepţional în Moesia Inferior şi în Dacia. Pornind de la această stare a lucrurilor, ar fi de dorit să se examineze dacă această situaţie nu ascunde cumva supravieţuirea (într-o formă — să zicem aşa — „camuflată“ a unei perechi de divinităţi autohtone care sub această formă compusă trăiesc şi pe mai departe în mentalitatea oamenilor, în regiunile Dunării de jos[34], continuînd să fie practicat un cult oarecare, nouă deocamdată nu tocmai bine cunoscut?

2) Cît priveşte numele împăratului de pe inscripţie (dacă întregirea propusă de noi este acceptabilă) ne stau în faţă două posibilităţi: persoana aceluia pentru sănătatea căruia fusese ridicat altarul nostru să fi fost ori Lucius Verus ori Commodus.

---

[33] În legătură cu persoana lui Iuppiter şi a Iunonei, vezi: W. H. Roscher, *Iuno (regina)*, p. 599—600 şi Auxt, *Iuppiter*, p. 705—727, 739—754, în W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, vol. II, 1, Leipzig, 1890—1894; I. B. Carter, *Epitheta deorum, quae apud poëtas latinos leguntur*, art. *Iuno regina* şi *Iuppiter*, în W. H. Roscher, *op. cit.*, vol. supl., Leipzig, 1902, p. 49—50, 53; G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer*, în I. von Müller, *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*, vol. V, pars 4, München, 1902, p. 100—120; E. de Ruggiero, *Dizionario epigrafico di antichità romane*, vol. IV, Roma, 1924, p. 218—219.

[34] C. Daicoviciu, *Monumente inedite din Dacia*, în *AISC*, I, 1928—1932, p. 119—122; idem, *La Transylvanie...*, p. 153—155, nota 3; idem, Em. Petrovici, Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, p. 14; *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 395—396; A. Bodor, *Der Liber- und Libera-Kult. Ein Beitrag zur Fortdauer der bodenständigen Bevölkerung im römerzeitlichen Dazien*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 211—239. Vezi şi N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, Bucureşti, 1951, p. 350.

L u c i u s V e r u s are pe timpul lui Antoninus Pius (între anii 154—161) titulatura de L·AELIVS·AVRELIVS·AVGUSTI·f. COMMODVS·VERVS[35]. Pe materialul epigrafic este amintit doar o singură dată în acest fel (*CIL*, III, 3843). După moartea tatălui său adoptiv (al doilea), în timpul cît a fost împărat între anii 161—169), numele lui va fi pe inscripţii IMP·CAESAR·L·AVRELIVS·VERVS·AVG.

C o m m o d u s (176—192), în timpul cît fusese moştenitor de tron, în ultimii ani ai vieţii tatălui său este menţionat ca: IMP·CAES·L·AELIVS·AVRELIVS·COMMODVS·AVG, după un timp oarecare: IMP·CAES·L·AVRELIVS·COMMODVS·AVG, după moartea tatălui său: IMP·CAES·M·AVRELIVS·COMMODVS·AVG, iar după anul 191: IMP·CAES·L·AELIVS·AVRELIVS·COMMODVS[36].

Judecînd pe baza prescurtării numelui de Lucius (L) care este lizibil, f ă r ă î n d o i a l ă, în rîndul 4, ar putea fi vorba de ambele persoane. Dat fiind însă faptul că în restul spaţiului cît a mai fost pînă la capătul acestui rînd, desigur n-a putut să încapă încă şi forma prescurtată a cognomenului COMMODVS (respectiv COMMOD), c u m s e p o a t e c o n s t a t a t o t d e a u n a î n t i t u l a t u r a l u i C o m m o d u s, atît în anii de moştenire a tronului, cît şi după moartea tatălui său, nici a numelui de AELIVS (respectiv AEL), urmat încă de cognomenul de AVRELIVS, r ă m î n e c a s i n g u r ă p o s i b i l i t a t e a că, de fapt, p o a t e s ă f i e v o r b a n u m a i d e L u c i u s V e r u s, şi anume din timpul domniei sale, avînd titulatura de IMP·CAES·L·AVRELIVS·VERVS·AVGVSTVS, nume ale cărui părţi constitutive, după cît se pare, pot fi incluse perfect (pe bază de calcule pe hîrtie milimetrică, socotind media lăţimii literelor gravate pe monument şi admiţînd două sau chiar trei *ligaturae*) în spaţiul ce ne stă la dispoziţie!

O dată cu clarificarea — credem noi — a celor mai sus discutate, am ajuns şi în posesia unor elemente de datare, pe baza cărora putem plasa monumentul nostru într-un răstimp relativ scurt: pe la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al II-lea e.n., mai precis între anii 161—169 sau imediat după acest ultim an, fiindcă Lucius Verus murise la începutul lunii februarie a anului 169[37], vestea morţii putînd să ajungă în acest îndepărtat colţ al imperiului cu o oarecare întîrziere . . .

---

[35] Cf. *CIL*, III, 199, 5711; vezi şi pars posterior, p. 1112; R. C a g n a t, *op. cit.*, p. 193; W. L i b e n a m, *Fasti consulares Imperii Romani von 30 v. Chr. bis 505 Chr. mit Kaiserliste und Anhang*, Bonn, 1909, p. 108; Á. B u d a y, *Felirattan*, p. 349—350; H. D e s s a u, *Inscriptiones latinae selectae*, vol. III, 1, Berlin, 1914, p. 89, 282—283; J. E. S a n d y s, S. G. C a m p b e l l, *Latin Epigraphy. An Introduction to the Study of latin Inscriptions*, Cambridge, ed. II, 1927, p. 244—245.

[36] *CIL*, III, pars post., p. 1112; R. C a g n a t, *op. cit.*, p. 193—194; W. L i b e n a m, *op. cit.*, p. 108—109; Á. B u d a y, *Felirattan*, p. 349—350; H. D e s s a u, *op. cit.*, vol. I, Berlin, 1892, p. 89; vol. III, 1, p. 283—284; J. E. S a n d y s, S. G. C a m p b e l l, *op. cit.*, p. 246.

[37] Cf. A. S t e i n, art. *Lucius Ceionius Commodus=L. Aelius Aurelius Commodus=Imp. Caes. L. Aurelius Verus Augustus*, în P a u l y - W i s s o w a, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. III, Stuttgart, 1899, col. 1853; M. B e r n h a r t, *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit*, Textband, Halle, 1926, p. 288.

Altarul votiv de la Sînpaul, închinat lui Iuppiter şi Iunonei Regina pentru sănătatea împăratului Lucius Verus putuse să fie ridicat şi cu ocazia vreunei zile festive a familiei imperiale, fapt care se dovedeşte destul de frecvent în satele Moesiei Inferioare, dar mai ales în Scythia Minor[38]. Noi însă, deşi momentan nu dispunem de dovezi suficiente în această privinţă, înclinăm mai degrabă să presupunem că ridicarea altarului de la Sînpaul stătuse în legătură cu evenimentele atît de grele pentru clasa exploatatoare romană din provincia Dacia, ale războaielor marcomano-sarmatice, petrecute, desigur, şi în zona răsăriteană a Daciei; avusese legătură directă cu prezenţa împăratului Lucius Verus în provincia Moesia Inferior (eventual şi în Dacia).

Faptul că pe teritoriul provinciei fuseseră ridicate în această perioadă foarte scurtă (probabil în răstimpul unui singur an, sau unui an şi jumătate: 168—169 luna februarie) patru altare[39] şi acelaşi fenomen se repetă, chiar dacă într-o măsură mai mică, dar şi pe teritoriul celorlalte provincii de pe Dunărea de jos, pe cînd, după cunoştinţele noastre actuale, în anii 167—168 în restul Imperiului nu fuseseră ridicate decît două (!) altare în cinstea împăratului Lucius Verus, ne arată în mod grăitor, aşa cum a demonstrat de altfel, pe bună dreptate G. Barta[40], că împăratul Lucius Verus avusese un rol deosebit în privinţa luării unor măsuri importante pentru întărirea frontului provinciilor de pe Dunărea de jos, precum şi în ceea ce priveşte reorganizarea Daciilor din punct de vedere militaro-administrativ!

Se ştie că provincia Dacia, prin poziţia sa înaintată în mijlocul lumii „barbare“, fusese direct ameninţată şi stăpînirea romană fusese zguduită.

---

[38] Cf. de ex. Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, vol. I, în *Biblioteca arheologică*, nr. II, [Bucureşti], 1958, p. 88.

[39] *CIL*, III, 949, la Inlăceni (jud. Harghita), la vreo 33 km depărtare în linie aeriană spre nord de Sînpaul, tot într-un castru de pe graniţa de est a provinciei; *CIL*, III, 1307, la Zlatna (jud. Alba) sau la Abrud, în orice caz undeva în apropierea graniţei de vest a Daciei, închinat împărătesei Annia Lucilla, soţiei lui Lucius Verus; *CIL*, III, 1450, la Rîul Morii (jud. Hunedoara) un altar dedicat împăratului Lucius Verus de către autorităţile Coloniei Ulpia Traiana Augusta Sarmizegetusa Dacica, precum şi — în sfîrşit — cel în cauză, de la Sînpaul!

[40] G. Barta, *Bemerkungen zur Kriegsgeschichte Daziens im II. Jahrhundert (167—171)*, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, II, 1966, p. 85. „... In Zusammenhang mit den Ereignissen des Jahres 168 lässt sich noch eine weitere Frage aufwerfen: was war die Bedeutung der diesjährigen Profektion von Marcus Aurelius und Lucius Verus in Bezug ang Dazien? Die Feststellung der *Vita Marci* (SHA, 14, 6) dass die Kaiser „*transcensis Alpibus longius processerunt conposueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant*“, kann nämlich auch auf die Reorganisierung Daziens hinweisen. In diesem Fall kann man auch annehmen, dass während sich Marcus um die Sicherung der Verteidigung von Pannonien und Italien bemühte (vgl. *v. Marci* a. a. O. und *v. Veri* 9, 8—10), die Aufgabe von Verus war, die Front an der Niederen Donau zu befestigen ...“

Timp de mai mulţi ani stătuse sub pericolul unui adevărat asediu. Ameninţarea cea mai puternică se exercitase la graniţele de vest, nord şi de nord-est ale provinciei. Ea venise din partea sarmaţilor-iazygi, a dacilor liberi, a carpilor şi a unora dintre seminţiile germanice, care se apropiaseră deja în acea vreme de hotarele Daciei. Periclitate fuseseră însă şi graniţele de răsărit[41].

Barbarii pătrund pe teritoriul provinciei. Regiunea auriferă din împrejurimile localităţilor Alburnus Maior (şi, poate, şi Ampelum) fusese devastată, după cum rezultă din ascunderea în galeriile minelor de aur a tăbliţelor cerate, dintre care ultima este din anul 167 sau 168. Însăşi Ulpia Traiana Sarmizegetusa fusese ameninţată, după cum rezultă din inscripţia bine cunoscută pusă împăratului Marcus Aurelius drept mulţumire că fusese scăpat de un dublu pericol: *ancipiti periculo virtutib(us) restituta*" (*CIL*, III, 7969). Situaţia fusese precară şi în partea de răsărit a provinciei, unde se înregistrează, ca şi mai departe în Moldova, numeroase îngropări de tezaure monetare, cum este cazul chiar la Sînpaul!

Ţinînd seama de gama acestor evenimente atît de primejdioase pentru clasele exploatatoare romane, ne dăm seama mai bine de mediul istoric în care a fost ridicat altarul nostru de la Sînpaul, poate drept mulţumire şi acesta, pus împăratului Lucius Verus care, într-un timp oarecare — pare-se — condusese personal luptele de apărare din provinciile de pe Dunărea de jos, deci într-un mod direct sau mijlocit avusese un rol important în viaţa romanilor înstăriţi din provincie şi în privinţa salvării avuturilor acestora. Anume, printre locuitorii aşezării civile de la Sînpaul — în ciuda apropierii graniţei de răsărit — se aşezaseră multe elemente aparţinînd clasei exploatatoare, de bună seamă şi în legătură cu exploatarea salinelor locale, aşa cum ne dovedesc inscripţiile găsite aici.

Altarul de la Sînpaul, deşi modest ca înfăţişare, totuşi se adevereşte a fi o mărturie istorică importantă pentru acele vremuri tulburi, în legătură cu activitatea împăratului Lucius Verus şi în privinţa eforturilor conducerii de stat romane de a salva aceste provincii de efectul dezastruos al războaielor marcomanice şi de a pune apărarea lor pe baze şi mai solide, aptă pentru respingerea oricărui atac, venit din partea „barbarilor" în viitor.

---

[41] Despre războaiele marcomanice, vezi, bunăoară: C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, p. 102—103 (cu toată bibliografia citată); R. Noll, *Zur Vorgeschichte der Markomannenkriege*, în *Archaeologia Austriaca*, 14, 1950, p. 43—67; D. Tudor, *Răscoale şi atacuri „barbare" în Dacia romană (secolele II—III)*, Bucureşti, 1957, p. 31—40 (unde se găseşte şi o parte a bibliografiei de bază asupra acestor evenimente); L. Balla, *Dacia II. századi hadtörténetének kérdéseihez (106—167)*, în *Archaeologiai Értesítő*, 92, 2, 1965, p. 146—147 şi nota 123; idem, *To the Questions of the military History of Dacia in the Second Century*, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, I, 1965, p. 47—48, cu notele 99—107; G. Barta, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, II, 1966, p. 81—87.

EIN NEUES EPIGRAPHISCHES ZEUGNIS FÜR DAS WIRKEN DES KAISERS LUCIUS VERUS IN DEN PROVINZEN AN DER UNTEREN DONAU UND IN DAZIEN

(Ein neuer römischer Altar in Sinpaul)

ZUSAMMENFASSUNG

Im Frühjahr 1961 gelangten Bruchstücke eines römischen Altars in das Museum von Odorheiul Secuiesc (Ostsiebenbürgen). Sie wurden auf dem Gebiet der ehemaligen Zivilniederlassung in der Nähe des römischen Militärlagers von Sînpaul (Bez. Harghita) gefunden. Das Lager lag an der Ostgrenze der einstigen Provinz Dazien.

Nur der obere Teil des Altars ist erhalten: das Kapitell und ein Teil der beschrifteten Vorderseite. Das Kapitell besteht aus zwei Teilen: dem üblichen Abakus und dem Aufsatz, der sich aus drei Zierelementen zusammensetzt. Rechts und links Voluten von länglich zylindrischer Form, die an der Vorderseite je eine in einen Kreis eingeschriebene Rosette haben. Dazwischen ein Würfel, an dessen Oberseite ein kleines Becken zur Aufnahme des Leuchtöls eingetieft ist. An seiner Vorderseite hat der Würfel eine Profilierung in Dreieckform, darin ein Gefäss (Skyphos oder Krater?).

Der Typus des Altars stammt vom griechischen Festland, von wo er nach Italien gebracht wurde. Später verbreitete er sich auch in den Donau- und Rheinprovinzen (so in Pannonien, Norikum, Raetien, Germanien und endlich auch in Britannien). In der Provinz Dazien sind nur wenige Exemplare dieser Art bekannt.

Die beschriebene Seite, die vom oberen Teil des Denkmals durch eine Art Profilierung abgesetzt ist, umfasst vier — vertikal und horizontal — verstümmelte Textzeilen und Spuren einer fünften Zeile. Die Buchstaben sind sorgfältig eingeritzt und haben alle die gleiche Höhe.

Die ergänzte Weihinschrift für Juppiter und Juno Regina zu Ehren des Kaisers Lucius Verus ist zwischen 168—169 anzusetzen. Sie ist von besonderer Bedeutung, da die Zivil- und Militärniederlassungen aus dem Osten der Provinz Dazien verhältnismässig arm an epigraphischen Denkmälern sind.

Der Altar könnte zu einem Festtag der kaiserlichen Familie gesetzt worden sein. In den Siedlungen der Moesia Inferior, besonders auf dem Gebiet der Scythia Minor, kam dies ziemlich häufig vor. Doch neigen die Verfasser zu der — vorläufig noch nicht bewiesenen — Ansicht, die Errichtung des Altars von Sînpaul könnte mit der Anwesenheit des Kaisers Lucius Verus in Moesia Inferior, vielleicht auch in Dazien, zur Zeit der Markomannen- Sarmatenkriege in Verbindung gebracht werden.

UN MONUMENT SCULPTURAL AL ÎMPĂRATULUI TRAIANUS DECIUS LA ULPIA TRAIANA*

Octavian Floca

Paginile care urmează au ca obiect prezentarea unui cap de statuie romană din bronz, descoperită la *Ulpia Traiana—Sarmizegetusa,* făcînd parte astăzi din colecțiile Muzeului din Deva (inv. nr. 19903).

Prin dimensiunile sale, ca și prin valoarea artistică și documentară, la care se adaugă și interesul istoric, considerăm această lucrare (Fig. 1, 2) ca una dintre cele mai reprezentative opere, de acest gen, din Dacia romană[1].

Piesa provine dintr-o descoperire întîmplătoare, făcută în vara anului 1964, cu prilejul modernizării drumului național Hațeg—Caransebeș, care traversează antica așezare *Ulpia Traiana.*

Locul descoperirii se află în afara zidurilor de incintă ale vechiului oraș, la aproximativ 150 de m de amfiteatrul roman, la aproape un metru sub albia pîrîului Apa Mică, care traversează traseul actual al drumului amintit. Se înțelege că acesta nu a fost locul original de amplasare a monumentului, care a ajuns în albia rîului în împrejurări necunoscute. În acest loc nu au fost date la iveală, pînă în prezent, alte fragmente de statui și nici vestigii arheologice de alt gen, lucru natural datorită caracterului impropriu al acestui teren pentru așezarea unor monumente sau ridicarea de construcții în general. De altfel neregularitatea părții inferioare a fragmentului arată că el a aparținut unei statui sau unui bust, al cărui cap a fost detașat prin violență și astfel ajuns în locul descoperirii.

---

* Monumentul a fost publicat în revista belgiană *Latomus,* XXIV, 2, 1965 p. 353—358. Publicarea valoroasei piese în limba română, va facilita cunoașterea ei în cercurile de specialiști și de amatori de antichități din țară.

[1] Printre operele sculpturale din bronz, descoperite pe teritoriul Daciei, menționăm fragmentele de statuie ecvestră a împăratului Caracalla și imaginea Iuliei Domna, descoperită la *Porolissum* (M. M a c r e a, *Apărarea graniței de vest și nord-vest a Daciei pe timpul împăratului Caracalla,* în *Studii și cercetări de istorie veche,* VIII, 1—4, 1957, p. 230—234, 236—237); statueta din bronz a zeiței Diana găsită la *Ulpia Traiana* (H. Daicoviciu, *Diana de la Sarmizegetusa (Ulpia Traiana),* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu,* București, 1960, p. 131—139); statueta unui „atlet", descoperită tot la *Ulpia Traiana* și păstrată în muzeul din Deva (inv. nr. 1176) etc. — Asupra topografiei coloniei *Ulpia Traiana — Sarmizegetusa,* ca și cu privire la descoperirile mai vechi sau mai recente, efectuate aici, vezi C. D a i c o v i c i u, în *Dacia,* I, 1924, p. 224 și urm.; C. D a i c o v i c i u și H. D a i c o v i c i u, *Ulpia Traiana (Sarmizegetusa romană),* București, 1962; O c t. F l o c a, *Muzeul arheologic Sarmizegetusa,* București, 1969.

FIG. 1. PORTRETUL ÎMPĂRATULUI TRAIANUS DECIUS, DIN FAŢĂ

Piesa a fost executată prin turnat şi prezintă la suprafaţă obişnuita patină de culoare verde închis. Capul are înălţimea de 25 de cm, cu grosimea pereţilor de 5—8 mm. Ţinînd cont de aceste dimensiuni, rezultă că monumentul era aproximativ de mărime naturală.

Cu toate că turnatul şi finisarea piesei s-a efectuat după toate regulile unei tehnici în care romanii erau mari meşteri, observăm pe suprafaţa lucrării unele urme de corectări ulterioare. Aşa bunăoară, şi, mai ales, pe frunte, se observă o serie de tăieturi regulate de formă rectangulară delimitate cu dalta. Sînt mici porţiuni nereuşite cu prilejul turnării monumentului şi completate ulterior, după practica obişnuită, cu ajutorul unor materiale mai moi, cupru sau plumb. În cele mai multe părţi aceste retuşuri au reuşit atît de bine încît abia se pot observa, în alte puncte, substanţa adiţională, nefăcînd priză completă cu bronzul, s-a detaşat, după cum foarte bine se observă pe model.

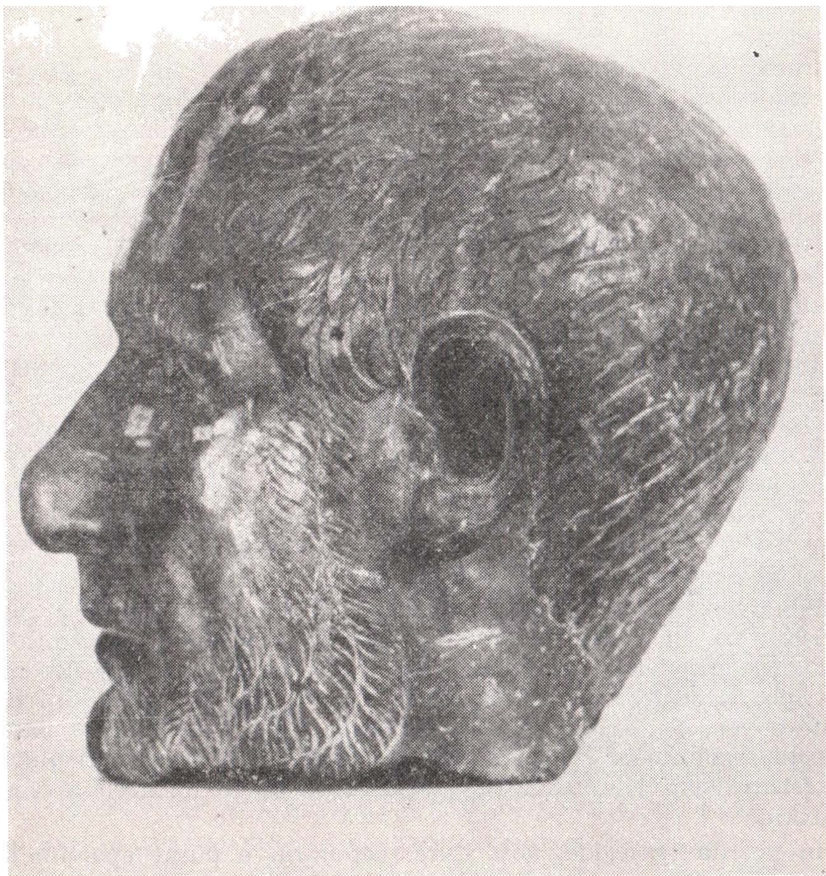

FIG. 2. PORTRETUL ÎMPĂRATULUI TRAIANUS DECIUS, DIN PROFIL

Examinarea interioară a calotei relevează existența în suprafața peretelui metalic a unui anumit număr de orificii. Acestea sînt orificii (legate de turnarea metalului), prin care au fost introduse legăturile pentru fixarea nucleului de lut. Privită în ansamblu, piesa se înscrie, în mare, într-un triunghi așezat cu baza în jos. Craniul și maxilarele sînt de proporții corecte. Forma caracteristică a nasului, a frunții, a pomeților și a gurii, ca și, în general, atmosfera care se degajă din ansamblul fizionomiei, demonstrează că lucrarea a fost concepută după un model precis. Arcadele, puțin dezvoltate, și fruntea îngustă sugerează un subiect cu trăsături mai mult feminine, dar totuși energic, violent chiar. Urechile sînt în armonie cu restul feței. În ansamblu, lucrarea se abate prea puțin de la canoanele lucrărilor sculpturale romane.

Rămîne ca, pe baza considerațiilor sumare prezentate mai sus, să încercăm a trage unele concluzii privitoare la epoca în care se încadrează din punct de vedere artistic această piesă deosebit de importantă și la stabilirea personajului pe care îl reprezintă.

Caracteristicile tehnice și artistice de redare a figurii, ne fac să vedem în această lucrare opera unui sculptor cu posibilități reale în redarea figurii umane. Pe de altă parte, cu toată tendința unor arheologi de a atribui adesea lucrările sculpturale romane mai de valoare, descoperite în Dacia, unor artiști străini, clasîndu-le ca piese de import, considerăm că o asemenea tendință nu este în toate cazurile fondată, căci un mare număr din aceste piese sînt opera unor sculptori locali sau ai unor artiști aduși din altă parte, exersîndu-și meseria în Dacia[2].

E de reținut că această provincie nord-dunăreană a avut și ea sculptori cu posibilități reale de creație artistică. Ca urmare, chiar dacă cele mai multe opere sculpturale descoperite în Dacia, cuprinzînd, mai ales, monumente funerare, nu depășesc nivelul posibilităților unor simpli cioplitori în piatră, se găsesc și unele din acele piese, a căror execuție reclamă din partea autorilor lor serioase cunoștințe artistice, demonstrînd un real talent[3].

În ce privește piesa în discuție, este evident că starea ei fragmentară și absența unei semnături sau a marcării atelierului din care a ieșit, ne obligă să o înregistrăm ca o operă anonimă.

Unele elemente de amănunt ale figurii, felul de redare a pupilei și a irisului și, îndeosebi, sesizarea unei anumite mișcări a ochiului, a poziției globului ocular, corespunzînd unei priviri îndreptată puțin în sus și ușor spre stînga, atestă caracteristici ale sculpturii romane din prima jumătate a veacului al III-lea al erei noastre[4]. Spre deceniul al patrulea și mijlocul secolului al III-lea conduce și felul de redare a părului și a bărbii: frizură scurtă, soldățească, cu părul pieptănat în direcția creșterii sale naturale[5].

Prin poziția sa rigidă, autoritară, capul nu a putut aparține decît unei persoane din aristocrația romană a timpului. Expresia energică, armonia trăsăturilor, grija pusă în tratarea părului și a bărbii etc., creează imaginea unei personalități impozante a cărei ținută este aceea a unui șef. Două nituri din vîrful capului serveau la fixarea unui ornament, care nu putea fi altul decît o coroană de lauri sau de raze. Această supoziție este confirmată și prin faptul că părul — ale cărui detalii au fost

---

[2] M. Macrea, *op. cit.*, p. 234.

[3] Sînt de subliniat în această privință cîteva sculpturi de bună calitate (mai multe piese conservate fie în muzeul din Deva — două Diana provenite una de la *Ulpia Traiana*, alta de la *Micia* etc. — fie în alte muzee) executate în marmură locală, deci pe loc, fie prin sculptori locali, fie veniți din Italia sau din alte provincii, mai bogate în tradiții și resurse artistice, și nu importate din afara provinciei.

[4] E. Strong, *La scultura romana da Augusto a Costantino*, II, Florența, 1926, p. 388—389; M. Macrea, *op. cit.*, p. 232.

[5] R. Delbrueck, *Die Münzbildnisse von Maximinus bis Carinus*, in *Das Römische Herrscherbild*, III. Abteilung, Band II, Berlin, 1940, p. 18.

FIG. 3. EFIGIA LUI TRAIANUS DECIUS PE O MONEDĂ ROMANĂ

tratate cu grijă, cu dalta, după operația de turnare — nu este redat în același fel pe toată suprafața capului: ovalul calotei craniene este sumar lucrat, fapt care nu se poate explica decît prin aceea că această parte a capului, fiind mascată de un obiect oarecare (coroană cu lauri sau de raze), nu se vedea. Toate aceste amănunte și atribute ne determină să recunoaștem în opera de care ne ocupăm figura unui împărat.

Trăsăturile feței personajului, consultarea unor lucrări de plastică romană și examinarea figurilor de pe monedele imperiale (Fig. 3), ne permit să identificăm în opera sculpturală descoperită la *Ulpia Traiana* pe împăratul *Traianus Decius* (249—251)[6], identificare confirmată, după cum vom relata, prin mai multe detalii caracteristice de execuție.

---

[6] M. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der Römischen Kaiserzeit*, Tafelband, Halle, 1926, Tafel 16; K. Lange, *Herrscherköpfe des Altertums im Münzbild ihrer Zeit*, Berlin — Zurich, 1938, p. 150; R. Delbrueck, *op. cit.*, Tafel 9 și 10; P. R. Franke, *Römische Kaiserporträts im Münzbild*, Munich, 1961, fig. 40.

În identificarea şi aprecierea înfăţişării împăratului, pe lîngă ceea ce rezultă din sculpturile şi monedele timpului, trebuie să avem în vedere şi posibilităţile artistice ale diferiţilor sculptori, materia primă folosită, precum şi destinaţia piesei. O analogie perfectă nu se poate constata în prezentarea unei persoane în cadrul diferitelor realizări artistice.

Se pune întrebarea, care au fost evenimentele care au determinat ridicarea în capitala Daciei a unui monument sculptural înfăţişînd pe împăratul, de scurtă domnie, *Traianus Decius?* E cunoscut că în vremurile tulburi de atunci, Decius, general în armata romană, proclamat împărat, păşea energic în luptele de la Dunăre, conducînd personal armata împotriva dacilor liberi, a goţilor şi a altor popoare care pătrunseseră în provinciile de la Dunărea de Jos. În acelaşi timp, el ia parte activă la reorganizarea şi întărirea unor oraşe în Dacia, între care *Colonia Nova Apulensis*. Decius poartă titlul triumfal de *Dacicus maximus;* într-un monument epigrafic care i se dedică în anul 250 e.n. la *Apulum* e numit *restitutor Daciarum,* iar unele monede, bătute în vremea sa, poartă legenda *Dacia Felix* şi reprezentări simbolizînd *Pax Romana*[7]. Putem conchide deci că, pentru evenimentele petrecute în timpul său, Decius a fost cinstit în Dacia nu numai prin monumente epigrafice şi emisiuni de monede ieşite din atelierele imperiale sau din cele provinciale, purtînd epitetele şi reprezentările simbolice menţionate mai sus, ci şi prin ridicarea în capitala provinciei a unui monument sculptural turnat în bronz, expus în piaţa publică sau într-un alt loc potrivit.

Ţinînd cont de dimensiunile capului, considerăm, încă de la început, că e vorba de o statuie, în picioare, de mărime naturală, şi nu de un simplu bust.

În tot cazul, atît valoarea artistică a sculpturii, cît şi interesul legat de personajul pe care îl înfăţişează, fac din ea una din cele mai valoroase lucrări artistice descoperite, pînă în prezent, pe teritoriul Daciei romane, dovedind, împreună cu alte opere din antichitatea romană, nivelul ridicat la care se menţine încă în prima jumătate a secolului al III-lea arta sculpturală a provinciei din nordul Dunării.

Mai rămîn de clarificat împrejurările care au dus la distrugerea statuiei lui Traianus Decius.

Distrugerea intenţionată a monumentelor, atestată prin descoperirea mai multor fragmente de statui din bronz sau din piatră[8] corespunde unor

---

[7] *CIL*, III, 1176; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* Bucureşti, 1945, p. 186; D. Tudor, *Răscoale şi atacuri „barbare"* în *Dacia romană,* Bucureşti, 1957, p. 54; *Istoria României*, I. Bucureşti, 1960, p. 364, 367, 457—458.

[8] Menţionăm că la *Ulpia Traiana* au fost descoperite unele fragmente, provenind de la statui de bronz de mari proporţii. O asemenea piesă — o mînă — se află în muzeul din Sarmizegetusa, alta, tot o mînă, în cel din Deva. Referitor la cea din muzeul „Sarmizegetusa" vezi: C. şi H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 84, nr. 78. Mîna s-a descoperit în curtea mică a faimosului *Aedes Augustalium* şi aparţinea, foarte probabil, unei statui imperiale.

O menţiune specială acordăm în această privinţă unei descoperiri, cu totul recentă, făcută de noi nu tocmai departe de locul găsirii capului împăratului Decius. E vorba de un fragment din aripa, de proporţii mari, a unei acvile, cu penajul intuitiv redat în bronz, şi, mai ales, de partea inferioară a unui picior, prevăzut cu sandala respectivă, aparţinînd unei statui impozante (Fig 4).

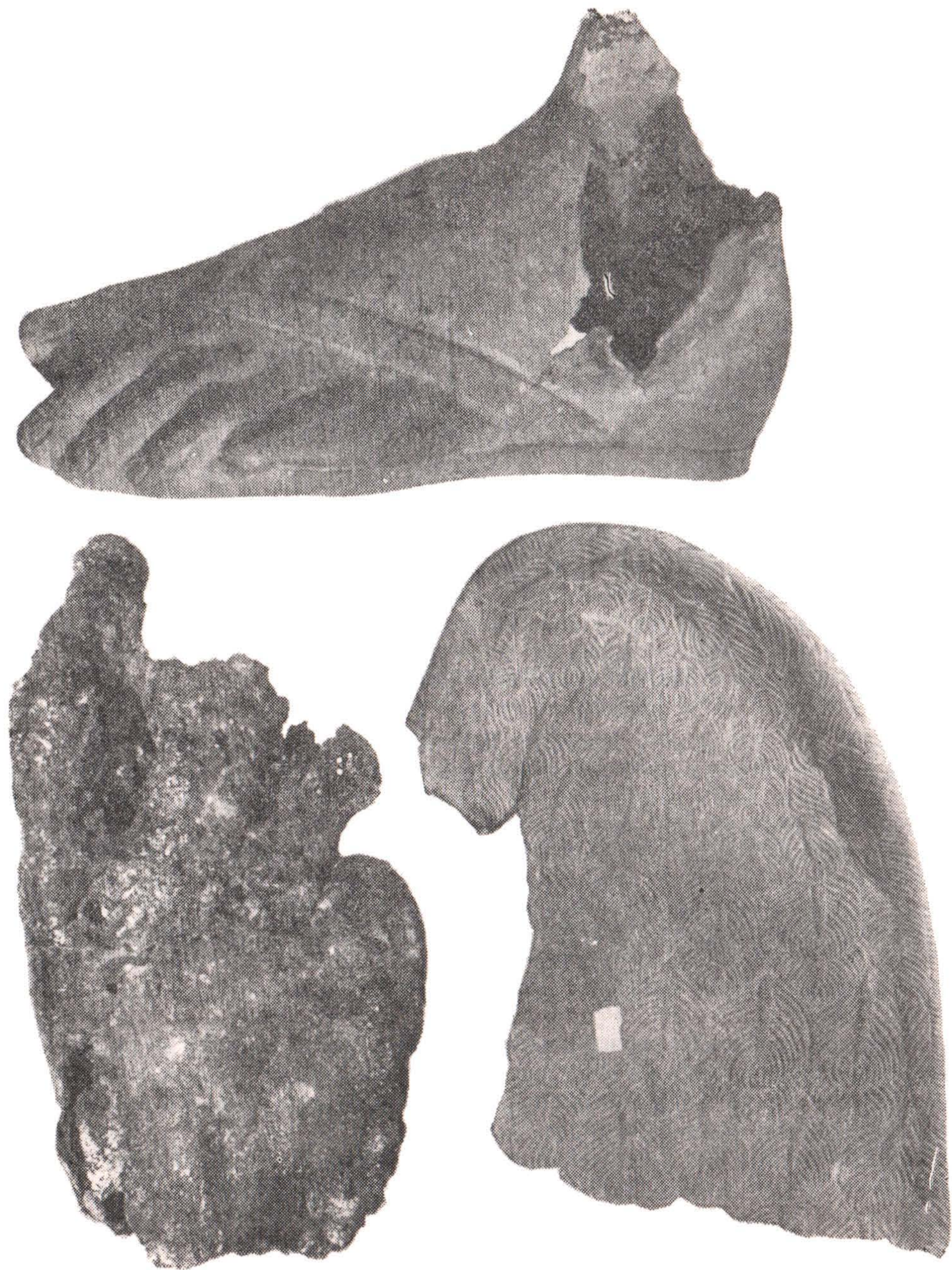

FIG. 4. FRAGMENTE DIN STATUI DE BRONZ DE LA ULPIA TRAIANA (PICIOR CU SANDALĂ, MÎNĂ, ARIPĂ DE ACVILĂ)

momente de criză profundă, datorate fie revoltelor împotriva autorității constituite, fie mai ales abandonării provinciei și a localității de către administrația romană. Asemenea tuturor construcțiilor de la *Ulpia Traiana,* rămase în picioare după retragerea romană — amfiteatrul, palatul augustalilor ș.a. — statuile și alte monumente onorifice s-au menținut și ele un timp oarecare, pentru a dispărea apoi, ca urmare a forțelor naturii sau distruse de mîna omului.

Dacă aceasta a fost, în general, soarta celor mai multe monumente de la *Ulpia Traiana,* în ce privește statuia dedicată lui Decius mai există o ipoteză, vrednică a fi luată în considerare și care, după părerea noastră, ar explica în mod cu totul plauzibil circumstanțele distrugerii sale încă din antichitate. *Traianus Decius,* pe care l-am identificat în statuia de la *Ulpia Traiana,* mort în anul 251 pe cîmpul de luptă de la *Abrittus,* după ce a fost trădat de generalul său *Trebonius Gallus,* care îi urmează la domnie, se încadrează în lista împăraților romani care au suferit pedeapsa cunoscută sub denumirea *damnatio memoriae.* În asemenea cazuri, monumentele ridicate în onoarea persoanelor lovite de această pedeapsă — de regulă postumă — erau, după cum este cunoscut, distruse iar inscripțiile care îi menționau martelate[9]. Din acest punct de vedere, este sigur că nici monumentele dedicate împăratului Traianus Decius, în timpul scurtei sale domnii, nu au avut altă soartă — inclusiv statuia pusă în onoarea sa la *Ulpia Traiana.*

UN MONUMENT DE SCULPTURE DE L'EMPEREUR TRAJAN DECIUS À ULPIA TRAJANA

RÉSUMÉ

La pièce provient d'une découverte fortuite faite en dehors de l'ancienne cité romaine.

Les traits du visage de ce portrait (Fig. 1, 2), si on les compare aux reproductions des ouvrages sur la plastique romaine et aux effigies des monnaies romaines impériales (Fig. 3), nous autorisent à identifier le sujet de la pièce decouverte à Ulpia Trajana à l'empereur Trajan Decius (249—251).

Nu vom neglija ca în viitorul apropiat să efectuăm o analiză a compoziției metalului din toate fragmentele de statui de bronz descoperite la Ulpia Traiana, pentru a constata în ce măsură au făcut parte (sau nu) aceste piese din unul sau din mai multe lucrări, sculpturale antice.

9 Trebuie să avem în vedere și obiceiul, atestat prin unele exemple, de a înlocui capul statuii împăratului căzut în dizgrație prin acela al altui împărat.

DIN NOU DESPRE CAVALERII DANUBIENI

Constantin Pop

Organizarea unor expoziţii de arheologie românească peste hotare[1], ne-a permis să ne ocupăm mai îndeaproape de o tăbliţă votivă închinată cavalerilor danubieni[2], cult sincretist, cu o complicată eshatologie, care a luat fiinţă în sec. II e.n. în provinciile dunărene ale Imperiului roman, printre care şi Dacia. *Ex-voto*-ul se păstrează în colecţiile de antichităţi ale Muzeului de istorie a Transilvaniei din Cluj[3].

Piesa (fig. 1), cu locul de descoperire necunoscut[4], turnată în plumb, este bine conservată, micile deteriorări existente neîmpiedicînd prea mult identificarea bogatei ei figuraţii. Dimensiuni: 7,5×7×0,2 cm.

Placa, de formă patrulateră, are suprafaţa împărţită în patru registre sculpturale, înscrise de două colonete netede cu capiteluri corintice, ce susţin o friză semicirculară, ornamentată sus şi jos cu o bandă de cerculeţe şi la mijloc cu un brîu masiv de ove. În colţurile superioare ale monumentului, deasupra frizei, se află doi şerpi uriaşi, încolăciţi, a căror smocuri de păr atîrnă sub bot sau flutură pe creştet.

Primul registru al scenei de cult prezintă bustul lui *Sol*. Zeitatea, în cvadrigă (atelaj sugerat de apărătoarea din faţă a carului), are părul scurt, buclat, încoronat cu o diademă de şapte raze, fiind îmbrăcat cu o tunică drapată şi o hlamidă, a cărei falduri se văd deasupra umărului drept al personajului. Braţul drept este întins, iar în mîna stîngă ţine un bici peste globul pămîntesc. Caii, perechi, în plină mişcare, sînt înfăţişaţi doar pînă la piept. Animalele centrale, împodobite cu piese de harnaşament (slab vizibile) întorc capetele spre divinul lor stăpîn, celelalte două

[1] „Römer in Rumänien", Köln, februarie-mai 1969 şi „Civiltà romana in Romania", Roma, ianuarie-martie 1970.

[2] O scurtă informaţie despre această piesă vezi, D. Tudor, *I Cavalieri danubieni*, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 75, p. 329. Pentru bibliografia completă a monumentelor ce ne interesează vezi, D. Tudor, *op. cit*, nr. 71—92, p. 328—332; D. Tudor, *Nuove rappresentazioni dei Cavalieri danubiani*, în *Ephemeris Dacoromana*, VIII, 1938, nr. 134, p. 449; D. Tudor, *Nuovi monumenti sui Cavalieri danubiani*, în *Dacia*, N.S., IV. 1960, nr. 164, p. 352, nr. 176—179, p. 357. Pentru descrierea succintă a tăbliţei în cataloagele expoziţiilor de la Köln şi Roma vezi, H. Daicoviciu, în *Römer in Rumänien*, Köln, 1969, sigla F 86, p. 211, fig. 50 şi H. Daicoviciu, în *Civiltà romana in Romania*, Roma, 1970, sigla F 154.

[3] Nr. inv. II, 7548.

[4] Cf. registrul de inventar.

sînt strunite prin hățuri de conducătorul cvadrigei.

FIG. 1. TĂBLIȚA VOTIVĂ DIN MUZEUL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI DIN CLUJ

În cîmpul al doilea, în mijloc, se găsește o femeie *(Marea Zeiță)* în picioare, înveșmîntată cu un *chiton,* drapat, lung pînă la pămînt, de sub care se zăresc vîrfurile încălțămintei, și cu un *himation.* Capul, cu părul în bucle (sau avînd cercei) ce-i acoperă pavilioanele urechilor, este aureolat cu o stea cu patru raze, care iese din cadrul orizontalei registrului, fiind plasată pe carul Soarelui. În mîini, — brațele atrînă —, ține cîte un pumnal (cuțitul din mîna stîngă nu se mai vede, deoarece piesa este aici deteriorată) pentru jertfele sîngeroase de berbeci și tauri *(criobolion).* Divinitatea este flancată într-o dispunere heraldică de doi tineri călăreți, *Cavalerii danubieni,* cu care formează o *triadă sfîntă.* Călăreții, cu capul descoperit, poartă o tunică și o hlamidă, ce flutură în vînt. Amîndoi salută triumfal cu cîte o mînă ridicată divinitatea feminină centrală, iar cu cealaltă țin căpăstrul cailor. Animalele au un picior ridicat, în poziția de pășire înainte, sub copitele celui din stînga zace dușmanul doborît și a celui din dreapta, un pește. Deasupra capetelor lor se află o stea cu opt colțuri. Cavalerii sînt urmați de acoliți: un războinic cu armură și coif, ținînd în mîna stîngă un scut și în dreapta, oblic, o lance (figura din extrema stîngă) și o femeie cu părul scurt, buclat, cu o ținută vestimentară compusă dintr-o tunică drapată, pînă la pămînt, de sub care ies vîrfurile picioarelor, și o mantie pe spate; ea prinde cu mîna stîngă o parte a îmbrăcămintei, cealaltă și-o duce la frunte (figura din extrema dreaptă).

Următoarea zonă de reprezentări înfățișează în centru busturile a trei personaje imberbe, probabil niște bărbați, așezați în capul unei banchete patrulatere, adînc striată, în jurul unei mese rotunde, mascată de o draperie bogată, pe care se află o tipsie *(patera?)* mare, ovală, ce se suprapune peste contururile mesei. În vas se găsește un pește. Convivul din stînga se uită la ceilalți doi, care stau în profil cu fața spre el. Toți prind cu cîte o mînă buza tipsiei. Scena banchetului este încadrată în stînga de două figuri umane, despărțite de un copac cu două ramuri cu frunze (sau fructe) mari. Personajul din stînga este îmbrăcat cu o tunică pînă la genunchi, drapată, și purtînd pe față o mască de berbec, privește spre celălalt, care, cu bustul gol și acoperit de la brîu în jos cu un șorțuleț, jupoaie cu mîna stîngă pielea unui animal (probabil berbec), fără cap, ce atîrnă de copac. Această scenă semnifică un ceremonial mistic, unde neofiții la îndemnul unui preot inițiator, *mystagogus* (care nu apare), execută un sacrificiu (o treaptă de inițiere în cultul atît de secret al Cava-

FIG. 2. MONUMENTUL DIN MUZEUL DIN ZAGREB

FIG. 3. PLACA DIN MUZEUL NAȚIONAL DIN BUDAPESTA

lerilor danubieni). În dreapta banchetului sînt doi tineri nuzi. Cel din față ținîndu-l de mînă pe al doilea și întorcînd capul spre acesta, îl invită cu dreapta să participe, parcă, la festin.

Ultimul registru sculptural înfățișează, de la stînga spre dreapta, o măsuță cu trei picioare *(mensa Delphica)*, pe care se află un pește, apoi un șarpe uriaș încolăcit, un *kantharos* cu toartele mari, un leu (fiara se observă cu destulă greutate din cauza deteriorării piesei) și un cocoș, adică tocmai cele patru elemente fundamentale ale universului: pămîntul, apa, focul și aerul. Deasupra șarpelui și a leului sînt două obiecte (inimă, con de pin?) sau animale (broască țestoasă, cap de berbec?) greu de identificat.

Tăblița, datată în sec. III e.n., are analogii de o identitate surprinzătoare, atît ca figurație și dimensiuni (diferențele de 1—2 mm sînt nesemnificative) cu alte șase piese: două descoperite la *Sirmium—Pannonia Inferior* (Sremska Mitrovica, Iugoslavia), una păstrată în Muzeul din Zagreb (fig. 2)[5], cealaltă în Muzeul Național din Budapesta (fig. 3)[6], a treia provenită de la *Lugio-Pannonia Inferior* (Dunaszekcső, Ungaria)[7], apoi tăblița ieșită la iveală la Halapić—*Dalmatia* (Iugoslavia)[8], seria tipologică continuînd cu placa aflată în împrejurimile orașului *Singidunum—Moesia Superior* (Beograd, Iugoslavia)[9] și cu fragmentul existent din *Pannonia* (locul de proveniență necunoscut)[10]. Dar, iconografia acestor *ex-voto*-uri identice este asemănătoare și cu a altor două tipuri de plăci votive dedi-

---

[5] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 71, p. 328—329, p. I/1.

[6] *Ibidem*, nr. 72, p. 329.

[7] D. Tudor, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, nr. 176, p. 357.

[8] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 74, p. 32[illegible].

[9] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VIII, 1938, nr. 134 p. 449.

[10] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 73, p. 329.

FIG. 4. EX-VOTO-UL DE LA *TEUTIBURGIUM*

FIG. 5. SCULPTURA DE LA *INTERCISA*

cate Cavalerilor danubieni. Acestea totuşi prezintă unele mici deosebiri atît faţă de primele şapte, cît şi între ele, deşi trăsătura comună a ultimelor două variante (dimensiunile mai mari cu 1,5—2 cm, de unde şi reprezentările crescute în proporţii), face ca la prima vedere ele să fie uşor confundate. O categorie figurativă, în care se înscriu piesele descoperite la *Teutiburgium—Pannonia Inferior* (Dalj, Iugoslavia — fig. 4)[11], Cornacum—*Pannonia Inferior* (Sotin, Iugoslavia)[12], Tüskepuszta—*Pannonia Inferior* (Ungaria)[13], *Burgenae—Pannonia Inferior* (Novi Banovci, Iugoslavia)[14], Sabac—*Pannonia Inferior* (Iugoslavia)[15], Petrović—*Pannonia Inferior* (Iugoslavia)[16], *Mursa—Pannonia Inferior* (Osijek, Iugoslavia)[17], *Siscia—Pannonia Superior* (Sissek, Iugoslavia)[18] şi alte două, una din *Pannonia Inferior* (localitatea nu este identificată)[19], cealaltă (nu se precizează provincia) păstrată în Muzeul Metropolitan din New York[20], prezintă următoarele modificări: cele două stele cu opt raze, care se găseau deasupra cailor călăreţilor danubieni din registrul secund, aureolează acum anima-

11 *Ibidem*, nr. 76, p. 329—330, pl. III, 2.

12 *Ibidem*, nr. 78, p. 330.

13 *Ibidem*, nr. 79, p. 330.

14 *Ibidem*, nr. 80, p. 330.

15 *Ibidem*, nr. 81, p. 330.

16 *Ibidem*, nr. 82, p. 330.

17 *Ibidem*, nr. 83, p. 330.

18 *Ibidem*, nr. 77, p. 330.

19 *Ibidem*, nr. 84, p. 331.

20 *Ibidem*, nr. 85, p. 331.

lele cvadrigei lui Sol, cavalerul din stînga poartă pe cap o ci şmă frigiană şi are sub copitele calului peştele, pe cînd cel din dreapta calcă rivalul răpus, cele două personaje din rîndul al treilea, participante la sacrificiu, sînt alăturate, copacul despărţind astfel scena mistică de cea a banchetului, în care comeseanul din mijloc ţine în mînă o cupă, apoi primul tînăr nud din dreapta nu mai întoarce capul spre cel ce îl urmează şi, în sfîrşit, în registrul al patrulea, şarpele şi leul şi-au schimbat locul, lipsind totodată şi cele două obiecte sau animale greu de identificat de deasupra acestor sălbăticiuni. A treia grupă de astfel de reprezentări, în care intră tăbliţele votive provenite de la *Bassiana—Pannonia Inferior* (Donj Petrovic, Iugoslavia)[21], *Intercisa—Pannonia Inferior* (Dunaújváros, Ungaria — fig. 5)[22], Magyar—Egres—*Pannonia Inferior* (Ungaria)[23], *Ad Militare—Pannonia Inferior* (Batina, Iugoslavia)[24], *Gorsium (Herculia) — Pannonia Inferior* (Tác—Fövenypuszta, Ungaria)[25], *Siscia—Pannonia Superior* (Sissek, Iugoslavia)[26], Taliándörögd — *Pannonia Superior* (Ungaria)[27], *Singidunum—Moesia Superior* (Beograd, Iugoslavia)[28], *Horreum Margi—Moesia Superior* (Cuprije, Iugoslavia)[29], Han—Compagnie—Vitez—*Dalmatia* (Iugoslavia)[30] şi placa incertă din Muzeul din Pécs[31], se deosebeşte de varianta a doua de monumente, prin apariţia unei stele lîngă cei doi şerpi din colţurile superioare ale tăbliţelor, a motivelor de astragale (în locul benzilor de cerculeţe) ce încing friza semicirculară cu ove, a fusurilor colonetelor, acum torsionate şi a celor două stele de deasupra cailor cvadrigei lui Sol care de data aceasta încadrează divinitatea supremă.

Făcînd o recapitulare a localităţilor[32] unde au fost descoperite aceste trei serii tipologice de plăci votive, iconografic foarte apropiate între ele, constatăm că din 28 de piese, 16 provin din *Pannonia Inferior*, 3 din *Pannonia Superior*, 3 din *Moesia Superior*, 2 din *Dalmatia*, 1 din *Pannonia* (informaţia lapidară a provinciei şi necunoaşterea locului de provenienţă a piesei, nu permite plasarea monumentului în *Pannonia Inferior* sau *Superior*), iar 3 sînt incerte, fiind păstrate în muzeele din Cluj, New York şi Pécs. Pe baza acestor constatări şi a numărului mare (16 bucăţi) de plăci votive descoperite în *Pannonia Inferior*, putem emite ipoteza,

---

[21] *Ibidem*, nr. 86, p. 331. pl. III/3.

[22] *Ibidem*, nr. 88, p. 331.

[23] *Ibidem*, nr. 89, p. 332.

[24] D. Tudor, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, nr. 177, p. 357.

[25] *Ibidem*, nr. 179, p. 357.

[26] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 87, p. 331.

[27] D. Tudor, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, nr. 178, p. 357.

[28] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII. 1937, nr. 91, p. 332.

[29] D. Tudor, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, nr. 164, p. 352.

[30] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 92, p. 332.

[31] *Ibidem*, nr. 90, p. 332.

[32] Pentru harta descoperirilor vezi, D. Tudor, *Discussioni intorno al culto dei Cavalieri danubiani*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, fig. 1 şi fig. 2, în care Tác—Fövenypuszta este greşit plasată în *Pannonia Superior*, ştiut fiind faptul că localitatea se chema în antichitate *Gorsium (Herculia)* şi se găsea în *Pannonia Inferior*. Pentru aşezările din *Pannonia Inferior* şi o parte din *Moesia Superior* vezi, *Tabula Imperii Romani. Aquincum—Sarmizegetusa— Sirmium*, L34, Budapest, 1968.

fără a greşi prea mult, că cele trei variante de tăbliţe închinate Cavalerilor danubieni să fi fost confecţionate în ateliere meşteşugăreşti locale ce au fiinţat în această regiune a Imperiului şi în special în sudul ei, dacă nu în apropierea hotarelor cu *Moesia Superior*. Înclinăm să credem acest lucru prin faptul că aici au ieşit la iveală 11 monumente în 10 localităţi din *Pannonia Inferior* (*Sirmium* — 2 bucăţi, *Teutiburgium, Cornacum, Burgenae, Bassiana, Mursa, Lugio, Ad Militare,* Šabac şi Petrović), nu departe de *Singidunum* din *Moesia Superior* (unde au apărut, de asemenea, două *ex-voto*-uri), aşezare cuprinsă şi ea în repertoriul descoperirilor. Desigur, presupunem că numai de aici au putut iradia — lărgindu-se astfel aria geografică — piesele similare aflate în *Pannonia Superior* (3), *Pannonia* (1), *Dalmatia* (2), *Moesia Superior* (3) sau cele 3 monumente existente în muzeele din Cluj, New York şi Pécs.

Dacă avem în vedere faptul că *ex-voto*-ul din colecţia Muzeului de istorie a Transilvaniei din Cluj a fost cumpărat pe la începutul secolului nostru şi dacă considerăm că vînzătorul F. Morá[33] este una şi aceeaşi persoană cu directorul Muzeului din Seghedin, atunci putem conchide că această piesă nu a fost descoperită probabil în Transilvania, aşa cum se credea[34], ci că ea îşi are locul de provenienţă tocmai în zona pe care am stabilit-o, de unde prin diferiţi intermediari a ajuns astăzi în lăcaşul de cultură transilvănean.

TOUJOURS AU SUJET DES CHEVALIERS DANUBIENS

RESUME

On décrit une tablette votive de plomb, dédiée aux Chevaliers danubiens, laquelle est conservée dans le Musée d'histoire de Transylvanie de Cluj. Le monument, de provenance inconnue, daté au III-ème siècle de n.è., a des analogies, plus ou moins parfaites, avec 27 d'*ex-votos*, clasifiés par l'auteur en trois séries typologiques.

En ce qui concerne le lieu d'origine de ces tablettes votives, on émet l'hypothèse qu'elles ont été confectionées dans les ateliers artisanaux de *Pannonie Inférieure* et spécialement dans la partie sudique de cette province.

---

33 Cf. registrului de inventar.

34 Aşa am presupus iniţial făcînd fişele de obiect ale piesei respective pentru expoziţiile de la Köln şi Roma, fişe transformate apoi de H. Daicoviciu în sigle pentru cataloage (vezi nota 2).

O STATUETĂ A ZEIŢEI DIANA

Ioan Andriţoiu

Bogata colecţie de statuete de bronz romane ale muzeului din Deva păstrează o reuşită operă sculpturală reprezentînd pe zeiţa Diana.

Descoperită întîmplător pe teritoriul fostei capitale a provinciei Dacia, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în împrejurări rămase necunoscute[1], statueta (inv. nr. 1174) are înălţimea de 9,6 cm, lăţimea peste braţe 4,5 cm (Fig. 1). Starea de conservare este bună, sculptura avînd lipsă doar părţile inferioare ale mîinii stîngi şi a gambei piciorului stîng. Tehnica în care a fost lucrată statueta este cea a turnării. Detaliile corpului, ale feţei şi ale coafurei sînt redate cu multă fineţe. Statueta era destinată a fi aşezată pe un suport, fapt ce rezultă din perforarea labei piciorului drept prin care trebuia să treacă cuiul de fixare a obiectului pe postament.

Diana, în calitatea sa de zeiţă a vînătorii[2], este redată, asemenea altor lucrări de acest gen, cu mîna stîngă întinsă înainte în care ţinea (deşi partea inferioară a acestui braţ este distrusă, celelalte detalii confirmă aceasta) unul din atributele caracteristice îndeletnicirii ei principale, arcul, în timp ce cu dreapta, îndoită din cot şi ridicată la înălţimea umărului, scoate o săgeată din tolba care-i atîrnă la spate (Fig. 2). Bustul şi privirea sînt orientate spre stînga. Piciorul stîng, îndoit şi ridicat în aer, este deplasat în faţă, iar dreptul pe care se sprijină statueta, este întins. Încălţămintea zeiţei constă din sandale uşoare prinse cu cureluşe de pulpa piciorului.

Trăsăturile feţei au fost redate cu multă fineţe; azi, din cauza coroziunii metalului, ele sînt puţin estompate (Fig. 3). Pupilele ochilor sînt marcate prin incizie. Părul, despărţit în două de o cărare la mijloc, lăsînd liberă partea de jos a frunţii, acoperă urechile şi se strînge la ceafă într-un coc. În creştetul capului, părul este aranjat într-un rulou cu extremităţile ridicate în formă de semilună.

Îmbrăcămintea zeiţei este compusă dintr-un vesmînt (chiton), fără mîneci, drapat, răsfrînt peste şolduri şi lung pînă deasupra genunchilor. Peste chiton este trecută o tunică scurtă cu un decolteu triunghiular al cărui vîrf se îndreaptă uşor spre stînga.

În ipostaza de zeiţă a vînătorii, Diana este cunoscută în numeroase reprezentări în arta provincială romană. Din provincia Dacia, amintim aici

[1] Inventarul muzeului nu cuprinde alte relaţii cu privire la locul şi anul descoperirii.

[2] Ch. Daremberg, Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités et romaines*, Paris, 1892, pp. 142—144.

FIG. 1. STATUETĂ DE BRONZ A DIANEI (SARMIZEGETUSA)

FIG. 2. STATUETA DIANEI VĂZUTĂ DIN SPATE

FIG. 3. CAPUL STATUETEI

doar reliefurile votive şi statuetele de bronz ale Dianei descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Aquae, Potaissa, etc.[3] Statueta ce o prezentăm, produs al unui atelier din capitala provinciei Dacia[4], în detalii de ordin tehnic nu depăşeşte nivelul unei opere artistice provinciale. Totuşi, anonimul artist a reuşit să-i imprime un deosebit dinamism. Avîntul zeiţei, marcat prin deplasarea înainte şi îndoirea piciorului stîng şi de gestul atît de caracteristic al ducerii mîinii drepte la tolba cu săgeţi care atîrnă pe spate, este accentuat şi de privirea aţintită spre stînga unde se află, probabil, prada.

Statueta noastră prezintă asemănări în ce priveşte coafura cu o altă statuetă de bronz, descoperită la Turda[5], aflată azi în Muzeul de istorie Cluj (inv. 4229), pe care o depăşeşte însă sub raportul execuţiei artistice. Aranjarea părului pe creştet aminteşte forma cornului de lună, lucru firesc deoarece Artemis[6], sora lui Apollo şi personificarea străveche a astru-

---

[3] Acestea se păstrează în muzeele din Cluj, Sibiu, Deva, etc. Vezi H. Daicoviciu, *Diana de la Sarmizegetusa*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, pp. 131—139; I. Andriţoiu, *Un nou relief votiv reprezentînd pe zeiţa Diana*, în Revista Muzeelor, nr. 6, 1969, pp. 531—532; D. Tudor, *Oraşe, tîrguri şi sate în Dacia romană*, Ed. Ştiinţifică, 1968, p. 208, fig. 7.

[4] În muzeul din Deva se află numeroase statuete reprezentînd diferite zeităţi descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

[5] H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 134, fig. 9.

[6] Zeiţa vînătorii în mitologia greacă, adoptată de romani sub numele de Diana.

lui nopții, îl poartă adesea în păr, iar coafura ce-l simbolizează se întîlnește frecvent la diverse statui ale ei[7].

Piesele sculpturale (statuete și reliefuri votive), reprezentînd pe Diana, cărora li se adaugă numeroasele inscripții dedicate divinității descoperite în diferite localități, sînt mărturii ale răspîndirii cultului zeiței Diana în sec. II—III e.n. în provincia Dacia. Una din cauzele practicării cultului Dianei în provincia de la nordul Dunării o constituie existența la daci a unei divinități feminine, Bendis[8], ce se bucura de o mare cinste în societatea geto-dacă și ale cărei atribuții erau asemănătoare cu ale divinității din pantheonul greco-roman.

Această operă sculpturală, aparținînd secolului II al erei noastre, copie a unuia din numeroasele modele ce o prezintă pe Diana, se adaugă celorlalte descoperiri de statuete, plăci votive reprezentînd pe zeița vînătorii, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Ele dovedesc intensa activitate productivă desfășurată de unul sau mai multe ateliere de sculptură din capitala fostei provincii romane, Dacia.

UNE STATUETTE DE DIANE

RÉSUMÉ

L'auteur présente une statuette de la déesse Diane decouverte par hasard sur le territoire de l'ancienne capitale de la Dacie, Ulpia Traiana — Sarmizegetusa. La statuette, qui est de petites dimensions (9,6 cm de hauteur), représente Diane en sa qualité de divinité chasseresse. La pièce est en bon état. seule faisant défaut la partie inférieure de la main gauche, qui tenait l'arc, et de la jambe gauche. Les détails du visage, de la coiffure et du corps sont rendus avec beaucoup de finesse.

Produit d'un atelier fécond de la capitale de la Dacie (au IIe siècle), la statuette ne surpasse pas comme facture le niveau habituel d'une oeuvre d'art provinciale, tout en rendant avec un remarquable dynamisme le moment où la déesse extrait une flèche de son carquois pour la fixer à son arc et la décocher contre la proie.

Cette statuette vient s'ajouter à d'autres pièces sculpturales — statuettes et relefs votifs — représentant Diane, découvertes dans différentes localités, qui attestent la diffusion du culte de la déesse de la chasse dans la province de Dacie aux IIe—IIIe siècles. Une des raisons de ce culte intense de Diane dans la province nord — danubienne est l'existence chez les Daces d'une divinité féminine, Bendis, qui était en grand honneur dans la société géto-dace et dont les attributs étaient semblabes à ceux de la divinité du panthéon gréco-romain.

---

[7] S. Reinach, *Repertoire de la statuaire grecque et romaine*, vol. I, 302, 1; 305, 1; 309, etc.; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 132, fig. 1, 134, fig. 6—8.

[8] *Istoria Romîniei*, p. 326, 334—335; cf. V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 163.

EXTRASE DIN ISTORICII TURCI CONTEMPORANI PRIVIND JUDEȚUL HUNEDOARA ÎN ANII 1659, 1660/61 ȘI 1666

Aurel Decei

Ultimii ani ai domniei principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea (1648—1660) au adus asupra Transilvaniei, după cum se știe, cele mai nesigure frămîntări interne și, mai ales, cele mai cumplite pustiiri și pierderi de bunuri și de populație.

Teritoriul Transilvaniei — nu numai *stricto sensu,* adică al țării cuprinse în cununa munților, ci și al aceluiași stat autonom revărsat în Banatul actual, în Crișana, Maramureș și în Partium — a fost supus între anii 1658—1662 unor repetate invazii ale oștilor turcești, tătărești, uneori și combinate cu ale Țării Românești și Moldovei, care au lăsat în urma lor întinse distrugeri și pagube, reflectate în izvoarele istorice interne. Și teritoriul județului Hunedoara a trebuit atunci să îndure aceeași soartă neagră.

Izvoarele istorice turcești, cronici contemporane și documente oficiale, furnizează de asemenea o serie de informații privind teritoriul județului Hunedoara și implicit capitala județului, Deva, care nu au fost încă pînă acum făcute accesibile cercetătorilor aplecați asupra acelor ani de grea cumpănă, din cauză că *turcica non leguntur.*

Am socotit că este util pentru cunoașterea trecutului județului Hunedoara și a capitalei sale, Deva, să deschidem și fereastra istoricilor turci privind acea epocă. Am tradus acum și aici, în consecință, din unii autori de seamă otomani care au trăit în acea vreme, pasajele care interesează istoria noastră în anii 1659, 1660 și 1666, sub formă de extrase.

Primele extrase — nr. I — sînt din Istoria lui Silihdar Fındıklılı Mehmed aga, zisă *Silihdar Tarihi,* „Istoria Silihdarului“ (n. 1658, m. 1723), publicată la Istanbul, 1928, vol. I*. Aci se expune expediția turcilor condusă de Seydi Ahmed pașa și victoria acestuia asupra lui Gh. Rákóczi al II-lea dincoace de Poarta de Fier (22 noiv. 1659).

---

* Asupra celor patru istorici turci din care traducem extrasele respective v. Franz Babinger, *Die Geschichsschreiber der Osmanen und ihre Werke,* Leipzig, 1927, pag. respective.

Notă. Ținem să spunem că lucrarea prezentă este numai o parte din excerptarea materialului istoric turcesc privind județul Hunedoara, orașul și cetatea Deva. Într-o lucrare viitoare, tot în *Sargetia,* vom da alte materiale, în special cele privitoare la secolul al XV-lea și la luptele lui „Yanku“, adică Iancu de Hunedoara, cu turcii, pe teritoriul hunedorean, precum și o serie de documente istorice turcești inedite referitoare la același teritoriu.

Nr. II conţine extrase din Istoria *(Tarih)* istoriografului oficial *(vak'anüvis)* Mehmed Raşid (m. 1735), zisă *Raşid Tarihi*, publicată la Istanbul, 1865, vol. I — asupra aceloraşi evenimente.

Nr. III, din Istoria lui Mustafa Naima efendi, zisă *Naima Tarihi*, (n. 1688, m. 1716), tipărită la Istanbul, 1866, vol. VI. Pasajul tradus este de fapt ultimul capitol al ultimului volum din această istorie, una din cele mai citite în Turcia, şi care istoriseşte succint aceleaşi fapte.

Apoi, nr. IV reprezintă informaţiile referitoare la judeţul Hunedoara, traduse din marea operă în 10 volume, numită *Seyahatname* („Cartea Călătoriilor"), a lui Evliya Celebi, tot contemporan cu cele văzute şi descrise de el. Această importantă lucrare nu are pînă acum o ediţie satisfăcătoare; în aşteptarea unei ediţii critice, trebuie să ne mulţumim deocamdată cu ediţia existentă, publicată între anii 1897 şi 1938. Evliya Celebi s-a născut în anul 1611 şi a murit după 1678. Extrasele redate aici sînt din vol. V şi înfăţişează lucrurile văzute de autor în anul 1660, pe cînd făcea parte din expediţia încheiată cu cucerirea Orăzii; din vol. VI, povestind trecerea prin judeţul Hunedoara în cursul expediţiei din anii 1661—1662 în frunte cu serdarul Köse Ali paşa, terminată cu instalarea lui Mihail Apafi ca principe al Transilvaniei; şi din vol. VII, din anul 1666, anume despre întoarcerea prin Poarta de Fier dintr-o călătorie la Apafi, nu dintr-o expediţie militară.

Extrasele îmbrăcate în haină românească grăiesc singure. Le-am însoţit însă de unele note explicative, necesare îndeosebi pentru aceia care nu sînt prea familiarizaţi cu terminologia şi cu elementele vieţii otomane, atît ale vieţii publice cît şi ale celei private, care în secolul al XVII-lea exercitau o semnalată influenţă asupra formelor de viaţă din Transilvania, ca şi asupra vieţii româneşti de pretutindeni.

I

Silihdar Mehmed aga, Tarih, vol. I., p. 191 sq.

„Marea gazâ[1] (Gazây-i ekber) a lui Seydi Ahmed paşa[2] şi înfrîngerea şi uciderea tîlharilor din Ardeal (eşkıyây-ı Erdel) şi pieirea blestematului de Rakocioğlu[3].

După povestirea *(rıvayet)* lui reis ül-küttab[4] Deli Hüseyin Efendi, atunci cînd cînele turbat şi încăpăţinatul pedepsit căruia îi zic Rakocioğlu şi-a pierdut nădejdea de pe urma evenimentelor din Ţara Românească şi Moldova *(Iflak ve Boğdan)*,

---

[1] *Gazâ*, cuvînt arab în turceşte (circumflexul pe a nu indică o lectură românească *î*, ci lungeşte pronunţarea vocalei, ca un *aa* după cum *ı* turc. este lung, ca un *ii)*, însemnînd expediţie militară pentru răspîndirea credinţei islamului.

[2] Seydi Ahmed paşa a fost beglerbeg de Buda şi vizir; în anul următor a fost executat, v. mai jos.

[3] Rakocioglu, „fiul lui Rákóczi", este Gh. Rákóczi al II-lea, fiul lui Gh. Rákóczi I.

[4] *Reis ül-küttab*, „şeful secretarilor". era şeful cancelariei imperiale, care în sec. XVII îndeplinea o funcţie similară cu aceea a unui Ministru de Externe.

gîndurile lui perverse ajungînd fără credit și obrazul lui mesianic[5] pierzîndu-și apa feței ca o javră înverșunată care privea spre Belgradul Ardealului *(Erdel Belgradı)* ba și spre ținutul Sibiului *(Sibin)* și al Devei și în partea cetăților Brașov *(Prasov)*[6] și Oradea *(Varat)*, întreaga populație a Ardealului *(Erdel reayası)*[7], dezgustată și chinuită, a trimis raport asupra stării de lucruri la picioarele califatului egiptean *(hilâfet-i Mısıra)*[8].

Astfel, a fost emanat un hatt-i hümâyûn[9] purtător de fericire o dată cu înaltele ordine și cu onoratele decizii și au fost trimise excelenței sale vizirului Seydi Ahmed pașa, care îndeplinea funcția de muhafîz[10] al vilaietelor[11] Ineu și Timișoara *(Yanova ve Temeșvar)*, pentru ca împreună cu supușii săi să adune la un loc pe soldații victorioși de la hotare și de la Buda și Eger și Timișoara și Kanizsa și pornind cu toată această mulțime, așa cum se cuvinte și se cade credinței și puterii, ca și intenției și onoarei sultanatului, să ajungă în zona Ardealului *(Erdel iklimine)*, și ca acel fără-credință și rău-nărăvit și javră înverșunată, oriunde s-ar găsi sau s-ar întîlni, partida lui să fie nimicită iar el să fie prins viu neapărat. La ceasul în care s-a întîmplat sosirea poruncilor, a ordinului care supune lumea cuprinzînd claritate și avînd un sens de limpiditate pentru auz și pentru ascultare, după ce a doua zi a fost făcut cunoscut soldaților, răpindu-le liniștea și repaosul, în ziua de 21 a lunii safer cel de bun augur din acest an 1070[12] a pornit spre zona Ardealului și a plecat pe direcția Porții de Fier *(Demür Kapu)*.

Împreună cu el se aflau detașați dintre voinicii cutezători și vestiți de la hotare un număr de 4000, care fuseseră trimiși cu Sarı Hüseyin pașa, fratele lui Siyavuș Mustafa pașa care era beglerbegul[13] de Eger, în ajutorul mai sus menționatului Barcsai Ákos *(Parça[14] Akoș)*, iar el însuși mergea la urmă, prevăzut cu munițiile necesare. Mai sus numitul pașă, nemilos cu rebelii, s-a apropiat de locul lor de adunare împreună cu cei 4 000 de viteji și voinici.

Cînd a aflat că vestitul serdar[15] împreună cu ostași fără număr vor veni din urmă, a destinat și a trimis un număr din ostașii ghiauri pentru paza unei strîm-

---

[5] Mesih, Mesia, este unul din atributele „creștinilor" date acestora de turci.

[6] Forma „Prasov" nu indică o pronunțare de către turci cu „p". Este grafia arabă, cu „b" sau „p", un punct sau trei puncte sub literă care prilejuiește astfel de lecturi după un text copiat greșit de copiști.

[7] *Reaya*, cuvînt arab, însemnează în primul rînd „turmă", apoi popor, populație. Turcii foloseau acest termen pentru supușii lor nemusulmani; în cazul nostru, creștini. De aci, românescul „raia".

[8] Sultanul Selim I, sec. XVI, cucerind Egiptul, a luat și titlul de calif al lumii musulmane.

[9] Autografă imperială, o diplomă emanată direct de la sultan.

[10] Cuvîntul a intrat în limba românească: „paznic", comandantul unei cetăți sau al unei regiuni.

[11] „Vilaiet", turc. *vilâyet*, înseamnă o provincie condusă de un *vâli*, „guvernator", care era în același timp și beglerbeg.

[12] 7 noiembrie 1659.

[13] Beglerbeg, *turc. beğlerbeği*, „beiul beilor". Un beg era comandantul unui teritoriu numit sangeac („steag"), era un sangeacbeg. Spre sfîrșitul sec. XVII cuvîntul beg a început să se pronunțe „bei".

[14] Este din nou una din greșelile copiștilor, cum se vor mai întîlni mai departe.

[15] Serdar este comandant militar (persan „ser", cap, șef, și „dār", cel care ține, cel care este).

tori greu de trecut *(derbend-i sa'b ül-mürûr)* ce se găsește pe drumul lor, ca să împiedice trecerea armatei islamice. Însă Hüseyin pașa, fiind informat de aceste lucruri, a trimis de grabă veste vestitului serdar arătîndu-i că dacă trecerea nu se va face înainte de a ajunge oastea ghiaurilor, niciunul din gaziii islamului care erau cu el nu va fi salvat și vor fi uciși toți de săbiile inamicului. Iar onoratul serdar, în ceasul cînd a fost vestit de aceasta, a încălecat și cu ajutorul Domnului îndurător, înainte de a sosi ostașii ghiaurilor, a inspectat amintita strîmtoare.

Barcsai Ákos, noul voievod *(voyvoda)* al Ardealului, de asemenea, venind cu un număr de 4—5 000 de oameni care-l ascultau pe el, s-a atașat soldaților islamului. Căci mai înainte, marele vizir Köprülü Mehmed pașa[16], cucerind cetatea Ineului, l-a numit crai *(kıral nasbetmişidi)* din partea împărătească *(taraf-ı hümâyûndan)* pe amintitul ghiaur cu numele Barcsai Ákos în vilaietul Ardeal, tot dintre ardeleni fiind, în locul craiului Ardealului Rakocioğlu, care făcuse răscoale din belșug. Căci din pricina răutății lui Rakocioğlu, dat fiind că amintitul crai nu era în stare să apuce și să conducă ocîrmuirea Țării Ardealului *(Memleket-i Erdelin)*, vizirul Seydi Ahmed pașa a fost transferat din eialetul[17] Bosniei la eialetul Budei și a fost numit muhafîz al Ineului și a fost însărcinat să-l aducă pe craiul Barcsai Ákos în Ardeal, pe care să-l cucerească.

Atunci acela, prin etape rapide și menziluri[18] grăbite, în ziua de vineri 7 a lunii cümâdâ ül-evvel[19] din anul pomenit, a ajuns aproape de locul greu de trecut numit Poarta de Fier, ca să intre în Ardeal.

Între timp, blestematul acela răufăcător a instalat de mai înainte 1500 de pușcași *(tüfenk-endaz)* pentru obstacolarea strîmtorii, iar el însuși a descins pe cîmpia cunoscută sub numele de ținutul Hațegului *(Atak nahiyesi)*, ce se află dincolo de amintita strîmtoare, cu oastea călăuzită de satana și cu tunuri și cu puști.

Cît ce a ajuns la serascherul[20] islamului știrea că acele locuri au fost ocupate cu materiale de război, în vederea obținerii victoriei la Poarta de Fier grosul a rămas cu serascherul, iar el, numai cu un număr de 4—5 000 de combatanți bătăioși în marș forțat a ajuns în inima Porții de Fier.

distih
Oastea aceea înfocată în oțel înecată,
De năvala ei țipa pămîntul oamenilor.

Pentru distrugerea și risipirea acelor ghiauri în număr de 1500 care țineau strîmtoarea amintită, au fost descălecați numaidecît un număr de 1000 de trăgători și pușcași din avangarda combatanților de luptă și devenind pedestrași, în ceasul în care i-au ajuns cu tragerea și pușca pe infernalii aceia, biruindu-i și distrugîndu-i și risipindu-i, strîmtoarea aceea mare a fost curățită și deschisă. Și printre munții

---

[16] Köprülü Mehmed pașa a fost mare-vizir între anii 1656 sept. 16 și 1661 oct. 30, cînd a murit. Era albanez de neam, din Rudnik sangeacul Berat din Albania; numele de Köprülü l-a primit de la localitatea Köprü („Pod") din Anatolia, aproape de Amasia, unde s-a așezat și a lăsat clădiri și instituții.

[17] „Eialet", turc. eyâlet, este echivalentul vilaietului.

[18] Cuvîntul arab „menzil" și turcescul „konak" înseamnă același lucru: etapă, popas.

[19] 20 ianuarie 1660. O greșeală de cronologie, fiindcă bătălia de la Grădiște-Várhely (Sarmizegetusa actuală) s-a dat la 22 XI 1659.

[20] Serascher, termen intrat în limba noastră, înseamnă același lucru ca și serdar, adică comandant de oaste (asker, cuvînt arab, fiind „soldat, oaste").

aceia înălțați pînă la cer, călărimea comparabilă cu stelele, ca un puhoi în mișcare, mergînd în siguranță în scurtă vreme a trecut cu bine dincolo de amintita strîmtoare în ținutul denumit al Hațegului *(Atak nahiyesi)*, și au descins pe locul care este capătul celei strîmtori și începutul cîmpiei.

În ziua aceea și în noaptea aceea poposind în locul amintit, către dimineață o dată cu chemarea „Veniți la devoțiune!" *(Hayy alā' ș'alah)*, deschizîndu-și ochii din somnul reconfortant și după recitarea rugăciunii zorilor *(salāt el-fedjr)*, bînd o cafea două și înșeuîndu-și caii, și-au strîns uneltele de război și lucrurile de bătaie și au trimis prin împrejurimi iscoade ca să capete știri despre dușmanii religiei. Între timp, întru norocul blestemaților acea divizie de politeiști *(fırka-i müşrikin)*[21], și-a pus în linie de bătaie regimentele *(alaylar)* într-un loc la un ceas depărtare și așezîndu-și pedestrimea înaintea tunurilor, stăteau gata și așteptau bătălia. S-a stabilit în mod cert că erau 28 de regimente constituite din pedestrași și călărime care depășeau 20.000. În sfîrșit venind iscoadele, în ceasul în care au dat informațiile vestitul serascher a organizat liniile înscriindu-le și hotărîndu-le astfel: agalele[22] soldaților călăuziți de victorie cu ostașii și pușcașii lor și cu combatanții sangeacurilor[23] Srem și Semendria, cu voluntarii de la Buda și vitejii de la Esztergom și Kanizsa și Vác în centru *(kalbda)*, apoi ostașii bătăiosului Abaza Sarı Hüseyin pașa, beglerbegul de Eger, cu vitejii sangeacurilor Seghedin și Timișoara pe aripa stîngă, iar ienicerii din Buda cu unitățile de azabi ai Timișoarei și cu pușcașii serascherului pe aripa dreaptă. Apoi, dîndu-le repaos și răbdare, au stat locului.

Curînd după aceea, tainele distinșilor stăpîni preschimbindu-se în claritatea viziunii și a eforturilor se schimbară în cîmp de bătaie și de ciocnire prin caracterul rüstemic[24] al războiului, și au pornit. Zărind de-a binelea arma războiului și a ostilităților, atunci cînd au sosit în fața cîmpului infernalii aceia au tras o lovitură cu o piesă din tunurile lor. Bucata a trecut peste ostașii islamului și nu i-a făcut nimănui nici o pagubă. Se pare că intenția infernalilor acelora a fost aceea ca dacă piesa de tun ii cutremură, să le insufle și șarja și atacul. În clipa cînd haihuiul alaiului cuib al majestății și larma ostașilor temei al eforturilor și bubuitul cailor cu caracter de puhoi și zgomotul zurnalelor și tobelor cu efect de tumult au izbit deodată auzul priceperii și urechea înțelegerii rebelilor celor ce aveau ca avangardă drăcia și gloata celor ce stăteau sub neliniștea dezordinei, atunci a sunat trompeta arhanghelului Serafim *(sûr-i Isrâfîl)*[25] și a izbucnit urgia cea mare de credeau că se lovesc munții unul de altul și se năruie. Și la același

---

21 Cele trei expresii de mai sus sînt în limba arabă. *Müşrik* în arabă și în turcă este acela care crede și în alte ființe decît în Dumnezeul unic, Allah, deci „politeist", unul din atributele date creștinilor.

22 Aga turc. înseamnă un fruntaș dintr-un sat, un demnitar, un „domn", iar aici înseamnă „colonel", ca rang militar. Comandantul suprem al corpului ienicerilor se numea *Yeniçeri Ağası*, „Aga ienicerilor", rezida la Poartă și participa la lucrările Divanului imperial.

23 Sangeac (turc. *sancak*) înseamnă „steag", apoi teritoriul administrat de un sangeacbeg, de întinderea unui județ actual. Erau unități administrativ-militare otomane.

24 Rüstem, din persanul Rustem, era fiul lui Zal în celebra epopee a Iranului „Șahname („Cartea Regilor") și este modelul eroului militar, asemenea lui Achille din Iliada.

25 Isrâfîl din arabă, este arhanghelul Serafim ebraic, care sună din trompetă Ziua de Apoi, a Judecății.

ceas a izbucnit din o mie de puncte peste săbii și puști torentul spadelor dătătoare de foc ca tunetul și asemenea trăznetului s-au năpustit asupra regimentelor lor, și fără ca să-i mai lase să-și deschidă deloc ochii s-au năpustit asupra lor cu lovituri de paloș și de sabie și de pușcă și cu lănci și cu sulițe, și i-au învins din prima izbitură. Precum lupul flămînd se repede asupra turmei de oi, tot așa cu strigătul „Allah, Allah!" au fost izbite aceste lovituri de săbii. Și blestemații făcînd eforturi au atacat cu un grup numeros aripa lui Sarı Hüseyin pașa și pe cînd ei făceau tîrguială de război și omor cald, vizirul Seydi Ahmed pașa, încredințîndu-se lui Allah și cerînd ajutorul lui Allah preamăritul, s-a îndreptat într-acolo. Iar Hüseyin pașa cel întovărășit de victorie, laolaltă cu cei 4 000 de gazii ai săi, au atacat regimentele ghiaurilor fără religie și armonizînd ciocnirea cu încleștarea și din fiecare năvală zăpăcind liniile dușmanului, în timp ce se bătea rüstemic a ajuns și veteranul vizir Seydi Ahmed pașa cu ostașii săi încercați în luptă și a intrat fără zăbavă în luptă. Pretutindeni se vedea curajul asemenea săgeților și îndrăzneala asemenea paloșelor. Centrul ghiaurilor răufăcători a fost spart cu izbiri și ciocniri și pe bețivii aceia vinul îngîmfării și al orgoliului i-a anihilat, azvîrlindu-i în hanul cel negru. Ca să-i îmbucure pe dușmanii răzvrătiți cu tăișul de paloș al răzvrătirii focului și în timp ce le indicau bucuria cu sabia săgetătoare pămîntul care era locul bătăliei și-a potolit setea din rîurile de sînge ca grădinile de legume ce se înveselesc de ploaie iar prin învîrtirea lor ochiul cerului și fîntîna soarelui au devenit întunecate și sumbre.

distih
Corpul inamicului devenind popas al nenorocului,
a fost tăiat acel popas de sabia așteptată.

În sfîrșit, cu ajutorul și bunăvoința lui Dumnezeu *(Perverdkâr)*, apărînd fața cea frumoasă a cuceririi și a victoriei manifestă dincolo de perdeaua de pulbere a bătăliei, oastea oilor rătăcite socotind că este un cîștig salvarea sectei sale înghesuite, au sucit fața cîmpului de bătaie înspre înfrîngere. Adică, văzînd ei situația îndoielnică ajunsă la un final rău, — conform sensului cuvintelor *wa man nadjū be-ra'sihi fakad rīkun*[26] —, ca să-și mîntuiască sufletele scelerate au luat-o la fugă cu toți supraviețuitorii bătăliei și apucînd calea pustiei, au dispărut.

Eroii ostașilor islamului și distinșii prin victorie dintre vitejii cîmpului de luptă nu-i slăbeau din urmă, mergînd după ei cu caii care măsoară lumea întreagă și mergea cu ei în aceleași părți și torentul prădării și al distrugerii. Și pînă la o distanță de patru ceasuri răspîndiră forța nimicirii prin lovituri de săbii în creștetul inamicului. Îi spulberară pe aceștia în toate părțile, încît din inamicii pilde de dizgrație n-au mai rămas doi ghiauri la un loc. Cu ajutorul lui Allah preamăritul mai mult de 10.000 au fost tăiați cu sabia și peste 3 000 au fost făcuți prinși și prizonieri prin mîna gaziilor, iar pedestrașii rămași pe locul bătăliei la rîndul lor au fost făcuți una cu pămîntul pe de-a-ntregul prin paloșele răspînditoare de foc. Cu un cuvînt, prin tamburuńle și splendoarea bătăliei strălucitoare lumea s-a prefăcut într-o cască înflăcărată de soarele care încălzește lumea. Și prin curgerea șuvoi de sînge, fața cerului a fost vopsită în sînge. Și victoria este de la Allah, care a apropiat cucerirea de oamenii cei credincioși *wa nasrun min Allāhi fathum karīb wa bașara'l-mū'minīn*[27]. Și în felul acesta, a devenit clar actul pedepsirii de către

---

[26] Expresie arabă, probabil din Coran: „și cine își salvează capul e ca vîntul".
[27] Idem: „și victoria de la Allah e o cucerire bună și-i înveselește pe credincioși (musulmani)".

oamenii de bine: *inna djunūdunā lahum al-ghālibūna wa innaka anta al-a ʻaʻlā la başarati*[28]. Şi a fost recitat versetul *fa-wīlun li-l-kāfirīn min ʻadhabi şadīdin*[29] peste registrul soartei negre al acelor ticăloşi.

Şi armata victorioasă, prin glorioasa cucerire devenind voioasă, a venit din urmă pe locul bătăliei, a pus stăpînire pe tunurile şi puştile şi muniţiile şi materialele de război şi timpanele şi lucrurile ce i le lăsaseră josnicii ghiauri, şi cu mare veselie şi-au atins scopul prin prada aceasta uriaşă.

Şi fiindu-le livrate cele necesare soldaţilor care veneau din urmă, serascherul împreună cu oastea din ariergardă au căzut asupra acelor supravieţuitori din bătălie şi i-au urmărit rapid pînă la opt etape. Ba încă, au acoperit, iscodind-o, o distanţă de unde mai rămînea cale de şase ceasuri pînă la Ţara Leşilor *(Leh Iklimi)*, fără ca să pună mîna pe ei. Au despicat oare pămîntul şi au intrat în pămînt, sau s-au aşezat între coarnele boului[30]? Nici un semn nu mai apărea de la ei.

Laudă lui Allah, această *gazâ* strălucită şi război sfînt (*cihâd*[31] mare aşa s-a întîmplat, şi am scris-o cu amănuntul.

Au fost trimise fericitei scăriţe împărăteşti[32] şi aşezate grămadă pe piaţa palatului *(saray)* de la Adrianopol, o dată cu numeroasele lor steaguri care fuseseră podoaba regimentelor ghiaurilor necredincioşi, mai mult de 4000 de funeste capete fără minte. Admiratele slujbe şi nemaiauzitele biruinţe au fost înţelese şi lăudate de Poarta Adăpost al Lumii, şi după ce au fost înălţate rugăciuni de mulţumită pretutindeni s-a manifestat dorinţa Padişahului şi o dată cu binecuvîntarea ceremonialului sărbătoresc, condescinzînd cu amabilitate, s-au trimis răsplăţile.

În schimbul acestor slujbe care cer luare de măsuri, lui Abaza Sarı Hüseyin paşa[33] i-a fost dăruit eialetul Timişoarei. Şi s-au distribuit feudele şi ziameturile[34], date toate din poruncă înaltă.

Necredinciosul şi înnărăvitul acela, împreună cu rămăşiţele răufăcătorilor ghiauri care nu au fost prinşi, au devenit inexistenţi şi invizibili. Şi raialele acelei regiuni au trecut munţii destinului şi refugiindu-se pe coline, au intrat în desişuri şi s-a retras fiecare în cîte un colţ. Animalele de hrană şi proviziile umane făcîndu-se rare, în afară de foametea grozavă ce s-a ivit o dată cu sosirea zilelor de iarnă şi a vremii zăpezii şi a ploii, violenţa frigului a făcut clima aşa de dură, încît

---

[28] Idem: „cu adevărat legiunile noastre i-au învins şi-ţi dăm ţie o supremă veste bună."

[29] Idem: Versetul din Coran: „a venit nenorocirea pe necredincioşi (ghiauri) c-o lovitură dură".

[30] După legendele orientale semitice pămîntul este purtat între coarnele unui bou galben, care la rîndul lui stă pe un peşte.

[31] *Cihâd*, din arabul *djihad*, este războiul sfînt obligatoriu pentru fiecare bărbat musulman împotriva tuturor nemusulmanilor, pînă la întinderea credinţei islamului asupra lumii întregi.

[32] Turc. *rikâb-i hümâyûn*, din arabul *rikūb*, „scăriţa şelei", şi persanul *humāyūn*, „imperial", însemna propriu-zis persoana sultanului.

[33] Abaza, fiindcă era din neamul abaza din Caucazul răsăritean, dinspre Marea Neagră. „Sarı" turc. înseamnă „cel galben (la faţă)".

[34] Turc. *has* şi *ziamet*. Primele erau feude imense, proprietate a begilor, care aduceau venituri anuale de la 100.000 de accele în sus. Ziameturile erau feude date pe viaţă, nu ereditare, spahiilor, avînd un venit anual de la 20.000 la 99.000 de accele. Un *zaim*, stăpînul unui ziamet, era un spahiu, „cavaler".

apa curgătoare s-a ascuns înlăuntrul unui castel de zmalț, iar drumurile îți imobilizau sufletul și pleoapele se lipseau de pleoape.

În fine, s-au întors înapoi toți ostașii islamului de pe acei munți înalți și din interiorul Ardealului, făcînd etape rapide au trecut prin strîmtoarea Porții de Fier și au descins în partea cealaltă.

Însă, dîndu-se de veste că intr-ajutorul acelui murdar încăpățînat sînt pe cale un număr de 2500 de ghiauri pedeștri și călări, că adunîndu-se la un loc departe la patru ceasuri, s-au oprit acolo, soldații victorioși, fără repaus și fără amînare, au pornit iarăși în cursă rapidă în cursul nopții, și în ceasul în care au ajuns la popasul acelor ticăloși s-a început lupta și în aceeași clipă s-a început tăierea și înfrîngerea ghiaurilor. În afară de transformarea unui număr de 800 de ghiauri dintre călăreții lor, prin forța nimicirii, în hrană a sabiei, pedestrașii sprijinindu-se pe o mlaștină și oprindu-se pe loc, cele patru laturi ale lor au fost la rîndul lor încercuite și un număr suficient de ghiauri au fost nimiciți. Prin voia lui Dumnezeu *(Hüdâ)*, făcîndu-se seară, cum locul bătăliei a rămas în bezna nopții iar acel adversar a fost distrus ca un șarpe învinețit, s-au întors înapoi și sosind la popasul cunoscut, s-au odihnit.

Dar blestematul amintit căruia îi zic **Rakocioglu**, afurisitul cu numele **Yorgi**[35], nu s-a potolit și nu s-a așezat într-un loc, după înfrîngere, ci împreună cu toți ghiaurii supraviețuitori din bătălie, cu o frică și groază desăvîrșită au ajuns la granița Austriei *(Nemce)*[36] și după ce s-a primit vestea refugierii sale, la menzilul pomenit nemeșii Ardealului *(ayân-i Erdel)* în totalitatea lor și cu ceremoniile din dieta *(erkân)* lor falsă au depus jurămînt craiului Ardealului Barcsai Ákos care este noul voievod al Ardealului, luînd angajamente și făcînd pact de închinare și de ascultare și că de aci încolo amintitului expulzat nu i se vor mai închina.

Și aducîndu-l pe domnul *(hâkim)* menționat, l-au înscăunat în cetatea Sibiului *(Sibin)*, care este reședința stăpînirii lor *(makarr-i hükûmeti)*. Și cum a cerut el din oastea islamului un număr de paznici, socotindu-se că este rațional să i se acorde ajutor după cuviință, au fost selecționați dintre gaziii victorioși 500 de soldați aleși pedestrași și călăreți, și dîndu-i ca escortă chehaiei[37] lui **Haydarağazade**, lui Küçük Mehmed pașa[38], i-au trimis împreună cu numitul crai în cetatea amintită.

Iar cînd a primit știrea că aceia au ajuns cu bine și au sosit la cetate, serdarul cel plin de demnitate a pornit de asemenea laolaltă cu soldații islamului distinși prin victorie și făcînd etape rapide a ajuns victorios pe cîmpia Timișoarei unde a descălecat. Pe soldații victorioși, în primăvara aceea plină de noroc, fiindcă fiecare s-a întors la locul amintit, i-a avertizat și le-a reamintit să fie pregătiți pentru campanie și le-a dat astfel cu bine permisie.

Și din prevedere, ca să nu fie asuprită populația vilaietului, soldații au fost avertizați că li se interzice să se instaleze prin case în iarna aceea și că trebuie să constituie menziluri în locurile unde se găsesc cu corturi care să fie în măsură

---

[35] Yorği este forma turcească, după grecește, cum auzeau ei numele de Gheorghe.

[36] *Nemçe* sau *Nemse*, de la Neamț, erau austriecii nemți. Avusturya, pentru Austria, s-a încetățenit abia spre sfîrșitul sec. XVIII.

[37] „Chehaia", turc. *kâhya* (citește *„chiáhia*) însemnează intendent, șeful unei bresle. Forma literară este kethüda. Așa era folosită pentru indicarea „capuchehaielor" țărilor românești la Poartă, adică „miniștri plenipotențiari" de mai tîrziu. Ungurii transilvăneni le ziceau acestora „kapitiha".

[38] *Küçük* înseamnă în turcă: „cel mic".

să-i adăpostească de violenţa frigului, pe ei şi pe animalele lor. Ei şi-au cîştigat locuinţe care de piatră, care de lemn, şi majoritatea făcînd săpături sub pămînt au petrecut iarna în locurile acelea înguste şi obscure, în aşteptarea zilelor de primăvară şi au trebuit să-şi ducă viaţa în acest chip.

Plecarea serdarului Ali paşa în ţările subjugate ale Ardealului (be-memalik-i teshîr-i Erdel) şi numirea noului crai (kıral) Apafi Mihal şi executarea lui Seydi Ahmed paşa şi întoarcerea la iernatecul de la Belgrad teritoriu al războiului sfînt (darülcihâd Belgrad).

Fiind paşa mai sus amintit numit iarăşi, prin porunca împărătească, serdar ca să subjuge Ţara Ardealului, venind de hac acelui afurisit[39], după ce a adunat şi reunit în primăvara acestui an menţionat, pe cîmpia de la Belgrad pe beglerbegii de Bosnia, de Özü, de Rumelia, de Anatolia, de Karaman, de Adrianopol, de Sivas şi de Maraş, cu soldaţii porţilor *(kapuları)* şi ai eialetelor lor, cu cel puţin patru unităţi *(bölük)* de spahii, şi pe ienicerii şi cuirasaţii şi tunarii numiţi anume, cu muniţiile şi cu pulberea necesare, le-a încărcat şi în urma pregătirilor şi măsurilor salutare, a ridicat întreaga oaste a islamului şi trecînd fluviul Dunărea pe la Panciova, cînd a descins sub Timişoara şi gaziii care se aflau acolo la iernatec s-au ataşat armatei serdarului.

Invitîndu-l prin viclenie la cortul său, sub pretextul unei consfătuiri, pe vizirul Seydi Ahmed paşa cel viteaz, fiindcă era însetoşat de a-l ucide de un an de zile căutînd ocazia capcanei, prin firman împărătesc, în ceasul cînd a sosit şi era sărbătoarea dreptcredincioşilor *(îd-i mülminîn)*, o sfîntă zi de vineri[40], spre îngheţarea celor ce-l însoţeau a pus de i-a tăiat capul, şi după ce l-a trimis la Poartă a fost ridicare generală şi au intrat înlăuntrul Ardealului...

(A fost instalat noul principe, Mihai Apafi). Iar pe cînd înaltul serdar împreună cu soldaţii victorioşi se îndreptau spre Timişoara, din pricină că craiul cel nou se temea să rămînă singur în Ardeal, au fost lăsaţi lîngă el vreo 500 de oameni din soldaţii de la Timişoara cu beglerbegul de la Ineu *(Yanova)* Küçük Mehmed paşa, pentru pază. Afurisitul de Kemény János *(Kemyanoş)* neputînd sta locului, pe cînd veniră trupele satanice ce le adunase aproape de cetatea în care stătea Apafi Mihail, manifestîndu-şi intenţiile sale rele Küçük Mehmed paşa a fost informat şi atacîndu-l brusc pe Kemény János, în cursul luptei şi bătăliei ce a avut loc între cele două părţi pe locul întîlnirii, Kemény Jànos a fost ucis şi şi-a găsit pedeapsa[41]. Ştirea a fost prezentată şi comunicată la scăriţele împărăteşti ale Padişahului."

II

Naima, *Tarih*, vol. VI pag. 425.

Luptele lui Seydi Ahmed paşa cu oastea maghiară.

...Voievodul cel nou[42] a cerut ajutor de la Seydi Ahmed paşa. Vizirul amintit, detaşînd un număr de 4000 de ostaşi de frontieră, îndrăzneţi şi vestiţi, dintre

---

[39] Aci „afurisitul" este Kemény János.
[40] Era bairamul turc. Vinerea musulmană echivalează cu dumineca creştinilor.
[41] Lupta de Seleuşul Mare, 23 ianuarie 1662.
[42] Acaţiu Barcsai.

cei care îi avea cu sine, i-a trimis într-ajutorul celui menționat cu fratele răposatului Siyavuș pașa, cu Sarı[43] Hüseyin pașa, iar el însuși îngrijindu-se de treburile importante necesare, a plecat pe urmă.

Necredinciosul care era comandantul ghiaurilor a venit de asemenea împotriva lui Hüseyin pașa tot cu un număr de 4000 de soldați viteji, și cînd a aflat că și vestitul serdar va veni din urmă cu soldați fără număr, a trimis un număr de soldați blestemați și necredincioși, ca să păzească o strîmtoare greu de trecut care se găsește pe drumul ostașilor islamului, împiedecîndu-l să treacă.

Cînd a aflat această șiretenie, Hüseyin pașa a făcut să zboare repede o știre serdarului, avertizîndu-l că dacă nu vor trece înainte de-a sosi oastea ghiaurilor, nu va scăpa nici un singur ins din gaziii islamului care sînt cu el, fiind cu toții uciși de sabia dușmanului. Atunci, serdarul cu semnul lui Rüstem[44], în clipa primirii știrii a încălecat și cu ajutorul lui Allah Domnul preaînalt au traversat prin strîmtoarea amintită înainte de-a ajunge oastea ghiaurilor. Apoi, adunîndu-i pe cei 4—5000 de soldați din suita lui, a venit asupra cetății[45] (loc gol) care era a voievodului celui nou. Însă cei din cetate avînd din belșug munițiile necesare, s-a început din ambele părți lupta și bătălia. Ostașii islamului care stăteau de pază ieșeau în fiecare clipă împotriva taberei lor afurisite și dînd atacuri îndrăznețe, cu ajutorul lui Allah cel preaînalt nu au fost învinși de dușmani.

În acest fel ținînd luptele și războiul neîntrerupt cinci luni de zile, oamenii trimiși de excelența sa pașa înalt-onoratul întru ajutor au ajuns de repetate ori și și-au făcut cunoscută puterea. Însă din pricină că vremea de iarnă grea nu îngăduia nicidecum vreo mișcare, au amînat totul pentru primăvară."

III

Rașid, *Tarih*, vol. I pag. 14 și 20.

„*Uciderea celebrului vizir Seydi Ahmed pașa.*

Excelența sa marele-vizir[46], foarte supărat pe viteazul vizir Seydi Ahmed pașa, a cărui faimă de bravură și curaj erau cunoscute de lumea întreagă, căuta pretexte împotriva lui ca să-l distrugă și să-l nimicească, de astă dată din cauza unor acțiuni l-a inculpat de neglijență și de greșeli și a făcut să fie emanat un firman conținînd sentința care i-a grăbit omorîrea, adresat vizirului Ali pașa serdar asupra Ardealului, și capul celui tăiat l-a trimis la Înalta Poartă...

Starea de tulburări și răscoale din Țara Ardealului.

...Cînd s-a făcut primăvară, mai sus amintitul serdar cu oastea victorioasă ce i-a fost destinată în subordine s-a îndreptat și a plecat de-a dreptul spre Ardeal, și din cauză că i s-au supus și închinat lui Kemény János *(Kemyanoş),* toate satele și tîrgurile întîlnite în cale au fost jefuite și arse și populația a fost redusă în robie. Majoritatea nemeșilor Ardealului *(ayân-i Erdel)* s-au grăbit să se

---

[43] V. nota 33.

[44] V. nota 24.

[45] Era Sibiul.

[46] Mare-vizir era acum fiul lui Köprülü Mehmed pașa, adică Köprülü Fazıl Ahmed pașa, între 30 oct. 1661 și 3 nov. 1676.

închine și să ceară iertare, și după ce s-au rugat au fost iertați și milostiviți și la cererea și recomandarea lor ghiaurul numit Apafi Mihal a fost numit crai al Ardealului de către Sublima Poartă. Pe măsură ce partida menționatului crai Apafi Mihal creștea, prin închinarea și supunerea nemeșilor Ardealului, Kemény János s-a grăbit să fugă în partea Austriei, cu tristețe și suferință. Serdarul Ali pașa, după ce a pus ordine în crăia Ardealului *(Erdel kırallığı)*, s-a întors cu soldații săi victorioși la iernatecul Timișoarei."

IV

Evliya Çelebi, *Seyahatname.*

1. Vol. V pag. 403—404.

„Cetatea Ilia *(Iliya kalesi).* În vremea veche o construise craiul Bethlen István *(Betlen Iștvan).* Acum îi este stăpîn comandantul Semare[47], din partea craiului Ardealului. E o cetate frumoasă construită din piatră pe o colină înaltă la marginea fluviului Mureș *(Moroș)*[48], avînd forma în cinci colțuri. Dat fiind că se află la începutul frontierei, are 1000 de cătane veterane *(katana bunaklar)* alese. În piața ei există cîrciume, în schelă magazii și are biserici mari.

Luînd de la comandantul acestei cetăți hîrtii de îndurare și predare, și călăuze, trecînd înspre răsărit tot de-a lungul fluviului Mureș peste munți grei, am sosit la cetatea Deva.

Cetatea Deva *(Deva kalesi).* Este supusă craiului Ardealului Kemény János *(Kemyanoș).* Însă înlăuntru sînt din partea împăratului neamț *(Nemse çasarı)* un număr de 5000 de cătane. Însă e proprietatea ereditară a soției craiului Barcsai *(Barçay).* O solidă fortăreață dificilă și tare pe o stîncă abruptă care-și înaltă capul pînă la creștetul cerului, pe marginea fluviului Mureș, căreia din nici o parte neputîndu-i-se pregăti minarea, nu este cu putință să fie cucerită în nici un fel. Numai dacă va fi luată prin asediu, din cauza foamei, prin predare *(vire ile).* Cu toate că fluviul Mureș are un debit îmbelșugat, nici din partea aceea nu există nici o teamă. Forma o are în cinci colțuri cu donjon, turnuri și creneluri, iar pe bastioanele sale stau tunuri bombardiere *(balyemez toplar)* împodobindu-le ca acele de arici, de parcă s-ar asemăna cu cetatea Van de Turchestan[49]. În Țara Ardealului nu există o astfel de cetate înaltă, o astfel de fortăreață întărită, ca și cînd cetatea ar fi fost creată de însăși mîna forței. Toate casele sale sînt palate ca niște cetăți, decorate cu cărămidă de sticlă multicoloră; ferestrele dau înspre fluviul Mureș și se apără reciproc.

Orașul de jos de pe malul Mureșului de asemenea este foarte împodobit și înfloritor, plăcut încheiat. Fiind înfrumusețat cu mai multe biserici magnifice,

---

[47] Multe din numele de persoane și de localități, în textul lui Evlia Celebi, sînt redate de copiști într-o formă neidentificabilă.

[48] Mureșului îi zice fie după forma cea românească Murăș-Mureș, fie după forma maghiară Maros.

[49] Cetatea și orașul Van se află în Turcia de azi, la răsărit, pe lacul Van și într-adevăr este construită pe stînca goală fiind extrem de tare și inexpugnabilă.

cuprinde un număr de 1000 de case împodobite. Are 5000 de prăvălii de felurite meşteşuguri. Circiumile sînt foarte numeroase.

Acest oraş e o schelă mare. Fiindcă de la Belgradul Dunării *(Tuna Belgradi)*, de la Srem şi Semendria şi Buda vin in fiecare an mii de corăbii şi luînd aici de la oamenii cetăţii mai multe mii de ocale de sare gemă *(kaya tuzu)* coboară apoi la Lipova şi pe urmă prin fluviul Tisa *(Tisiya)* intră în fluviul Dunărea, aducînd sare gemă pe ţărmurii Dunării. Sarea aceasta fiind foarte gustoasă, e cunoscută sub numele de „sare de Ardeal" *(Erdel tuzu)*.

Aici, comandantul acestei cetăţi a dat un mare ospăţ, a tras din cetate din 50 de tunuri bombardiere şi a făcut petreceri. Ali aga din Făget *(Façatlı Ali ağa)*, însoţitorul nostru, l-a rugat pe comandant pentru fratele său care era prizonier la el, şi cerîndu-l l-a eliberat din prizonierat. Comandantul, de dragul nostru al tuturora, i-a dăruit lui Lâfizade cel eliberat un rînd de haine şi un cal cătănesc, bucurîndu-ne pe noi toţi.

În aceeaşi zi ne-am întors înapoi de aci şi am venit iarăşi la cetatea Vărădia *(Varadiya)* şi de aici mergînd înspre apus printre munţi am ajuns la cetatea Şoimuş *(Solmoş)*.

Cetatea Şoimuş. E o elegantă cetate fermă pe teritoriul sangeacului de Lipova şi pe marginea fluviului Mureş. Îşi înalţă capul pînă la creştetul cerului, fiind aşezată pe un fond de stîncă. Are pîrcălab *(dizdar)*, soldaţi, tunuri şi pulberărie. Are o poartă, cam înspre partea occidentală, 30 de case şi un şanţ adînc ca o cetate, tăiat în stîncă. În interiorul fortăreţei există o mică geamie a lui Süleyman Han[50], putînd să intri înlăuntru numai zece paşi, deoarece această cetate a fost cucerită de vizirul al doilea, Ahmed paşa, în anul 959[51], prin firmanul lui Süleyman Han. Cetatea propriu-zisă este construcţia craiului Bethlen Gábor. În interior este un loc de apă, care este lucrat din stîncă tăiată. Cică meşterul Ferhad lucrarea acestui puţ a scobit-o cu roata şi cu menghina; e aşa de şlefuită şi de rotundă, încît cel care o vede se umple de uimire. Puţul acesta ajungînd pînă în fundul unui munte înalt şi mare, apa este aproape la trei braţe *(kulaç)*. Şi pare că e ca o bucată de ghiaţă."

2. Vol. VI.

pag. 3. „Fiind poruncită din partea puterii o *gazâ* şi acest rob minuscul cerind şi aprobîndu-i-se *gazâ*, la data de întîi zilkade 1071[52] ne-am îndreptat pe poteca lui Allah *(fī sebīli'llāhi)*[53] spre războiul sfînt *(cihâd)*.

Cetăţile şi oraşele mari şi pustiile şi cîmpiile văzute în drumul de pe cîmpia Timişoarei spre gazâ Ardealului.

În frunte era în avangardă *(çarhacı)* cu oştenii eialetului său vizirul de Buda, Ismail paşa, iar domnul nostru Melek Ahmed paşa[54] a fost numit ariergardă la urmă, cu oştenii Rumeliei. Avangarda devenind detaşament de oaste, tuiurile tuturor vizirilor şi mirmiranilor înălţîndu-se, s-a dat plecarea.

---

[50] Sultanul Soliman Magnificul (1520—1566). Sultanii purtau şi titlul de Han.

[51] 29 dec. 1551 — 17 dec. 1552. Ahmed paşa a cucerit Timişoara.

[52] 28 iunie 1661.

[53] Este expresia obişnuită arătă pentru a indica drumul războiului sfînt.

[54] Melek („Înger", dar şi cu sensul de „gras") Ahmed paşa, de origine abaza caucazian a fost şi mare-vizir (1650—1651). Era rudă cu Evliya Celebi, dinspre mama acestuia.

A doua zi, serdarul Ali pașa, ridicînd tabăra de sub Timișoara, s-a ajuns la Jebel *(Zepel)*. Raialele acestui menzil sînt cu toții români *(Iflakdur)*. La această etapă, fratele lui Siyavuș pașa, Sarı Hüseyin pașa de asemenea a fost numit în avangardă împreună cu Ismail pașa. Deoarece ghiaurii au auzit că Seydi Ahmed pașa a fost ucis s-au primit vești impresionante.

De aci s-a ajuns la etapa Podul Armatei *(Ordu Cisri)*, și de acolo, în 5 ceasuri, la etapa Sinersig *(Sersig)*. Aci e un sat înfloritor de ziamet, cu 300 de case; raialele sînt cu toții români. Scorușele *(gügüm)* de aci, care-s cît prunele, nu se găsesc în nici o țară.

De aci, în 5 ceasuri, s-a ajuns la cetatea Lugoj *(Lugoș)*.

După cetatea Desna *(Desna kalesi)*, la 5 ceasuri spre apus (desigur „spre răsărit") ajung la etapa „Katiya" (poate: Tapiya: Tăpia), care este „așezată într-un loc retras, în niște fînațe împădurite", pe vreme ploioasă, unde, într-un cort o unguroaică *(bir Macar avreti)* a ucis 7 soldați dormind; a doua zi a fost executată.

„La această etapă, s-au rupt sute de căruțe pentru apă *(âb arabaları)*, fiindcă era drumul foarte greu.

Aci s-a ținut sfat. Au fost trimiși înainte spre Poarta de Fier *(Demir Kapu)* 5000 de pușcași bravi. Au pregătit o ambuscadă. În urma acestor ostași a fost numit detașamentul de ostași ai eialetului Timișoara cu Abaza Sari Hüseyin pașa. De acolo apoi a plecat din avangardă Ismail pașa și s-a dus la Poarta de Fier. După ce a sosit știrea că s-a pus stăpînire pe Poarta de Fier, soldații s-au înviorat.

Poarta de Fier ungurească *(Macar Demir Kapusu)*. Odinioară era o barieră puternică cum nu se mai găsea alta pe fața pămîntului. Istoricii maghiari *(müverrihin-i Macar)*[55] îi atribuie construcția acesteia lui Alexandru[56]. Pe atunci, din acest loc înspre miazăzi pe o distanță de patru menziluri printre munți pînă ce se ajungea la Poarta de Fier a fluviului Dunărea *(Tuna nehri Demir Kapusu)* existau trei rînduri de ziduri groase și trei rînduri de șanțuri profunde. În prezent, fundurile ferme ale șanțurilor sînt manifeste. De la această Poartă de Fier înspre miazănoapte pe o distanță de 20 de menziluri printre munți, pînă la fluviul Tisa au fost construite de asemenea trei rînduri de ziduri. Toate urmele acestor construcții se văd astăzi în ruină.

Așadar, părțile de apus și de miazănoapte ale Țării Ardealului erau cuprinse cu ziduri, iar în locul unde era fixată granița între Țara Ungurească *(Diyar-i Ungurus)* și Țara Ardealului *(Diyar-i Erdel)*, se afla această Poartă de Fier. Munții acestei Porți de Fier pînă la capăt sînt munți înalți, sînt munții care împrejmuiesc Țările Ardealul, Hajdúság *(Hayduşak)*, Sașilor și Secuilor *(Sas, Sekel)*.

Drumuri mari *(şâhrâh)* ca să intri în Ardeal sînt patru drumuri. Unul este către apus și se află în partea otomanilor, fiind această Poartă de Fier, un drum mare. Unul este către miazănoapte pe marginea fluviului Tisa, drumul Nemény *(Namen)* prin care se intră în Ungaria de Mijloc *(Orta Macar)*. Iar unul este către răsărit înclinînd spre nord, drumul secuilor *(Sekel yolu)*, care din vilaietul secuilor

---

[55] Firește, acești „istorici maghiari" nu există. Evliya Celebi îi invocă pentru a da mai multă credibilitate spuselor lui.

[56] Alexandru, turc. Iskender, din arabă de altfel (unde Alexandros a fost conceput ca avînd articolul generic arab *al*, Al-exander), este Alexandru cel Mare, care a pătruns, după cum se știe, în toate legendele Orientului și i se atribuie o sumedenie de fapte mari; în consecință și „construirea" Porții de Fier, pe unde a pătruns și Traian în Dacia prin lupte grele.

intră în vilaietul leșesc *(Leh vilâyeti)*. Iar al patrulea este înspre *kible*[57], drumul Brașovului *(Brașov)*, care intră în vilaietul Iflak. În afară de aceste patru drumuri nu se poate intra în Țara Ardealului pe alte drumuri principale. Toate părțile îi sînt împrejmuite de munții care formează această Poartă de Fier. Iată, e din pricina aceasta că Țara Ardealului se răscoală din cînd în cînd împotriva otomanilor.

În părțile apusene de la această Poartă de Fier sînt vilaietele Timișoarei *(Temeșvar vilâyetleri)*. În partea de miazănoapte sînt cetățile Ineu și Oradea *(Yanova ve Varad)*, încă necucerite. În părțile de răsărit și de *kible* Ardealul este inconjurat de Țara Românească și Moldova *(Iflak ve Boğdan)*. Acelea aflîndu-se pe țărmul fluviului Dunărea, granițele lor sînt constituite de fluviul Dunărea, iar Țara Românească și Moldova înspre miazănoapte, nord-vest *(yıldız)* și apus au vilaietele Ardealului. Iată, această Țară a Ardealului fiind un vilaiet mare, dacă vrea Allah, în limita posibilităților, vom face totul ca s-o descriem și s-o infățișăm.

Înainte de toate, în această Poartă de Fier făcînd popas cu toți soldații două zile înlăuntrul codrilor, 3200 de care și tot atîtea mii de cămile ale pulberăriei au trecut cu greutate. Apoi, urcușul a început să coboare spre răsărit și am ajuns la etapa Biserica din Pădure *(Koru Kilisa)*. În locul acesta fusese o biserică creștină *(deyir)* mare. Mai înainte, la venirea aici a lui Gazi Seydi pașa, acesta a distrus-o. Pe cîmpia aceasta, toți soldații au descins strîns de tot, și s-a poruncit tuturor mirmiranilor[58] să pună sentinele *(karavullar)*. Gaziii au început să stea și noaptea și ziua gata înarmați

Intrînd timp de o jumătate de ceas pe o cîmpie nesfîrșită, s-a ajuns la etapa Hațeg *(Hasek)*. Pe această cîmpie înverzită s-a așezat o armată a islamului cum n-a mai fost înainte, după spusele gaziilor de la frontieră. Crainicii au strigat că pe această cîmpie se va poposi zece zile, și au fost iarăși recomandate și asigurate puternice sentinele, fiindcă s-a primit știrea că craiul Kemény János *(Kemin Yanoș)* s-a pus în mișcare. Dar ce folos, căci ostașii tătari încă nu veniseră.

Din cauză că nu era prezent Seydi pașa, fața ostașilor nu rîdea. Căci pe această întinsă cîmpie Seydi Ahmed pașa împreună cu ostașii de la Buda, Eger, Timișoara și Kanizsa, bătîndu-se cu ungurii, i-a biruit. În lupta aceea 87.000 de supuși feluriți al lui Rákóczi *(Rakoçi)* fiind trecuți într-o clipă prin dinții sabiei, craiul a luat-o la fugă cu vreo 300 din suita lui.

Iată însă că în timp ce ședeam cu oastea islamului pe cîmpia aceasta, sosind 50.000 tătari vînători-de-dușman *(Tatar-ı aduv-șikâr)* cu *yalı ağası*[59] Șah Pulad aga, acesta a fost îmbrăcat cu halat de onoare *(hil'at-i fâhire)* de către marele serdar. Poposind la un ceas înaintea avangardei lui Ismail pașa, timp de zece zile armata islamului a strîns pradă.

Curînd, a fost însărcinat printr-un firman să adune vești despre tabăra craiului Kemény János și să aducă iscoade. În clipa aceea, pornind cu 40.000 de soldați în razie *(ilgar)*, s-au dus înspre acea tabără. În aceeași zi, Cerrah Kasım pașa[60] a

---

[57] *Kibla* în arabă este direcția spre Mecca, deci sud-est. Fiecare musulman trebuie s-o cunoască, pentru cele 5 rugăciuni zilnice.

[58] Mirmiran, mir-i miran, emir el-umera, „prințul prinților", este corespondentul arabo-persan al turcescului beglerbegi, beylerbeyi.

[59] *Yalı ağası*, turc. „aga țărmului mării", era conducătorul tătarilor din Bugeac, cei de țărmul Mării Negre, care la ordinul sultanilor otomani, porneau cu plăcere la lupte și jafuri oricînd.

[60] *Cerrah* înseamnă „chirurgul".

trimis zece iscoade luate de la craiul Kemény János. Făcîndu-i să vorbească în fața serdarului, au fost apoi uciși.

Plecarea acestui nevrednic la prima expediție de jaf (çete) în gazâ.

Mergînd cu gaziii de Buda de pe cîmpia aceea a Hațegului înspre apus printre munți, am dat peste dușmanul adunat într-un loc prăpăstios pe văile Desna și în munții Desna și am pornit la atac din trei părți cu 3000 de tineri îndrăzneți *(yiğit)* cu strigătul de „Allah, Allah!" Dar, cu o sută de mii de munci și necazuri, slavă lui Dumnezeu *(hamd-i Hüdâ)*, am cucerit acel loc și luînd 121 de prizonieri și încă odată pe atîtea căpățîni și multă pradă, am trecut teferi și încărcați cu pradă într-o zi și o noapte peste văile Desnei și am ieșit la cîmpie.

Ajungînd în a patra zi pe cîmpia Hațegului la armata islamului, pe cînd vindeam prizonierii și prada adunată, prin voia lui Dumnezeu serascherul Ali pașa auzind că am venit cu această pradă, a făcut comentariul: „Dacă fiecare se duce în expediție de jaf *(çete)*, armata islamului se împrăștie" și a pus crainicii să strige: „Expediția de jaf este interzisă!" Punînd peste noi ceauși comisari, a spus: „Acești cetegii care au sosit, să-i predea pe toți prizonierii stăpînilor lor, să-și ia cotele, altfel, pe capul padișahului, îi zdrobesc pe cetegii!"

În timp ce ne duceam cu tovarășii mei ca să-i predăm pe prizonieri pe piața cetății Colțului *(Kolçvar kalesi)*, departe la o jumătate de ceas sud-est de cîmpia Hațegului, recitam o sută de mii de rugăciuni de iertare pentru răposatul Seydi Ahmed pașa iar pentru serdarul actual o sută de mii de blesteme, și am sosit la cetatea Colțului.

Cetatea Colțului. De la început pînă la sfîrșit, e sub stăpînirea crailor Ardealului. În afară de Seydi pașa nici un vizir nu a venit în această țară. Cetatea aceasta, devenind proprietatea ereditară prin transfer a lui Zólyomi *(Zolomioğlu)*, are pînă la 1000 de soldați. Cetatea aceasta e o cetate tare construită pe o stîncă abruptă pînă la vîrf, grandioasă *(şeddadî)*[61] și avînd o formă în cinci colțuri, înlăuntrul văii platoului cetății Colț, pe marginea rîului Colț *(Kolçvar nehri)*. Are o poartă care dă spre cîmpia Hațegului. E o cetate frumoasă cu 11 turnuri, dar are volum mare, și apoi pe toate laturile ei fiind prăpastie, nu te poți apropia de ea.

În dosul munților colosali, pe direcția sud-est în întregime e vilaietul Țara Românească *(Iflak)*.

La poalele cetății, în vale, este un cartier *(varoş)*[62] cu vii și grădini, împodobit în interiorul lui cu biserici artistic lucrate. În vale sînt tot felul de pești. Avînd apa și aerul plăcute, frumusețile de aci sînt vestite.

Comandantul acestei cetăți s-a închinat și cînd a sosit la serdar cu cadourile lui, toți prizonierii noștri au fost predați cu defter pe această piață, iar nouă ne-au dat sub titlul de răscumpărare a prizonierilor *(müjde-i esir nâmiyle)* trei pungi de bani, revenind celor 3000 de bravi cîte 20 de guruși valoare de *gazâ*. Zicînd apoi „Să fie cu noroc!", am primit mai multe cadouri de la comandant.

Ne-am întors iarăși la armata islamului.

În ziua aceea, la 18 zilkade anul 1071[63], o zi de vineri, s-a dat firman ca ostașii tătari să pornească, mergînd un ceas înainte, ca să-i reducă la supunere pe toți rásculații din Țara Ardealului *(Erdel Memleketi)*. S-a dat firman ca Ismail

---

[61] Şeddad era numele unui rege legendar preislamic din Yemen, în sudul Arabiei, vestit pentru construcțiile lui uriașe și grandioase.

[62] Turcesul *varoş*, din ung. *város* nu are sensul de „oraș" (căruia i se zice cu arabul *şehir*), ci acela de foburg, cartier, subcetate.

[63] 15 iulie 1661, într-adevăr o zi de vineri.

pașa cu soldații de la Buda să fie avangardă, iar Çatalbaș[64] pașa să fie ariergardă. Imediat trîmbițele au sunat plecarea, Cerrah Kasım pașa cu tuiurile a devenit șeful cantonamentelor *(konakcı)*. Pînă la acea zi a fost popas de zece zile pe cîmpia Hațegului.

De aci, mergînd două ceasuri în partea răsăriteană a cîmpiei Hațegului, am sosit la cetatea Sec *(Sik)*. Fiind sub stăpînirea crailor Ardealului, este însă proprietatea lui Sólyom Gergely Báthory *(? Solom Gerger Pabodi)*, care fiind begul Ineului *(Yanova)*, a craiului Barcsai *(Parçay kıralıdır)*[65]. Cetatea e pe marginea rîului L-na (?), e o cetate mică construită din piatră. În interior are numai zece case și o biserică mică, însă pe cîmpul de la poalele ei era un palat artistic al craiului Barcsai *(Parçay)*, care era o minune a lumii prin selecțiunea și forma imaginilor dinlăuntru și prin picturile multicolore. Soldații au dat foc palatului, și cînd i-au înecat toate porțile și pereții într-o vîlvătaie babilonică *(ateș-i Nimrûd)*, comandantul cetății îngrozindu-se de cele ce se întimplau, a venit la oaste cu variate cadouri și i s-a închinat serascherului.

Purcezînd de aici și trecînd prin pasul K-na (?), s-a poposit pe cîmpia Kosvar pe țărmul rîului Samuși Mic *(Küçük Samuși)*. În ziua aceea, cît ce s-a dat firman ca „soldații islamului să jefuiască, să plece *çete* în grupe după grupe", numaidecît nevrednicul de mine *(hakîr)*, socotind că ocazia este bună pentru jaf, am umblat cu 50 de bravi bine înarmați înspre apus printre munți cinci ceasuri și fără ca să găsim de loc pradă, am prins numai un informator *(dil)*[66] român *(Iflaklı)*, care cu oricîte promisiuni ce i s-au făcut, nu a dat nici o știre despre vreo pradă.

Tot în aceeași zi, după ce am umblat degeaba, am sosit la armata islamului. Tot în noaptea aceea, adunîndu-ne într-un loc 100 de bravi pedestrași pușcași și 100 de tinerei călări bine înarmați și energici, și umblînd o zi și o noapte înspre apus, ne-am bătut multă vreme cu vreo 40—50 de dușmani ce s-au înschis în peșterile dintr-o zonă stîncoasă, unde pietrele fiind abrupte nu era posibilă nici o victorie. Noi ne-am întors apoi liniștiți. Fără ca să fim zgîrciți cu animalele de pe văile de jos, cu toții împreună, în timp ce reveneam înapoi pe valea Șebevar *(Șebevar deresi)*, am luat pradă pînă la 3000 de vite grase și am ajuns în cinci ceasuri la cetatea Șebevar, adică Pesanvar.

Cetatea Șebevar, adică orașul Pesanvar *(Șebevar kalesi yani Pesanvar șehri)*. Este proprietatea crailor Ardealului. E o frumoasă fortăreață de construcție grandioasă, dificilă și tare, avînd 11 turnuri și un volum în formă pătrată, la gura unei văi. Înspre răsărit i se deschid două porți. În interior, fiindu-i suficiente și în stare perfectă toate tunurile și pulberea, însă cei dinlăuntru temîndu-se de zarva soldaților, lăsîndu-și toată averea și bogățiile împreună cu copiii și descendența lor s-au refugiat în peșteri. Iar noi cei 200 de bravi, făcîndu-ne curaj, încetișor și lin, am intrat în cetate. Înlăuntru nici pui de om! Imediat strîngînd lucrurile de valoare și dînd foc cetății, am intrat în orașul din afară Pesan și am luat și de acolo lucruri bune și rare. Dar din voia lui Dumnezeu tunurile cetății încinzîndu-se, atîtea tunuri au zburat în aer în cele patru părți, încît nu se poate descrie. După aceea, am dat foc și orașului și în timp ce ieșeam afară printre vii am prins un informator, pe care cînd l-am întrebat: „Poporul din cetatea asta unde s-a dus?"; a zis: „Uite, prin munții grei de aici, umblă și acuma".

---

[64] Înseamnă „cap de furculiță".

[65] Aceeași grafie greșită pentru Barçay — Barcsai.

[66] *Dil* înseamnă „limbă" și „informator".

Numaidecît legîndu-i mîinile de cap, l-am încălecat pe cal și dîndu-l pazei corporale unui băiat, pe cînd umblam iarăși înspre apus printre munți de cinci ceasuri în urmărirea dușmanului, am dat peste vreo 100 de tătari iuți-ca-vîntul *(Tatar-ı sabâ-reftar)*. Am vorbit și hotărît cu ei să facem împărțeală comună și în timp ce nevrednicul de mine recitam *Fatiha*[67] i-am încălecat pe pedestrașii noștri pe caii liberi ai tătarilor. Am devenit 300 de călăreți voinici și în ziua aceea alergînd împreună printre munți am ajuns din urmă vreo 300 de unguri care fugeau în 18 căruțe *hinto*[68] zugrăvite și cu geamuri de cristal. Ne-am apucat să ne batem cu ei și luîndu-le căruțele cu cîte doi cai împreună cu fetele unguroaice *(Macar kızlariyle beraber)* dinlăuntru și cu atîta pradă adunată, i-am legat pe toți cei 131 de prizonieri cu mîinile de cap și am închis ochii asupra celor fugiți în munți, ușurîndu-le în felul acesta salvarea. De la noi numai un om a devenit martir *(şehid oldu)*[69], pe care l-am pus în căruță, iar alți doi oameni fiind răniți au scăpat cu viața.

Venind cu bine, teferi și încărcați de pradă, și mînînd din urmă 800 de vite și 600 de oi adunate din cele patru părți iar pe cei 70 de cai de pradă încălecîndu-i pe gaziii noștri tătari și pe unii dintre prizonieri, umblarăm așa noaptea aceea pînă ce am ajuns pe la miezul nopții la valea Serbaz (?). Aici e o trecătoare mîndră cum nu se poate descrie pe nici o limbă.

În noaptea aceea am strîns toate căruțele în tabără și legîndu-i zdravăn pe prizonieri, am pus sentinele în toate părțile. 300 de inși am stat fără casă, gata de acțiune, păstrînd ordinea cu toate animalele, apoi dimineața umblînd 14 ceasuri cu o sută de mii de necazuri și dificultăți, mînați de teamă și grijă, am trecut muntele Paian *(Payan dağını)* și ne-am culcat în fața cetății Zidovar.

Cetatea Zidovar. În țara aceasta cuvîntul „var" înseamnă „cetate" *(kale)*. Cetatea aceasta fiind de la început pînă la sfîrșit supusă crailor Ardealului, este proprietatea lui Kemény János. E o cetate mică și frumoasă făcută din piatră, într-un loc strîmt muntos și împădurit, pe o stîncă dificilă, cu trei bastioane.

La poalele ei curge rîul Zidovar, care se duce înspre răsărit și se varsă în rîul Samuși. Aproape de cetate într-un loc de spînzurătoare *(darağaçlık)* am întins curse și am pus sentinele, stînd fără grijă. Crăpîndu-se de ziuă, ne-am trimis caii împreună cu măruntele sentinele, și pe cînd noi umblam de vreun ceas deodată apar sentinelele noastre și spunîndu-ne: „Ajutor măi *(bre, meded!)*, dușmanul a luat gura strîmtorii, au tăiat copaci uriași și stau pe partea stîngă bine înarmați", noi ne-am adunat la un loc cu gaziii noștri tătari și am ținut sfat. Am trecut prin sabie, într-o singură clipă, pe prizonierii ce-i aveam și care puteau pune mîna pe sabie, am năpustit toate vitele și oile deslegîndu-le, am îngrămădit toate căruțele ca într-un lagăr și după ce am ajuns la locul numit Strîmtoarea Burten *(Burten Boğazi)*, am ținut iară sfat. Cum dușmanul păzea strîmtoarea, îndată ce un număr de 100 de bravi de-ai noștri au tras o salvă de plumbi asupra dușmanului, noi cei 200 de bravi laolaltă cu vitejii ne-am repezit strigînd „Allah!" dinlăuntrul văii de unde veneam și l-am împins din strîmtoare pe dușman, călăreții noștri rupîndu-i într-una pe călăreții lor și pedestrașii noștri pe pedestrașii lor. Am făcut prizonieri

[67] *Fatiha*, arab. *fātiha* („deschizătoarea (Coranului)") este prima sura (capitol) al Coranului, corespunzînd „Tatălui Nostru" creștin.

[68] Este ung. hintó, hintău.

[69] Musulmanul care moare în lupta contra necredincioșilor devine *şehid*, „martor" al credinței, martir.

200 de maghiari și 2 femei, înlocuindu-i astfel pe prizonierii pe care îi omorîserăm mai înainte.

Am luat atîta pradă și dezlegînd și vitele ce le părăsiserăm, și luînd prizonierii, iar noi, slavă lui Allah!, scăpînd de prizonierat, pe cînd umblam slobozi 12 prizonieri maghiari ne-au spus: „Să vă ducem teferi și cu prada întreagă pe un drum ușor. Ne veți libera apoi?" Noi, cu jurămînt, am spus: „Vă liberăm!" și încrezîndu-ne în ei, i-am făcut călăuze.

Pe timpul lui Seydi pașa am intrat de două ori în Țara Ardealului, însă drumul acesta nu l-am văzut. De asemenea, printre cei ce ne însoțeau nu l-a văzut nici unul. În ceea ce-i privește pe tătari, ei n-au intrat mai înainte în Ardeal pe acest drum. Mînîndu-i de la spate pe acești prizonieri, în ziua aceea am mers 13 ceasuri, lăsînd pe drum multe vite și oi.

Am venit la menzilul Valea Șece *(Șeçe deresi)*. Rîul Șece curge printre munți înalți de amîndouă laturile pînă la vîrful cerului și se amestecă cu fluviul mare Mureș *(Mureș)* la două etape în apropiere de orașul Deva. Pînă la urmă, în noaptea aceea, ne-am culcat în valea aceea, tot din prevedere. Începînd des de dimineață, am trecut de 113 ori apa Șece care curge pe vale, încît ni s-a îngrozit sufletul. Am trecut în 50 de locuri pe la atelierul minelor de fier *(demir madenleri kârhanesi)*. La coborîș și la urcuș, fără ca să fi trecut printre stînci și ape, ne-au rămas acolo mai multe vite și oi. Două căruțe răsturnîndu-se pe munte, s-au făcut bucăți, bucăți. 8 prizonieri ne-au murit. Prietenul nostru mort în ciocnirea anterioară se umflase și mirosea. Pe stîncile cocoțate pînă-n cer pe cele două laturi ale acestei văi sînt cuiburi de șoimi, *ispir* (?) și zăgani *(zağanos)*. Pe numele lui Dumnezeu, pînă în clipa aceasta sînt 21 de ani de cînd fac călătorii, dar o vale așa de înfricoșetoare și de primejdioasă și de nemiloasă n-am văzut. Căci umblam înlăuntrul acestei văi exact de 12 ceasuri, fără nici o urmă de mîntuire. Pînă la urmă, cu toții eram cu sufletele noastre plictisiți și ne pierdusem nădejdea de-a ne mîntui. Cînd am spus dușmanilor noștri care ne călăuzeau: „Măi blestemaților, de ce ne-ați adus într-o vale ca asta fără milă?", ei ne-au răspuns ca să ne consoleze: „Prin pasurile celelalte se întîmplă accidente, însă valea asta Șece, cu toate că-i nemiloasă, nu-i cu accidente".

În sfîrșit mergînd cu atîtea necazuri pe valea aceasta încă 8 ceasuri spre sud-est, cînd a fost miezul nopții am ajuns la cetatea Șecevar de la gura văii Șece.

Cetatea Șecevar (Șecevar kalesi). Este supusă Ardealului, însă și împăratul austriac a pus aci 500 de soldați. Stăpîn îi era Rákóczi, cel pe care l-a ucis Seydi Ahmed pașa. După ce a murit acela, i-a rămas mamei sale[70]. Cetatea este o fortăreață frumoasă cu ziduri plăcute, o construcție din piatră de formă rotundă, într-un loc larg la gura văii Șece. Prin șanțul ei curge valea Șece și cum stă acolo locului, dacă se aprind noaptea făclii la poartă și pe ziduri, se iluminează interiorul șanțului. Pe așa o iluminație, toți dușmanii dinlăuntrul cetății strigau de veghe „pajorj! pajorj!"[71] și păzeau astfel cetatea. Noi tocmai atunci, pe neașteptate, am ajuns la poalele cetății. Numaidecît, cu toții, după ce începuserăm să fim copleșiți de imposibilitatea mîntuirii și să dăm în disperare, au fost surprinși cînd în același moment prizonierii noștri cei din căruțe și cei din afară începură să strige ca dintr-o singură gură. Numaidecît, venindu-ne la toți mintea la cap, ne-am dat seama de ce căzuse peste noi. Renunțînd la prada cîștigată, am lovit imediat cu satîrul

---

70 Suzana Lorántffi.

71 Un cuvînt neinteligibil, nici unguréște, nici românește.

pe prizonierii care țipau și am tăiat capetele la toți cei care ne-au adus în locul acela. S-au tăiat și țipetele și gemetele.

Pe cînd ne ziceam: „Oare situația asta tîmpită unde ne va duce?“, unul dintre prizonieri a zis: „Uite, soldații voștri sînt aproape de locul acesta, liberați-mă pe mine, că vă voi duce cu bine. Dacă nu vă voi duce, omorîți-mă și pe mine, ca pe aceștia“. Însă, zicînd el: „Pe drumul pe care vă voi duce căruțele acestea nu pot trece, însă vă duc aproape de tot“, l-am pus să jure și făcîndu-l călăuză și încărcînd pe loc prada din 16 căruțe și fetele și băieții pe caii de la căruțe, pe unii încălecîndu-i pe caii tătarilor, am lăsat acolo oile și mînînd toate vitele așa slab împovărați și sprinteni am continuat să mergem înlăuntrul acelei văi Șece o jumătate de ceas împreună înspre sud-est. Ne-am cățărat apoi pe o stîncă prăpăstioasă și am trecut pe sus printr-o pădure. Umblînd așa și iar umblînd, pe la miezul nopții am zărit un foc mare. Întrebindu-l pe prizonierul nostru: „Măi omule, ce-i aia?“, el a zis: „E orașul Orăștie *(Sasvaroș șehridir)*. Uite, soldații voștri au dat și în orașul acesta. Dar pînă la orașul acela îți trebuie două zile“.

Ni s-a ușurat sufletul. Dar cetatea Șecevar amintită, rămasă în urmă, auzind că noi i-am prăpădit pe prizonierii noștri, în noaptea aceea pînă dimineața a făcut să bubuie grozav pămîntul și cerul din peste 1000 de tunuri. Pe scurt, din toate patru părțile era valea iadului pentru noi.

În noaptea aceea am ajuns pe marginea rîului Keșt *(K-ș-t)*. Rîul acesta vine din munții Lupeni (? *Lîpân*). se amestecă cu rîul Șece care trece prin șanțul menționatei cetăți Șecevar, și de acolo mai în jos se varsă în fluviul Mureș *(Maroș)*. Dar mai întîi am trecut și acest rîu cu o sută de mii de trude și oboseli și umblînd pînă dimineața, slavă Domnului!, am ieșit pe calea largă a oastei islamului și am dat peste cîțiva ostași prădalnici *(çeteci)* și am ajuns oastea islamului la poalele cetății Deva.

Mai înainte am trimis armatei 3000 de vite și oi. Acestea, pe căi drepte, au venit și au ajuns într-o zi la armată, și au fost vîndute cu 1000 de guruși. Venind noi, am găsit banii gata. Ulterior, am vîndut în tîrgul armatei prizonierii și prăzile aduse de noi. În total s-au făcut 7 pungi și banii au fost împărțiți frățește cu tovarășii noștri și cu tătarii care ne-au întovărășit. Nevrednicului de mine i-au căzut 40 de guruși și un băiat.

Fortăreața Devavar *(Devavar hisarı)*. Pe cînd ne duceam la cucerirea cetății Oradea sosirăm la cetatea aceasta, Deva, ca să-l slobozim din prizonierat pe Lâfizade, fratele lui Ali aga din Făget. I-am făcut descrierea atunci.

De astă dată, comandantul cetății i s-a închinat serdarului Ali pașa și venind cu darurile lui ne-a găsit și a făcut mare vînzare și cumpărare cu oastea islamului, rămînînd apoi în pace.

Plecînd de acolo, umblînd un ceas înspre miazănoapte, am venit la cetatea Orăștiei.

Cetatea Orăștiei *(Sazvaroș kalesi)*. Deși este supusă crailor Ardealului, e în stăpînirea maghiarilor sași *(Saz Macarları)*. Dat fiind că înlăuntru erau soldați ai împăratului austriac, care nu s-au închinat, a fost lăsată cetatea în pace, iar la plecare a fost incendiat orașul. Cetatea era rotundă și agreabilă și solidă, la poalele unui deal. Șanțul îi era plin ras cu apă. Avea un foburg *(varoș)* mare, împodobit cu tot felul de palate, hanuri și biserici, un dulce oraș înfrumusețat cu vii, grădini și cu tîrg acoperit *(çarșuy)* și piață, și cînd i s-a dat foc au fost găsite atîtea lucruri de pradă și provizii, încît oastea islamului s-a umplut și s-a săturat de pradă.

Aici au apărut de pe dealuri și din grădini 800 de bravi cu prizonieri și prăzi. Vînzîndu-i oastei islamului, le-au revenit celor 300 de bravi 300 de guruși. Tristețile și suferințele îndurate nu au fost zadarnice.

A doua zi, plecînd de la cetatea aceasta înspre miazănoapte și mergînd 6 ceasuri, am venit la cetatea Vinț *(Vinçazvar)*..."

...La întoarcerea armatei otomane, Evliya Çelebi, vol. VI, pag. 98 urm. se oprește la

„Cetatea Sebeș *(Şebeş kalesı)*...

Acolo Șah Polad aga mi-a făcut cadou nevrednicului de mine un minunat tînăr sclav *(gulâm)* slovac *(Tot)* și două fete austriece *(Nemse kızı)*. Toți ostașii tătari plecară spre Țara Cetății Albe *(Diyar-i Akkerman)* și s-au îndreptat spre Poarta de Fier.

Într-aceea a venit iarna și au început friguri mari. Ci, fiindcă locurile pe unde umblaserăm noi erau locuri arse și pîrjolite, și fiindcă nu se mai putea găsi deloc de mîncare și de băut, s-au ivit lipsurile. 10 drame *(dirhem)* de pîne s-au urcat la o accea și o oca[72] de tăbac *(duhan)* la 10 guruși. Căci la ordie erau 200.000 de prizonieri și 100.000 de ostași, precum și 100.000 de ostași ai Ardealului. Fiind foamete, ochii soldaților s-au lungit cu adevărat și au pornit la marș ca să ajungă mai departe, o clipă mai devreme. Însă nu s-a dat permisie.

Imediat, serdarul cel cu decizii ca Asaf[73], a distribuit soldaților armatei toate proviziile cîte le avea aici oastea craiului, și a dat craiului îngăduința să se retragă. A pus să-l îmbrace pe spate cu o blană de samur și după ce i s-a recomandat craiului să predea cele 1000 de pungi restante, încheind tratat și acord, craiul și-a luat rămas bun de la viziri și locțiitorii lor *(vüzerâ ve vükelâ)* și s-a întors înapoi.

De acolo mergînd 7 ceasuri și trecînd rîul Olt[74] am venit la Orașul săsesc *(Sazşehri)*[75].

Orașul Săsesc *(Sazşehri)*. Cetatea îi este pe o coastă (bayır) și se vede la capătul acestui tîrgușor *(nahiye)*. Aci e un foburg *(varoş)*. Însă din pricina greutăților cu atîția prizonieri și atîtea bogății nu m-am putut duce s-o vizionez. Se vedea că e o cetate frumoasă și întărită. În locul acesta a fost înscris în registru că 5 drame de pîne s-au vîndut cu o accea.

De acolo mergînd tot înspre miazăzi 6 ceasuri, am venit la cetatea Orăștie *(Sazvaroş)*. Orașul Orăștie fusese o etapă anterioară. Acesteia îi spun cetatea Orăștie *(Sazvaroş kalesi)*. Acum această cetate dat fiind că fusese întrucîtva reparată, comandanții au venit și s-au închinat cu 100 de care de provizii ale lor. Armata fiind astfel mulțumită, fiecare s-a aprovizionat din oraș.

De acolo mergînd 7 ceasuri înspre miazăzi am sosit la cetatea Deva. Pînă cînd în expediția anterioară nu se închinase, de astă dată, ca rezultat al numirii craiului, comandantul a venit la serdar cu 200 de care de provizii și îndeplinind închinarea totală, a distribuit soldaților proviziile. Apoi, unii oameni s-au dus la cetatea Deva să se aprovizioneze.

---

[72] O oca *(okka, vukiye)* era unitatea de greutate și capacitate de 1,283 kg și era împărțită în 100 de dramuri *(dirhem)*.

[73] Asaf a fost sfetnicul regelui Solomon „Înțeleptul" și era considerat în lumea orientală ca un summum al înțelepciunii politice. Marelui-vizir i se da adeseori atributul de Asaf.

[74] Un rîu Olt între Sebeș Alba și Orăștie nu există. Probabil este o reminiscență a Oltului, pe unde a trecut altă dată Evliya.

[75] Acest „oraș săsesc", deosebit de Orăștie, poate să redea toponimul Săsciori.

Pornind de aci, în 9 ceasuri am venit la strîmtoarea Lia (?). Trecînd într-o zi strîmtoarea, pe partea cealaltă am venit în 6 ceasuri la cetatea Palat *(Saray)*. Mai înainte fusese incendiată.

De acolo mergînd înainte, am poposit și ne-am odihnit pe cîmpia Hațegului *(Hatsek)*. În locul acesta toți ostașii și-au pus corturile și dormitoarele toate pe zăpadă și în noaptea aceea fiind un viscol aspru cu zăpadă corturile au ajuns sub nea. Crainicii au strigat: „Aici este repaos de două zile!", apoi în ziua aceea s-a făcut popas în interiorul Porții de Fier.

Cînd am intrat mai înainte prin această Poartă de Fier erau 13.200 de care. Deoarece erau zile de primăvară. s-a trecut cu ușurință într-o zi și o noapte. Însă acuma, fiind 18.000 de care trecute în registru, 200.000 de prizonieri și de 10 ori 100.000 de vite, au trecut abia în trei nopți, cu trudă mare. Socoteala cămilelor și catîrilor pe care i-a trecut rîndășia *(seyishane)*, nu este cunoscută. Văzînd cum, din cauza acestei Porți de Fier se prăpădesc în trei zile peste 5000 de prizonieri robi ai lui Allah, de violența iernii și de foame, au coborît printre noi zilele urii și ale furiei. Încărcăturile de pradă și avere de pe mai multe sute de care și prizonierii în viață rămași pe loc l-a făcut pe fiecare să se gîndească la mîntuirea sufletului și capului său.

Slavă Domnului!, acest sărman plin de neputință Evliya am trecut cu bine prin Poarta de Fier, cu cei 13 prizonieri ai mei și cu cei 12 cai și cu un car încărcat cu tot felul de lucruri, și cu trupul sănătos, și mergînd mai departe, în ultimele zece zile ale lunii cümâdâ ül-âhire a anului 1072[76], am ajuns cu sănătate și teafăr în satul Musca *(Muska)*[77] pe pămîntul vilaietului Timișoarei, care se găsește în Țările Islamului *(Diyâr-i Islâm)*, și am sosit la casa unui creștin dintre prietenii noștri. Nu i-am pus pe prizonierii și servitorii noștri imediat lîngă cămin *(ocak)*; hainele și efectele servitorilor le-am dat gazdei să le spele, și mîncînd ceea ce ni s-a gătit, ochii tuturor servitorilor s-au luminat și fețele li s-au înviorat.

În locul acela dîndu-se din partea marelui serdar permisie tuturor gaziilor musulmani, într-o zi n-a mai rămas nici urmă de ostaș; fiecare s-a dus acasă.

De acolo, în apropiere de cetatea Caransebeș *(Șebeș)*, toți vizirii, locțiitorii și begii *(vüzerâ, vükelâ ve ümerâ)* au primit firman ca să se ducă la iernatecele lor. S-a dat firman ca serdarul Ali pașa să ierneze la Timișoara și Çavușzade Mehmed pașa în cetatea Vîrșeț (? *Vers*) și domnului nostru Melek Ahmed pașa la Belgrad. Am plecat imediat la iernatecul de la Belgrad."

3. Vol. VII, pag. 427—429.

„Lauda cetății Vinț *(Viçan; Vinçaz)*

La data 1068, Ismail pașa a incendiat-o. În prezent nu mai este așa de infloritoare. De acolo, mergînd 9 ceasuri pe direcția apus

Elogiul cetății Orăștie *(Sazvar; Sazvari; Sarvaro)*.

Cetatea era pe marginea unei ape și la poalele unui deal și la o curmătură, o construcție din cărămizi și piatră, o cetate agreabilă și un foburg frumos. Și pe acesta l-a ars cu focul Ali pașa. Acum a fost restaurat ca mai înainte, fiindcă e un loc roditor, cu o cîmpie producătoare și cu vii și grădini.

---

[76] Decada 10 — 19 februarie 1662.

[77] Poate fi Rusca, deși litera *r* nu seamănă de loc cu *m*.

De acolo, mergînd înspre apus 7 ceasuri de-a lungul marelui fluviu Mureş *(Mureş)* printre sate înstărite şi cultivate

Lauda cetăţii Deva (Devavar).

E o cetate a forţei pe partea de dincolo a fluviului Mureş înălţată pînă la creştetul cerului, astfel că în Ţara Ardealului şi în Cehia şi Lehia o cetate asemenea unui donjon şi o fortăreaţă solidă ca aceasta nu mai există.

Am trecut Mureşul pe pod şi am fost găzduiţi o noapte în cetate şi am văzut-o şi vizitat-o după dorinţă şi poftă. Cu toate că dealurile înalte dinspre apus sînt accesibile, totuşi de pe acelea nu se păgubeşte de loc această cetate şi în felul acesta nu se poate apropia nimeni de această cetate. Căci atunci cînd intrarăm în Ardeal cu Ali paşa în anul 1071[78], cetatea aceasta nu s-a închinat deloc şi oastea islamului nu a putut fi adăpată din apa Mureşului, aşa cum s-a descris mai sus cu amănuntul. Mai tîrziu, cînd ne duceam la cetatea Orăzii, venind iarăşi de la cetatea noastră Lipova la această cetate Deva ca să-l eliberăm din prizonierat pe fratele lui Ali aga din Făget[79], am văzut şi vizitat iarăşi temeinic această cetate.

Primind daruri de la comandantul ei, de acolo iarăşi mergînd înspre sud-est 3 ceasuri pe cîmpii, am trecut strîmtoarea Lena.

Etapa satului craiului Barcsai *(Barçay)*. E un sat unguresc şi românesc *(Macar ve Iflak)* înfloritor.

De acolo în 6 ceasuri la Haţeg, trecînd pe această cîmpie.

De acolo iarăşi spre apus am trecut Poarta de Fier pe care a construit-o Alexandru cel Mare.

Slavă Domnului, am trecut cu bine. Însă în anul 1071, cînd am venit cu Ali paşa în expediţia contra Ardealului, poposind pe zăpadă în interiorul acestei Porţi de Fier în partea cîmpiei Haţegului, în timpul cît trecurăm 3 zile şi 3 nopţi prin munţii şi codrii acestei Porţi de Fier, din cauza violenţei iernii s-au prăpădit 10.000 de prizonieri şi a fost o foamete mare, aşa cum s-a notat mai sus.

Slavă Domnului, acum trecînd cu bine Poarta de Fier înspre apus coborînd urcuşul am intrat înlăuntrul Ţării Islamului.

Lauda etapei Caransebeş *(Şebeş)*. Cetatea Caransebeş a fost descrisă mai înainte de două ori.

De acolo iarăşi la 6 ceasuri înspre apus.

Elogiul cetăţii Lugoj *(Lugoş)*. Aceasta de asemenea a fost cucerită de Köprülü Mehmed paşa în anul 1068[80], cînd se ducea să cucerească Ineul şi s-a arătat mai sus cum am trecut pe aici de două ori.

Însă acum nu ne-am oprit în Lugojul acesta. Am mers iarăşi spre apus 4 ceasuri.

Elogiul cetăţii Timişoara *(Temeşvar kalesi)*. Valiul vilaietului fiind Cerrah Kasım paşa, locuieşte la Ineu, iar scrisorile craiului Ardealului cu darurile se dau la Timişoara lui Ahmed aga, caimacamul său. Am fost găzduiţi o noapte aci. Dimineaţa luînd oameni cu însoţitori de la Timişoara, cu scrisorile menţionatului Kör[81] Ahmed aga, care e caimacam ..." (au plecat spre Ţara Românească).

---

78 6 sept. 1660 — 26 aug. 1661.

79 De astă dată Evliya greşeşte şi scrie „Varatlı", „orădanul", în loc de „Façatlı", „făgeţanul", cum era de fapt fratele lui Ali aga.

80 9 oct. 1657 — 28 sept. 1658.

81 *Kör* turc. înseamnă „orb", nu „chior, şaşiu".

LA VILLE DE DEVA ET LE DÉPARTEMENT DE HUNEDOARA
DANS LES SOURCES HISTORIQUES TURQUES

RÉSUMÉ

Les incursions des troupes ottomanes en Transylvanie se firent, à partir du XVe siècle, généralement par les deux portes naturelles de ce pays: la Porte de Fer (Demir Kapu, en turc), entre Caransebeş et Haţeg, et le défilé du fleuve Mureş entre Lipova-Şoimuş et en amont vers la puissante forteresse de Deva. De ce fait, le territoire du district de Hunedoara a été visité et conséquemment pillé par les Turcs à plusieures reprises, surtout durant les démêlés pour l'héritage du prince Georges Rákóczi II, en 1658, 1659, 1660 et 1661, quand le fameux mémorialiste Evliya Çelebi y fut de la partie, en nous laissant des descriptions intéressantes et souvent utiles de ces endroits. Les autres historiens turcs, contemporains des événements du XVII-e siècle, ont laissé aussi une image de ces faits, reflétée dans le miroir historique spécifique ottoman.

On présente donc ici le matériel qu'offrent les sources historiques turques existant dans notre pays, sur la ville de Deva et le territoire du district de Hunedoara, sous le vêtement roumain, pour pouvoir servir à l'étude de ces contrées transylvaines.

CONSCRIPȚII URBARIALE HUNEDORENE DIN 1785 (I)

Liviu Botezan — Roland Schilling

Conscripția urbarială din anul 1785 se înscrie pe linia preocupării stăpînirii habsburgice — instalată în Transilvania de mai puțin de un secol — de a statornici o reglementare cît mai eficientă a raporturilor dintre țăranii iobagi și nobilii stăpîni de pămînt, pentru ca noua provincie cucerită să poată fi exploatată cît mai eficient și, în special, monarhia austriacă să-și însușească o cotă-parte mai însemnată din munca principalei mase de producători — țărănimea dependentă. Pe lîngă reducerea dependenței țărănimii față de nobili, pentru a o face mai capabilă să achite dările către stat și să furnizeze soldați pentru desele războaie purtate de monarhie, intențiile finale ale autorităților imperiale mergeau pînă la impunerea nobilimii[1]. Deși a întîmpinat o rezistență îndîrjită din partea nobilimii din Transilvania, efectuarea conscripției urbariale a fost ea însăși precedată de cel dintîi recensămînt general al populației, fără deosebire de sex și categorie socială. Început încă înainte de răscoala condusă de Horea, recensămîntul a continuat după înăbușirea ei și, de fapt, zguduitoarea revoltă populară a demonstrat încă odată urgența reglementării raporturilor urbariale. Astfel a început, în primăvara anului 1785, efectuarea conscripției urbariale care, judecînd după informațiile de care dispunem în prezent, a cuprins aproape întreaga Transilvanie[2], chiar dacă o mare parte a documentelor au fost ulterior distruse de nobili, iar scopul final al conscripției — reglementarea raporturilor urbariale — nu a mai fost realizat, amînîndu-se pînă în anul 1820.

[1] Cf. *Istoria României*, III, pp. 725—740, 792—808.

[2] Conscripții ale Comitatului Turda se găsesc la Arhiva istorică a Academiei R.S.R. din Cluj; pentru comitatele Tîrnava, Alba de Sus și scaunul Mureș la Arh. Stat. Tg. Mureș; pentru alte scaune secuiești la Arh. Stat. Odorhei, Miercurea Ciuc și Sf. Gheorghe; pentru Comitatul Dăbîca la Arh. Stat. Cluj; alte conscripții se găsesc la Arhivele de Stat din Budapesta.

După ce în ultimii ani au apărut mai multe lucrări avînd ca obiect de cercetare conscripţiile urbariale transilvănene[3] sau hunedorene[4], ne-am propus să începem publicarea în întregime a colecţiei de conscripţii din anul 1785, privind comitatele Hunedoara şi Zărand (pe vremea aceea unite), existente în arhiva istorică a Muzeului Judeţean Deva.

Conscripţiile urbariale se prezintă sub forma unui chestionar cuprinzînd răspunsuri la 9 întrebări, identice cu cele care vor forma obiectul conscripţiei din 1820[5]. Aceste răspunsuri sînt reproduse în original, aşa cum au fost formulate de către ţăranii înşişi, în limba română, dar cu grafie maghiară[6], prevăzute cu o traducere latinească sau ungurească. Unele conscripţii conţin numai răspunsurile la întrebări, altele în schimb cuprind şi întrebările formulate în una dintre cele trei limbi.

Dintre cele 15 conscripţii pe care le publicăm în seria de faţă în cazul satelor Vîlcelele Bune, Vîlcelele Rele, Covragiu, Costeşti, Orăştioara de Jos, Jeledinţi, Turmaş şi Bretelin — întrebările nu sînt formulate, iar răspunsurile ţăranilor sînt traduse în latineşte.

În satele Mintia şi Biscaria întrebările sînt în româneşte iar răspunsurile traduse în latineşte. În sfîrşit, în satele Josani, Popeşti, Cîrjiţi, atît întrebările, cît şi traducerea răspunsurilor ţăranilor sînt în limba maghiară.

Cele 9 întrebări, pe care le reproducem după acele conscripţii ce le au formulate în limba română, sînt următoarele[7]:

I. Are acuma satul acesta urbarium? De are, ce feliuri acela? De cîtă vreme s-au adus înlăuntru?

II. Dacă n-are urbarium, pe lîngă contractuş sau legătură fac slujba cea iobăgească şi iobagii şi jelerii? Cîtă vreme este acuma, de cînd acesta obicei s-au început, sau au păşit la aceasta legătură locul acesta cu domnii locului? Nu-i aşea dară, că şi pînă a să face acest urbarium sau contractuş, au fost altele? Şi de au fost, ce feliuri şi cînd s-au început împlinirea dătoriei acestui de-acuma obicei?

III. Unde nu-i nice urbarium nice contractuş, din ce stă darul, slujba şi datoria iobăgească sau gelerească cătră domnii locului, care acuma s-au obicinuit? Cînd şi în ce chip s-au adus înlăuntru acea dătorie, slujbă sau alte daruri?

---

[3] D. Prodan, *Topliţa la 1785*, Cluj, 1947; Zs. Trócsányi, *„Erdélyi összeirasok*, în „A történeti statisztika forrásai", Budapesta, 1957, p. 273—308; E. Csetri, *Conscripţiile urbariale ale satului Chiochiş*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj". VII, 1964, pp. 239—266.

[4] Tr. Bălan, *Relaţii feudale în Comitatul Hunedoara după răscoala lui Horea*, în „Apulum', VII/I, 1968, pp. 577—584; I. Frăţilă — I. Jivan, *Deva în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan*, în „Sargetia", VI, pp. 73—79; M. Valea — R. Schilling, *Conscripţia urbarială a oraşului Deva din anul 1785*, în „Sargetia", VI, pp. 87—92.

[5] Cf. E. Csetri, *loc. cit.*

[6] Am adaptat textul la ortografia actuală, păstrînd particularităţile pitorescului limbaj popular.

[7] Întrebările sînt numerotate cu cifre romane. Subpunctele de la întrebarea a IV-a, notate cu cifre arabe, nu sînt formulate niciodată în cuprinsul întrebării, ci înşirate doar în răspunsuri.

IV. Ce feliuri de venituri şi dobînzi are locul şi hotarul acesta? (Beneficia). Sau, iară, ce feliuri de pagube, sau scăderi şi lipsă au obicinuit a agiunge locul şi hotarul acesta? (Maleficia).

Beneficia

1. Locuri de arătură.
2. Fîneţe
3. Tîrguri
4. Păşuni
5. Apă pentru adăparea vitelor
6. Lemne de foc şi pentru construit
7. Vii
8. Jir sau ghindă
9. Dacă plătesc arendă fiscului
10. Livezi „pometuri" şi grădini de zarzavat
11. Trestie
12. Exploatarea sării, cărăuşie
13. Posibilităţi de cîştig bănesc prin muncă la mine sau „fabrici" apropiate.
14. Pescuit sau cursuri de apă navigabile
15. Alte surse de venit în locuri de muncă învecinate
16. Dacă se practică bocşeritul sau vărăritul
17. Alte venituri obşteşti ale satului
18. Apă de „topit" cînepa
19. Mori

Maleficia

1—5. Ca şi la „beneficia"
6. Ca şi la pct. 15 de la „beneficia"
7. Ca şi la pct. 19 de la „beneficia"

V. Cîte şi ce feliuri de fărdaşe de arat şi de fînaţe are o gazdă întreagă, şi cîte ferdele, cu ferdela Sibiului, poate sămăna într-un fărdaş de arătură? De acela feliu-s rîturile ca şi de două ori să le poată cosi?

VI Cîtă slujbă au făcut pînă acuma o gazdă, şi cu cîte vite trăgătoare? Şi cînd s-au dus şi s-au întors de la slujbă, socotitu-s-o calea şi umblarea în zilele slujbii?

VII. Dau lăcuitorii de aicea domnilor locului a noua? Dacă dau, din ce feliuri de venituri crescute din pămînt o dau aceea? Şi de cîtă vreme? Şi este în obicei aceasta a noua şi pe la alte domnii în această cinstită varmeghie? Afară de aceasta, ce au obicinuit pînă în ziua de astăzi să mai dea pe un an iobagiu domnu-său în rîndul altora feliuri de daruri? Şi mai ales darurile acelea, acar în bani, acar în altceva, din ce au stătut?

VIII. Cîte ocini sau locuri de casă sînt în locul acesta pustii? De cîtă vreme pîntru ce pricină s-au pustiit? Şi acelea locuri, cu cele ce să ţin de ele, cine le stăpîneşte?

IX. Locuitorii locului acestuia sînt iobagi de uric sau ba?

	VÎLCELELE BUNE	VÎLCELELE RELE	COVRAGIU	COSTEŞTI	ORĂŞTIOARA DE JOS
I	Pînă acuma urbarium n-o fost.	Urbarium pînă acuma în locurile noastre n-o fost.	Urbarium pînă acuma în locurile noaste n-o fost.	Locul acesta urbarium n-are.	Locul acesta urbarium n-are.
II	Nice contractuş cu domnii locului dispe rîndu' slujbii n-am avut.	Nice contractuş dispe rîndu'slujbii n-am avut.	Dispe rîndu'slujbii cu domnii locului contractuş n-am avut.	Nice contractuş n-avem de pe slujbă, da ţinînd moşiile domnilor, de cînd ne-am pomenit slujbă iobăgească facem.	Nice contractuş n-avem de pe slujbă, da'ţinînd moşiile domnilor noşti, slujbă iobăgească în tătă vremea am făcut şi facem, şi slujba asta de la părinţii noşti am luat.
III	Slujba stă din lucru cu mînile şi din lucru cu boii.	Slujba stă din lucru cu mînile şi din lucru cu boii şi eu, Pătru Comşa, dau 12 florinţi taxă de pe o moşie.	Slujba stă din lucru cu mînile şi din lucru cu boii.		
IV 1.	Două hotare avem, pămîntu'ii de mijloc, hotaru' de lingă Gănţaga aşteaptă gunoi, să ară cu 6 boi ales cînd îi tare.	Două hotare avem, pămîntu la şes îi bun, dară la coastă îi mai slab, să ară cu cîte 6 boi.	Două hotare avem de griu, unu'de cucuruz stătător; pămîntu'ii bun, să ară cu cîte patru şi cînd îi tare, şi cu şasă.	Pămînturi de arătură avem slabe şi apătoase, de două ţarine, nice săcară nu se face, cu patru boi arăm.	Pămînturile de arătură avem slabe şi apătoase, apa cînd creşte face multă pagubă în ele, nice săcară multă nu să face, avem o ţarină şi cu 6 boi arăm.
2	Fînaţele ni-s aproape, fîn să face de mijloc, dintr'un loc ca de două gălete or ieşi 12 măji, otavă nu să face.	Fînaţurile ni-s aproape, fîn să face dumestăc, otavă nu facem; dint-un loc ca de două gălete să face 12 măji.	Fineţe avem; otavă nu facem, că se coseşte tîrziu, apele cînd vin mari fac pagubă; dint-un fărdaş or ieşi 20 de măji.	Fînaţele îs bune, da'apele cînd cresc fac multă pagubă; de ţinutu' marhălor fîn bun să face.	Fînaţele îs puţine şi nu prea bune, apele în ele fac multă pagubă, de ţinutu'marhălor fîn bun să face.
3	Tîrg de săptămînă avem la Haţeg, loc de două ceasuri şi jumătate: în tîrgurile ahestea vindem marhă şi bucate.	Tîrg de săptămînă avem la Haţeg, loc de două ceasuri; în tîrgurile ahestea ducem marhă şi bucate.	Tîrg de săptămînă avem la Haţeg, loc de un ceas şi jumătate, în tîrgurile ahestea vindem bucate şi marhă.	Tîrg avem aproape la Orăştie, pe cale bună, ce să duce acolo de vînzare cu haznă să vinde.	Tîrg avem aproape la Orăştie, pe cale bună, ce să duce acolo de vînzare, cu haznă să vinde.
4	Păşune avem pe sama noastră, iarba să face dumestecă.	Păşune avem prin păduri, pe sama noastră ne ajunge.	— — —	Păscătură avem destulă.	De păşcătură avem loc, da nu multă.
5	Adăpătură avem destulă.	Adăpătură avem de prin fîntîni.	Apă pe adăpătură marhălor este destulă.	Adăpătur, marhălora îi bună şi aproape.	Apă de adăpătura marhălor avem aproape şi-i bună.
6.	Pădure de loc avem dară de ipulat nu avem.	Pădure, şi de loc, şi de ipulat avem.			
7.	Vii avem şi vin, de mijloc.	Vii avem, vinu'să face bun.			
8.	— — — —	Jir şi ghindă cumpărăm de la Luncani, plătim de porc cu păşitură cu tăt un mărieş.			
9.	Arîndă pe sama fiscuşului nu dăm.	Arîndă pe sama fiscuşului nu dăm.			
10.	Pometuri pe la unii sînt.	Pometuri sînt pe la unii.	Pometuri avem.	Grădini de poame şi de legumi avem înluntru bune.	Grădină de poame şi de legume avem înlăuntru bună.
14.	— — — — —	— — — — —	Pescuitu'din Strei ni-i slobod, şi care putem umblăm să căpătăm cîte ceva.		— — — — — — —
15.	Vii sînt împrejurul nost' dară căpătiş din ele nu avem.	Vii împrejur sînt, dară chereşcheduială din ele nu avem.	Vii avem, şi noi încă avem la Plopi, dăm dijmă din iele Cîndeştilor şi Căsoneştilor.	Dealuri de vii bune avem la Orăştie.	
18.	Apă de topit este, în locuri ca de jumătate de ceas.	Cînepa ne-o topim primprejur, locuri de cîte jumătate de ceas.	Apă de topit avem.	Apă de-a topi cînepa avem bună.	Apă de-a topi cînepă avem bună
19.	Mori în sat nu sînt ci ne ducem măcinişele împrejur, locuri ca de jumătate ceas.	Mori în sat nu sînt, ci ne ducem măciniş în locuri ca de jumătate de ceas.	Mori în sat nu sînt, ne ducem măcinişele în Sîntămărie, loc de un ceas.	Moară în loc, avem două.	La noi trii moară sînt.
V.	Moşiile n-or fost int-o formă, una-i mai mare, alta îi mai mică.	Moşiile nu sînt într-o formă, una-i mai mare, alta mai mică.	O gazdă care o avut o moşie întreagă s-o ştiut să aibă de sămănătură 10 gălete şi de fîn 2 gălete.	Din iobagii domnului Banfi George unii ţin jumătate de moşie, pe lingă taxă în tot anu' dau 7 florini, apoi pe vremea secerii o săptămînă face slujbă, 4 inşi ţinem o moşie întreagă şi int-o săptămînă toată gazda facem o zi şi jumătate, dela moşia aia cu 4 boi plugărim. În tot anu' toată gazda dăm două	Noi iobagii domnului, grofului Bethlen George, 4 zile slugărim în tătă săptămîna depe o moşie cu boi, cum avem — că *n-avem toţi* — calea şi venitu' în slujbă s-o socotit. Dijmă dăm din vin, porci şi miei, pîntru bucate şi cinepă un florinţ şi o gălată de ovăs dăm; apoi tătă moşia în tot an două găini şi cîteva
VI.	A Vodosoanii, a Turoanii, alu'Cîndres Mătei, cîte 3 zile pe capete; Mărăscului, hăi Boiereşti şi alu' Cîndea	Hăi Mărăşti, hăi Boiereşti, alu Keuderesy George, a Vodosoanii 6 zile pe moşie, alu' Pongraţ, alu' Nopcea Elek, 3 zile pe	Dispe partea lu' Nălaţi Gabăr 3 zile cu boii, dipe o moşie a Furdăoanii cu doi boi 3 zile, dipe o jumătate de moşie, alu'-		

	VÎLCELELE BUNE	VÎLCELELE RELE	COVRAGIU	COSTEŞTI	ORĂŞTIOARA DE JOS
	Miclăuş, 4 zile pe moşie, hăilalţi n-o avut ruptoare.	capete, alu' Simion Ioja, alu' Cînda Ianăş, a Körmendoanii 4 zile pe moşie, alu'Sălvăstei două zile. Bănfieştii lucră o vie.	Duncea Miclăuş două zile cu mînile pe jumătate de moşie, alu'Váradi George două zile în săptămînă, a Dănilă Iojoanii 4 zile de jumătate de moşie, alu Pop Pătru 3 zile în săptămînă, alu' Măra Micloş pe capete 2 zile, alu' Cîndreş Ioja cu boii cîte 3 zile pe capete de cîte 2 boi, alu' Győrfi două zile pe jumătate de moşie, alu'Săvăstei 2 zile, alu' Dobai 4 zile pe capete, alu' Csongrady 4 zile pe moşie, alu'Ştefan Pogan n-o avut ruptoare, alu'Cînda Miclăuş pe moşie cîte 3 zile cu boii, alu' Henter Samu două zile în săptămînă.	găini. Calea şi venitu 'năpoi, în slujbă s-o ştiut. Noi iobagi ai domnului baronului Orban Antăl, cînd şi cînd int-o săptămînă de pe o moşie 3 şi 4 zile plugărim, făr'de boi, cîteodată apoi şi pînă 3 săptămîni slujba nu facem. Dijmă şi alte daruri nu dăm. Noi, iobagii grofului Bethlen Gergely, depe moşie în tătă săptămîna 4 zile plugărim cu doi boi, mersu' şi venitu în slujbă s-o ştiut. Dijmă dăm din vin, porci, miei şi pintru bucate tătă moşia dă un florinţ ş-o găleată de ovăs, apoi două găini şi 20 de ouă în tăt anu'. A domnului măria sa iobagi, unii ţin o moşie întreagă, şi pe lîngă taxă în tot anu' dau 10 florinţi şi în două săptămîni, iar apoi în 6 săptămîni cu palmele fac slujbă. Unii ţin numai heiu căsii, care-i de un ferdel, şi în tăt anu'dau 3 florinţi apoi în două săptămîni ar. În tăt anu' dăm cîte-o găină, apoi o cupă şi fele de unt. Noi iobagii domnului Barcsay Adam tătă găzda ţinînd jumătate de moşie, de pe ăla două zile plugărim cu doi boi, mersu' şi venitu în slujbă s-o ştiut. În tot anu' depe o moşie un berbece, două ferie de vin şi două găini de cînd neam pomenit. Io, iobagu domnului Palos Pătru pe lîngă taxă depe o moşie în tot anu'dau la culesu viilor o bute goală de 30 de ferie şi atuncea cu' n car o bute de vin duc dela Ocolişu Mare la curte la Stremţ, în altă varmegie. Dijmă, nice alte daruri nu dăm. Noi iobagii doamnei Bethlen Micloşoanii, în tot anu'pe lîngă taxă depe o moşie 2 galbeni, apoi la culesul viilor cu un car ducem butia la altă curte.	ouă de dijmă, şi darurile hăstea totdeauna aşea leam dat. Noi iobagi alu'domnului baronului Banfy George de pe o moşie o săptămînă slugărim cu 6 boi, calea şi venitu' în slujbă s-or socotit. Dijmă dăm din vin, miei şi păntru găini şi ouă 20 de crăiţari dăm, şi aceasta numa'de cînd o murit doamna măria-sa Bănfoanea s-o început. Noi iobagi alu' domnu'măria-sa Gyulai Samu în tătă vremea sintem birişi la curte. Păntru bucate un florinţ şi o gălată de ovăs dăm. Noi iobagi alu' domnul Bîrci Adam, depe o moşie în tătă săptămîna 4 zile slugărim cu 4 boi, calea şi venitu'în slujbă s-or socotit. Dijmă dăm, da'nu totdeauna, din oi şi tătă moşia cîte o găină dă. Noi, iobagi a doamnii măria sa Bethlen Micloşoanii înt'o săptămînă de tot în slujbă sintem, apoi în hălălalte nu slugărim, cu 2 boi facem slujbă. Dijmă nu dăm. Noi alu' domnu măria sa Nemeş Ianăş, sintem pe lîngă ruptoare, cît tătă gazda într-un an 9 săptămîni de zile slugărim. Dijmă, nice daruri nu dăm. Noi, iobagi a'copiilor domnului Bîrci Jiga în tătă săptămîna cîte-o gazdă 3 zile slugărim cu 4 boi, calea şi venitu' napoi în slujbă nu s-o socotit. Dijmă dăm tătdeauna din vin, miei, apoi o moşie pintr-un porc de 2 florinţi, şi în tăt anu' două găini dă. Noi iobagi alu' domnu' Eperjesy Micloş în tătă săptămîna o gazdă 2 zile slugărim cu doi boi, calea şi venitu' napoi în slujbă s-or socotit. Dijmă nu dăm, da' cîte-o găină dăm. Noi iobagi a domnului Berivoi Ianăş în tătă săptămîna depe o moşie 3 zile slugărim, oi n-avem, calea şi venitu' în slujbă nu s-or socotit. Dijmă nu dăm, da' în tot anu'o gazdă pintru porc 1 mărieş plăteşte. Noi iobagi a jupînului Zăgoni Ioja pe lîngă ruptoare sîntem, unu în tăt anu 8 săptămîni slugăreşte, altu'iară pe lîngă ruptoare 3 săptămîni lucră. Dijmă, nice daruri nu dăm. Noi, iobagii jupînului Sepsi int-o săptămînă cîteodată 2 zile, cîteodată iară o zi am slugărit. Dijmă, nice daruri nu dăm.
VII.	Dijmă din oi ieu tăţi, domnii, din vin Giurfeştii, alte daruri n-am dat.	Hăi Mărăşti dau dijmă din oi şi din porci, alu' Pongraţ din vin şi pintru răscumpărătura porcilor pe moşie 2 mărieşi şi o cupă de unt.	Din 15 miei şi oi şi capre, una — hăi Cîndeştii şi Furdeaoanii.		
VIII.		Una îi alu' Mihai Comşa, oamenii s-or dus în Banat, de 30 de ani o ţine		N-avem nici o moşie pustie.	Nu-i nici o moşie pustie la noi.

	VÎLCELELE BUNE	VÎLCELELE RELE	COVRAGIU	COSTEŞTI	ORĂSTIOARA DE JOS
IX.	În locurile noaste sînt şasă iobagi.	Pătru Comşa, dă pe an 12 florinţi Giurfeştilor. Fără de Sintion Boşoroganu, ceilalţi sînt tăţi iobagi.	Locuitorii locului ahăstuia sînt toţi iobagi.	Noi sîntem iobagi de uric.	Noi sîntem iobagi de uric.

	DINCU MARE	MĂGURA	JELEDINŢI	TURMAŞ	BISCARIA
I.	Locul acesta urbarium n-are.	Locul acesta urbarium n-are.	Locul acesta urbarium n-are.	Locul acesta urbarium n-are şi nici numele lui n-o auzit	Urbarium n-are. Precum urbarium, nici contractuş.
II.	Nice contractuş n-avem depe slujbă, da ţinînd moşiile domnilor în tăt'vreme slujbă facem şi părinţii noşti or făcut slujbă iobăgească.	Nice contractuş n-avem depe slujbă, da ţinînd moşiile domnilor, slujbă iobăgească am făcut şi facem şi slujbă ahasta de la părinţii noşti am luat.	Nice contractuş n-avem depe slujbă, da' ţinînd moşiile domnilor noşti slujbă iobăgească în tătă vremea am făcut şi facem şi slujba ahasta aşa am pomenit-o din moşi de strămoşi.	Nice contractuş n-avem depe slujbă, da' din socaş am făcut noi slujbele, ţinînd pămînturile domnului nost şi slujba este dela părinţii noşti am luat.	Nefiind nici urbarium, nici contractuş, slujba iobăgească stă de tătă gazda deschilinită pe săptămînă în 3 zile, din a zecea grîului, cucuruzului, ovăsului şi a tuturor crescute din pămînt fără de fin, şi din dijma porcilor, care dătorie a slujbii s-o adus înluntru înaintea ahăstuia cu v'o 16 ani, cu slujba ne-am pomenit.
III				Slujba noastă dintăla stă, cînd avem porunca că cum să plugărim aşa facem, cînd iară avem poruncă că cu boi să sărim, aşea plinim porunca şi slujba.	
IV.1.	Pămînturi de arătură avem de mijloc, de două ţarini, grîu mestecat să face în ele, cu 6 boi arăm.	Pămînturi de arătură avem de mijloc, grîu mestecat şi săcară să face în ele, de două ţarine, cu patru boi arăm.	Pămînturi de arătură avem de mijloc, de două ţărini, grîu mestecat sămănăm, care cu 4 boi arăm şi cu 6.	Pămînturi de arătură avem bune de două ţarine, grîu bun să face în ele, cu şasă boi arăm.	Pămînturile arătoare îs roditoare, să face grîu bun şi cucuruz, ţarini are 3 locul acesta, pămîntu'să ară cu 4 vite.
2.	Fînaţe avem bune, apele nu fac pagubă, de ţinutu' marhălor fîn bun să face.	Fînaţele îs bune, da' înt-o parte să face rogoz, cît marhăle nu îl pot mînca numa caii.	Fînaţele îs bune, da cîteodată păraiele fac pagubă, de ţinutul marhălor fîn bun să face.	Fînaţele îs bune, da' cîteodată în ele fac pagubă, de ţinutu' marhălor fîn bun să face	Fineţele îs şi mai bune şi mai slabe, hăle mai bune dacă s-ar opri din vreme s-ar putea cosî de două ori; în loc de un fărdaş să face 12 măji de fînd.
3.	Tîrg avem aproape la Orăştie, pe cale bună, ce să duce acolo de vînzare, să caută.	Tîrg avem aproape la Orăştie, pe cale bună, ce să duce acolo de vînzare cu haznă să vinde.	Tîrg avem aproape la Orăştie, pe cale bună, ce să duce acolo de vînzare, cu haznă să vinde.	Tîrg avem aproape la Orăştie, calea pe care ne ducem acolo îi bună, ce să duce acolo de vînzare cu haznă să vinde.	Tîrguri avem mai deaproape şi cu cale bună la Deva, un ceas şi jumătate, la Hînedoara şi la Orăştie trei ceasuri şi jumătate, unde ce-i de vînzare să poate vinde.
4.	Păscătură avem destulă.	Loc de păscătură avem, numa' de mijloc.	Păscătură avem puţină da'bună.	De păscătură avem loc strîmt da' dacă să cosesc fînaţurile îi destulă.	Păşune avem pe sama marhălor noaste destulă.
5.	Adăpătura marhălor cînd îi săcată, să gată.	Apă de adăpătură marhălor avem bună şi aproape.	Apă de adăpătură marhălor avem bună şi aproape.	Apă de adăpătura marhălor ar fi aproape da' cînd nu ploaie, apa de adăpătură să gată.	Adăpătura este îndemînă.
6.	Vii avem, şi vremile cînd umblă bine, nevoile ca şi porţia împăratului putem plăti din ele.	Vinie avem de mijloc, de' cînd timpu-i bun, după ele nevoile noaste şi porţia împăratului plinim.	Vie avem, da' puţină.	Vie unii avem, da' puţine; şi noi lesne putem isprăvi lucrul vielor.	= = = = = =
7.	Lemne de sălaş n-avem, da' de foc unii, din slobozenia domnilor, avem.	Lemne de sălaş n-avem, de foc avem în hotaru' nost.	Lemne de sălaş şi de foc n-avem, da' tot ne dau domnii.	Lemne de sălaş n-avem, da 'de foc avem puţine departe de noi.	— — — — —
8.	Jir în pădurea noastă nu-i.	— — — — —	— — — — — —	Jir în pădurea noastă nu-i, că pădurea îi puţină.	— — — — —
10.	Grădină de poame şi de legume avem acasă.	Grădină de poame şi de legum' avem înluntru.	Grădină de poame şi de legume avem înluntru bună.	Grădină de poame, de pruni mici avem, şi iară grădini buni pe lîngă casă în sat de curechi şi de legumi.	Grădini de legumi sînt.
11.	— — — — — — —	— — — — —	— — — —	Trestie avem, da' partea mai mare ţîn de domnu' nost.	— — — — — —
14.	— — — — — — —	— — — — — —	— — — — —	— — — — —	Mureşu cură p-aicea, da fără pescuitură slobodă altă haznă nu avem.

	DINCU MARE	MĂGURA	JELEDINŢI	TURMAŞ	BISCARIA
15.	Dealuri bune de vie avem la Jeledinţi şi la Orăştie.	Dealuri buni de vie avem la Jeledinţi.	Dealuri de vii mari avem la Orăştie.	Dealuri de vii buni avem aproape la Tămăşasca, calea numa'de jumătate de ceas.	— — — —
18.	Apă de-a topi cinepă n-avem.	Apă de-a topi cinepă avem bună.	Apă de-a topi cinepă avem bună.	Apă de topit cinepa nu avem, da'topim la Mureş că nu-i departe de noi.	Apă de topit cinepă ii destulă.
19.	Nice moară n-avem în loc, da' în vecini nu departe este şi-i cale bună pînă acolo.	Moară în loc n-avem.	Moară în loc n-avem.	Moară în loc n-avem da' la Orăştie avem cu cale bună, peste un ceas ne ducem.	Mori sînt la Bîrcea şi Sîntuhalm, cale de un ceas.
V. VI. VII.	Noi iobagii domnului grof Esterhazi Ianăs ţinem 18 moşii. Sînt 6 moşii cît pe lîngă taxă în tot aanu' depe o moşie dăm 20 florinţi vonaşi, sînt iară 12 moşii, cît de p-o moşie dăm 25 de florinţ vonaşi. Dijmă dăm în tot anu din vin, miei şi tătă gazda dăm o găină şi cîteodată cîteva ouă. Noi iobagii a domnului Bertzi Petru de pe o moşie în tătă săptămîna facem slujbă 3 zile cu boi, cum avem, mersu şi venitu'napoi cu slujba nu s-o ştiut. În tăt anu tătă gazda 2 găini şi 20 de ouă dăm. Noi iobagii domnului Bertzi Adam în tătă săptămîna depe o moşie 4 zile facem cu 4 boi, mersu şi venitu 'napoi în slujbă nu s-o socotit. În tăt anu dăm un berbece şi o găină de o moşie. Noi iobagi a rămăşiţelor domnului Bertzi Jiga în tătă săptămîna de p-o moşie 4 zile facem cu 6 boi, mersu şi venitu 'napoi în slujbă nu s-o ştiut. Dijmă dăm în tăt anu din vin, miei 2 găini şi 20 de ouă. Noi iobagi a domnului Gyulay Samu în tătă săptămîna de p-o moşie facem 4 zile cu boi cum avem, mersu şi venitu'napoi s-o socotit în slujbă. Dijma dăm din vin, miei, din porci şi tătă gazda 2 găini şi 20 de ouă în tăt anu. Eu iobag a văduvii domnului Buda Samu, de p-o moşie în tătă săptămîna fac 4 zile cu 4 boi, mersu şi venitu' în slujbă nu ni s-o socotit. Dijmă dau în tăt anu' din vin şi cîteo găină şi 10 ouă. Noi iobagii doamnii Puji Sofia în tătă săptămîna de p-o moşie facem 4 zile cu 6 boi, mersu'şi venitu 'în slujbă s-o ştiut. Dijmă dăm din miei, şi în tot anu' două găini şi 20 de ouă. Noi, iobagii jupînului	Eu iobagiu domnului Gyorfi Elek domnului în tătă săptămîna fac 2 zile de lucru, cu 2 boi. Dijmă nu dau, da'în tăt anu' o găină şi 10 ouă dau. Eu iobagiu domnişoarii Gyorfi Agnes în tătă săptămîna fac 3 zile cu doi boi. Dijmă nu dau, da'în tăt anu' o găină dau. Noi iobagii domnişoarii, domnului Gyorfy Ioja de la două moşii înt-o săptămînă sîntem pe sîmbraş cu 4 boi, apoi în haialaltă săptămînă rămînem acasă. Dijmă nu dăm, da' în tăt anu două găini dăm. Noi iobagii altora nemeşilor în tătă săptămînă slugărim o zi cu boi cum avem, că nu toţi avem.	Noi iobagi alu domnişoru Gyorfi Elek cîte o gazdă în tătă săptămîna facem 2 şi 3 zile, cu boii precum avem, gardurile facem pe deasupra. Dijmă dăm din griu, da' pînă în hăst an n-am dat, apoi tătă gazda în tăt anu cîteo găină şi 10 ouă dăm. Noi iobagii domnişoarii Gyorfi Marişka numa' la vie lucrăm, dijmă nu dăm, nice daruri. Noi, iobagii altora nemeşi în tătă săptămînă cîte 2 zile cu boi, precum avem. Dijmă, nice daruri n-am dat.	O gazdă înt-o săptămînă două zile de lucru face, cu doi boi, calea şi venitu 'napoi s-o socotit în slujbă, că nice curtea n-o fost departe. Dijmă dăm tăt anu' din bucate şi vin, pintru găină, ouă şi ţesut 13 crăiţari în tăt anu'dăm.	O gazdă intreagă are 5 fărdaşe de pămînt arător şi două de finaţă; într-un fărdaş de arătură să poate sămăna cu măsura Sibiului 8 ferdele, finaţele nu să cosăsc de două ori. Slujbă o făcut pînă acuma o gazdă, au cu boi, au cu minele 3 zile. Calea şi în loc şi la Ocoliş la lucrul viei de un an şi jumătate s-au ştiut în slujbă. În loc de a noua să dă dijmă din tăt feliu de venituri a pămîntului, la domni pintru dijma mieilor şi a stupilor dăm arîndă fiscuşască.

	DINCU MARE	MĂGURA	JELEDINȚI	ȚURMAȘ	BISCARIA
VII.	Marton Fărcaș, de p-o moșie în tătă săptămina 3 zile facem cu 4 boi, mersu și venitu' in slujbă ni s-o știut. Dijmă nice alte daruri nu dăm. Iobagii jupînului Pap Giorgi in tătă săptămina 2 zile slugărim, făr'de boi, dusu 'și venitu ni s-o știut, dijme n-am dat. Noi iobagii jupînului Vinți Sandru, într-o săptămînă doi inși o zi slugărim făr'de boi, mersu și venitu' în slujbă s-o știut.				
VIII.	La noi nu este nici o moșie pustie.	Nici o moșie pustie n-avem.	La noi nu este nici o moșie pustie.	Era înluntru 3 moșii pustii, da'apa li-o spălat, pămînturile de afară domnu'nost' ține.	Este un loc de casă pustiu, mere pe 2 ani de cînd s-o pustiit murind omul depe ea, după care ce să ține pînă s-o afla om pe ea le stăpînește domnul locului.
XI.	Noi sîntem iobagi de uric.	Noi sîntem iobagi de uric și de meregiuc.	Noi așa ne-am pomenit, că tot slujbă iobăgească am făcut.	Noi sîntem iobagi de uric.	Locuitorii de aicea s-or pomenit de 32 de ani a sluji iobăgește.

	JOSANI	POPEȘTI	CÎRJIȚI	MINTIA	BRETELIN
I.	Noi, nu știm, nice nu am auzit să fie fost la satu'nost' pînă acuma urbarium.	Noi la satu' nost pînă acuma urbarium n-am avut.	Noi de urbarium la satu' nost' să fie fost nu știm, dară ahăla știm că cu hălălalt iosag de împreună la Curte la Deva am slujit la ce ne-or chemat.	Nu are urbarium.	De este, de nu este nu știm.
II.	Noi nice urbarium, nice altă legătuială au contractuș cu domni noști n-am avut pe lîngă care să fi făcut slujba iobăgească.	Slujba cea iobăgească de pînă acuma n-am făcut-o pe lîngă contractuș, că nice n-am avut cu domnii noști contractuș sau legătuială dispe aceea.	Știm că precum ne-o fost slujba și văzînd pe hăilalți slujind, trebuie să fie la curtea noastă urbarium pe lîngă care slujesc iobagii, dară noi pînă acuma nu l-am știut.	Precum urbarium, nice contractuș sau legătură.	Precum de urbarium, nice de contractuș nu știm.
III.	Aicea la noi fiindcă nu e nice urbarium, nice alte constractușuri sau legătuială, am slujit domnii noști cum ne-am pomenit și precum or vrut să ne slujească; cînd s-o început aceea slujba și dătorie, noi nu știm.	Nefiind nice urbarium nice contractuș cu domnii, slujba și datora cea iobăgească au stat dintrasta, că am slujit cînd ne-or chemat și dijmă încă am dat de 36 de ani.	Am spus că pecum vedem slujba o facem pe lîngă urbarium, dară cînd s-o început ahăla urbarium, noi nu știm.	Dătoria iobăgească stă din slujbă, din 3 zile și din dijma rodului pămîntului. Slujba jelerească să face după măsura pămîntului, cu care obicei așa ne-am pomenit.	Slujba cu cît sîntem, jeleri, stă dint-o zi pe săptămînă și sînt 4 moșii depe care, de-a dintîi 8 florinți, de al doilea și al treilea cîte 5 florinți și 500 de pari, de a patrălea 4 florinți și cîte 3 zile de slujbă pe cîte un an. Slujbă să face și mai multă pentru că ni-i slobod a căra lemne de vînzare.
IV.	Hotar arător de bucate, decît îi de strîmmtu îi rău, cu păraie, dealuri și cînd gunoim cîte-o țîră, îl spală apa depe deal, să putem gunoi în tăt an s-ar face grîu pe șes, unde-i cîte o țîră mai bun.	Hotaru' satului ahăstuia numa'de are 2 țarini, pămîntu' dacă l-am putea agonisi și gunoi îi roditor, cu 4 boi buni putem ara, dară cînd îi tare pămîntu' și cu 6 de-abia arăm.	Hotaru'nost' hăl arătător cîtu-i de puțin îi rău și petros, da dacă l-am putea răzbi cu gunoiu tăt s-ar face grîu.	Pămînturile sînt de mijloc dacă gunoim sînt bune și roditoare de grîu, da' cu 2 boi nu să pot lucra, hotaru' îi de trei țărini	Locul acesta are trei țărini, pămîntu cu 4 boi să poate lucra, dară fără gunoi o țarină nu rodește.

(continuare)

	JOSANI	POPEŞTI	CÎRJIŢI	MINTIA	BRETELIN
2.	Finaţe avem cam puţine, dară citu-i de puţin ii bun.	Finaţe avem foarte puţine; care sint, îs aproape în hotar la capu'holdelor.	Finaţe avem foarte puţine, dară de cit ii bun, de-al cosi dă două ori nu e, că nu-l putem ţine in opritură.	Riturile ar fi bune dacă nu s-ar paşte în vremea arăturii cucuruzului s-ar cosi de două ori, dară în rîndu păşunii nu să pot opri. Pe jumătate din' necătură sint slobode, dint'un fărdaş să coseşte 12 măji de fîn.	Riturile is bune, da'de două ori nu să pot cosi, un fărdaş face 3 măji de fin.
3.	Tirg, şi de săptămînă, şi bilciuri avem aproape şi calea bună la Hinedoara, unde am putea vinde dacă am avea ce cu preţ bun; cu mers, cu venit două ceasuri.	Avem două oraşuri, Deva şi Hinedoara, unde să fac tirguri şi de săptămînă şi bilciuri, dacă am avea marhă au bucate le-am putea vinde cu preţ; amîndouă oraşurile-s aproape, de dimineaţă pînă în amiază şi merem şi am putea şi veni' napoi.	Tîrguri avem aproape la Deva, cu boi cu caru' în 2 ceasuri, la Hinedoara in 3, putem merc şi am putea vinde marhăle şi bucatele cu preţ dacă le-am avea.	Tirg la Deva avem aproape cale de 3 sfărtari şi bună, unde ce avem am putea vinde, *Săcărîmb* 3, *Hondolu 2, Băiţa 2, Ilia 4, Dobra 4.* (cu altă mină n.n.)	Tirguri aproape avem la Deva de 1 1/2, Ilia 2, Dobra 3, Häniedoara de 5 ceasuri departe, unde ce ducem putem vinde.
4.	Păşune de marhă alta nu avem, fără în izlaz pînă să ogorăşte în tăt anu'dăm clacă la domnu' Turi Lasc păntru hotar.	Hotar unde să pot ţine marhăle avem destul pe sama noastă. Nu dăm la nime clacă, au boii pentru păşune, în pădurile domnilor încă ii slobod să ne umble marha.	Păşune de marhă avem pe sama noastă, cimp cam puţin, dară în pădure mai mult putem păşuna marhăle, nu dăm pintru păşune clacă sau bani la alte sate.	Păşune pe sama vitelor noaste ar fi, numa' ne-o mincă drumarii, da'păşune tot nu cumpărăm.	Păşune avem.
5.	Apă de adăpat de marhă avem destulă şi aproape.	Apă de adăpat marhă avem de-ajuns cind nu-i secetă mare, şi ii aproape în hotaru satului.	Apă de adăpat de marhă avem în hotaru nost destulă, nu lipsim niceodată.	Adăpătură avem şi-i bună.	Adăpătură este destulă.
6.	Pădure de trăbuială au de v-un sălaş nu avem cind ne trebuie lemne, dacă ne rugăm de domnii noşti, ne dau; în hotaru'nost încă s-ar afla, dară ii puţin hotar şi nu-l putem ţine oprit. — — — — — —	Pădurile în hotaru' satului nost'îs toate a lu' domnu Türi Lasc, ne-o rupt un dărab pe sama satului, cind ne trebuie de cite un sălaş ne dă domnu' şi din pădurile hălea oprite. — — — — — —	Pădure de foc avem, nu cumpărăm, încă am putea vinde citeodată să putem duce la oraş; lemne de trăbuială am putea căpăta în hotaru'nost, cu slobozia cătanelor ne ducem, ce nu să capătă la noi de un sălaş mai mare, dela Curte căpătăm totdeauna.	Pădure de ipitcuială nu e, dară de foc, de pari de vie şi de nuiele este. — — — — — —	Pădure de foc avem da' de ipitcuit nu e, că ii a Curţii.
7.	— — — — — —	— — — — —	Vini în hotaru' nost alţi posesori nu biruie, numa 'noi sătenii avem cite puţinele.	Vii sint bune pe sama locului, dară străinii nu biruie, fără de lucrul vinilor avem la Deva hază.	Vii avem, dară nu de ahăla fel unde să se îndese străinii a birui.
8.	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — — —	— — — — — — —	Jir şi ghindă avem in hotaru 'nost.
9.	Arindă la fiscuşu nu am dat pină acum.	La fiscuşu nu dăm nimica, numa' la domnu' nost' dăm dijmă.	Din dijma domnilor pe care o dăm din 10 una, în afară altu nu dăm.	Arîndă fiscuşească ugian este, dară fără ahaia altă dijmă nu dăm.	Arîndă nu dăm, numa 'dijmă la domni.
10.	Pomet avem pe sama noastă, dară cind dă Dumnezeu rod şi aldaş şi de vinzare am avea cite puţin, alte grădini în hazna nu avem.	Pomet avem destul de tăt feliu cînd dă dumnezău rod şi aldaş, avem şi noi hazná de a face cite un ban.	Pomet de pruni şi de meri avem, din care cind dă dumnezeu rod şi aldaş facem cite un ban.	Pometuri au unii, da'unii nu au. Grădini de legumi avem.	
11.	— — — — — —	— — — — — —	Pădure precum am mai spus avem, dară trestie în hotaru nost nu-i.		
12.	— — — — —	— — — — — —	Locuri ar fi la Hinedoara de-a putea duce fier la Sibii, şi venind să aducem sare de la ogne, la Muncel încă ar fi piatră de-a căra, dară nu avem prindere de boi.		
13.	Locuri de-a ne putea cărăşcădui sint pe aproape la Hinedoara, la Muncel, unde am putea să ne căpătăm v'un ban, dară de slujba domnilor şi de nevoile împăratului şi ale noaste nu putem.	Este loc la Muncel unde sint băi şi la Hinedoara unde în 3–4 ceasuri putem mere, de-acolo am putea căra fier, cărbuni şi şlic pe bani, dacă am avea vreme, dară nu putem, că cind implinim slujba domnească trebuie să ne lucrăm şi nouă.		Sint băi de aur şi de argint la Veţel, cale de un ceas, la Băiţă de 4, la Săcărimb şi la Hondol de jumătate de zi.	Băi sint lingă hotaru nost' la Veţel.

	JOSANI	POPEȘTI	CIRJIȚI	MINTIA	BRETELIN
14.				Mureșu' mere pe lingă sat, pe care cine poate să duce pe luntrii cu plată la hăiușii, bucate dacă am avea am da, pescuitură avem.	Mureșu' nu-i departe de noi, pe care umblă luntrile și care ar putea și de la noi s-ar duce pentru haznă.
15.	Ar fi la Deva, la Răcăștie și la Hinedoara de-a putea căpăta bani pe lucru, dară de slujba domnilor și de alte nevoi nu putem.		La Deva ar fi, și la vii, și la alte lucruri, dacă ne-am putea duce, am lucra pe bani.	Dealuri mari de vii sint în vecinătate la Șoimuș și la Deva unde să face vin bun.	Avem deal de vin bun la Deva.
17.	= = = = =	= = = = = = =	= = = = = = =	= = = = = = =	Alte venituri nu avem, da' crișmitu' ni-i slobod.
18.	Apă de-a topi cinepa avem destulă în hotaru' satului.	Avem unde să topim cinepa apă destulă, nu ne ducem în alt hotar.	Apă de topit de cinepă avem în hotaru satului.	Apă de topit cinepi avem Mureșul.	Apă de topit de cinepă avem.
19.	Mori în sat avem, putem măcina destul, dacă să strică ale noaste sint aproape la Fel-Peștiș.	Mori în sat nu avem dară la Peștiș este a domnului, acolo cum merem minten măcinăm, că o piatră ne-o dat-o domnu' nouă, îi aproape, cu mers, cu venit, în 2 ceasuri putem umbla.	Mori în satu'nost' nu avem, dară la Peștiș, la Buituri și la Josani, putem măcina destul că nu-i departe.	Moară avem în marginea hotarului.	Mori în hotaru' nost nu sint, da' sint la Deva și la Leșnic, cale de un ceas.
(1)	– – – – –	– – – – – – – –	– – – –	Cind iese Mureșu' pămintturile de cucuruz și v-o citeva de griu le îneacă.	A treia parte din pămintturile arătoare îs slabe.
V.	Holdele și finațele care cit avem după moșie precum am slujit, și le-am spus de s-o scris în foaie.	Holdele și finațele care cit o avut le-am spus de s-or scris în foaie.	Holdele și finațele fieștecare le-am spus pecum ne-am priceput de s-or scris în foaie.	Pămint arător o gazdă de mijloc are 4 fărdașe, înt-un fărdaș cu măsura Sibiului să poate sămăna 8 ferdele, de finață 1 fărdaș, dară riturile în rindu' pășunii nu să pot cosi.	O gazdă are de sămănătură 3 fărdașe, de finaț 2, înt-un fărdaș să pot sămăna cu măsura Sibiului 8 ferdele, finațele de două ori nu să pot cosi.
VI.	Noi dispe partea doamnii Makrai Jigmondoani, în tătă săptămina facem 4 zile cu boi, care cu ciți boi avem, cu minile iară 4, calea să știe, că slujim aproape, și mai departe cind ne mină să știe de slujbă. Muierile n-au ruptoare, ci cind îi lipsă la lucru la curte, totdeauna le iea la lucru muieresc, da' de an încoace or mai slăbit lucru hăl muieresc. Noi a domnului Makrai Petru, în tătă săptămina cu boi în 4 zile, și cu palmele slujim, dară am și scăpat cite o zi de multe ori. Calea mergind la slujbă și venind ni s-o știut, muierile iară la curte le-o luat fără rind. Noi, a domnului Makrai Lasc, cind îi silă de boi în 4 zile careș cu puterea lui, ales la cărătură și la arat, la alte cărături ne-or dat simbraș, cind n-o fost vremea așa iute am rămas și cite 2 zile cu boii, două le-am făcut cu minile, calea încă ni s-o știut în slujbă. Noi a domnului Makrai George, pînă în hastă primăvară ne-o fost foarte greu, că ne-or slujit pe capete în 4 zile și cu boi, și	Noi fiind satu tot iobagi la domnu Turi Lasc, și slujim la Peștiș, am făcut cu boi în tătă săptămina cind 3, cind 4, cind 5 zile cu pălmile, iară așa, că ruptoare n-am avut, la secerë din tătă casa cite 3, cite 4, inși, cite am fost de ahaia treabă pînă o gătat cu secera ne-or ținut acolo, a muierilor lucru hăl din curte la ce o fost lipsă le-or luat din slujbă înafară, cind am mers la slujbă, și am venit acasa, fiindcă îi aproape ni s-o știut în slujbă, fără slujbă ne-or luat din tătă casă cite unu' înt-o săptămină deplin la Peștiș la curte în rind de dărăbanț. Noi, satu 'nost' dăm dijmă din 10 una, din griu, din vin, din oi, dară oile le rescumpărăm toamna cu vin, tătă oaia cu 5 fierii.	Noi ciți sintem v-o 4 au 5 iobagi fiind aproape de curte, nice cu boi, nice cu palmele altă slujbă n-am făcut, fără cu săptămina pe rind în rind de dorobanți am mers. Pînă am șezut acolo la curte ne-or dat de mincare, de s-or socoti în tătă săptămina n-ar mere mai mult de două zile, pentru aceea slujbă nu avem ponosul.	O gazdă face pe săptămină 3 zile cu 2 boi, cu minele iară atita, vremea mersului și a venitului, cu cit slujim în loc, ni se aduce înainte.	De slujbă mai în sus s-o spus, calea s-o socotit.

	JOSANI	POPEŞTI	CIRJITI	MINTIA	BRETELIN
VI.	cu palmele, muierile fără rind cind o fost lipsă le-o luat în rindu muieresc. Calea ni s-o ştiut de slujbă, da de astă primăvară încoace ni-o mai uşurat slujba, că cu minile în 4, cu puterea noastă cu plugu' în 2, cu simbraş iară în 4 ne cheamă. Noi ai domnului Makrai Elek, cu puterea noastă cu plugu 'în 2 zile, cu simbraş în 4 zile, cu pălmile iară în 4 le slujesc; ne dă cite odată cu rupta arătura şi pină il gătăm, cind ii tare pămintu arăm şi mai mult de 4 zile. Muierile la lucru muieresc, fac slujbele tăte cind trebuie, calea pină la Hăşdat şi pină la Vinţ nu să ştie de slujbă.				
VII.	Noi dispe partea doamnii Makray Jigmondoaie dăm dijmă din griu, din vin, din oi, din stupi din 10 una, găini de Crăciun mai de an încoace de tot blidu'cite o găină, dijma ahasta şi alţi domni o iua de pe iobagi. Noi alu domnu Makrai Petru dăm din griu, din vin din 10 una, din oi de moşie un miel, găini de Crăciun de 2 ani încoace de cap cite o găină. Noi alu domnu Makrai Elek, din griu, din vin din 10 una, din oi din 10 una cu miei pe lingă ea, din 10 în jos tătă oaia 4 poturi, de stup iară 4 poturi, de crăciun de cap o găină şi 10 ouă, au de găină cite un pătac.		Noi pină ne-or ţinut domnii dorobanţi n-am dat dijmă din nimica, citeodată ne-o lăpădat de dorobănţit, atunci am dat din griu, cinepă, din curechi, din porci dijmă alta nimic n-am dat.	Locuitorii de aicea la care domnii slujesc, dau dijmă din rodu pămintului a zecea, cu care obicei aşa ne-am pomenit, şi la alte domnii este obiceiul de dijmă.	În loc de a noua dăm dijmă din rodul pămîntului, socotind finul şi poamele, cu care obicei aşa ne-am pomenit, din afară de ahasta alte daruri nu dăm.
VIII.	Aicea în satu' nost numai de-i moşia lui Ştirban Lasc pustie, murind el şi nu rămînind ficiori care să ţină moşia, o rămas pustie la mina domnului Makrai Elek. O dă pe an cu tisin, alte moşii pustii nu sint.	Moşia lu' Rotea Gheorghe şi Rotea Pătru; an-vară or fugit ahăştia oameni în Banat. Moşia dinluntru cu holdele dinafară au rămas supt mina domnilor. Moşia lui Rotea Pătru hălui bătrin; l-or dus domnii pe el la Tămăşteliuc la curte, moşia cu holdele stă pustie supt mina domnilor. Moşia lu' Moghiţă Cozma; ahăsta o murit şi nerămănind nime' de el, moşia stă pustie cu păminturile de la cimp.	Este o moşie pustie aicea în satu'nost a lui Şandru Lasc, murind iobagiu Şandru Lasc şi nu rămănind ficiori de el, o rămas moşia pustie cu hălealalte păminturi supt mina Curţii.	Ocini sau locuri de casă pustii sint 8 şi s-or pustiit înaintea acestuia cu 20 ani, unile şi mai demult, murind oamenii de pe ele, care cu ce să ţine după ele le stăpinesc domnii.	Nu sint locuri pustii
IX.	Noi din moşi din strămoşi ne-am pomenit slujind domnii noşti iobăgeşte, pintru aceea acuma sintem iobagi de uric.	De cind ne-am pomenit şi părinţii noşti or fost iobagi de uric, şi noi iar iobăgeşte am slujit pină acum.	Noi ne-am pomenit şi părinţii noşti slujind la Curte iobăgeşte şi sintem iobagi de uric.	Locuitorii locului ăstuia is iobagi de uric, afara de vo ciţiva jeleri.	Locuitorii is geleri şi oameni slobozi.

LES RECENSEMENT FONCIERS DE HUNEDOARA DE 1785 (I)

RÉSUMÉ

Les auteurs publient une première série de 15 recensements fonciers de 1785 conservés dans les archives historiques du Musée de Deva. Ces recensements, organisés par les autorités autrichiennes après la répression de la révolte populaire conduite par Horea, dans le but de réglementer les rapports entre la paysannerie et la noblesse propriétaire des terres, présentent un intérêt particulier par le fait qu'ils sont les plus anciens documents *en langue roumaine* concernant les relations agraires de Transylvanie. Ils comprennent les réponses fournies par les payans en personne à neuf questions au sujet de leur situation économique et sociale, à savoir: mode actuel de réglementation des relations entre paysans et nobles, situation des terres de labour, des prés, des pâturages, si les paysans ont de l'eau pour abreuver leur bétail et rouir le chanvre, s'il existe de la vigne, des vergers, des forêts pouvant fournir du bois de chauffage ou de construction, des faines ou des glands, si les habitants disposent de sources de revenus telles que le travail dans les mines ou autres, si le village est pourvu de moulins et de cours d'eau navigables.

Les derniers points du questionnaire se réfèrent à l'étendue des lots serviles, au quantum des obligations en travail, en nature et en espèces, ainsi qu'à la situation des lots abandonnés. La présente série de recensements concerne les villages suivants: Vîlcelele Bune, Vîlcelele Rele, Covragiu, Costești, Orăștioara de Jos, Dîncu Mare, Măgura, Jeledinți, Turmaș, Biscaria, Josani, Popești, Cîrjiți, Mintia et Bretelin.

TRANSPORTUL SĂRII PE MUREŞ ÎN SECOLELE XVIII—XIX

Beniamin Bassa

Din cele mai vechi timpuri s-a practicat pe Mureş un intens trafic de navigaţie, cu plutele sau cu corăbiile. Mureşul, „fluviul" navigabil, are în cuprinsul fostelor comitate ale Hunedoarei şi Albei lăţimea de 80—120 m, viteza obişnuită a apei de 1 m pe secundă, debitul de 70 m.c. pe secundă, iar ţărmurile înalte şi vadurile sale îl fac apt pentru navigaţie.

Încă din timpul stăpînirii romane sînt cunoscute „collegia nautarum" care transportau în imperiu bogăţiile Provinciei Dacia: metalele, grînele, lemnul, sarea.

Sarea, bogăţie importantă şi aliment indispensabil, era transportată şi în primele veacuri ale feudalismului. Legenda Vita Maior Sancti Gerhardi aminteşte la începutul secolului XI pe voievodul Banatului, Ahtum, care vămuia sarea transportată pe Mureş în regatul Ungariei. În 1222 regele Andrei II încuviinţează cavalerilor teutoni dreptul de a transporta sare cu 6 corăbii pe Olt şi Mureş, scutindu-i de vamă prin „Ţara românilor" (per terram blachorum).

Sarea era exploatată în Transilvania la Ocna Mureş, Ocna Sibiului, Cojocna etc. De la ocne sarea era transportată la depozite pe calea apei sau cu carul, pe drum.

Pe cursul mijlociu al Mureşului erau două mari porturi: Partoş (cunoscut în timpul stăpînirii romane cu numele Portus, apoi în feudalism numit Marosportus) şi Zam, la ieşirea din comitatul Hunedoarei. La Partoş exista un şantier naval, iar la Zam un important punct de vamă unde se efectua controlul plutelor şi schimbul plutaşilor şi al corăbierilor.

Exploatarea şi transportul sării erau un monopol al statului concesionat unor particulari sau organizat direct de stat, prin intermediul administraţiei. Stăpînirea străină din Transilvania, în scopul obţinerii unor venituri importante, a organizat exploatarea şi transportul sării, exercitînd în acelaşi timp o cruntă exploatare a populaţiei.

În afară de „cămările" sau „oficiile" care exploatau sarea existau şi cămări care organizau numai transportul pe apă şi desfacerea sării în depozite. Încă din secolele XIV—XV sînt cunoscute cămările de la Vinţ şi Vurpăr. Vinţul era cămara oficiului Ocna Sibiu iar Vurpăr, cămara Turdei. Un important port şi „oficiu regesc" exista la Partoş, altul la Zam, iar la Soimuş era un mare depozit, de unde se făcea aprovizionarea cu sare a ţinuturilor Zărandului-Hălmagiului, Devei şi Hunedoarei. Această organizare se menţine şi în secolul al XVIII—XIX-lea, fiind oglindită

într-o serie de documente de arhivă, păstrate în Arhivele statului Hunedoara — Deva[1].

Administraţia oficiului sării, în timpul stăpînirii austriece era complicată, cuprinzînd mai mulţi slujbaşi printre care: praefectus salistransportus, officialis salistransportus, primarius scriba actuarius, transportus comitator, magister nautarum, judex nautarum, etc[2].

Pentru asigurarea transportului sării cu plutele sau cu corăbiile erau recrutaţi ţărani din satele situate pe malul şi în apropierea Mureşului. Comunităţile săteşti aveau de îndeplinit, pe lîngă obligaţiile obişnuite, şi această sarcină iobăgească. De aceea plutaşii făceau şi ei parte din rîndul „plebei contribuabile" (plebs contribuens).

Din seria documentelor arhivistice referitoare la perioada cuprinsă între a doua jumătate a veacului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, se desprind cîteva probleme importante care stăteau în atenţia statului austriac şi anume:

1) acoperirea necesităţilor de sare ale imperiului cu sarea exploatată din Transilvania.

2) organizarea cît mai bună a transportului şi amenajarea căilor „fluviale".

3) reglementarea pe bază de convenţii şi statute a raporturilor dintre comunităţile săteşti şi deţinătorii monopolului transportului, precum şi a relaţiilor cu „domnii pe pămînt".

Pentru hrana populaţiei, cît şi mai ales pentru nevoile creşterii vitelor şi ale industriei (în special tăbăcăritul), precum şi din cauza războaielor turco-austriece, se resimţea tot mai mult nevoia sării. Penuria de sare şi urgentarea transportului sării era o chestiune diurnă pentru administraţie. Se cerea accelerarea, prin toate mijloacele, a transportului sării de la ocne la depozite. Acest lucru era mai greu, căci uneori el se făcea cu vitele pe şosele şi ţăranii invocau diferite motive pentru a scăpa de această sarcină. De multe ori depozitele de sare erau goale iar administraţia încerca să ia măsuri pentru grăbirea transportului, chiar prin constrîngerea contribuabililor cu forţa armată[3].

Oficiul din Partoş semnalează că pentru anul 1771 au rămas de ridicat 204564 de măji şi 4 libre de sare „ceea ce face ca regatul Ungariei să simtă penuria de sare" (salis penuria)[4]. În 1722 au rămas în depozitul de la Soimuş 9000 măji netransportate, avînd destinaţia Hălmagiu[5]. În 1774 din acelaşi depozit rămîn netransportate 5340 măji[6]. Pentru anul 1773 s-a prescris 13645 de fonţi de sare, din care este transportată la Partoş cantitatea de numai 6091, avînd pentru anul 1774 transportat abia

---

[1] Arhivele Statului Deva — Fond Comitatul Hunedoara 1722, 1771, 1774, 1810, 1811.

[2] Titlurile de mai sus au fost extrase din actele redactate de slujbaşii respectivi. Este posibil să mai fie şi alte slujbe nespecificate în acte.

[3] I d e m. Docum. nr. 362, 18 oct. 1771, Sibiu.

[4] *Ibidem.*

[5] Arhivele Statului Deva, Fond Comitatul Hunedoara — Docum. 1772, sept. 11, Sibiu, pachet 18.

[6] I d e m, Docum. 1774, oct. 6, pachet 21.

2538 fonți și 70 libre și rămînînd de ridicat 5015 fonți și 30 libre[7]. Aceste cantități sînt parțiale și nu sînt concludente pentru a aprecia cîtă sare era transportată. Este cert însă că sarea din Transilvania era destinată nevoilor populației civile și armatei din Ungaria și Banat.

Pentru normalizarea situației, guvernatorul Transilvaniei din Sibiu, poruncește ca să se ia măsuri pentru ca plebea contribuabilă să fie stimulată în transportul sării, să fie înlăturate piedicile și să se grăbească transportul, fie cu vitele, fie pe Mureș, în special din și la depozitul de la Partoș[8].

Una din cauzele pentru care țăranii se eschivau de la transport era și aceea că sarea era transportată sub forma de bulgări, a căror mărime și greutate tot creștea, variind între 80—90 libre pînă la 100 și apoi 150 libre.

Din cauza penuriei de sare și chiar a scumpirii ei (după cum se menționează într-un document din 1775: „in provincia sal, favum, ferrum et victualia in alto pretia venduntur")[9], apar indivizi care se ocupă cu vînzarea ilicită, prin contrabandă și înșelătorie. Pentru înfrînarea furtului și a comerțului ilegal cu sarea furată se dau dispoziții de a se distribui populației sare la termenele fixate[10]. Pentru comerțul ilicit cu sare se aplică pedepsele cele mai grele, prevăzute în constituția imperială (Partea a 3-a, Titlul 15, art. 1). Au fost cazuri de aplicare a pedepsei capitale, așa cum s-a întîmplat cu Mura Ioan din Tața (Lingina) și Pril Petru din Pogănești[11]. Deasemenea, doi corăbieri din Bretea Mureșeană sînt arestați pentru furt[12].

Pentru organizarea și amenajarea transportului au fost luate o serie de măsuri organizatorice, privind recrutarea corăbierilor, construirea mijloacelor de navigare, amenajarea albiei Mureșului etc.

Era nevoie chiar de măsuri de ordin sanitar pentru combaterea epizootiilor la vite — care împiedecau transportul cu carele de la depozite la locurile de desfacere a sării. Transportul sării de la depozitul din Soimuș la Hălmagiu a fost mult timp împiedicat de o astfel de epidemie a vitelor. Este însă cert că nu întotdeauna bîntuiau astfel de epidemii, dar țăranii din comunitățile însărcinate cu transportul, pentru a se sustrage acestei sarcini, invocau acest motiv.

Navigația pe Mureș era împiedecată de anumite obstacole naturale intervenite pe cursul rîului. Uneori aceste obstacole aduceau pagube și prejudicii mari statului, printre care cele mai îngrijorătoare erau scufundările corăbiilor și plutelor. Așa de pildă, s-a întîmplat în aug. 1771 cînd s-au scufundat cîteva nave cu sare, pricinuind o pagubă de mari proporții în valoare de 1165 florini renani. Vina scufundării este aruncată asupra corăbierilor, asupra cărora este ordonată o anchetă, pentru a se cerceta dacă nu este vorba de un act de sabotaj[13].

---

[7] Idem, Docum. 1774, iunie 28, pachet 21.
[8] Idem, Docum. 1774, martie 1 Sibiu, pachet 21; 1774, mai 28, pachet 23.
[9] Idem, Docum., nr. 4771/13 oct. 1775, pachet 25.
[10] Idem, Docum. 1777, martie 26, Cojocna.
[11] Idem, Docum. an. 1774, aprilie, 13, pachet 23.
[12] Idem, Docum. 49 b. 1774, nov. 27, pachet 21.
[13] Idem, Docum., nr. 391, an. 1771, nov. 28, Sibiu.

În 1774, cu ocazia demolării unui turn la Folt, zidurile au căzut în Mureş, îngreunînd astfel transportul naval. Se dă ordin ca posesorii de corăbii şi comunităţile săteşti, în locurile unde corăbiile sînt retrase la mal şi sînt blocate şi împiedecate, să curețe albia şi malurile de mărăcinişuri, arbori sau alte piedici[14]. La fel, un funcţionar al Oficiului Ilia cere oficialităţilor comitatului ca satele de pe Mureş, de la Băcăinţi pînă la Zam, să dea feciori care să tragă corăbiile înnămolite[15].

Se iau măsuri de a fi scoase din apă corăbiile şi plutele scufundate şi se constată că acest lucru nu s-a făcut peste tot[16].

În ce priveşte recrutarea unui număr suficient de „experţi corăbieri" — dintr-o conscripţie pe anul 1774 se constată că în anul anterior — 1773 — numărul corăbierilor era de 1500, la care în anul 1774 se adaugă încă 800, după noua conscripţie.

Conscripţia prevede că e necesar să se recruteze pentru transportul naval oameni cu vite de jug, înquilini şi jeleri.

Numărul corăbiilor existente la acea dată în comitatul Hunedoarei este de 388, la care se mai adaugă 344, totalizînd 732 corăbii.

REPARTIŢIA ACESTOR CORĂBII ESTE URMĂTOAREA[17]:

Existent		Necesar de adăugat	Total
Alba	230	263	493
Scaunul Orăştiei	60	68	128
Scaunul Sebeş	25	47	72

Total = 693

Conscripţiile, convenţiile şi statutele corăbierilor pun în evidenţă unele aspecte ale relaţiilor sociale din acea vreme, cum sînt relaţiile dintre administraţia de stat şi comunităţile săteşti, dintre ţărani şi „domnii de pămînt", aspecte ale solidarităţii ţăranilor, ale luptei de clasă şi ale intereselor celor două clase opuse.

Au fost efectuate, după datele oferite de documentele arhivistice, 4 convenţii nautice în: 10 iunie 1784, 12 dec. 1774, 24 febr. 1777 şi ultima, în 1810 1811. În 1748 s-a alcătuit o „convenţie nautică", adoptîndu-se şi un statut, ceea ce înseamnă că probabil la acea dată se reorganizează pe baze noi transportul pe Mureş. Desigur că o astfel de organizare pe baze de statut incumbă şi unele drepturi pentru ţăranii angajaţi în plutărit. Aşa se explică faptul că toate celelalte convenţii se referă la păzirea neştirbită a prevederilor ei.

[14] Idem, Docum., an. 1774, febr. 3, pachet 21.

[15] Idem, Docum., an. 1774, iulie 6. pachet 21, 1. maghiară.

[16] Idem, Docum., an. 1774, apr. 15, Deva.

[17] Dintr-o eroare de calcul existentă în document, numărul total nu se potriveşte cu cifra 732.

Protocolul convenției din anul 1774 are ca obiect de a executa o nouă conscripție nautică, avînd la ordinea de zi două puncte și anume:

1) cercetarea plîngerilor țăranilor (populus nauticus)

2) conscripția unui „număr suficient de experți corăbieri".

Se arată în capitolul referitor la plîngerile corăbierilor că aceștia sînt nedreptățiți și vătămați în drepturile lor, pe de o parte de către diverșii domni de pămînt, pe de altă parte, ei doresc vindecarea din sclavia pricinuită din cauza datoriilor. Ei sînt puși la taxe de perceptori, după bunul plac al acestora".

În ce privește plîngerea corăbierilor împotriva domnilor de pămînt (domini terrestres) ei cer să se respecte convenția nautică din 10 iunie 1748, care, după cum ne lasă să înțelegem ulterioarele referiri la ea, prevedea scutirea de sarcinile iobăgiei.

Cît privește conscripția corăbierilor, s-a arătat mai sus numărul lor și al corăbiilor.

Convenția vine în ajutorul văduvelor a căror soți fuseseră incapabili de muncă sau frînți de poveri sau accidentați ori înecați — permițîndu-le ieșirea de sub obligațiile statutare[18].

Convenția nautică din 24 febr. 1777 adoptă o nouă conscripție a corăbierilor din întregul comitat hunedorean, după cum urmează în tabelul de mai jos:

Nomina locorum*	Efectivi	Iubilati	Viduae
1	2	3	4
Ilia	38	6	6
Brănișca	19	1	1
Bacea	9	1	2
Cîmpuri	77	2	8
Gurasada	14	—	3
Sîrbi	7	—	—
Stretea	7	—	—
Bretea Mureșană	14	1	1
Culieș	4	—	—
Gothatea	4	1	—
Burjuc	80	3	5
Tătărăști	47	2	6
Săcămaș	6	1	1
Brădățel	20	—	2
Zam	9	2	—
Glodghilești	100	3	4
Lăpușnic	14	—	1
Baia Dobrii	13	1	1
Leșnic	1	—	—
Briznic	42	2	10
Deva	39	6	8
Herepeie	3	2	—
Mintia	3	1	3
Buruiene	18	2	2

* Denumirea satelor e în l. maghiară

18 Arhivele statului Deva, Fond comit. Hunedoara, Doc. copie 25 ian. 1775.

Nomina locorum*	Efectivi	Iubilati	Viduae
1	2	3	4
Soimuş	8	1	3
Boholt	7	1	—
Bîrsău	4	1	9
Chimindia	4	1	2
Hărău	32	5	7
Bampotic	8	1	1
Răpolţel	4	—	—
Rapolt	17	7	—
Uroi	5	1	—
Bobîlna	14	—	—

* Denumirea satelor e în l. maghiară.

În 1810/11 s-a făcut o nouă conscripţie. Se păstrează protocolul acestei convenţii, cu numele tuturor corăbierilor, al satelor şi a stăpînilor de moşii[19].

În tabelul de mai jos vom reda numai situaţia pe localităţi[20].

Nomina locorum	Domini terrestres	Efectivi	Iubilati	Viduae
1	2	3	4	5
Deva	Dominium Deva	15	10	3
Ilia	Leopold Bornemisa	14	6	3
Brîznic	Dominium Deva	47	16	8
Bretea Mureşană	Iosif Bornemisa Alex. Ribiczei	15	3	3
Sîrbi	Baron Nicolae Iosika	16	2	—
Culieş	Iosif Bornemisa	4	1	—
Ulieş	Leopold Bornemisa	3	1	—
Bacea	Iosif Bornemisa	3	—	—
Gothatea	Ladislau Bornemisa	8	1	—
Boz	Baron Nuday Iosika	5	—	—
Tătărăşti	Ribiczei, Martonoşi, Ladislau Balomiri, Kadar, Bartok, Ianky, Tullja Malanyai, Nemeş	37	9	1
Burjuc	Baron Iosif Nalaczi	18	11	2
Brădăţel	Nalaczi, G. Bethleu, Kakuts, Bartsai, Toroczkai.	29	3	—

[19] I d e m, Protocollum status effectiorum Regionum Nautarum juxta Conscriptionem neo exmissa Commissionis Nauticae, Anni 1810 mixtae ab inclito Comitatu Huniadiensi jurisdictioni, camerali resignatorum.

[20] I d e m, Repertorium et summarius extractus Pagorun conscriptioni nauticae Anno 1910/11 Delegato iuxta alphabetam obnoxiorum orbi et consscriptorum regio Nautarum tum effectiorum quam iubilatorum et eorundenn viduas, Bobîlna, 18 — I — 1811.

Nomina locorum	Domini terrestres	Efectivi	Iubilati	Viduae
1	2	3	4	5
Surduc	Bethlen, Torockai, Maurer, Bartsai, Bistrai Sándor, Brádi.	26	7	3
Cîmpuri	Bethlen Sándor, Goro, Brádi, Boer, Torockai.	29	6	—
Cîmpeni	,,	24	6	2
Gurasada	Sandor, Boer, Kakuts, Bella, Bradi, Franț, Voina.	9	4	2
Glod	Goro, Markutan, Nalați, Ribitzei	63	23	2
Gluleșt	Bartofi, Belag, Simon, Ianca, Martonoși, Gro, Ribiței, Balog.	23	6	4
Bampotoc	Bartsai, Varodi, Franț, Cioca,	10	3	1
Chimindia	Balas, Varodi, Boja, Iosika.	4	3	—
Hărău	Iancso, Borbei, Intze, Farkas, Török, Iosika, Batz, Köröși, Balagh, Haller, Kölönte.	20	11	4
Buruiene	Goro, Bistrei, Baron Gr. Inczedi	11	8	3
Boholt	Gyulai, Bartsai, Balia, Goro.	5	4	1
Uroi	In fundo ecclesia. I. Sandor, Haller, Nalati, Gyulai, Földvari,	9	4	2
Bobîlna	Baron Nalati	6	3	2
Rapoltul Mare	D. Iosika, Haller, Földvari, Kun, Gyulai, Köblös, Dobrai, Benedek	14	4	4
Rapolt Mic	D. Iosika, Sandor, Földvari, Gyulai, Kovats	9	2	—
Cigmău	Kun, Ugron, Szentzel, Fabian, Varadi, Bornemisa, Doboy, Banffi.	8	4	1
Geoagiu	Doboy, Bornemisa, Görfi, W. Kun, S. Kun J. Kun.	10	7	—
Folt	D. Horvat, L. Banffi, S. Bradi.	4	1	3
Bozeș	W. Kun, L. Bornemisa, L. Sempali, L. Kun, S. Kun.	8	—	—
Homorod	S. Gyulai, L. Kun, L. Bornemisa, Ecclesia, L. Petlen, Ugron.	25	8	3
Văleni	L. Kun, S. Kun, L. Benedek	3	—	—
Băciia	N. Vass, Varadi, Gyulai, Toroșkai, Dermand, Belenyeși, Köblös, Orbonaș, L. Betlen.	15	3	—
Binținți	Tonea Doja, I. Berivoi.	2	2	—
Gelmar	,,	1	1	—
	Summa	561	183	58

Datorită condițiilor grele de transport și mai ales a slabei remunerări, locuitorii satelor situate pe malul Mureșului nu se angajau de bună voie ca plutași. Văzînd acest lucru, statul austriac a început să aplice constrîngerea, față de care nemulțumirea țăranilor devine tot mai fățișă Magistratul Orăștiei arată că plebea contribuabilă din acest scaun se plînge că nu mai poate suporta sarcinile înmulțite ale corăbierilor[21].

[21] Idem, Doc., an. 1775, sept. 21, pachet 25.

Într-un document se relatează că vechii corăbieri din Lancrăm şi Pian, sub diverse pretexte vor să fugă de obligaţia de plutărit (nautica obligatione) pentru motivul că n-au hrană. Actul vorbeşte de îndărătnicia şi împotrivirea corăbierilor şi se cere ca aceştia să fie aduşi la obligaţiile lor chiar cu forţa militară, la „cea deopotrivă datorie, la prestaţii", să li se asigure hrana necesară[22].

Tot mai dese şi insistente sînt plîngerile ţăranilor, asupra diverselor agravări şi a nerespectării prevederilor convenţiei nautice din iunie 1748. De aceea administraţia guvernului din Sibiu este silită să dea dispoziţii ca să se vegheze ca ţăranii să nu fie apăsaţi de sarcini şi să se respecte libertăţile lor (ne supplicantes incompetentibus oneribus graventur, verunn in libertatibus suis illibate conserventur)[23].

O expresie a nemulţumirii plebei contribuabile sînt multele cereri ale acestora de a ieşi din plutărit pentru diferite motive: incapacitate fizică, boală, decesul unor membri ai familiei, strămutare. Totodată ţăranii cer scutirea de „datul naturalelor" şi de robotă pe moşiile stăpînilor feudali, aşa cum cer cei din Ilia, Brîznic, Gothatea.

Pe de altă parte iese în relief faptul că în recrutarea plutaşilor au un cuvînt de spus şi domnii de pămînt, care erau interesaţi în menţinerea iobagilor pe moşii şi de aceea nu rare erau cazurile cînd aceştia interveneau pentru a elibera din slujbă pe corăbierii de pe domeniul lor. Aşa de pildă fac nobilii din Bretea Mureşană, Rapoltul Mare, Cigmău, Geoagiu. În schimb, cînd un corăbier vrea să-şi ceară eliberarea, nu i se permite decît în cazuri rare, fiind obligat să-şi trimită înlocuitor şi să respecte sarcinile iobăgeşti faţă de pămînt.

În prima jumătate a veacului al XIX-lea statul austriac, intensificînd exploatarea bogăţiilor Transilvaniei dezvoltă plutăritul. Dacă prin 1774 numărul satelor cu contribuabili în ramura plutăritului este de 33, în 1810 el se ridică la 39, iar în preajma revoluţiei din 1848, anual coboară pe Mureş între 10.000 şi 12.000 de plute. Tot în această perioadă încep să ia fiinţă unele asociaţii, transportul fiind concesionat particularilor antrenaţi în formele capitaliste de obţinerea unui cîştig, adus pe valurile şi vadurile bătrînului Mureş.

LE TRANSPORT DU SEL SUR LE MUREŞ AUX XVIIIe–XIXe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Les documents conservés aux Archives d'Etat de Deva — fonds du Comitat de Hunedoara, mettent en évidence certains aspects du transport du sel sur le Mureş à la fin de l'époque féodale.

L'exploitation et le transport du sel constituaient un monopole d'Etat du régime des Habsbourg, qui avait organisé à cet effet des „chambres" et des „offi-

---

[22] I d e m, Doc., an. 1774, apr. 30, pachet 23.

[23] I d e m, Doc., an. 1774, aug. 30, pachet 21.

ces", tels ceux de Vinț, de Vurpăr et de Partoș. Les documents analysés font ressortir:

1. Le besoin pour l'empire de couvrir son nécessaire de sel au moyen de la production transylvaine;

2. Le souci pour la bonne organisation des transports et l'aménagement des voies fluviales;

3. La réglementation sur la base de conventions et de statuts des rapports entre les communautés rurales et les détenteurs du monopole des transports, ainsi que des relations avec les „seigneurs de la terre".

Le transport du sel était considéré comme une obligation servile, c'est pourquoi les paysans riverains du Mureș étaient nommés „plebs contribuens".

Les mesures en vue de l'aménagement du lit du Mureș visaient à accélérer le transport du sel de Transylvanie en Hongrie.

Les conventions nautiques conclues en 1748, 1777 et 1810 font ressortir également certains aspects des relations entre serfs et „seigneurs de la terre", ces derniers ayant tout intérêt à maintenir sur leurs domaines la main d'oeuvre servile. Au XIXe siècle il se crée des associations qui afferment les transports suivant des formes capitalistes.

ANTRENAREA GOSPODĂRIILOR IOBĂGEŞTI DIN COMITATUL HUNEDOARA ÎN ECONOMIA DE MĂRFURI, LA ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XIX-LEA

Liviu Botezan — Constantin Enea

Din urbariile unor moşii nobiliare întocmite în primii ani ai veacului al XIX-lea şi mai ales din declaraţiile făcute de ţăranii dependenţi cu prilejul conscripţiei czirákyene, rezultă că, în comparaţie cu secolul al XVIII-lea, în primele două decenii ale celui următor a avut loc o accentuare a antrenării gospodăriilor iobăgeşti din Transilvania, în economia de marfă-bani. La stimularea antrenării gospodăriilor iobăgeşti în producerea de mărfuri pentru piaţă a contribuit, în primul rînd, adîncirea diviziunii sociale a muncii între diferitele regiuni ale Transilvaniei, precum şi înmulţirea populaţiei desprinsă de agricultură în centrele miniere şi cu topitorii de metale din unele comitate, inclusiv din Hunedoara. A contribuit în al doilea rînd sporirea continuă a obligaţiilor băneşti impuse de stăpînii feudali şi a dărilor faţă de statul habsburgic. Îndeosebi impozitele mereu sporite în lunga perioadă a războaielor antifranceze, a obligat gospodăriile ţăranilor dependenţi să valorifice continuu produse pe piaţă, să vîndă uneori chiar mai mult decît le permitea potenţialul economic.

Antrenarea gospodăriilor iobăgeşti în producţia de mărfuri pentru piaţă a fost mai accentuată în localităţile înşirate de-a lungul unor căi de comunicaţie importante, cum erau cele de pe valea Mureşului şi din depresiunea Haţegului. Şi mai evidentă a fost această antrenare în comunele situate în apropierea centrelor miniere şi a topitoriilor de metale. De asemenea, în cele aflate în apropierea graniţei cu Ţara Românească.

Relatările iobagilor dintr-o serie de localităţi ale comitatului Hunedoara, făcute cu prilejul conscripţiei czirákyene, sînt deosebit de edificatoare în aceasta privinţă. De pildă, sătenii din Sîntandrei au subliniat că dispuneau de tîrguri săptămînale la Deva, situată la o distanţă de un ceas, la Hunedoara, cale de două ceasuri şi la Orăştie aflată la patru ceasuri depărtare de comuna lor. În toate aceste trei oraşe, spun iobagii „putem mere pe cale bună şi toate cele ce ducem, putem lesne face bani din ele". În continuare ţăranii din Sîntandrei scot în evidenţă importanţa şoselei ce trecea prin satul lor, pentru comercializarea produselor gospodăriilor proprii: „... drumu ţării prin satu nost trece şi de acasă toate cele putem vinde"[1].

[1] Şt. Meteş, *Viaţa agrară, economică a românilor din Ardeal şi Ungaria. Documente contemporane* (lucrare în manuscris), vol. III, p. 283—284 şi 289—290.

Avantajele oferite de situarea comunelor în apropierea centrelor miniere, a Banatului şi a graniţei cu Ţara Românească, se desprind din declaraţiile iobagilor din Fărcădinul de Jos, Federi, Măgura, Pui, Livezeni, Brănişca, Nojag, Şoimuşul de Mureş, Vălişoara şi din alte sate ale comitatului Hunedoara. Cei din Fărcădinul de Jos au redat aceste avantaje, în septembrie 1820, cu următoarele cuvinte: „Vălcanul fiind aproape de noi, din Ţara Românească care vin cu porci de crescădanie (comercializat n.n) le dăm cucuruz şi la munteni de mîncare, de unde facem cîte un ban... La Haţeg şi la Hinidioara toate celea ce avem le putem duce şi cu preţ le vindem... Banatul încă nu-i departe de noi, unde pe cale bună ne putem duce; cînd la noi sînt mai scumpe bucatele ne ducem de aicea cu opinci şi cu vinars şi cu banii aceia (obţinuţi din vînzarea opincilor şi rachiului n.n) cumpărăm (de acolo) bucate, slănină (şi apoi) la Haţeg şi Hinidioara cu preţ bun le vindem"[2].

Avantajele apropierii de graniţa cu Muntenia au fost evidenţiate şi de cei din Măgura: „Vîlcanul ii la marginea varmeghiei (judeţului n.n) noastre, unde către Ţara Românească se poate negustori"[3]. Ţăranii din Pui, laconici în declaraţia privind negoţul pe care-l făceau la Vulcan, au fost destul de volubili cînd s-au referit la tîrgurile de la Haţeg şi Sîntămăria de Piatră, arătînd că în ambele „toate celea, marhele, orătăniile (majorság) şi bucatele de vînzare cu preţ bun le putem vinde..."[4].

Sătenii care au redat într-o formă mai explicită contactele şi legăturile permanente dintre românii de pe cele două versante ale Carpaţilor, au fost cei din Livezeni. Cu ocazia conscripţiei czirákyene, ei s-au străduit să redea ajutorul primit din Ţara Românească pentru a învinge foamea teribilă dintre anii 1814—1817, precum şi avantajele oferite de legăturile comerciale pe care le întreţineau cu locuitorii ei. În acest sens ei au declarat: „Fiindcă Ţara Românească ii aproape de noi de un ceas putem pe cale dreaptă merge, marhe vinde şi cumpăra putem, cînd se vînd bine, acolo le ducem, cînd nu, aici la noi, fiind mai bun preţ; cu bucatele din Ţara Românească foarte ne ajutorăm, în vremea lipsei (foametei n.n) ce-i mari de la noi, dacă Ţara Românească nu ne-ar fi ajutat cu bucate am fi murit cu toţii de foame, (atunci n.n) le-am adus (bucatele n.n) şi pe drumuri ascunse. Pentru bani, lînă, mărfuri de îmbrăcăminte (Köntösbeli portékainkért) putem aduce, bucate (la fel), destule..."[5].

Rolul centrelor miniere şi al celor cu topitorii de metale în atragerea ţăranilor în circuitul economic marfă-bani, reiese deosebit de clar din declaraţiile făcute de iobagii din Nojag şi Vălişoara. Cei din Nojag, de exemplu, relatau, în august 1820, că în apropierea comunei lor exista depozitul erarial de sare de la Şoimuşul de Mureş, unde „plată am putea cîştiga, dară noi cu aia cărăuşie nu ne-am şucuit (obişnuit n.n), fiindcă destul modru avem a cîştiga bani în baieşagu Săcărîmbului, unde în toată vremea destul lucru putem căpăta pe plată bună, ori cu boii, ori cu palma; bucate, legume, şi alte ce-i de lipsă la băişag cărăm, cu o vorbă des-

---

[2] *Ibidem*, p. 245—246.

[3] *Ibidem*, p. 267.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*, p. 259.

tul modru avem aici de a cişţiga bani... Săcărîmbul şi Hondolul fiind amîndouă oraşe de băieşag şi fiind om mult în ele, în toată vremea putem vinde ce avem vînzător"[6].

Declaraţii asemănătoare au făcut, în iulie 1820, şi sătenii din Vălişoara: „La Băiţa, localitate cu băişag, putem vinde cu preţ bun tot felu, îi departe cale de un ceas, calea nu-i cea mai bună, da nici rea. Bradu încă nu-i departe decît de 3 ceasuri, unde pe cale bună putem mere. Hondolul, Deva, Baia de Criş încă nu-s departe, aşa că într-o zi grăbind, le poţi cerceta pe cale bună"[7].

Din exemplele înşirate mai sus reiese că, în preajma anului 1820, ţăranii dependenţi din comitatul Hunedoara obişnuiau să comercializeze produsele gospodăriilor lor, în primul rînd în tîrgurile şi oraşele mai apropiate, inclusiv în centrele miniere şi cu topitorii de metale învecinate. Produsele comercializate mai frecvent erau păsările de curte, ouăle, laptele, produsele lactate şi alte articole alimentare.

Locuitorii din satele de şes ale comitatului vindeau frecvent, în anii cu recolte normale, şi cereale. Mai rar transformau în marfă şi animale mărunte (oi, miei, capre, iezi, porci, purcei) şi chiar animale mari (vaci, boi, cai). Pentru vînzarea şi cumpărarea oilor sau a animalelor mari mergeau şi în oraşele şi tîrgurile din comitatele învecinate, cu ocazia bîlciurilor anuale.

Iobagii din ţinuturile deluroase, cu pămînturi arătoare mai puţin productive, dispuneau de surplus de cereale pentru piaţa numai în anii cu recoltă foarte bună. În anii cu recoltă mijlocie le prisosea cel mult ovăzul. În schimb, în astfel de ţinuturi comercializau frecvent fructele, vinul, rachiul, produsele lactate sau animaliere şi într-o măsură mai mare decît cei de la şeş animalele mari şi mici. Transformarea rachiului în marfă rezultă din următoarea declaraţie făcută de sătenii din Fărcădinul de Jos în septembrie 1820: „... grădini cu curechi şi legume încă avem, mai cu samă grădini cu pruni din care facem vinars şi frumoasă dobîndă căpătăm"[8]. Iar comercializarea vinului din următoarea afirmaţie a iobagilor din Săcămaş, datînd din iunie 1820: „Vin avem, din care bani căpătăm, care ni-s foarte de folos"[9]. Acolo unde în hotarul satelor de deal exista materie primă, ţăranii comercializau vasele de lut, etc. În olărit, şi în comercializarea vaselor din ceramică erau specializaţi, de pildă, iobagii din Silvaşul de Sus şi Silvaşul de Jos. Cei din urmă au redat astfel, în august 1820, foloasele pe care le aveau de pe urma olăritului: „Pe cîmpul nostru fiind pămînt bun de oale, mai toată gazda (în sensul de ţăran iobag n.n) îi olar şi cu asta foarte bine ne ajutorăm"[10].

În părţile muntoase ale comitatului, cu condiţii naturale mai vitrege, ţăranii erau obligaţi să cumpere cea mai mare parte a cerealelor chiar şi în anii cu recoltă foarte bună. Pentru a obţine banii cu care să-şi procure cerealele, iobagii din satele de munte erau siliţi, prin forţa împrejurărilor, să fie deosebit de inventivi. În primul rînd, căutau să comer-

---

6 *Ibidem*, p. 270.

7 *Ibidem*, p. 307.

8 *Ibidem*, p. 245.

9 *Ibidem*, p. 283—284.

10 *Ibidem*, p. 293.

cializeze nu numai produsele oferite de propriile gospodării, ci şi cele obţinute de pe urma ocupaţiilor în care au ajuns să se specializeze. De pildă, cei ce aveau ca indeletnicire de bază creşterea animalelor, căutau să comercializeze atît surplusul acestora, cît şi produsele animaliere; cei specializaţi în confecţionarea diferitelor produse lemnoase necesare construcţiilor sau a vaselor de uz casnic, se străduiau să vîndă astfel de produse; cei ce se ocupau cu „arderea" varului şi a cărbunilor din lemn obţineau bani din vînzarea lor ş.a.m.d.

Creşterea animalelor mari şi mici pentru comercializare şi vînzarea produselor animaliere, constituia o îndeletnicire de bază pentru o bună parte din locuitorii satelor Petrila, Livezeni, Luncani, Măgura, Federi, etc. Importanţa comercializării animalelor şi a produselor animaliere pentru toate satele situate de-a lungul defileului Jiului, se poate deduce din următoarea afirmaţie făcută de reprezentanţii iobagilor din Livezeni, în septembrie 1820: „... mărginenii vin pe toată valea Jiului, ne cumpără cu bani buni untul, lîna, oile, vitele grase; şi altcum, ducîndu-le la tîrg uşor le putem vinde... Din lîna oilor prucot (pănură?) şi multe celea facem, pe care bani căpătăm"[11]. Locuitorii din Petrila (în 1820 încă sat locuit numai de ţărani români), au întărit cele relatate de cei din Livezeni, cu cuvintele: „acela beneficium avem că la ardeleni, untul, brînza, lîna se negustoresc cu preţ (întrucît ei) le cumpără de la noi"[12].

Negustorii oieri din jurul Sibiului apreciau mult animalele şi produsele animaliere ale ţăranilor de pe valea Jiului, din moment ce veneau să le cumpere la domiciliu sau la tîrgurile ce se ţineau în comitatul Hunedoara.

Comercializarea lemnelor sub formă prelucrată sau brută, ca lemne de foc, era practicată nu numai de sătenii din Livezeni, Petrila, Luncani, Măgura, Federi, care se ocupau şi cu creşterea animalelor, ci şi de cei din Sălaşul de Sus, Demsuş, Boholt, Vălişoara etc. Sătenii din Livezeni au subliniat că transportau copaci pe Jiu în jos şi că făceau „scînduri fiind la noi fierăstrău". De asemenea, că unii din ei puteau „face bani" din melci, păstrăvi, afine, smeură, boabe de ienupăr şi din iască, existente în munţii şi pădurile din hotarul comunei lor[13].

Producerea şi valorificarea pe piaţă a cărbunilor de lemn şi a varului a fost menţionată, în declaraţiile din 1820, de către iobagii din Federi, Livezeni, Demsuş, Silvaşul de Sus şi din alte sate ale comitatului Hunedoara. De exemplu, locuitorii din Federi au arătat în această privinţă următoarele: „Bani facem din marhe şi ardem şi var (şi) dintr-ăsta încă facem (bani)"[14]

Cei din Măgura obişnuiau să vîndă chiar şi piatră de construcţie, lucru ce reiese din următoarea afirmaţie, făcută în iulie 1820: „... în hotarul nostru este piatră destulă din care stînjini de épület (construcţie n.n) facem şi cu preţ vindem"[15].

---

[11] *Ibidem*, p. 259—260.

[12] *Ibidem*, p. 273—275.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*, p. 252.

[15] *Ibidem*, p. 266

Aşadar, în funcţie de condiţiile de ordin fizico-geografic, ţăranii dependenţi din comitatul Hunedoara s-au antrenat pe scară mai largă în economia de mărfuri, căutînd să vîndă tot ce le permitea starea materială a gospodăriilor lor. Deosebit de inventivi şi de receptivi s-au dovedit sătenii din zona muntoasă a judeţului. Din declaraţiile făcute de reprezentanţii iobagilor din Fărcădinul de Jos, Măgura, Pui, Livezeni, etc., se poate deduce că o parte din ei, mai întreprinzători, nu s-au mulţumit doar cu transformarea produselor gospodăriilor proprii în mărfuri, ci s-au antrenat ei înşişi în comerţ. Unii din ei au ajuns să cumpere din regiunile de şes, unde erau mai ieftine, alimente, băuturi alcoolice şi articole de îmbrăcăminte, pe care le revindeau apoi cu cîştig în localităţile din zona muntoasă a comitatului. Pe de altă parte, achiziţionau din regiunile muntoase sau de graniţă, vite, oi, porci, lînă, brînză, scînduri şi alte articole confecţionate din lemn, valorificîndu-le cu preţuri avantajoase la şes.

O parte din locuitorii satelor de munte, antrenaţi în comerţul mărunt, făceau negoţ cu cele mai variate mărfuri, care le puteau asigura cîştiguri băneşti. Astfel, alături de produsele alimentare, de îmbrăcăminte, lemnoase, etc., n-au pregetat să vîndă şi să cumpere fier, sare, sticlă, teracotă, porţelan, potasă, scumpie, ulei comestibil şi multe altele. Unele din aceste mărfuri se găseau în comitatul Hunedoara. Altele trebuiau aduse din celelalte părţi ale Transilvaniei sau chiar din Ţara Românească, Moldova, ori Ungaria. Fierul, care se putea procura de la cuptoarele din comitat la preţuri convenabile, constituia obiect de negoţ pentru sătenii din Livezeni, Măgura, Sălaşul de Sus, Sîntandrei, Vălişoara şi pentru alţii. Cei din Sălaşul de Sus, făceau comerţ nu numai cu fier, băuturi şi produse alimentare, ci şi cu scumpie pe care o cumpărau de la negustorii din Ţara Românească. Dovadă următoarea afirmaţie făcută de ei în august 1820: „Facem bani în negustorie cu peşte, cu fier, cu slănină, cu scumpie şi cu beuturi“[16].

Declaraţiile iobagilor din Demsuş, Sîntămăria de Piatră şi Sîntandrei permit să se tragă concluzia ca ei aveau obiceiul să negustorească porţelanul şi teracota, pe care le puteau procura de la manufactura baronului Nalátzi Jozsef din Batiz. Iar din cele spuse de sătenii din Silvaşul de Jos şi Silvaşul de Sus rezultă că aceştia se ocupau cu comercializarea uleiului comestibil şi industrial. Astfel, cei din Silvaşul de Jos precizau în august 1820: „fiind (în sat) multe teascuri, cumpărăm sămînţă de in şi dintr-aia facem ulei, (pe) care cu preţ bun îl vindem“[17]. La rîndul lor, cei din Silvaşul de Sus, afirmau în septembrie 1820: „Bani căpătăm iarna pe uloi, care îl facem din nuci, din sămînţă de in şi de cucurbete“[18].

Din relatările iobagilor din cele două Silvaşuri apare clar că ei nu se rezumau la fabricarea şi comercializarea uleiului din producţie proprie, ci cumpărau seminţe de in, de cucurbete (dovleac) şi nuci din alte părţi, produsul obţinut pe această cale revinzîndu-l cu cîştig.

Ţăranii dependenţi din cele două Silvaşuri au ajuns să mijlocească între diferite regiuni comerţul cu ulei, la fel cum făceau cei din Sălaşul

[16] *Ibidem*, p. 280—281.
[17] *Ibidem*, p. 293.
[18] *Ibidem*, p. 295—297.

de Sus, Livezeni cu fierul și cu scumpia, cei din Federi, Fărcădinul de Sus etc. cu băuturi și produse alimentare ș.a.m.d. Din punct de vedere al antrenării gospodăriilor iobăgești in economia de marfă-bani, cea mai mare importanță prezintă tipul de țăran, care nu se mai mulțumește cu desfacerea propriilor produse, ci cumpără mărfuri mai ieftine dintr-un loc și le vinde mai scump în altă parte.

Antrenarea pe scară mai largă în economia de mărfuri a țăranilor dependenți din satele aflate în zone de munte — în comparație cu cei din localitățile de șes — se explică prin faptul că asupra lor nu apăsau zilele de slujbă sau robotă săptămînală. În satele de munte lipsind, în general, pămîntul arabil alodial, stăpînii feudali percepeau fie numai renta în bani, fie renta combinată în bani, în muncă și în natură. Chiar atunci cînd alături de renta în bani pretindeau zile de robotă, ele nu depășeau trei-patru săptămîni pe an, fiind prestate, deobiceiu, deodată și continuu pe pămînturile alodiale din satele de șes sau de dealuri. În restul anului iobagii din satele de munte erau liberi să se îndeletnicească cu ce vroiau. Cu atît mai mult erau liberi în tot decursul unui an sătenii ce-și răscumpărau integral, cu taxe bănești, obligațiile iobăgești în muncă și în natură. Avînd la dispoziție timpul liber dintr-un an întreg, cei mai întreprinzători dintre iobagi s-au putut antrena relativ ușor în comerțul mărunt, mai ales că de pe urma lui trebuiau să-și procure banii necesari atît pentru a asigura traiul familiilor lor, cît și pentru a răscumpăra obligațiile feudale și a achita impozitele față de statul habsburgic.

Exemplele de mai sus demonstrează că între 1800—1820, accentuarea antrenării gospodăriilor iobăgești din comitatul Hunedoara în circuitul economic marfă-bani a înregistrat progrese, atît sub aspectul cantitativ, cît și cel calitativ. Desigur această antrenare nu trebuie înțeleasă ca exercitîndu-se zilnic și în proporții de masă, pe scara întregului comitat. Ea a cuprins în mod diferit o categorie de țărani dependenți sau alta, o localitate sau alta, în funcție de o serie de factori economici, sociali și fizico-geografici.

Factorii fizico-geografici au stimulat antrenarea gospodăriilor iobăgești în economia de mărfuri, în sensul că au prilejuit o relativă specializare a acestora. Relativa specializare le-a determinat pe cele situate la șes să ducă pe piață, cu precădere, cereale; pe cele din regiunile deluroase să vîndă mai ales fructe, rachiu și vin; iar pe cele din zone de munte să comercializeze îndeosebi animale și produse animaliere, lemne și produse lemnoase, mai rar cărbuni, var, piatră etc.

Condițiile social-economice au influențat angajarea gospodăriilor iobăgești în circuitul marfă-bani, în sensul că cele ce aveau o situație materială mai bună și prestații feudale mai ușoare, au putut să vîndă o cantitate mai mare de mărfuri pe piață, în comparație cu cele asupra cărora apăsau sărăcia cronică și obligații feudale împovărătoare. Sătenii lipsiți complet sau aproape complet de mijloace de producție, obligați doar la cîteva zile sau săptămîni de robotă pe an, puteau să-și vîndă ca marfă cel mult forța de muncă.

În operele sale dedicate studiului pătrunderii capitalismului în agricultura Rusiei țariste, Lenin a subliniat, că în procesul dezvoltării producției de mărfuri, prezintă importantă acel moment în care această producție ajunge să depășească stadiul răzleț, întîmplător, și să se extindă

asupra celor mai variate produse, inclusiv asupra forței de muncă. Vînzarea forței de muncă este atestată documentar în satele comitatului Hunedoara, atît de urbariile moșiilor particulare efectuate în primii ani ai secolului al XIX-lea, cît și de conscripția oficială din 1819—1820. În special conscripția czirákyană arată că ea se practica în zonele de șes și deal, pur agricole, dar mai ales în jurul orașelor și a centrelor miniere.

În satele de șes își vindeau forța de muncă, în schimbul unei retribuții în bani sau în natură, cu predilecție iobagii pauperizați și jelerii lipsiți de pămînt și de animale de tracțiune. Numai ei dispuneau de timpul liber necesar angajării permanente sau sezoniere, întrucît asupra lor nu grevau zile de robotă săptămînală. În schimb, în satele de munte, unde predomina renta în bani, își vindeau forța de muncă, atît cei cu animale, cît și cei fără ele, fie întreprinderilor miniere și topitoriilor, fie celor forestiere sau celor de stat ce asigurau regia și transportul sării.

Dintre diferitele ramuri ale agriculturii, aceea care a favorizat vinderea forței de muncă și deci răspîndirea muncii salariate a fost viticultura. Întreținerea viței de vie cerea, alături de munca forțată iobăgească, și o anumită specializare, o anumită experiență, în efectuarea operațiunilor mai gingașe. De aceea, a impus proprietarilor de vii angajarea încă din secolele anterioare și pe scară tot mai largă a unor lucrători permanenți și sezonieri. Întrucît vestita regiune viticolă de pe valea Mureșului mijlociu cuprindea și o parte din comitatul Hunedoara, aproape că nu a fost sat în care reprezentanții iobagilor să nu declare, în 1820, că lucrau sau că aveau posibilitatea să muncească pe bani la vii. Astfel de declarații au făcut reprezentanții sătenilor din Boholt, Demsuș, Fărcădinul de Jos și de Sus, Luncani, Măgura, Săcămaș, Silvașul de Jos și de Sus, Sîntămăria de Piatră, Sîntandrei, Șoimușul de Mureș, Vîlcelele Rele etc. Depildă, cei din Boholt au recunoscut, în iunie 1820, că aveau dealuri cu vii „nu departe, la Deva, unde ca lucrători, bani putem căpăta"[19]. Cei din Demsuș și din cele două Fărcădinuri au precizat că în viile din Silvașuri, Fustea și Hațeg, aceia dintre ei, care dispuneau de timp, puteau merge la lucru pe bani[20]. Sătenii din Luncani și din Măgura amintesc posibilitatea de a se angaja ca lucrători sezonieri la celebrele vii din Măceu, Plop, Ocolișul Mare, Bobîlna, Uroi, Rapolt, Mateșu, Simeria și Jeledinți. Cei din Măgura au fost printre puținii care au subliniat că se angajau ca salariați sezonieri nu numai la vii ci și în agricultura propriu-zisă, îndeosebi în scaunul Orăștiei. Iată ce-au declarat ei în iulie 1820: „În vecinătatea Orăștiei, în scaun, cu palmele (mai) ales la secere și la coasă, putem cîștiga bani, și isprăvindu-se secerea la munte încă putem mere pe plată bună a cosi și fără de asta pe plată cu ziua putem lucra la posesorii din Jeledinți"[21]. Iobagii din Săcămaș menționau posibilitatea de

[19] *Ibidem*, p. 230.
[20] *Ibidem*, p. 242, 245 și 249.
[21] *Ibidem*, p. 262—263 și 266—267.

a procura bani, lucrînd la viile din Bretea şi Gurasada, iar cei din Sîntandrei la viile de la Deva, Şoimuşul de Mureş, Chimindia şi Pestiş[22]. Ş.a.m.d.

Posibilităţi mult mai largi de a-şi vinde forţa de muncă ofereau ţăranilor dependenţi, topitoriile sau „furnalele imperiale" şi exploatările miniere. Atît unele, cît şi celelalte executau lucrările de suprafaţă, îndeosebi cu forţa de muncă a iobagilor şi a vitelor acestora, pe care-i angajau, prin contracte colective. Aceste contracte prevedeau ca unii din iobagii angajaţi să asigure exploatările miniere şi topitoriile cu lemnul necesar, care trebuia tăiat din munţi şi transportat pe rîuri cu plutele pînă la locul indicat. Alţii să aprovizioneze topitoriile şi minele cu fier, pe care trebuiau să-l transporte de la Hunedoara. Un număr însemnat de iobagi, şi anume cei cu animale de tracţiune şi atelaje, aveau îndatorirea să care minereul de fier sau cel aurifer de la mine pînă la topitorii.

Iobagii din Demsuş şi Fărcădinul de Jos, de exemplu, au arătat, în 1820, că obişnuiau să se angajeze „pe bani", la transportul minereului de fier ce se extrăgea din minele de la Hăţăgel, care aparţineau — ca şi manufactura de teracotă de la Batiz — baronului Nalátzi Jozsef. Cei din Fărcădin făceau cărăuşii şi de la „Bănia lui Crai" şi de la Topliţa, situată în apropiere de Hunedoara, care aparţineau fiscului[23].

Deosebit de expliciţi au fost în relatările lor iobagii din Măgura, care în iulie 1820, subliniau: „Din băile Hinidioarei bădic (vaslepény) putem cărăuşi la Cugir şi la Sibişel (Sebeshely)" . . . „Poiată (depozit n.n.) de sare este la Şoimuş de 4 ceasuri (depărtare), de unde se poate cărăuşi sare către Criş"[24].

La fel au relatat în august 1820 şi ţăranii dependenţi din Nojag că aveau posibilitatea de „a cîştiga bani" fie cu palma, fie cu cărăuşia „la băişagu" Săcărîmbului[25]. Cei din Silvaşul de Jos au mărturisit, că se puteau angaja ca salariaţi la minele de fier Topliţa, Baia Crăiască, Franţ şi Steier[26]. Tot în 1820, iobagii din Vălişoara referindu-se la exploatările aurifere arătau: „Mod de a cîştiga bani aici la noi e asta: fiind aproape băile (în sensul de mine n.n.) din Ruda, ducem de aci slic (minereu n.n.) la steampurile din Crîşcior, pentru care ne plătesc bine; am putea duce şi din Băiţa, dar ne-am obişnuit să ducem din băile de la Ruda"[27].

Aşadar, vînzarea forţei de muncă drept marfă este atestată documentar, în primele două decenii ale veacului al XIX-lea şi pe teritoriul comitatului Hunedoara. Conscripţia czirákyană oferă date care probează, că ea a cunoscut o dezvoltare apreciabilă pentru această perioadă, ca şi producţia de mărfuri propriu-zisă. Transformarea forţei de muncă în marfă n-a cunoscut însă aceeaşi dezvoltare şi profunzime pe întreg teritoriul comitatului. Cea mai mare extensiune a luat în jurul centrelor

---

22 *Ibidem*, p. 283—284 şi 289—290.

23 *Ibidem*, p. 242.

24 *Ibidem*, p. 266—267.

25 *Ibidem*, p. 270.

26 *Ibidem*, p. 293.

27 *Ibidem*, p. 308.

miniere, şi al celor viticole. În viticultură şi agricultura propriu-zisă predomina munca salariată sezonieră, în timp ce în industria extractivă şi la topitorii vînzarea forţei de muncă a îmbrăcat un caracter permanent sau aproape permanent. Trebuie subliniat că iobagii îndeplinind numai lucrările de suprafaţă şi pe bază de contracte colective impuse în mod forţat, salariul pe care-l primeau era cu mult sub nivelul celui de pe piaţa liberă a muncii. Prin urmare, cu toate că în preajma anului 1820 munca salariată a făcut progrese incontestabile, pe măsură ce s-au dezvoltat întreprinderile miniere de stat şi particulare, ea rămîne totuşi îmbrăcată într-un înveliş feudal, întrucît se îmbină cu munca forţată iobăgească. De aici se poate trage concluzia, că progresele economiei de marfă-bani nu trebuiesc nici exagerate, dar nici diminuate.

Dacă gospodăriile iobăgeşti nu s-au antrenat pe scară şi mai largă în economia de marfă-bani, acest lucru s-a datorat în primul rînd relaţiilor de exploatare feudală. Relaţiile feudale continuînd să fie predominante, gospodăriile iobăgeşti au fost frînate în tendinţa lor de a produce cît mai mult pentru piaţă, întrucît aveau numeroase obligaţii în muncă, în natură şi în bani faţă de proprietari. Într-adevăr, cele 2—3 zile de robotă săptămînală ce se pretindeau peste tot în satele de şes şi dealuri, care în perioadele de vîrf ale muncilor agricole puteau să se extindă asupra tuturor zilelor săptămînii, sustrăgeau principala forţă de muncă umană, împreună cu cea a vitelor, din majoritatea gospodăriilor iobăgeşti. Iobagii neputînd să se dedice cultivării loturilor proprii, în perioadele cele mai propice, recolta de pe ele era de multe ori compromisă sau în tot cazul diminuată faţă de posibilităţile reale. Recolta diminuată aducea după sine o reducere a surplusului de cereale, pe care gospodăriile iobăgeşti le-ar fi putut arunca pe piaţă ca marfă.

Obligaţiile în natură sau dijmele, reduceau de asemenea din surplusul de produse agricole iobăgeşti ce s-ar fi putut transforma în marfă.

O frînă serioasă în calea unui progres mai consistent în procesul de atragere a gospodăriilor iobăgeşti în circuitul economic marfă-bani, l-au constituit drepturile regaliene sau monopolurile senioriale. Faptul că numai nobilii aveau dreptul de a ţine mori, măcelării, prăvălii şi 3/4 din an cîrciumi, a continuat să fie o piedecă directă în calea tendinţelor iobagilor de a-şi construi — cu banii obţinuţi de pe urma comerţului — mori, prese de ulei ori de struguri, joagăre, steampuri sau ar fi dorit să-şi deschidă prăvălii, măcelării, cîrciumi, în vederea sporirii posibilităţilor de cîştig.

Insuficienta atragere a gospodăriilor iobăgeşti în economia de mărfuri se explică, prin însuşi specificul agriculturii, care constituia ocupaţia de bază a celor mai mulţi ţărani dependenţi. Sublinierea lui Lenin, potrivit căreia producţia agricolă — spre deosebire de cea meşteşugărească — era orientată numai parţial spre schimb, rămîne valabilă şi pentru gospodăriile iobăgeşti din comitatul Hunedoara. În cazul gospodăriilor iobăgeşti, producţia pentru consum se confundă foarte uşor cu cea destinată schimbului. Partea destinată schimbului varia în funcţie de factorii social-economici şi fizico-geografici şi îndeosebi de gradul de atragere al gospodăriilor iobăgeşti în economia de marfă-bani.

Progresele economiei de marfă-bani trebuiesc analizate într-o perspectivă justă, întrucît ele permit să se vadă drumul parcurs şi mai ales cel ce urma să mai fie străbătut de gospodăria iobăgească în tendinţa ei de transformare pe calea capitalistă, de eliberare de sarcini feudale. Ca şi în cazul gospodăriilor nobiliare, progresele relative înregistrate de gospodăriile iobăgeşti în economia de mărfuri, nu vor rămîne fără urmări pe plan social, ele contribuind direct la adîncirea inegalităţii de avere între ţăranii dependenţi. Referindu-se la această problemă, Lenin a arătat: „Pătrunderea producţiei de mărfuri face ca bogăţia fiecărei gospodării să depindă de piaţă, creind astfel, prin fluctuaţiile pieţii, o stare de inegalitate şi accentuînd aceasta inegalitate, concentrînd în mîinile unuia bani disponibili, iar pe alţii ruinîndu-i"[28].

Accentuarea inegalităţii de avere în rîndurile ţărănimii din comitatul Hunedoara, între 1800—1820, este demonstrată, atît de conscripţiile moşiilor particulare, cît şi de cea czyrákyană. Tabelele existente la sfîrşitul conscripţiei czyrákyene, pentru fiecare localitate, arată că unii iobagi aveau suprafeţe de pămînt arabil şi fînaţe mai mari iar alţii mai mici. Cele particulare dovedesc că unele gospodării iobăgeşti dispuneau de 6—8 boi, 5—10 vaci, 5—10 junci şi juninci, 10—20 porci, 50—60 oi — şi acestea erau de regulă cele cu pămînt mai mult —. În schimb, altele fără pămînt ori cu pămînt puţin, nu dispuneau de nici un fel de animale sau aveau cîteva capre şi în cel mai bun caz o vacă. Evident, cei din prima categorie erau ţăranii care puteau transforma o parte mai mult sau mai puţin însemnată din produsele gospodăriilor proprii în mărfuri. Cei din a doua categorie îşi vindeau doar forţa de muncă pe piaţă.

Accentuarea inegalităţii de avere dintre diferitele categorii de ţărani va duce la adîncirea contradicţiilor între cei cu o stare materială mai bună şi cei pauperi, mai ales că cei îmbogăţiţi vor căuta să-i exploateze şi ei pe cei sărăciţi, împrumutîndu-le bani pe camătă şi pretinzîndu-le în schimb fie dobîndă în muncă sub forma clăcii, fie zalogirea unor parcele din loturile lor pînă la achitarea datoriei.

Cu toate acestea, pînă la revoluţia din 1848, contradicţiile dintre diferitele categorii de ţărani au fost împinse pe planul al doilea, de cea principală dintre nobilime şi ţărănime.

L'ENTRAINEMENT DES FERMES DES SERFS DU COMTÉ DE HUNEDOARA DANS LE COMMERCE, AU COMMENCEMENT DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Les relations faites par les serfs des villages du comté de Hunedoara, lorsqu'on faisait la conscription czirákyènne de 1819—1820, montre une augmentation de la participation de leurs fermes dans la commerce, pendant les premières décennies du

[28] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. I., Editura politică, Bucureşti, 1960, p. 485.

XIXe siècle. Elle a été plus évidente dans les localités alignées le long des voies de communication les plus importantes: celles de la vallée de Mureş, de la dépression de Haţeg et particulièrement celles qu'on trouve dans le voisinage des centres miniers et de la frontière valaque. Les serfs habitant dans la proximité de la frontière valaque et des centres miniers, n'étant plus contents de la transformation de leurs produits agricoles et de leure force de travail en marchandise, ont commencé eux mêmes, a faire du commerce. Ces serfs sont parvenus à aquérir dans les régions de montagne ou de frontière, du bétail, des moutons, des cauchons, de la laine, des peaux, du fromage, des planches et des autres produits en bois, en les valorifiant avantageusement dans la plaine. Ce qu'ils achetaient dans les régions de plaine, (des aliments, des boissons alcooliques, des habits), ils vendaient rentablement dans les centres miniers des régions montagneuses du comté.

La participation ascendente des fermes des serfs au commerce eut comme suite l'accentuation des différences de fortune entre ces fermes-ci. Cependant les tendances de libération des obligations feodales se sont accentuées et la ferme du serf s'acheminait vers sa transformation en ferme de type capitaliste.

ÎNCEPUTURILE COCSIFICĂRII CĂRBUNELUI ÎN VALEA JIULUI

Clement Negruț — Ion Poporogu

Unul din minunatele plaiuri hunedorene, cunoscut prin bogățiile și frumusețile naturale, este Valea Jiului. Aici grăiește fiecare vîrf de deal, fiecare vale, fiecare apă, ca să ne vestească nouă, astăzi, cît de vechi este mineritul pe aceste străvechi meleaguri românești — Valea Jiului. Aici natura, cu frumusețile ei, acoperă imensile bogății ascunse în măruntaiele pămîntului — cărbunii.

Calitatea superioară a cărbunelui din Valea Jiului, cunoscută datorită analizelor efectuate, a comportat discuții pentru cocsificarea sa, îndeosebi la sfîrșitul secolului trecut. Hoffman Rafael a vorbit despre posibilitatea cocsificării, iar „Societatea anonimă de mine și furnale din Brașov", deși a efectuat cercetări, n-a reușit[1]. Totuși, în vederea folosirii cît mai intense a cărbunelui — în special la furnale — se înființează în 1857 la Uricani o fabrică de cocs. La Lupeni se ridică în aceeași vreme cea dintîi fabrică din Europa pentru cocsificarea cărbunelui[2]. După 1870 cărbunele din partea vestică a Văii Jiului, se încerca a fi cocsificat, prin sistemul bocșelor, dar cocsul obținut nu avea o calitate mulțumitoare[3]. Pînă la obținerea adevăratului cocs, erau necesare multe căutări.

Intensificîndu-se cercetările, s-a ajuns la concluzia că, obținerea cocsului din cărbune, dă rezultate mai bune, dacă în procesul tehnologic se folosește cărbune umezit. Ca urmare a rezultatelor obținute, în 1899, „Societatea Uricani — Valea Jiului", împreună cu „Oberschlesiche Kokswerke", care funcționa cu capital german, au înființat „Societatea anonimă pentru fabricarea cocsului din Uricani — Valea Jiului", interesată fiind și „Societatea de mine și topitorii din Călan[4]. Societatea a început să construiască cele necesare, pe malul stîng al Jiului de vest, construcție

---

[1] *Bányászati és kohászati lapok* (File de minerit și topitorii), 1904, I, p. 469 (în continuare B.K.L.); *Österreichische Zeitschrift zur Berg- und Hütenwesen* (Revista de minerit și topitorii), 1904, nr. 11, p. 133 (în continuare Ö.Z.B.H.).

[2] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Edit. Academiei R.S.R., Buc., 1961, p. 148.

[3] B.K.L., 1904, I, p. 469.

[4] *Arhivele Centralei cărbunelui Petroșani*, fond 11, dosar 2/1900, fila 2—3 (în continuare A.C.C.P.), M. Tóth-Gáspár, *Condițiile de muncă și de viață ale minerilor din Valea Jiului și luptele greviste pînă la sfîrșitul sec. XIX*, în Acta Musei Napocensis, I, Cluj, 1964, p. 268; *B.K.L.*, 1904, I, p. 473; Krizko Bohus, *Az Urikány-Zsilvölgyi részvénytársaság Köszénbánya. Lupény Bányatelepének rövid ismertetése*, 1903, p. 54—57 („Societatea minelor de cărbuni Uricani — Valea Jiului. O scurtă cunoaștere a sectorului minier Lupeni); Ö.Z.B.H., *loc. cit.*, p. 135.

de mică dimensiune şi aproape de minele acaparate. Faptul că i s-a acordat o deosebită atenţie, o dovedeşte şi ritmul lucrărilor, care s-au terminat în septembrie 1900 cînd cocseria a intrat în funcţiune. Cocseria era la o distanţă de 80 km faţă de furnalele din Călan şi era aprovizionată cu materie primă, de cele trei mine ale societăţii, în special de mina „Stefan", care se afla la o distanţă de numai 200 m, transportul făcîndu-se cu ajutorul a trei locomotive electrice cu troleu[5]. Cărbunele transportat era depozitat în silozul construit de „Societatea Danubius-Schönichen-Hartmann" specializată, îndeosebi, în construcţii de vapoare şi maşini[6]. După punerea în funcţiune, în planul de dezvoltare a cocseriei se prevedea şi instalarea unei benzi transportoare. Mina nord, care contribuia la alimentarea cocseriei cu materia primă, reuşea cu mari eforturi, simţite de cei ce lucrau, să sorteze cu ajutorul instalaţiilor silozului în 10 ore 600 t cărbune, iar mina sud, datorită utilajului învechit, tot în 10 ore doar 300 t[7].

Cazanele centralei termice erau alimentate cu cărbune sau cu gazele emanate de cuptorul cocseriei. Pe lîngă instalaţiile propriu-zise ale cocseriei, firma cehoslovacă „Breitfeld-Danek et Comp. Maschinen Fabriks-Akt.-Gesellschaft" a instalat o spălătorie, care în 10 ore spăla 200 t. Pentru separarea cărbunelui de praf, exista o instalaţie care făcea sortarea de la 8—18 mm. Aceste instalaţii, la care se adaugă priceperea şi munca omului, sortau trei categorii de cărbune: cărbune cocsificabil 6% cenuşă, cărbune recuperabil 20% cenuşă şi nămol de cărbune 65% cenuşă[8]. Instalaţia de spălat cărbune era pusă în mişcare de două motoare electrice de curent alternativ, unul de 55 CP iar altul de 65 CP. Cărbunele ales pentru cocsificare, după ce era sortat de la 8—18 mm, era transportat pe o sită de uscare, unde era spălat cu apă sub presiune. Apoi era ridicat într-un turn de rezervă, de unde era introdus în dezintegrator, care măcina cărbunele de la 0—4 mm şi însfîrşit depozitat în trei recipienţi mobili de cîte 200 t fiecare. De aici, cărbunele pregătit, era introdus în camerele cuptorului de cocs[9].

Planul cuptorului pentru cocsificarea cărbunelui, a fost întocmit de firma „Oberschlesische Kokswerke und chemische Fabriken Act. — Gesellschaft" şi prevedea construirea unui cuptor alcătuit din 30 de camere, precum şi un coş de 50 m înălţime. Coşul putea satisface cerinţele a două cuptoare[10]. Din cercetările făcute, se pare că planul propus n-a fost executat integral, lipseşte o cameră pentru cocsificarea cărbunelui şi numai astfel s-a putut pune de acord capacitatea spălătoriei cu a cuptorului. Cuptorul realizat n-a avut o durată prea lungă, el s-a prăbuşit la 20 septembrie 1906. Începînd cu această dată, fabricarea cocsului la Lupeni a încetat pentru o perioadă[11].

---

5 *Krizko Bohus, op. cit.*, p. 54; *B.K.L.*, 1904, I, p. 473.

6 *B.K.L.*, 1904, I, p. 473; *Ö.Z.B.H.*, p. 136.

7 *Ibidem, B.K.L.*, 1904, I, p. 474.

8 *Krizko Bohus, op. cit.*, p. 55; *B.K.L.*, 1904, I, p. 476; *Ö.Z.B.H.*, p. 136.

9 *Krizko Bohus, op. cit.*, p. 55; *Ö.Z.B.H.*, p. 136.

10 *B.K.L.*, 1904, p. 472; *Krizko Bohus, op. cit.*, p. 56; *Ö.Z.B.H.*, 1904, nr. 12, p. 150.

11 *A.C.C.P.*, fond „S.A.R. Lupeni", cocseria, dosar 9/1943, fila 1.

Apa necesară spălătoriei şi cocseriei era adusă din Jiu cu ajutorul a două pompe acţionate cu aburi: una tip Warthington iar alta Weisse-Monski, care aveau un debit de 3000 l/minut[12].

Cuptorul cocseriei avea o lungime de 10,25 m, lat de 540—560 mm şi înălţimea de 1880 mm. Din documentele timpului, pînă în anul 1903, rezultă că, o cameră a cuptorului avea o capacitate de 7.000 kg, iar prin efectuarea arderii fără oxigen se obţinea: 58,39% cocs bucăţi, 7,07% cocs cubic, 2,25% cocs nuci, 3,18% cocs măcinat şi praf. Durata arderii era de 42—44 h[13]. După terminarea procesului tehnologic, cocsul era scos din cuptor cu ajutorul unei maşini electrice, care era pusă în funcţiune de un motor electric de 40 CP, procurat de la firma „Elbertshangen und Glassner"[14].

După cum atestă mărturiile timpului, se pare că nici în septembrie 1902 cocseria nu dispunea de toate utilajele necesare pentru obţinerea unui cocs superior. Tocmai din această cauză cocsul obţinut, după analizele efectuate, avea o calitate argintie, era foarte moale, iar în timpul manipulării se fărîmiţa. Făcînd o comparaţie între cocsul obţinut la Lupeni şi cel din Silezia, unde se utilizau instalaţii superioare, se observă că el este inferior în ceea ce priveşte procentul de apă, cenuşă şi alte impurităţi. În timp ce cocsul obţinut în Silezia avea un procent de apă de 6,73%, cel din Lupeni 14,50%; ca cenuşă cel din Silezia 9,90% iar cel din Lupeni 12,50%. Deci, rezultatele obţinute n-au dus la aşteptările scontate, iar cocsul de Lupeni fiind ocolit. Un astfel de cocs nu putea avea utilizare la furnalele înalte, deoarece minereul de fier fărîmiţa cocsul, care din această cauză ardea în mod inegal[15].

Totuşi, calitatea cărbunelui din Lupeni, precum şi cîştigurile ce se puteau obţine prin fabricarea cocsului, dar şi investiţiile făcute pînă atunci, care se vedeau irosite, au obligat „Societatea anonimă pentru fabricarea cocsului din Uricani — Valea Jiului" ca să procure alte utilaje necesare obţinerii unui cocs superior, sau cel puţin la nivelul celui din Silezia. După multe căutări, maşinile au fost procurate în anul 1903, şi după cît se pare, au dat satisfacţie. Cocsul obţinut, amestecat cu cel de Silezia, alimenta furnalul din Călan care funcţiona normal, iar fonta obţinută era de calitate bună[16].

Noile condiţii create la Lupeni au dus la dezvoltarea mineritului de cărbuni, fapt dovedit şi de evoluţia producţiei[17], care poate marca şi stadiul revoluţiei industriale care se desfăşura ca o necesitate obiectivă, cu paşi relativi repezi. Cărbunele de la Lupeni ca şi cel din întreaga Valea Jiului, era mult căutat datorită calităţii sale: era cocsificabil, se putea folosi la fabricarea brichetelor de cărbuni, conţinutul de carbon atingea

---

12 *Krizko Bohus, op. cit.*, p. 57; *Ö.Z.B.H.*, p. 150; *B.K.L.*, 1904, I, p. 477.

13 *B.K.L.*, 1904, I, p. 477.

14 *Ibidem*, p. 478.

15 *Krizko Bohus, op. cit.*, p. 56; *Ö.Z.B.H.*, p. 151; *B.K.L.*, 1904, I, p. 478.

16 *B.K.L.*, 1904, I, p. 483; *Ö.Z.B.H.*, p. 152—153.

17 *Petroşani. Societatea anonimă română.* Monografie, 1925, p. 142; *B.K.L.*, 1904, I, p. 84.

68,89%, iar puterea calorică, potrivit analizelor de la sfîrşitul secolului trecut, ajungea la 6568 calorii[18].

Dar, „un viitor mai frumos se va revărsa asupra mineritului din Valea Jiului, care prin izvoarele sale de cărbune, inepuizabile, este capabil să satisfacă cerinţa de secole, dacă linia ferată prin Surduc, de la Petroşani pînă la Tg. Jiu, cea mai apropiată ţară românească, într-o lungime de 70 km, va fi construită . . . "[19].

LE COMMENCEMENT DE LA COKÉFACTION DU CHARBON DANS LA VALLÉE DU JIU

RÉSUMÉ

En se fondant sur des recherches documentaires de spécialité approfondies, l'auteur expose les efforts faits dans la vallée du Jiu au début du XXe siècle en vue de la production de charbon de qualité supérieure.

---

18 *B.K.L.*, 1903, II, p. 138.
19 *B.K.L.*, 1900, II, p. 27.

DEVA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Ion Pătru Albu — Nicolae Wardegger — Vasile Găinaru

Aşezat pe malul stîng al Mureşului şi la poalele unor dealuri acoperite de păduri şi vii, oraşul Deva a cuprins în hotarele sale de-a lungul istoriei principalele instituţii, avînd rolul de capitală a judeţului Hunedoara.

Sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea găseşte oraşul Deva cuprins în procesul general al transformărilor petrecute pe plan economic social şi politic.

Statisticele vremii reliefează în mod pregnant aceste schimbări atît în ce priveşte creşterea suprafeţei oraşului cît şi a populaţiei sale. Tabelul de mai jos redă întinderea suprafeţei oraşului Deva exprimată în iugăre, în raport cu alte centre din judeţul Hunedoara şi cu principalele oraşe transilvănene[1].

ORAŞUL	1869	1880	1890	1900	1908
Deva	6.456	6.456	6.377	6.656	6.774
Haţeg	4.205	4.205	4.413	4.413	4.413
Orăştie	7.233	7.233	7.203	7.189	7.187
Hunedoara	4.205	4.205	4.269	4.269	4.269
Arad	20.437	20.437	19.522	19.530	19.530
Timişoara	5.958	5.958	6.358	6.358	6.336
Braşov	34.005	34.005	34.299	34.229	34.102
Tg. Mureş	5.709	5.709	5.653	5.951	5.951
Alba Iulia	2.626	5.625	5.668	5.668	5.885
Cluj	25.240	25.239	22.569	28.159	28.219

[1] Thirring Gusztáv, *A magyar városok statisztikai évkönyve*, p. 3.

Din datele de mai sus reiese că Deva s-a mărit la începutul secolului al XX-lea, lăsînd în urma sa orașul Orăștie în ce privește creșterea suprafeței. Raportat la întreaga Transilvanie, orașul Deva se numără printre orașele a căror suprafață crește, iar ca ritm de dezvoltare se afla pe locul al doilea, fiind întrecut doar de Alba Iulia. Această creștere a suprafeței s-a datorat faptului că în anul 1903 orașului Deva îi este atașat satul Sîntuhalm cu cele 118 iugăre ale sale[2].

Recensămîntul populației de la începutul secolului al XX-lea consemnează că dezvoltarea Devei este strîns legată de creșterea populației. Dăm mai jos tabelele din care reiese proporția creșterii populației Devei în raport cu celelalte centre din județ și din Transilvania[3].

ORAȘUL	1787	1857	1869	1880	1890	1900	1910
Deva	2.790	2.706	3.277	3.935	4.657	6.867	8.654
Hațeg	415	1.567	1.806	1.868	1.852	2.361	3.124
Orăștie	3.190	5.469	5.661	5.451	5.650	6.238	7.672
Hunedoara	1.861	2.171	2.597	2.303	3.037	4.412	4.520
Arad	8.155	15.242	26.959	32.725	35.556	42.052	53.903
Timișoara	9.242	14.652	22.507	32.223	33.694	39.884	49.624
Brașov	17.671	22.476	26.826	27.766	29.584	30.739	34.551
Tg. Mureș	5.196	6.000	11.217	13.081	13.192	14.575	17.715
Alba Iulia	4.777	5.000	6.034	7.995	7.338	8.167	9.669
Cluj	12.603	14.000	20.615	26.638	30.363	35.855	46.670

Cu toate că populația Devei crește în ritm mai lent față de cea a marilor orașe transilvănene, orașul de la poalele cetății s-a încadrat în mod organic în procesul dezvoltării și modernizării, caracteristic perioadei de început a secolului al XX-lea. Industria Transilvaniei cunoaște o dezvoltare intensă în primii ani ai secolului al XX-lea, pe lîngă vechile centre făcîndu-și apariția noi puncte importante.

Dacă Deva nu poseda obiective ale industriei grele, avea în schimb o puternică ramură a industriei casnice. „Intreprinderea pentru promovarea industriei casnice“ înființată în 1910 avea 840 de lucrători toți

[2] *Ibidem*, p. 14.
[3] *Ibidem*, p. 52—54.

făcînd parte din populaţia locală de origine română. Întreprinderea produce mai ales dantelă „Irish“ a cărei cerinţă era aşa de mare încît piaţa New Yorkului era locul cel mai frecvent de desfacere şi în scurt timp produsele de dantelărie din Deva se puteau găsi la Viena, Zürich, Paris, Londra şi Berlin[4].

Un rol de seamă în dezvoltarea economică a oraşului Deva l-a avut Corporaţia Industrială, înfiinţată la 20 iulie 1885, cu un efectiv de 85 de lucrători[5]. Încă de la înfiinţare conducerea Corporaţiei a luat o serie de măsuri pentru creşterea producţiei industriale şi a dezvoltării comerţului. În anul 1910 ea număra 738 de lucrători.

Alături de Corporaţia Industrială în Deva mai existau în preajma primului război mondial alte patru întreprinderi mari. Fabrica de conserve „Transilvania“ construită în 1901 cu 35 de lucrători, o fabrică de maşini agricole construită în 1908, cu 20 de lucrători. Societatea de industrie şi agricultură înfiinţată la 1909 cu 30 de lucrători şi o cioplitorie în piatră cu 70 de lucrători înfiinţată în 1904.

Deva şi împrejurimile sale cunosc o înviorare şi în domeniul agriculturii. Din tabelul de mai jos se constată că Deva ocupă locul al doilea în judeţ în privinţa suprafeţelor arate şi însămînţate în anul 1910[6].

ORAŞUL	Suprafaţa arată în iugăre cadastrale	Porumb	Grîu de toamnă	Cartofi
Deva	2.135	245	1.350	18
Haţeg	1.221	240	246	23
Orăştie	3.245	828	1.600	80
Hunedoara	1.605	180	784	18

O situaţie asemănătoare există şi în viticultură, în această ramură oraşul Deva aflîndu-se pe primul loc în judeţ, atît în suprafaţă cît şi în producţie[7].

Oraşul	Suprafaţa în iugăre cadastrale	Total litri (hectolitri)
Deva	46	557
Haţeg	14	59
Orăştie	40	461
Hunedoara	18	9

[4] *Anuarul Camerei de Comerţ şi Industrie, Arad,* 1911, p. 306. Vezi şi *Alispani Jelentések,* 1911, p. 199.

[5] Carol Kovacs Karoly, *Istoricul de 40 de ani al Corporaţiunii Industriale Deva,* p. 6; Thirring Gusztav, *op. cit.,* p. 326.

[6] Thirring Gusztav, *op. cit.,* p. 272.

[7] *Ibidem,* p. 273.

Recensămîntul făcut la începutul secolului al XX-lea, animalelor de pe cuprinsul județului Hunedoara a scos la iveală faptul că orașul Deva poseda cea mai mare rezervă de resurse animaliere din întregul județ[8].

Orașul	Cai	Taurine	Oi	Capre	Porci
Deva	336	1.181	323	3	1.118
Hațeg	92	464	—	—	336
Orăștie	208	1.058	—	9	768
Hunedoara	150	604	72	2	412

Noile cerințe apărute în această perioadă impuneau schimbări urgente în dezvoltarea orașului. În ședința extraordinară din 30 decembrie 1889 oficialitățile orașului, la propunerea unei comisii însărcinate cu studierea problemelor edilitare, hotărăsc construirea unei noi primării. La 1 martie 1902 într-un cadru festiv este inaugurată noua clădire a primăriei[9]. În primii ani ai secolului al XX-lea se iau o serie de măsuri care duc la modernizarea orașului, astfel la 13 octombrie 1900 se trece la pavarea primei străzi din Deva, strada Apei (azi strada Lenin), iar apoi se numerotează străzile conform regulilor în vigoare, cu numere cu soț pe o parte și fără soț pe partea opusă[10]. Doi ani mai tîrziu, la 13 august, se trece la continuarea pavării altor străzi cum ar fi cele care coincid azi cu străzile Aurel Vlaicu, Călugăreni și strada Hunedoarei (azi strada 23 August)[11].

La sfîrșitul veacului trecut și în primii ani ai secolului nostru a început campania de iluminare cu curent electric a principalelor orașe din Transilvania. Aradul este iluminat la 1897, Timișoara 1884, Clujul 1906, Tîrgu Mureș la 1898, Alba Iulia la 1899[12] etc. În județul nostru primul oraș electrificat este Orăștie la 1900, avînd 10 străzi iluminate, iar Hațegul primește curent electric în 1910[13]. În urma unor înțelegeri financiare la 4 noiembrie 1902, se proiectează iluminarea orașului cu 206 becuri din care 200 cu 16 amperi și 6 cu 12 amperi[14]. O lună mai tîrziu comisia care a studiat această problemă și-a dat consimțămîntul, astfel că la finele anului 1903 Deva avea 18 străzi iluminate[15].

---

8 *Ibidem*, p. 278—279.
9 *Arhivele Statului din Deva. Fondul Primăriei*, Dosar 19, fila 6.
10 *Ibidem*, Dosar 19, fila 2.
11 *Ibidem*, Dosar 19, fila 7.
12 Thirring Gusztáv, *op. cit.*, p. 436.
13 *Ibidem*, p. 437.
14 *Arhivele Statului Deva. Fondul Primăriei*, Dosar 19, fila 7.
15 Thirring Gusztáv, *op. cit.*, p. 437.

În preajma anului 1911 s-a dat în folosință rețeaua de telefoane Deva—Orăștie[16], pentru a ușura comunicațiile între cele două centre ale județului, precum și cu restul orașelor.

Datorită necesităților publice și particulare o problemă care necesita rezolvarea urgentă era asigurarea orașului cu debitul de apă necesară. Conform unui raport al primăriei debitul de apă al orașului era de 33.696 l. apă, care însă nu mai asigura necesarul. Se hotărăște alcătuirea unei comisii care să studieze în ansamblu întreaga problemă[17]. Conducerea primăriei orășenești a luat hotărîrea de a se introduce conducta de apă în oraș pentru a se mări debitul de apă potabilă. Introducerea conductei costînd o sumă mare de bani, s-a hotărît de a se percepe o nouă taxă de la locuitorii Devei pentru rezolvarea problemei „ca una din cele mai urgente ce așteaptă să fie rezolvată neîntîrziat"[18]. Cu toate acestea, problema nu poate fi rezolvată fiindcă la 19 noiembrie 1909 se pun noi taxe pe sifon și apă minerală pentru terminarea lucrărilor începute menționîndu-se „condițiile grele de apă potabilă a orașului Deva"[19].

Odată cu creșterea importanței economice și politice a orașului Deva se impunea modernizarea mijloacelor de comunicații între Deva și celelalte localități din județ și alte județe. În anii 1910—1911 se dă în folosință drumul Deva — Brad — Gurabarza — Abrud[20]. Apoi se dă în folosință cursa de autobuze pe circuitul Deva — Brad — Baia de Criș — Abrud și Deva — Hunedoara, la 16 iulie 1912[21].

Tot în acești ani autoritățile din Deva, pentru a face față necesităților economice susțin problema navigației pe Mureș, lucrările urmînd să înceapă în 1914 și să dureze pînă în 1935[22]. Tot pentru modernizarea Devei se cere introducerea unei conducte de gaz metan pe Valea Mureșului pe traseul Aiud — Alba Iulia — Cugir, Simeria, Hunedoara, Deva, ea urma să ajungă la Arad[23].

Creșterea puterii economice a Devei se poate ilustra și în problema financiară. În Deva iau ființă o serie de bănci. Astfel la 20 aprilie 1908 s-a fondat Banca de Credit, care va cunoaște o criză financiară trei ani mai tîrziu. Raportat la întregul județ, în preajma primului război mondial, Deva avea patru bănci, Hațegul trei, Orăștie trei, iar Hunedoara două[24].

Pentru a face față nemulțumirilor tot mai frecvente din această perioadă a maselor sărace din oraș, autoritățile căutau să mărească salariile unor categorii de lucrători din Deva. Menționăm însă că cerințele pieții economice, precum și impozitele au crescut cu mult peste nivelul salariilor mărite. Prima măsură este luată în 29 mai 1900, cînd se ia

---

[16] *Alispáni Jelentések*, 1910, p. 199.

[17] *Arhivele Statului Deva. Fondul Primăriei*, Dosar 44, fila 3.

[18] *Ibidem*, Dosar 57, fila 2.

[19] *Ibidem*, Dosar 57, fila 7.

[20] *Alispáni Jelentések*, 1910, p. 199.

[21] *Ibidem*, p. 238.

[22] *Ibidem*, p. 95.

[23] *Loc. cit.*

[24] Thirring Gusztàv, *op. cit.*, p. 386.

hotărîrea de a se mări salariile unor categorii de muncitori[25]. În anul 1906 se ridică salariile muncitorilor de la întreprinderea de salubritate din cauza „condiţiilor de viaţă care s-au înrăutăţii peste măsură"[26]. Dacă în mai 1900 s-a hotărît mărirea salariilor funcţionari, din 30 august s-a pus un nou impozit de 100.000 coroane pentru a putea să mărească salariile[27]. În anul 1903, cînd criza de supraproducţie era pe sfîrşite, un raport al primăriei nota despre creşterea preţurilor la toate categoriile de produse că există un spor de scumpete la toate produsele[28]. Aceste măriri de impozite pe seama situaţiei maselor populare au fost aşa de mari încît în anul 1906, primăria oraşului sublinia cu îngrijorare că „impozitele suplimentare sînt atît de ridicate şi că ele apasă din greu . . . , iar populaţia nu mai poate face faţă acestor impozite"[29].

Pe plan cultural, Deva cunoaşte aceiaşi înviorare, ea fiind strîns legată de transformările petrecute pe plan social-economic. Activitatea şcolilor de pe întreg cuprinsul judeţului şi în special din Deva vin să confirme acest fenomen. Astfel numărul elevilor care frecventează cursurile şcolare din oraşul Deva întrece cu mult numărul şcolarilor din celelalte oraşe ale judeţului[30].

Oraşul	6—11 ani			12—14 ani			Peste 15 ani		
	băieţi	fete	Total	băieţi	fete	Total	băieţi	fete	Total
Deva	379	431	810	207	180	387	115	—	115
Hunedoara	77	56	133	47	23	70	32	—	32
Orăştie	—	—	—	—	—	25	139	—	139
Haţeg	113	56	209	36	29	65	16	8	24

În oraşele Deva şi Hunedoara frecvenţa şcolară întrece cu mult pe cea din celelalte oraşe ale judeţului[31]. Acelaşi lucru îl găsim şi în ce priveşte numărul de şcoli clase şi elevi[32].

Oraşul	Numărul şcolilor	Numărul claselor	Elevi		
			băieţi	fete	total
Deva	13	60	1066	534	1600
Orăştie	11	46	85	480	1339
Hunedoara	8	34	433	362	795
Haţeg	7	31	240	187	369

[25] *Arhivele Statului din Deva. Fondul Primăriei,* Dosar 19, fila 3.
[26] *Ibidem,* Dosar 57, fila 3.
[27] *Ibidem,* Dosar 19, fila 2.
[28] *Ibidem,* Dosar 44, fila 2.
[29] *Ibidem,* Dosar 57, fila 3.
[30] Thirring Gusztáv, *op. cit.*, p. 466,
[31] *Ibidem.*
[32] *Ibidem*, p. 470,

Analizînd tabelul de mai jos vom reliefa şi varietatea şcolilor care erau în strînsă legătură cu cerinţele oraşului[33].

Şcoala	Infiinţată	Nr. şcoli	Numărul de clase	Cadre	Elevi		
					Băieţi	Fete	Total
Liceul real	1871	1	11	27	382	—	382
Liceul pedagogic	1870	1	4	13	124	—	124
Şcoala civilă	1888	1	4	14	—	145	145
Şcoala de ucenici-comerţ.		1	3	3	29	—	29
Şcoala de meserii		1	4	9	108	—	108
Şcoli primare		10	31	30	369	354	734
Grădiniţe		1	—	1	26	24	50

Dintr-un raport al Camerei de comerţ şi industrie reiese că şcoala de ucenici din Deva avea în 1911 trei clase permanente cu un efectiv de 32 de elevi şi trei cadre didactice[34]. În acest timp se proiectează „să fie construite şcoli separat pentru comerţ şi meşteşugărit cu cîte 4—5 săli fiecare bine utilizate“[35]. La 27 decembrie 1906 s-a propus înfiinţarea unei şcoli economice, proiectul fiind respins pe motiv că există o secţie la şcoala normală[36].

În primii ani ai secolului XX ia fiinţă un comitet teatral compus din cinci persoane care aveau ca scop înviorarea vieţii artistice a oraşului[37]. În acest sens încă din 1905 s-a pus problema construirii unui teatru care să fie folosit pentru concerte şi alte manifestaţii artistice[38]. Proiectul a fost întocmit la 3 aprilie 1906 în urma unor discuţii aprinse între oficialităţile oraşului. În acelaşi an la 1 decembrie s-a hotărît construirea unui teatru în Deva, proiectul fiind deja întocmit de Desideriu Jakab şi Marcel Kamo.

Înviorarea vieţii culturale este prezentă şi în dezvoltarea reţelei bibliotecilor, astfel în prima decadă a secolului al XX-lea, în Deva existau cinci biblioteci cu un total de 18.734 volume. În aceiaşi perioadă la Orăştie existau tot cinci biblioteci dar numai cu 14.587 volume, iar în Hunedoara doar patru cu 1603 volume[39].

Aruncînd o privire asupra tabelului de mai sus, vom vedea că cea mai veche bibliotecă din Deva a fost înfiinţată în anul 1867, dar mai bine documentată a fost biblioteca profesorală de la liceul real[40].

Numărul societăţilor ştiinţifice în anul 1908 existente în oraşul Deva era 10, cele mai importante fiind: Societatea de comerţ şi meserii, Societatea sportivă, Societatea de istorie şi arheologie înfiinţată la 13 mai 1880 cu 264 de membri, Societatea femeilor înfiinţată în 1878 cu 23 de

[33] *Ibidem*, p. 481, 503.
[34] *Anuarul Camerei de comerţ şi industrie*, Arad, 1911, p. 113.
[35] *Ibidem*, p. 163.
[36] *Arhivele Statului Deva. Fondul Primăriei*, Dosarul 44, fila 3.
[37] Idem, Dosarul 19, fila 4.
[38] *Ibidem*, Dosar 44, fila 2.
[39] Thirring Gusztáv, *op. cit.*, p. 517.
[40] *Ibidem*, p. 520.

Denumirea	Anul înființării	Număr volume
Biblioteca profesorală a liceului real	1871	6.106
Biblioteca elevilor de la liceul real	1873	4.467
Biblioteca profesorală de la școala normală	1870	2.282
Biblioteca elevilor de la școala normală	1870	2.881
Cassina Mare	1867	2.999

membre[41] etc. Sub patronajul societății de istorie și arheologie în 1882 ia ființă Muzeul de istorie din Deva.

În preajma primului război mondial Deva avea două ziare și patru tipografii care erau deservite de 18 lucrători[42].

Toate mărturiile vremii ilustrează în amănunțime și sugestiv în același timp întreaga dezvoltare a orașului. Cea mai elocventă descriere a Devei este cea făcută de N. Iorga care în anul 1906 nota: „un frumos orășel cu pavaj bun cu case mari și cu o mulțime de palate ale statului, ale comitatului, ale școlii reale, ale judecătoriei al finanțelor și altele“[43].

Toate datele de mai sus dovedesc că la începutul secolului al XX-lea, Deva este în accepțiunea modernă un centru cultural și economic al județului. Din păcate, declanșarea primului război mondial, carențele manifestate pe plan social și economic vor încetini pentru un timp mersul orașului Deva spre modernizare. El va rămîne cu istoria sa bine definită, fiind prezent la bătăliile de clasă ce vor urma odată cu sfîrșitul primlui război mondial.

DEVA AU DÉBUT DU XXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'étude sur „Deva au début du XXe siècle“ analyse une période assez peu connue de l'histoire de cette ville, en s'appuyant sur une série de documents inédits. Elle met en évidence, en premier lieu, l'essor économique qui a eu lieu au début du siècle, les causes et les effets de cet essor. On voit ainsi que, outre sa qualité de chef-lieu de département, Deva devient aussi le centre économique de la région.

En même temps, l'ouvrage souligne la situation des masses populaires, qui n'ont pu profiter de cet état de choses, ainsi que la contribution essentielle de la population de la ville à son expansion multiforme.

[41] *Ibidem*, p. 536; Coriolan Petranu, „Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș“, București. Cartea Românească, 1899, p. 131—132.

[42] Thirring Gusztáv, op. cit., p. 539.

[43] N. Iorga, *Neamul Românesc în Ardeal și Transilvania la 1906*, Editura Ministerului de Interne, București, 1939, p. 186.

DIN ACTIVITATEA SFATULUI NAŢIONAL ROMÂN DIN PETROŞANI, ÎN PREAJMA UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

Ion Poporogu — Traian Blaj

Ca urmare a mişcărilor revoluţionare ale maselor asuprite, a descompunerii armatelor puterilor centrale şi a înfrîngerilor de pe fronturi, la sfîrşitul lunii octombrie 1918, descompunerea monarhiei austro-ungare a atins intensitatea maximă.

Vicisitudinile istorice au făcut ca poporul român să trăiască în state diferite. Cu toate acestea, conştiinţa necesităţii absolute a împlinirii formei politice de viaţă unitară a poporului român nu a dispărut. Principala forţă motrică pentru realizarea visului de secole au constituit-o masele muncitoare, care au suferit jugul asupririi sociale şi naţionale. Acţiunile revoluţionare din preajma unirii se desfăşoară în jurul cîtorva obiective dintre care cele mai arzătoare, încetarea războiului, libertatea naţională etc.

Ca şi în celelalte părţi ale Transilvaniei locuitorii Văii Jiului, în octombrie 1918 s-au ridicat la luptă „pentru înlăturarea autorităţilor burghezo-moşiereşti maghiare, instrumente ale asupririi sociale şi naţionale"[1].

Acţiunile muncitoreşti desfăşurate împotriva legilor existente (organizarea sindicatelor, grevele, eliberarea prin forţă a unora dintre muncitorii arestaţi, etc.) au subminat aparatul de stat din Valea Jiului, constituind un exemplu concret de luptă împotriva autorităţilor. În cadrul luptei de eliberare socială şi naţională, care cuprinsese întreg imperiul austro-ungar, din iniţiativa fruntaşilor social-democraţi, la 29 octombrie 1918, la Budapesta, ia fiinţă Consiliul naţional român, care peste cîteva zile îşi modifică componenţa în favoarea reprezentanţilor partidului naţional român şi îşi mută sediul la Arad. Odată cu aceasta, Consiliul îşi ia denumirea de Consiliul Naţional Român Central lărgindu-şi atribuţiile. Concomitent încep să se înfiinţeze consilii naţionale române judeţene şi comunale. Astfel de organ, reprezentativ s-a format şi în Valea Jiului — Sfatul naţional român sau consiliul muncitoresc[2].

Dacă ţinem seama că în Valea Jiului, în anul 1918, erau cca. 20.000 muncitori minieri, majoritatea români, care au întreţinut o permanentă legătură cu fraţii lor prin trecătorile Carpaţilor, este lesne de înţeles de ce şi aici, lupta împotriva asupririi sociale şi naţionale a fost destul de activă. În 12 noiembrie 1918, după cum se poate constata dintr-un raport primit de Inspectoratul jandarmeriei din Budapesta, muncitorii din Petroşeni dizolvaseră de fapt jandarmeria, îşi formaseră un Consiliu şi „au

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. II, 1963, p. 419.

[2] *Idem*, p. 427; Şt. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 338; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, Ed. politică, Bucureşti, 1970, p. 551.

pus mîna pe putere"[3]. Același lucru ni-l menționează și Buletinul de informații al Marelui cartier general român de la începutul lunii decembrie că „în Petroșeni ordinea e menținută de muncitorii de la minele de cărbuni în număr de 20.000 în majoritate români... Muncitorii sînt bine organizați... Comandanții gărzilor, din Petroșeni, Aninoasa, Vulcan și Lupeni sînt muncitori. Efectivul gărzilor e între 40—120 oameni. Gărzile dispun de puști și mitraliere"[4]. Ca urmare, principalul instrument de oprimare socială și națională, al odiosului regim austro-ungar era înlăturat, fiind create condiții obiective ca năzuințele maselor populare pentru unirea Transilvaniei cu România, în cadrul unei republici democratice, să fie înfăptuite.

Consiliul Național român din Valea Jiului a luat unele măsuri de competența unei puteri locale. Astfel a intervenit în problema repartizării cărbunelui, a introdus ziua de muncă de 8 ore, a mărit salariile și a numit un „comisar al aprovizionării" care avea ca sarcină să supravegheze menținerea prețurilor și să împiedece specula[5]. Aceste măsuri n-au fost pe placul autorităților maghiare și de aceea, în 17 noiembrie 1918, au trimis împotriva muncitorilor din Valea Jiului, un tren blindat cu jandarmi. Muncitorii din Petroșeni, căliți în focul luptei revoluționare, care roșiseră străzile orașului cu sîngele lor de mai multe ori, pentru dreptate socială și națională, nu s-au intimidat și înarmați au silit trenul cu jandarmi să se retragă spre Deva, iar comisarului trimis a doua zi de guvernul maghiar, i-au declarat prin consiliu că vor să-și hotărască singuri soarta[6].

Mișcarea revoluționară din Valea Jiului, deși izbucnită sub impulsul evenimentelor din Ungaria, s-a desfășurat pe o cale proprie, ca și în întreaga Transilvanie, dar nu este o reflectare a evenimentelor din Ungaria. Existența statului național România a fost factorul important care a influențat și sprijinit desfășurarea evenimentelor revoluționare din anul 1918 pentru libertate socială și unitate națională. De asemenea, această luptă a fost influențată, în formele ca și în conținutul ei, și de nivelul de dezvoltare economică și industrială a Văii Jiului — care devenise un puternic centru muncitoresc.

La organizarea poporului român pentru mărețul act al unirii, un rol de seamă l-a avut și Sfatul național român din Petroșeni. Acest rol este dovedit și de faptul că locuitorii comunei Galați (din apropiere de Hațeg) pentru organizarea consiliului național român local și a gărzii naționale, cer sprijin Sfatului național român din Petroșeni, după cum se arată în adresa acestuia către Sfatul național român din Pui: „delegații comunei politice Galați s-au prezentat la Sfatul național român din Petroșani, cerînd a trimite delegați pentru organizarea poporului nostru de acolo"[7].

Credem că nu este întîmplătoare solicitarea acestui ajutor, deoarece, după cît se pare, Consiliul național român local din Pui — unde în mod

[3] V. Liveanu, *1918, Din istoria luptelor revoluționare din România,* Buc., 1960, p. 482.

[4] Idem, p. 483; *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie,* București, 1968, p. 269, 271—273.

[5] *Din istoria Transilvaniei,* vol. II, ed. II, 1963, p. 427.

[6] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 483; *Unirea Transilvaniei cu România...*, p. 551—552.

[7] Materiale aflate la Muzeul mineritului.

normal trebuiau să se adreseze locuitorii din Galați — avea orientare spre cercurile politice ale P.N.R. Deva și Hațeg, care nu se bucurau de prea multă popularitate în rîndurile locuitorilor din satele învecinate Văii Jiului. Deoarece locuitorii comunei Galați, care se aflau la numai 1 km. de centrul Pui, s-au adresat pentru organizarea lor Sfatului național român din Petroșeni și nu celui din Pui, dovedește pe de o parte maturitatea acestui organ, iar pe de altă parte slăbiciunea Consiliului național local din Pui. De altfel căile de acces spre Simeria, au făcut posibilă ducerea vestei că în Valea Jiului s-a format Sfatul național român, care desfășoară o largă activitate, după cum se arată în adresa sus menționată. „După ce noi sîntem foarte ocupați chiar și cu organizarea unor comune aparținătoare cercului Pui, credem a fi datorința D-Voastre să convocați adunarea poporală din Galați — organizînd Sfatul național de acolo împreună cu garda națională din Galați. Trebuie să lucrăm fără amînare și neîncetat. Acum ori niciodată"[8].

Faptul că această adresă poartă număr (23/21. XI. 1918) ne face să credem că s-a desfășurat o activitate organizată temeinic și nu la întîmplare. La ce activitate se vor fi referind restul adreselor, nu știm. Desigur, fiind emise tot de Sfatul național român din Petroșeni, unde a existat un registru de intrări și ieșiri a corespondenței, s-au referit tot la organizarea poporului român pentru măreţul act de la 1 decembrie 1918, nu în Valea Jiului, ci în comunele mai îndepărtate sau la legăturile pe care le avea cu Consiliul Național Român Central din Arad. Deși pînă în prezent, nu s-au găsit materiale documentare, totuși, nu ar fi exclus ca Sfatul național român din Petroșeni, după organizarea sa, să fi fost sprijinit direct și de elemente devotate cauzei desăvîrșirii unității naționale din România, cu toate condițiile grele în care se afla țara. Mișcarea de eliberare națională din Valea Jiului și din comunele învecinate se apropia, astfel, de punctul culminant, căpătînd încă de la început caracterul unei puternice mișcări de mase.

Sfatul național român din Petroșeni a putut îndruma și poate chiar coordona, în această parte a Transilvaniei, acțiunile maselor pentru unire, deoarece se bucura de popularitate în rîndul comunelor învecinate, deși nu aparțineau din punct de vedere administrativ de Valea Jiului, deoarece „minerii din Petroșeni și din Valea Jiului au o veche tradiție de luptă pentru libertate, pentru progres social"[9], deoarece „grupurile comuniste care se înfiripau în decembrie 1918 pe întreg teritoriul Ardealului aveau influență mai mare în unele centre ca Valea Jiului, Oradea... reprezentau partea cea mai înaintată și mai conștientă a clasei muncitoare"[10].

Dacă ținem seama și de faptul că „cercurile politice ale P.N.R., din Arad, Oradea, Deva, formau un curent burghezo-democratic, oscilant și inconsecvent"[11], ne putem da seama de ce locuitorii satelor au văzut în

---

[8] Idem.

[9] N. Ceaușescu, *Cuvîntare ținută, cu ocazia vizitei conducerii de partid și de stat în Valea Jiului,* Scînteia, nr. 7125, din 8. X. 1966.

[10] *Destrămarea monarhiei austro-ungare,* Buc., 1964, p. 183.

[11] Idem.

Sfatul național român din Petroșeni, organul de consultat și de urmat în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale.

După ce Consiliul național român s-a mutat la Arad, pentru a se apropia de baza sa de masă și după ce s-au format Consilii naționale române județene și comunale se observă cîteva curente, reprezentate în diferite proporții, de unde și transformarea acestora într-o arenă de luptă politică, de unde și complexitatea luptei pentru unire. Cu toate acestea „în unele consilii naționale locale ca Hunedoara, Valea Jiului... erau mai numeroși reprezentanții curentului mai avansat"[12]. Este, deci, un merit pentru locuitorii din Petroșeni de a fi știut să aleagă în Consiliul național român elemente devotate, capabile să conducă acțiunea de masă din *Valea Jiului și împrejurimi.*

Locuitorii comunei Rîul Alb, care nu sînt străini de activitatea Sfatului național român din Petroșeni și de pregătirea marelui eveniment, își aleg Consiliul național local și garda națională pentru realizarea dorinței lor, unirea cu România. „Marele eveniment și frămîntări istorice ale zilelor ne-au adus momentul fericit, dorit de veacuri de către toți fiii neamului românesc, ca despre soarta noastră noi și numai noi înșine membrii națiunei române să hotărîm. La declararea voinței noastre ne invită astăzi apelul Sfatului Național Român Central din Arad pe care îl recunoaștem ca forul cel mai înalt și singur competent, de a o-cîrmui treburile care ne privesc pe noi națiunea română"[13].

Adunarea la care au participat „toți locuitorii comunei s-a încheiat cîntîndu-se cu mare însuflețire Deșteaptă-te române și Trei culori"[14]. Ce gînduri nobile exprimau aceste imnuri înălțătoare. Românii se descătușeatză și-și aleg o altă soartă.

Cu încredere în marele eveniment ce se apropia locuitorii comunei Piu își formează Consiliul național român local, precum și garda națională și „jură că în toate manifestările vieții noastre vom fi credincioși națiunii române și nu vom ridica mîna asupra fraților noștri"[15]. Despre care frați puteau vorbi? Cîtă dreptate avea B. S. Delavrancea cînd spunea: „Carpații nu ne despart, ci ne întregesc. În ei s-au adăpostit și cei de dincolo și cei de dincoace, pe vremuri de năpăstuiri. În ei s-au strîns cei de-o limbă și de-o lege. Lor și-au spus durerea, cu ei și-au mîncat amarul. În ei s-au dospit și a crescut sufletul nostru. Carpații sînt șira spinării care nu s-a încovoiat nici odată și nu se va rupe niciodată, decît cu cel din urmă om dintre noi. România e patria noastră. E România celor de demult și a celor de mai apoi. E patria celor dispăruți și a celor ce va să vie"[16].

În numeroase adunări masele populare și-au exprimat năzuința de a se înfăptui unirea Transilvaniei cu România și odată cu aceasta, dorința ca statul național român unificat să fie organizat pe baze republicane

---

[12] Idem, p. 183—184.

[13] Materiale aflate la Muzeul mineritului.

[14] Idem.

[15] Idem.

[16] *B. S. Delavrancea* (Din discursul rostit la Iași la 1. XI. 1915), după Scînteia, nr. 6870/74. I. 1966.

democratice[17]. În 8 noiembrie 1918, P.N.R. a convocat la Petroşeni o adunare ca şi în alte părţi ale *Transilvaniei,* la care au participat muncitori, ţărani români din comunele învecinate, unde a luat cuvîntul şi muncitorul maghiar Iosif Ciser, care a declarat: „nu vă punem piedici în calea realizării unităţii voastre naţionale... Trecutul care a prădat muncitorimea şi care a pus biruri grele pe umerii noştri, politica greşită faţă de naţionalităţi s-a sfîrşit... Şi voi aţi fost subjugaţi şi jecmăniţi, pămîntul acesta de pe care v-a alungat statul maghiar şi capitalismul a fost al vostru"[18].

Faptul că s-a organizat şi la Petroşeni o astfel de adunare denotă că aici organizaţiile social-democrate aveau poziţii importante, iar curentul pentru unirea Transilvaniei cu România era destul de puternic şi cu influenţă în rîndul ţărănimii din comunele învecinate[19].

Sub presiunea valului revoluţionar, Consiliul Naţional Român Central, prin proclamaţia din 15 şi 20 noiembrie 1918, a convocat pentru 1 decembrie la Alba Iulia o mare adunare populară. Ca urmare au loc în marea majoritate a localităţilor ardelene, întruniri pregătitoare pentru adunarea de la Alba Iulia, alegîndu-se delegaţii. La Alba Iulia au venit şi cca. 10.000 muncitori, printre care şi din Valea Jiului, cu steaguri roşii şi tricolore, reprezentînd diversele centre muncitoreşti, pe lîngă cei peste 1200 delegaţi oficiali[20]. La 1 decembrie 1918 pe lîngă „Marea Adunare" oficială, a mai avut loc şi adunarea de masă (cca. 100.000 oameni) în cea mai mare parte ţărani, printre care şi din comunele Rîul Alb, Pui, etc. La delegaţii oficiali s-a adăugat şi delegaţii reuniunilor de femei, care erau dominaţi de reprezentanţii burgheziei şi micii burghezii[21]. Reuniunea femeilor greco-ortodoxe române din Petroşeni „alege şi deleagă pe medicul Dominic Stanca din Petroşeni, cu reprezentarea ei la marea adunare naţională, ce se va ţine în 18 noiembrie (1 decembrie 1918, în Alba Iulia, şi rugăm conducerea acestei adunări să-i dea putinţa de a-şi îndeplini misiunea de delegat în toate direcţiile"[22]. „Minerii, locuitorii Văii Jiului au luat parte activă la realizarea dorinţei seculare a poporului nostru de înfăptuire a unităţii naţionale, aducîndu-şi contribuţia patriotică la făurirea statului naţional român unitar"[23].

La 1 decembrie 1918, masele populare însufleţite de năzuinţa desăvîrşirii unităţii naţionale şi de dorinţa unor transformări democratice, au adoptat cu entuziasm declaraţia de unire a Transilvaniei cu România. Unirea Transilvaniei cu România a fost un act just, progresist, corespunzător necesităţilor dezvoltării istorice, a însemnat încheierea procesului legic de făurire a statului naţional român, a creat condiţii pentru uni-

[17] *Destrămarea monarhiei austro-ungare...,* p. 260.

[18] *Din istoria Transilvaniei,* vol. II, ed. II, 1963, p. 437—438; Şt. Pascu, *op. cit.,* Cluj, 1968, p. 346.

[19] *Destrămarea monarhiei austro-ungare...,* p. 258.

[20] În legătură cu adunarea de la Alba Iulia, vezi „Românul" din 3—10 decembrie 1918; „Unirea", din 28 noiembrie 1918; I. Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România,* p. III; *Din istoria Transilvaniei,* p. 451; Şt. Pascu, *op. cit.,* p. 372; *Desăvîrşirea unificării...,* p. 398.

[21] V. Liveanu, *op. cit.,* p. 558; *Din istoria Transilvaniei,* p. 447.

[22] Materiale aflate la Muzeul mineritului.

[23] N. Ceauşescu, *loc. citat.*

rea luptei proletariatului şi a tuturor maselor muncitoare la nivelul întregii ţări, a deschis posibilităţi mai mari pentru dezvoltarea luptelor revoluţionare de masă, pentru dezvoltarea mişcării muncitoreşti revoluţionare[24].

DIE AKTIVITÄT DES RUMÄNISCHEN NATIONAL KOMITET AUS PETROŞANI VOR DER VEREINIGUNG SIEBENBÜRGENS MIT RUMÄNIEN

ZUSAMMENFASSUNG

Die Schriftsteller, stützen sich auf bissher unveröffentlichte materialen, verhandeln die Tötigkeit des Rumänischen National Komitet aus Petroşani vor der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien.

---

[24] *Destrămarea monarhiei austro-ungare* ..., p. 261.

DIN ACȚIUNILE MINERILOR DIN ZONA BRADULUI ȘI VALEA JIULUI PENTRU IEȘIREA REVOLUȚIONARĂ DIN CRIZĂ (1929—1933)

Maria Andrițoiu — Mihai Cerghedean

Criza economică din anii 1929—1933 producîndu-se pe fondul crizei generale a zguduit puternic lumea capitalistă, a adîncit și mai mult contradicțiile dintre muncă și capital, făcînd să crească valul luptelor revoluționare ale oamenilor muncii.

Producția țării a scăzut atingînd în 1932 indicele valoric de numai 57,7% față de 1929 și în mod deosebit, a scăzut producția industriei carbonifere după cum arată tov. Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită cu ocazia aniversării a 45 ani de la crearea P.C.R. Această stare de lucruri a lovit în primul rînd și în cel mai puternic grad în situația minerilor din Valea Jiului.

Mănunchiul de documente pe care îl prezentăm vin să aducă date și aspecte noi din lupta muncitorimii miniere din Valea Jiului și Zona Bradului. Societățile anonime de aici căutau să arunce greutatea crizei pe spinarea maselor fără ca veniturile acționarilor și înalților funcționari să fie afectate prea mult. Se intensifică exploatarea folosindu-se diferite forme: concedieri, neplata salariilor, intensificarea ritmului de lucru, etc. Paralel cu aceste măsuri clasele exploatatoare, conștiente de pericol, iau o serie de măsuri administrative menite să prevină și să reprime orice încercare de manifestare a muncitorimii. Se înființează astfel Consiliul de colaborare pe lîngă prefectură, format din vîrfurile aparatului de reprimare burghez, unde se hotărau măsurile care urmau să se ia împotriva maselor (doc. 14, 26 etc.).

Masele însă nu au fost intimidate și sub conducerea comuniștilor care in această perioadă au reușit să mobilizeze la luptă unită și pe socialiști (doc. 5, 6) au pornit la o luptă hotărît împotriva exploatării. Cu ocazia adunărilor de sindicat, prin memorii, manifestații, greve, muncitorii cer încetarea concedierilor, reprimirea la lucru a celor concediați, plata salariilor restanță etc.

Prin lupta lor minerii din Valea Jiului și Zona Bradului, comuniști, socialiști și de alte orientări au făcut front comun cu lupta muncitorimii din întreaga țară împotriva exploatării și a pericolului fascist.

1

LUPENI
SOCIETATE ANONIMA ROMÂNĂ
PENTRU
EXPLOATAREA MINELOR DE CĂRBUNI

CAPITAL SOCIAL LEI. 400.000.000
BUCUREŞTI MJ/EA
EXPLOATĂRI LA LUPENI (JUD. HUNEDOARA)

FABRICA DE COX ŞI DERIVATE
ADRESA TELEFONICĂ „LUPENI"
TELEFON 41/67
Administrativ

BUCUREŞTI 7 februarie 1929
Str. Dionisie, 68

Domnule PREFECT,

Alăturat avem onoarea a vă remite în copie spre cunoştiinţă două petiţiuni ce am adresat Ministerului Muncii şi Ocrotirilor Sociale.
Primiţi, vă rugăm, Domnule Prefect, asigurarea distinsei noastre stime,

LS. ss. indescifrabil

Anexe

Domniei Sale
Domnului PREFECT AL JUDEŢULUI HUNEDOARA, DEVA

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 111/1929 Original

2

MJ/EA
Administrativ

7 Februarie 1929

Domnule MINISTRU,

Avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că am primit de la Direcţiunea Minelor noastre din Lupeni următoarea telegramă:
„Sîmbătă muncitorii nu s-au prezentat la lucru cerînd 50 la sută în plus din cauza sărbătoarei".

Este vorba de sîmbătă 2 februarie a.c. zi, care nu este nici sărbătoare legală și nu este prevăzută nici în contractul colectiv ca zi de sărbătoare.

Primiți vă rugăm domnule ministru, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Domniei sale

Domnului MINISTRU AL MUNCEI ȘI OCROTIRILOR SOCIALE,

Loco

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 111/1929
Copie.

3

Registratură specială

Compania Jandarmi Hunedoara

BULETIN INFORMATIV

Nr. 20 din 15 februarie 1929

Nr. crt.	Calificarea faptului.	Postul în raza căruia s-a întîmplat faptul	Comuna în raza căruia s-a întîmplat faptul	DESCRIEREA EVENIMENTULUI
1.	Grevă	Brad	Stănija	Secția Jand. Brad cu Nr. 61 din 14/II a.c. raportează că muncitorii de la Mina de aur Stănija, a Societății 12 Apostoli Brad în număr de 60, în ziua de 14 februarie 1929 au început greva, — cauza este unele nemulțumiri ce au față de societate pentru salar. S-a detașat la acea mină un jand. reangajat și 3 jandarmi în termen pentru a se menține ordinea. Pînă în prezent nu s-au petrecut cazuri accidentale.

Cu buletinul nr. de mai sus s-a raportat C.C.J. Brigada V-a Jand. reg. 9 Jand. s-a înștiințat Parch. Trib., Prefectura și Siguranța Deva.

COMANDANTUL COMPANIEI JANDARMI HUNEDOARA

L.S. ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 84/1929, original

4

TELEGRAMA

Nr. 254 Către Prefectura Județului Hunedoara-Deva

Raportez că azi 6 aprilie a.c. ora 11 in număr de circa 150 șomeri în majoritate femei și copii s-au adunat în fața primăriei și o delegație au solicitat de la domnul primar lucru sau pîine. Au fost împrăștiați in liniște fără a se produce nici un incident. Șeful Poliției Nr. 1518 din 6 aprilie 1929

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura Jud. Hunedoara, dos. nr. 84/1929, original

5

SERVICIUL SPECIAL DE SIGURANȚĂ PETROȘANI
BULETIN INFORMATIV LUNAR

Asupra situației și evenimentelor din sectorul nostru pe luna april 1929

COMUNIȘTI

În urma dispozițiunilor luate de guvern, din partea noastră și autorităților administrative și un delegat al parchetului s-au sigilat și închis localurile sindicatelor unitare din Petroșani și Vulcan, ridicîndu-se toată arhiva scriptele și diferite piese găsite și în urma actelor dresate o parte din ei se află în cercetarea dlui jude de instrucție, de pe lîngă Tribunalul Deva, fiind și depuși cîțiva în arest preventiv pînă la terminarea instrucției, totuși caută a face nuclee clandestine pentru a-și menține propaganda și ideile comuniste.

Din partea noastră însă se urmărește în de-aproape și discret orice mișcare a lor.

SOCIALIȘTI

Sindicatele social-democrate au organizațiuni în toate localitățile în regiunea Valea Jiului și în ultimul timp au început a face o mai vie propagandă pentru a se organiza, cîștigînd teren mai mult de la inchiderea sindicatelor unitare.

Totuși cu ocaziunea serbărei zilei de 1 Mai au avut o atitudine dîrză față de măsurile luate de guvern de a nu li se permite a scoate drapele roșii.

Muncitorii din această organizație sunt foarte nemulțumiți contra patronilor pentru intenția ce au de a mai face noi concedieri din lucru.

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 84/1929, original.

6

Serviciul Special de Siguranţă Petroşeni

BULETIN INFORMATIV LUNAR

Asupra situaţiei şi evenimentelor din acest sector pe luna iunie 1929

COMUNIŞTI

Comuniştii prezintă un pericol în această regiune, prin numărul de aderenţi şi propaganda deşănţată la care se dedau.

Deşi sediul Sindicatelor unitare au fost sigilate şi capii mişcărei arestaţi, propaganda continuă prin cei rămaşi şi chiar soţiile lor. Lipsa de muncă, mizeria contribuiesc la mărirea numărului lor.

SOCIALIŞTI

Sindicatele Social Democrate cu formaţiuni în toate centrele din această regiune, au început o vie propagandă, de indată ce au fost închise cele unitare şi mai ales pentru a combate pe cel independent ce a luat fiinţă la 3 iunie crt.

În manifestările lor nu păstrează nici o diferenţă cu cele comuniste. Aceleaşi cuvîntări înflăcărate, aceleaşi critice la adresa autorităţilor ca şi ei.

Singura deosebire pare a fi numele şi îngăduinţa autorităţilor. Manifestările din 30 iunie cr. au dovedit că „Lupul îşi schimbă părul dar năravul ba".

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 84/1929, original.

7

REGATUL ROMÂNIEI
JUD. HUNEDOARA
PRETURA PLASEI
PETROŞENI
Nr. 45
1929 luna sept. ziua 28

Nr. ord. de referinţă
17903/1929
Obiect: Şedinţele comitetului Sindicatului social democrat în Valea Jiului

Domnule PREFECT

La ord. de sus avem onoarea a vă înainta „Statutele" însoţite de datele cerute.

În consecinţă cu tot respectul vă rugăm a nu aproba şedinţele săptămînale căci propriu-zis acestea şedinţe nu sunt exclusiv a comitetelor ci la acestea participă masa muncitorească.

După părerea noastră este în deajuns dacă comitetele se întrunesc la 1 lună odată.

Petroşeni la 28 septembrie 1929

Domniei sale | L. S., ss. indescifrabil

Dlui Prefect al jud. Hunedoara-Deva.

Arh. Stat. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dos. 111/1929, original.

8

REGATUL ROMÂNIEI
JUD. HUNEDOARA
PRETURA PLASEI
BAIA DE CRIŞ
Nr. 22/1930 Adm.

Obiect. Uniunea Muncitorilor Mineri din Tebea au adunare in 12. 1. c.

Domnului
PREFECT
DEVA

În conformitate cu dispoziţiunile cuprinse în ordinul dvoastre cu nr. 21.407/1929, avem onoare a vă raporta că filiala Tebea a Uniunii Muncitorilor Mineri va ţine o adunare în ziua de 12 ian. 1930 între orele 14 la 16, în localul casei culturale din Tebea cu scopul de a dezbate chestiuni de interes profesional.

Baia de Criş la 10 ianuarie 1930

PRETOR,
L. S., ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 586/1930, original

9

TELEGRAMA

Nr. 955 Dlui Prefect al judeţului Deva

Ministerul de Interne cu adresa telegrafică nr. 730 ne comunică că Ministerul Armatei a dat ordin domnilor comandanţi ai corpurilor de armată ca la cererea dvoastră făcută prin Directoratul Ministerial să vă pună la dispoziţie trupe pentru

menţinerea liniştei acolo unde va fi tulburată în consecinţă vă rugăm a uza de această dispoziţie cu cea mai mare prudenţă şi a nu ne face asemenea cereri decît în cazuri cu adevărat grave. Director ministerial ss. Victor Hodor No 21889/1930.

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 1179/1930.

10

Nr. 56/930
Conf.

Str. Sf. Varvara
şi Micu Klein

Notă Telefonică

DOMNULE CHESTOR

Raportăm că ziua de 6 august a trecut în linişte pe întreg sectorul.

Azi dimineaţă la orele 4,30 s-au aflat şi adunat de noi în Petroşeni Str. Sf. Varvara şi Micu Klein 11 bucăţi manifeste comuniste scrise cu mîna şi înmulţite la şapilograf cu intitulaţia „Muncitorilor şi muncitorilor fără lucru din Vela Jiului" în care aminteşte cazul de 6 august 1929 şi îndeamnă muncitorii la propagandă comunistă. Manifestele cu poşta de astăzi vi le vom înainta.

Cazul se cercetează de noi a cărui rezultat il vom raporta la timp.

7/VIII—1930

Şeful Comisariatului
ss. indescifrabil

Preluată de gardianul Nagy

Arh. Stat. Deva, fond. Comisariatul de Poliţie Petroşeni, dos. 1/1930, pag. 212, original.

11

Ag. Indescifrabil

Domnule Şef

Conform ordinului dvoastră Nr. 77/930 am onoarea a raporta următoarele, din cercetările făcute de mine de împreună cu postul jandarmi de la 1 sept. pînă la 7 sept. 1930 am dovedit în comuna Lupeni 2 bucăţi manifeste comuniste şi 1 bucată broşură comunistă din 14 file cu caracter revoluţionar. Toate să aflǎ la postul jandarmi Lupeni pentru dresarea actelor şi trimiterea autorilor in judecată. Rog binevoiţi a dispune.

Arh. Stat. Deva, fond. Comisariatul de Poliţie Petroşeni, dos. 1/1930, pag. 273, original

12

Comisariatul de Poliţie
Biroul Siguranţei
Nr. 97/1930 confid.
18/X.

DOMNULE PRIMPRETOR,

Avem onoare a vă comunica că Chestura de Poliţie Deva prin ordinul telegrafic No. 8100 din 14 oct. a.c. ne încunoştiinţează că pentru ziua de 20 oct. a.c. data aniversării a lor 10 ani de la greva generală comuniştii intenţionează să organizeze manifestaţiuni şi demonstraţiuni de stradă.

Pentru prevenirea şi împiedicarea acestora ne invită a lua aceleaşi măsuri de pază ca şi pentru zilele de 11—15 octombrie a.c.

În vederea executării ordinului de mai sus noi am intervenit în scris la Comandantul Garnizoanei Petroşeni...

Arh. Stat. Deva, fond. Comisariatul de Poliţie Petroşeni. dos. 1/1930, pag. 341 original.

13

În contul Ministerului de Interne

N. 94

TELEGRAMA

Chestura de Poliţie

DEVA

Cu onoare raportăm că in seara zilei de 3 decembrie a.c. între orele 23—24 indivizi necunoscuţi pînă în prezent favorizaţi de timpul aspru şi de iluminaţia slabă de prin coloniile muncitoreşti au reuşit ca pierzîndu-se printre lumea ce ieşea de la cinematograf retrăgîndu-se spre casă să se sustragă vigilenţei poliţiştilor şi să arunce prin colonii în curţile locuinţelor muncitoreşti manifeste incendiare împăturate în patru stop. Aflînd din timp de răspîndirea manifestelor în modul mai sus arătat s-au luat imediat măsuri pentru strîngerea acestora stop Agenţii şi gardienii trimişi în acest scop au reuşit imediat să curețe curţile de asemenea manifeste aducînd la oficiul comisariatului un stoc de 200 manifeste stop.

Cazul se cercetează de noi al cărui rezultat îl vom raporta stop.

Şeful Comisariatului — Nr. 7225
ss. indescifrabil — 4. XII. 1930

Arh. Stat. Deva, fond, Comisariatul de Poliţie Petroşeni, dos. 1/1930, pag. 325, original.

Copie

PROCES-VERBAL

Astăzi ziua 18 IV anul una mie nouă sute trei zeci şi unu.

Noi, Dr. Victor Bontescu Prefectul Judeţului Hunedoara, General Dumitru Nicolae Comandantul Garnizoanei Deva, Locot. Colonel Ionescu Nicolae, Comandantul Reg. 4 Grăniceri, Maior Pohrib Constantin, Comandantul Legiunei Jand, Petroşeni, Căpitanul Motora Sabin Comandantul Legiunii Jandarmi Hunedoara Deva, Căpitan Prioteasa Nicolae Comandantul Pieţei Deva şi Cornel Brădeanu Chestorul Poliţiei, întrunindu-se în consiliul de colaborare în şedinţa extraordinară, la Prefectura Jud. Hunedoara, am constatat şi stabilit cele ce urmează:

Punctele 1, 2, 3 şi 4 din procesul verbal încheiat la 31 Martie 1931, se menţin în tocmai cu adăugirea că: în vederea serbării de 1 Maiu 1931 organizaţia partidului comunist a răspîndit prin emisari în regiunile muncitoreşti din acest judeţ instrucţiuni cu caracter revoluţionar, pentru care consiliul de colaborare, de comun acord, propun a se lua măsurile următoare:

1) Suspendarea ori căror întruniri, de ori ce fel şi în orice scop chiar a comitetelor muncitoreşti, cu începere de la 25/IV pînă la 2/V 1931.

2) Să se aprobe dîndu-se ordine din vreme Batalionului jandarmi Petroşeni să fie întrebuinţat preventiv, dacă va găsi necesar Comand. Legiunei Petroşeni.

3) Să se aprobe comandanţilor legiunilor de jandarmi din jud. Hunedoara să concentreze la anumite puncte critice jandarmi cu începere de la 25. IV — la 2/V/1931.

4) În ceace priveşte trupele din subsectorul Hunedoara, vor fi pregătite şi gata de plecare în orice moment în ziua de 1 Mai 1931, dacă împrejurări critice vor impunea aceasta

Drept pentru care s-a dresat prezentul proces verbal

Prefectul Jud. Hunedoara
ss. Dr. Bontescu

Comandantul Reg. 4. Grăniceri
Locot. col., ss Ionescu

Comandantul Garnizoanei Deva
General, ss. Dumitru

Comandantul leg. jand Petroşeni
ss. Maior Indescifrabil

Comandantul leg. jand Hunedoara
ss. Căpitan Motora

Comandantul Pieţei Deva
ss. Căpitan Prioteasa

Chestorul Poliţiei DEVA
ss. Brădeanu

Pentru conformitate,

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura Jud. Hunedoara, dos. 9/1931, copie

15

MINISTERUL DE INTERNE
CHESTURA DE POLIŢIE DEVA
Biroul Pol. De Sig.
Nr. 3707 iunie

COPIE

Obiect: Mişcările muncitoreşti din Valea—Jiului în vederea închiderii minelor de la Vulcan şi concedieri precum şi în vederea încheierii noului contract colectiv. —

DOMNULE INSPECTOR REGIONAL

Avem onoare a aduce la cunoştinţa Domniei—Voastre că printre muncitorii minieri din Valea—Jiului şi în special cei din localitatea Vulcan sa observat o vie agitaţie pe tema închiderii totală a minelor de cărbuni din Vulcan lucru care va fi precedat de o concediere în masă a muncitorilor de acolo.

Verificînd exactitatea acestor ştiri ne-am informat precis ca în ziua de 11 iunie a.c., la o consfătuire intimă ţinută în localitatea Vulcan Dl. Bujoi Director General al minelor de cărbuni însoţit de Inspectorul Minier Bazgan, Directorul Ştefan Lugosy din Vulcan şi Directorul Principal al minelor din Petroşeni, Tiberiu Timoc precum şi Dl. Corvin un mare acţionar din Ungaria au luat hotărîrea ca în timp de 2 luni şi anume pînă la data de 1 August treptat-treptat să înceteze lucrările la minele de la Vulcan descontand pe muncitorii şi funcţionarii de acolo în număr de aproximativ 1600 persoane.

Cîţiva delegaţi ai muncitorilor şi a comercianţilor din comuna Vulcan cari îşi văd periclitată existenţa lor în urma închiderii minelor au cerut relaţii asupra acestui fapt de la Directorul Ştefan Lugosy acesta lea răspuns afirmativ spunindu-le ca în adevăr Direcţia Generală a Minelor intenţionează închiderea minelor de la Vulcan.

A doua chestiune care asemenea agita mult spiritele muncitorilor din Valea Jiului este expirarea contractului colectiv la data de 1 Iulie 1931 şi încheierea noului contract colectiv.

Reprezentanţii muncitorilor aflînd că Direcţia Minelor prin încheierea noului contract colectiv intenţionează să lovească din nou în interesele muncitorilor prin anumite restricţiuni au început să convoace o serie de întruniri muncitoreşti în Valea—Jiului aşa de exemplu în ziua de 14 cor. s-a ţinut în Valea—Jiului trei adunări muncitoreşti şi anume: Petroşeni, Vulcan şi Lupeni luînd parte cîte 3—4 sute de muncitori la fiecare adunare.

Principalul obiect al acestor adunări a fost protestarea vehementă în contra măsurilor de închidere a minelor de la Vulcan şi concedierea în masă a muncitorilor precum şi pregătirile în vederea încheierii a noului contract colectiv.

Anexat avem onoare a vă inainta în copie şi un memoriu întocmit de muncitori şi citit cu ocazia adunărilor din 14 cor. care urmează a fi înaintat Dlui Ministru al Muncii.

CHESTOR
(ss) C. Bradeanu

pentru conformitate
L. S., ss. Susan

Domniei-Sale
Domnului Inspector Regional al Poliţiei CLUJ

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 8579/1931, Copie

16

Copie

DOMNULE MINISTRU

Cu onoare vă aducem la cunoştinţă următoarele doleanţe a muncitorilor de la societăţile din Valea Jiului.

Societăţile concediază în continu lucrători de la toate întreprinderile. — Sunt preavizaţi pentru concediere cu data de 1 iunie 544 de lucrători, dintre cari 444 sunt concediaţi de la Societatea Petroşeni şi 100 de la societatea Lupeni. Concedierile permanente agită spiritele lucrătorilor la extrem simţindu-se fiecare periclitat, de a fi alungat din lucru pe drumuri în cea mai gravă mizerie, împreună cu familia lor, neavînd nici o perspectivă de a căpăta de lucru, în alte întreprinderi din cauza şomajului general. Agitaţia lucrătorilor este cu atît mai mare şi mai justificată deoarece cu ocazia concedierilor nu se respectă nici o consideraţiune socială, a nu se concedia în primul rînd lucrătorii cu vechime angajaţi şi care au greutăţi familiare, la mai mult se fac concedieri de provocare concediindu-se în primul rînd conducătorii sindicatelor şi lucrătorii angajaţi.

Conducătorii de uzine somează pe lucrători în cluburile partidului liberal şi care nu ascultă aceste îndrumări sunt concediaţi. Aceste procedeuri ne-drepte revoltă pe lucrători şi poate duce la consecinţe funeste ca şi în trecut. Faptul că plănueşte sistarea totală a exploatărilor cu data de 1 August al minelor din Vulcan, unde lucrează actualmente 1600 lucrători de asemenea îngrozeşte pe muncitori numai gîndindu-se la aceste fapte şi este sigur executarea acestui plan de raţionalizare, sălbatici, ne-ţinîndu-se de loc cont de existenţa lucrătorilor şi familiile lor, se va provoca cu siguranţă evenimente tragice din nou în Valea Jiului.

Muncitorii cer ca Onor. Guvernul să ajute, să ia ei în arendă aceste mine, pentru exploatare, putînd astfel lucra mai departe avînd convingerea că vor putea livra Statului producţiuni mai eftină ca azi. — Dar trebuie luat din vreme măsuri în acest scop, pentru că societatea demontează minele în vederea sistării lor. De dorit ar fi şi în interesul Statului să exproprieze toate minele de pe Valea—Jiului pentru Stat, mai cu seamă că Statul este aproape singur consumatorul producţiei de cărbuni şi în cazul acela l-ar costa mai puţin procurarea de cărbuni fără să fie lucrătorii exploatată atît de ne omeneşte, pe lîngă munca lor atît de grea şi de periculoasă şi n-ar trebui redus nici numărul lor, ci din contră ar mai putea fi

angajaţi mai mulţi pentru a-şi găsi existenţa dacă valoarea muncii lor nu s-ar scurge acţionarilor şi astfel destul de bogaţi din ţară şi din străinătate. — Pensionarii foştii angajaţi sunt şi ei foarte agitaţi din cauză că li se reduce pensiile tot mai mult, din cauza reducerii salariilor cari atribuie la formarea fondului de pensie.

Mai sunt pensionarii agitaţi pentru că societăţile intenţionează să-i scoată din locuinţele ce le ocupă, forţîndu-i deocamdată cu evacuarea dacă nu subscrie contractul de închiriere a locuinţelor cu chirie previzînd contractul încheiat pe termen de un an, că societăţile poate să-i evacueze cînd vor crede de bine, cu un preaviz de 30 zile.

Vă rugăm Domnule Ministru să binevoiţi a ordona o anchetă asupra acestei doleanţe şi pe care le vor formula lucrătorii la faţa locului pentru constatarea abuzurilor şi provocarilor din partea societăţilor faţă de lucrătorii care ar fi foarte bucuroşi să fie lăsaţi a lucra în pace. — În afară de Vulcan, se lucrează timp redus de cîte 3—5 zile pe stăptămînă, iar lucrătorii pătrunşi de simţămîntul şi conştiinţa solidarităţii umane sunt dispuşi să lucreze timp şi mai redus numai să nu se mai concedieze alţi lucrători. Sunt dispuşi să-şi împartă şi cîştigul de mizerie de azi pentru a nu-şi vedea pe fraţii lor deveniţi şomeri, sbătîndu-se împreună cu familiile lor în chinurile foametei.

Faţă de acest gest de sacrificiu din partea lucrătorilor, statul care este consumatorul producţiei acestor întreprinderi miniere trebuie să impună patronilor acestor mine ca şi ei ţinînd seama de situaţia grea economică pentru care nu lucrătorii sunt de vină şi să nu-i împingă prin desnădejde la acte disperate pentru a-şi salva viaţa muncitorii cer să li se dea de lucru să poată fi de folos societăţii căci doară sînt destui cari trăesc pe spinarea altor. Dacă patronii şi statul nu este în stare să le de-a de lucru atunci să le de-a ajutoare cum se dau in toate ţările civilizate.

Muncitorii preferă însă expropierea minelor obligîndu-se ei sub controlul Statului angajînd mai mulţi lucrători în loc să mai concedieze şi totuşi să livreze cu mult mai eftin cărbunele pentru Stat şi particular pentru ca azi de aceia sunt aşa de scumpi cărbunii fiindcă sunt prea mulţi conducători toţi cu salarii mari apoi unde mai sunt profitorii acţionari. Ori interesul Statului este ca cetăţeni producători cari il susţin să aibă în urma munciilor asigurat măcar minimum de existenţă în loc ca o mînă de profitori să se îmbogăţească pe urma muncii altora. Statul nu trebuie să mai tolereze ca unii cetăţeni şi azi să mai exploateze mulţimea în mod barbar, şi cînd nu mai are nevoe de ei să o arunce în mizerie şi pradă anarchiei.

Ne facem datoria Domnule Ministru a vă aduce la cunoştinţă cele de mai sus şi vă rugăm să binevoiţi a vă împlini rolul de ocrotitor din vremea acelor nedreptăţiţi în loc să se vină mai tîrziu cu reprimirea sîngeroasă a răzvrătirilor dispensaţi de mizerie şi nedreptate cu care sunt trataţi. Astăzi mai mult de cît ori cînd a cuprins sufletele muncitorilor spiritul de revoltă al lui Horia împotriva nedreptăţilor sociale pe care nu le mai pot suporta.

Primiţi Domnule Ministru asigurarea deosebitei noastre stime.

p. conf.
ss, Susan

DSALE DOMNULUI MINISTRU AL MUNCII SANATAŢII ŞI OCROTIRII SOCIALE
BUCUREŞTI

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 8579/193, copie

Copie

PROCES-VERBAL

Astăzi 26 iunie 1931

Noi, Dr. Bejan Prefectul Judeţului Hunedoara şi Maior Iliescu Mihai ofiţer controlor la Inspectoratul IV Jandarmi Cluj.

Informaţi fiind prin organele jandarmeriei cum şi cu ocazia conferinţei de colaborare a judeţului, că în judeţul Hunedoara circulă versuri tendenţioase cu privire la organizarea de Stat iar pe Valea—Jiului e o situaţie de îngrijorare provocată de starea muncitorimii de la mine.

Ne-am transportat în judeţ în decursul zilelelor de 24 şi 25 iunie şi cercetînd asupra celor sus arătate, am constatat:

Valea—Jiului în general e o stare îngrijitoare din următoarele motive:

Societăţile de exploatare a cărbunilor din cauza cantităţilor mici de cărbuni ce pot vinde, a redus extracţia.

Pe de altă parte şi mijloacele technice pentru lucru în mină fiind perfecţionate s-a mărit randamentul de producţie pentru fiecare muncitor.

Aceste cauze au făcut ca societăţile să întrebuinţeze un număr mai mic de muncitori care a scăzut de la 18 mii din anii precedenţi la 7 mii cîţi să găsesc astăzi.

Concedierile trecute n-au fost simţite întrucît muncitorii mai găseau de lucru. Astăzi însă criza economică face ca muncitorii să nu găsească nici o ocupaţiune şi ne dă şomerii minieri. Pe de altă parte societăţile carbonifere din Valea—Jiului unindu-se, au hotărît ca întreaga exploatare din Vulcan, unde lucrează astăzi 1520 de muncitori să fie închise complect.

Numărul total al şomerilor ce vor rămîne în Valea—Jiului la 1 iulie vor fi:

Lonea	194
Petrila	120
Lupeni	350
Vulcan	1000
Total:	1664

Pentru ajutorarea acestor şomeri societatea de exploatare a cărbunilor dă următoarele:

— pentru cei ce nu sunt din localităţile din Valea—Jiului şi vor să meargă acasă le plăteşte transportul pe calea ferată pentru muncitori familii şi bagaj, plus un ajutor bănesc de 300 lei cap de familie, 200 lei soţia şi 100 lei fiecare copil.

— pentru a nu mai avea şomeri în toate localităţile şi în special pentru a li se da adăpostul higienic, societatea mai oferă muncitorilor casele ce le are zidite ca colonii în Vulcan în mod gratuit cu lumină şi căldură.

— la descontarea muncitorilor societatea le mai plăteşte salarul pe 14 zile.

Toate aceste însă nu dau o soluţie şomajului din Valea—Jiului întrucît muncitorii care se găsesc astăzi în această regiune nu vor să mai plece întrucît afirmă că nicăieri deşi au căutat, nu găsesc de lucru.

Pe de altă parte ar însemna să se creieze în Vulcan un centru de flămînzi unde ori ce curent social dăunător Statului ar prinde iar ordinea și siguranța publică amenințată prin bande de răi făcători ce s-ar forma pentru cîștigarea existenței.

Pentru remedierea răului propunem:

1. a se face o riguroasă triere a tuturor muncitorilor șomeri din Valea—Jiului și cei care se vor găsi că nu sunt localnici să fie trimiși la urma lor.

2. Pentru muncitorii care se găsesc în Valea—Jiului, care n-au fost angajați de societăți și care lucrînd pe la antreprenori nu au mijloace de a se transporta la locurile lor natale, să li se dea din partea Ministerului foi de drum gratuite pentru transportul pe calea ferată.

3. Să pună de îndată la dispoziția casei drumurilor suma de lei 2.000.000. din cea votată de Delegațiunea Economică a Guvernului pentru a putea începe lucrările de refacerea șoselelor cu șomeri aflători în acea regiune.

4. Să li se dea de lucru ori și unde este nevoie în țară întrucît conducătorii muncitorilor ne-au declarat că primesc a lucra ori ce și ori unde, pentru a-și cîștiga existența.

5. Ajutoare bănești să nu li se mai dea întrucît pe lîngă că încurajează lenea și șederea în această regiune, dar nemulțumește și pe ceilalți muncitori cari văd cum unii profită de sumele ce li se oferă, deși mici, fără nici o muncă.

Pentru șomeri care eventual nu vor putea fi plasați și nici trimiși la urma lor, se propune:

A se creia un fond de ajutoare după cum urmează:

— Societățile să fie obligate a reține și plăti în numerar cîte un leu de muncitor activ pe zi pentru șomeri.

— În Valea—Jiului la toate spectacolele de teatru, cinematograf și serbări de ori ce fel, cu bilete de intrare, să se aplice cîte un timbru special pentru ajutorarea șomerilor.

— aducerea în Vulcan unde probabil vor rămîne cei mai mulți șomeri a unor autorități de necesitate locală cum ar fi Casa cerculară Petroșeni care prin funcționarea lor în această localitate ar da ocaziune de mai multă viață localității iar muncitorii șomeri ar mai găsi de lucru ca servitori, mici transporturi de bagaje, hamalîc etc.

Eventual chiar mutarea Batalionului de Jand. din Petroșeni în Vulcan pentru care societatea oferă cazare gratuită și în condițiuni mult mai igienice decît localurile ocupate azi în Petroșeni.

Asupra manifestațiunilor de circa 200 muncitori ce s-a făcut în ziua de 15 iunie în localitatea Vulcan; am constatat că a fost ceva spontan fără să fie pregătit de înainte și în scopul de a căpăta ajutoare.

În urma acestei manifestațiuni au primit suma de 52.000 lei care a fost colectată în localitatea Vulcan, astfel:

Primăria	10.000 lei
Societatea Vulcan	12.000 lei
Biserica	11.000 lei
Comitetul ajut-șomeri	11.000 lei
Colectă publică	8.000 lei
Total:	52.000 lei

Această sumă însă, este departe de a putea asigura hrana și mai ales liniștea în această localitate.

Este nevoie de a se veni de îndată cu măsurile promte pentru a ocupa muncitorii care prin muncă să-și câștige existența.

Drept care am încheiat prezentul proces verbal.

Prefectul județului Hunedoara

anexă

Copie după memoriu conducătorilor sindicatelor muncitorești din Valea—Jiului adresat Ministerului Muncii.

Ofițerul Controlor al Insp. IV. Jand. Cluj.
Maior: ss. Iliescu.

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 9/1931, copie

18

Domnule Prefect.

Subsemnații Deac Iuliu, Toma Alexandru și Herczeg Iosif domiciliați în comuna Săcărîmb suntem fără de lucru muritori de foame, nu am mai lucrat de 5 luni fiind discontați de pe Valea Jiului și astăzi suntem muritori de foame cu familiile pe cum urmează.

1. Deac Iuliu am o familie constătătoare de 6 persoane care sunt goi de îmbrăcămînt și trebuesc trimiși la școală și sunt morți de foame, și fără haine și încălțăminte.

2. Toma Alexandru am o familie de 4 persoane și nu avem o fărămătură de pîine, suntem goi și dezbrăcați complect.

3. Herczeg Iosif am o familie constătătoare de 3 persoane și sunt fără pîine și dezbrăcați.

Ne era promis de Serviciul Minelor din Săcărîmb că vom fi primiți în lucru și ne-a amînat pînă acum, acum ne-a răspuns că nu ne poate primi neavînd buget. Noi acum în timpul de toamnă nu mai căpătăm nici lucru la economii ba nici la tăiat de lemne fiind populația comunei săracă și fără lucru ca să putem și noi primi cît de puțin măcar un ban absulută nimica.

Fiind informați că și alți șomeri oameni fără lucru făcîndu-și cereri a primi cîte un ajutor sau lucru ca se nu-se facă oameni răutăciți aducînd sărăcia și lipsurile după sine pe om de a fi silit să fure sau să facă alte lucruri rele.

Din cele de sus respectuos venim a vă ruga să bine voiți a-ne (acorda) vota un ajutor ca să nu perim cu totul sau a-ne da lucru oriunde va fi așteptînd timpul iernei și suntem muritori de foame cu familele împreună.

Sperînd că umilita noastră cerere va fi rezolvată favorabil și luată în considerare primind și noi un ajutor am rămas.

Săcărîmb la 29 august 1931

cu respect:
ss. Iuliu Deac
ss. Toma Alexandru
ss. Herțeg Iosif

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 14190/1931

19

No. 14.199/931

Obiect: Cererea lui Iuliu Deac, Alex. Toma și Iosif Herczeg dom. din comuna Săcărîmb pentru acordarea unui ajutor din fondurile județului.

Primăria comunală
Săcărîmb

Vă rugăm să binevoiți a comunica petiționarilor menționați în obiect, că cererea lor prin care solicită acordarea unui ajutor din fondurile județului nu putem satisface din motivul că județul nu dispune de fonduri.

Deva la 9 sept. 1931

Prefect
ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 9/1931

20

Notariatul Băița
Nr. 15/1932 conf.
3. I. 1932
Se va răspunde că în lipsă de fonduri nu putem satisface
ss. indescifrabil

Domnule prefect

Populația Notariatului Băița este lipsită în mare număr de mijloacele de trai.
Mai lipsiți sunt muncitorii concediați de pe Valea-Jiului care vin zilnic în număr destul de mare îngroșînd pătura lipsită a populației, la care se adaugă muncitori concediați de către Soc. „Mica“ și „Toplița-Măgura Concordia“.

Întrucît nu avem nici o posibilitate de a le veni în ajutor deoarece cei mai mulţi dintre ei sînt familii cu copii şi nu este rost de ai plasa la lucrări nici agricole nici minere, vă rugăm să binevoiţi a acorda din fondul judeţului destinat pentru şomeri un ajutor bănesc sau cereale, la caz contrar se vor deda la furturi cum deja pînă acuma avem cazuri şi ca să întîmpinăm asemenea cazuri ruşinoase recurgem la bunăvoinţa D-voastră de a veni în ajutorul celor lipsiţi, fiind în toate comunele notariatului peste o sută de familii absolut lipsită de orice mijloace.

Băiţa la 5 aprilie 1932
L.S. ss. indescifrabil

D-sale
Domnului Prefect
al Judeţului Hunedoara
Deva

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, Dos. 7216/1932, original

21

Nr. 27/1932 Obiect: Sărbătoarea zilei de 1 Mai 1932
4 mai Confidenţial

Domnule Chestor

La ordinul telegrafic confid. nr. 23 din 18 aprilie 1932.

Avem onoare a raporta, că muncitorii din Valea Jiului au sărbătorit ziua de 1 Mai a.c. în deplină linişte.

Sărbătorirea s-a desfăşurat conform programului întocmit din timp de către conducătorii sindicatelor muncitoreşti din Valea Jiului.

După ce în dimineaţa zilei de 1 mai s-au adunat în localurile sindicatelor respective, muncitorii s-au încolonat avînd în frunte fanfarele şi aşa au mers în ordine la Cîmpuri Surduc, unde a avut loc o serbare cîmpenească pînă după amează între orele 5—6, cînd apoi încolonîndu-se din nou — de astă dată în număr cu mult mai mic ca la plecare — s-au înapoiat în localităţile respective.

La serbarea cîmpenească de la Surduc a luat parte un număr aproximativ de 1500—1600 persoane, muncitori, femei, copii.

Seara au avut loc petreceri, pe localităţi cari deasemenea s-au desfăşurat în linişte.

După cum am raportat personal în seara zilei de 30 aprilie a.c., indivizi pînă în prezent nedescoperiţi, au atîrnat de reţeaua sîrmei telefonice două mici steguleţe roşii.

Unul cu inscripţia „Trăiască comunismul, jos capitalismul" a fost atîrnat pe teritoriul comunei Livezeni, al doilea cu inscripţia „La evoluţie prin revoluţie", a fost atîrnat în apropierea podului din colonia Dărăneşti, aparţinătoare comunei Petroşeni.

Ambele steguleţe, au fost observate şi ridicate de pe sîrmă încă în acea seară aşa că publicul n-a apucat să le vadă.

Răspîndiri de manifeste, demonstraţiuni de stradă sau întruniri cu caracter comunist n-au avut.

Şeful Comisariatului
ss. Indescifrabil

Şeful Biroului
ss. indescifrabil

D-sale
Domnului Chestor al Poliţiei
Deva

Arh. Stat. Deva, Comisariatul Petroşeni, Dos 1/1932, original pag. 46.

22

Comunicat:
Insp. G-l şi P. Timişoara
şi Prefect. Hunedoara

Registratura Specială

NOTĂ INFORMATIVĂ
Nr. 14 din 13 Iulie 1932

În ziua de 25. VII. 1932 muncitorul Florea Traian din comuna Petrila, pe cînd mătura un vagon la Spălătoria Petrila a găsit pe fundul vagonului un manifest cu caracter comunist lansat de Comitetul Partidului Comunist din România către muncitori şi recruţi contig. 1932.

După constatările făcute acest vagon a sosit în staţia Petroşani în ziua de 23. VII. 1932 cu trenul de marfă nr. 2477 — ora 9,30. S-a dat ordin şefului de Secţie Vulcan ca în unire Poliţie Petroşani să facă cercetări pentru descoperirea autorului. — Se anexează cîte o copie după manifest.

Comandantul Legiunei jandarmi Hunedoara.

Maior
L.S. ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, Dos 149/1932.

23

Comunicat:
Parchet. Prefect. şi
Chestura Deva

BULETIN INFORMATIV

Nr. 38 din 5 octombrie 1932

Nr. crt.	Calificarea faptului	Comuna pe teritoriul căreia s-a comis	Postul pe raza cărui s-a întîmplat	Descrierea evenimentului
1.	Otrăvire prin agenţi chimici	Petrila	Lonea	Postul jandarmi Lonea cu raportul Nr. 21 din 5—X—1932, raportează că în ziua de 4—X—1932 tînărul Borobaş Balaj în etate de 21 ani a băut o cantitate de 10 gr. stricnină în urma căreia a încetat din viaţă pe loc. Motivul care l-a determinat să se otrăvească este mizeria în care a trăit de 2 ani fără lucru. Bănuieli nu sunt, cazul se cercetează de şeful postului respectiv. —

Comandantul legiunei jandarmi Hunedoara
Căpitan
ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 174/1932, original

24

Prefectura judeţului Hunedoara
Cabinetul Prefectului
Nr. 25/1933 Conf.

PROCES-VERBAL

dresat în şedinţa consiliului de colaborare cu ziua de 8 februarie 1933 în localul Prefecturii cabinetul Prefectului, prezenţi fiind:

Dr. Ieronim Atirescu Prefectul judeţului,

Căp. Nicolae Preoteasa delegatul Garnizoanei, Deva
Căp. Ioan Găvriş delegatul Regimentului 4. Grăniceri, Deva
Cornel Brădeanu Chestorul Poliţiei Deva

Locotenent Ursuţi Gheorghe delegatul Legiunei de jandarmi Deva cari întruniţi în consfătuirea lunară ce urmează a se ţine conform ordinelor Ministeriale Nrii 16160/1931 27735/1931 şi 49486/1931 am stabilit următoarele:

1. Muncitorii minelor „Sălătruc" din Valea-Jiului în urma faptului că nu-şi au primit retribuţiunile pentru zilele de lucru împlinite, s-au fost pus în grevă reluînd lucrările la vre-o săptămînă după ce pretenţiile lor în parte au fost achitate. Se impune ca Ministerul Muncii să facă intervenţiile cuvenite şi să ia dispoziţiuni a nu se mai repeta atari cazuri fiind acesta deja al doilea caz acum în ultimul timp.

2. În rîndurile lucrătorilor minieri din Valea Jiului se arată o mare agitaţie în urma faptului că s-au pus în vedere concedieri mai mari de lucrători cari în parte s-au şi înfăptuit concediindu-se cu ziua de 1 Februarie 1933, — 260 muncitori. După rapoartele sosite, muncitorii minieri s-ar pregăti la o demonstraţiune avînd văditul scop de a determina reprimirea muncitorilor concediaţi. Numărul şomerilor din Valea Jiului care se urcă la 2000 de capi de familie, ceeace înseamnă 6000 de şomeri, prin concedierile făcute acum se măreşte în mod considerabil. Ajutoarele puse la dispoziţia comitetelor din această regiune de către Ministerul Muncii, sunt mult insuficiente pentru a servi ca sprijin unui număr atît de considerabil de şomeri. Pentru a evita eventuale turburări şi manifestaţiuni, se impune ca Ministerul să ia măsuri fie ca aceşti lucrători să fie reprimiţi fie ca să fie deslocaţi, sau prin întreprinderea lucrărilor cu repararea şoselelor din această regiune, să li se deschidă posibilităţi de muncă sau dacă nu, ultima analiză să se găsească modalităţile pentru o mai intensivă ajutorare a şomerilor. E fără îndoială că atît Primăriile comunelor din această regiune fac toate sforţările cu toată criza financiară, de a contribui la ajutorarea acestor şomeri însă sumele ce le pot pune la dispoziţie sunt mult insuficiente cu toate ajutoarele ce le primesc şi de la Societăţile din această regiune de a putea satisface lipsurile. E de remarcat că pentru ajutorarea celorlalţi şomeri din cuprinsul judeţului cum sunt centrele Cugir, Călan, Hunedoara şi Brad, Societăţile „Mica" din Brad, Uzinele din Călan, au pus la dispoziţia Camerei de Comerţ şi Industrie aproximativ suma de 140.000 lei cari vor fi distribuite de o comisiune compusă cu concursul Camerei de Comerţ şi Industrie.

În ultimul timp în unele centre din cuprinsul judeţului s-a remarcat o mişcare a unei organizaţiuni aşa numite „Frontul ţăranilor" pusă la cale de unii politiciani, reduşi în popularitate care a început o acţiune în rîndurile ţăranilor pentru a se organiza şi a stărui pentru o şi mai mare reducere a datoriilor ţărăneşti. Unele elemente din această organizaţiune depăşind mai bine zis au încercat să depăşească cadrele unei acţionari admise, sau luat măsuri pentru punerea la punct a acestor persoane.

Drept care s-a dresat prezentul proces verbal pentru cele legale.

D.C.M.S.
Prefectul judeţului Hunedoara,
ss. indescifrabil

Delegatul Garzinoanei
ss. indescifrabil

Delegatul Regimentului 4. Grăniceri
ss. indescifrabil

Delegatul Chesturii Poliţiei Deva,
ss. indescifrabil

Delegatul legiunii jandarmi Hunedoara, Deva
ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 25/1933, original

25

Prefectura judeţului Hunedoara
Cabinetul prefectului
Nr. 73/Conf. 1933

PROCES-VERBAL

dresat în şedinţa Consiliului de Colaborare ţinută în ziua de 5 aprilie 1933 în localul Prefecturei Cabinetul Prefectului, prezenţi fiind:

1. Dr. Ieronim Atirescu Prefectul judeţului,
2. Aurel Creneanu Chestorul Poliţiei
3. Căp. Nicolae Preoteasa delegatul Garnizoanei
4. Căp. Gheorghe Vlad delegatul legiunei de jandarmi Deva
5. Isaia Mircea Locot. delegatul Rigementul 4 Grăniceri cari întruniţi la consfătuirea lunară ce urmează a se ţine în conformitate cu ordinele ministeriale Nrii 16160/1931; 27735//1931 şi 49486/1931 au stabilit următoarele:

1) Ca urmare hotărîrei luate in şedinţa din 27 Februarie 1933 sub punctul 1.a. pentru ziua de 18 Martie au fost convocaţi directorii tuturor intreprinderilor mai mari particulare şi publice cum sînt Societatea „Petroşeni", Uzinele Călan, Cugir, Hunedoara, Societatea „Mica", atelierele C.F.R. Simeria şi Petroşeni, Societatea minieră din Săcărîmbu, Chestorul Poliţiei, Comandantul Legiunei de jandarmi cu care ocaziune s-au stabilit modalităţile organizării serviciilor de informaţiuni la intreprinderile sus arătate după instrucţiuni ce le vor primi de către Dl. Comandant al Legiunei de jandarmi, pentru a putea cunoaşte ori-ce mişcare şi acţiune în rîndurile muncitorimei de la aceste intreprinderi. Pînă în prezent organizarea acestui serviciu este în curgere şi nu s-a semnalat din partea nici unei intreprinderi vre-o mişcare sau acţiune care ar necesita stricta aplicare a dispoziţiunilor cuprinse în ordinul Ministerului de Interne cu nr. 11066/1933.

2. În ultimul timp se resimte o vie agitaţie în rîndurile şomerilor din regiunea Valea-Jiului, cari cu începere de la 1 aprilie nu mai primesc ajutoarele cari sau dat în timpul de iarnă din contribuţia de 1% a muncitorilor în lucru din acea regine şi a intreprinderilor, pe de altă parte pentru că bugetele comunelor din această regiune nefiind încă aprobate, nu pot obţine ajutoare nici din partea autorităţilor locale şi în fine pentrucă în apropiatul viitor nu e pus în perspectivă nici o lucrare publică la care ar putea să fie angajaţi.

Drept care s-a dresat prezentul proces verbal, spre cele legale.

D.C.M.S.

Prefectul județului Hunedoara
ss. indescifrabil

Chestorul poliției
ss. indescifrabil

Delegatul Garnizoanei
ss. indescifrabil

Delegatul Legiunei de jandarmi Deva
ss. indescifrabil

Delegatul Regimentului 4 Grăniceri
ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, Fond. Prefectura jud. Hunedoara, Dos. 73/1933, original

26

Prefectura județului Hunedoara
No. 181/1933 Conf.

PROCES-VERBAL

Dresat in ședința de comitetului de colaborare ținută in ziua de 25 VII 1933 — în localul Prefecturii Cabinetul Prefectului,

Prezenți fiind.
Dr. Ieronim Atirescu Prefectul jud. Hunedoara
Cremian Aurel Chestorul Poliției
Căpit. Preoteasa Nicolae deleg. Garnizoanei
Căpit. Ioan Gavriș deleg. Reg. 4 Grăniceri
Dl. Romulus Nestor Primprocuror Trib. Deva

Care întruniți in consfătuirea lunară ce urmează a se ține în conformitate cu ord. Ministeriale No. 16.160/1931; 27735/1931 și 49487/1931, au stabilit următoarele:

Se stabilește organizația așa numită „Frontul Plugarilor" în urma hotărîrilor luate în ultimul timp caută a manifesta pe străzile centrelor mai importante din județ înarmați cu bastoane, uniforme de 1,20 cm., cum a făcut în 14 iulie la Băița ce a încercat însă fără a izbuti în ziua de 18 iulie în comuna Brad și com. Zam.

Comitetul de colaborare de comun acord stabilește că aceștia bastoane uniform constituiesc o uniformă a cărei purtare este interzisă prin legea Mironescu și că în consecință în viitor peste tot să nu se admită demonstrații și defilări în această uniformă iar contra celor cari totuși vor căuta să manifesteze în această uniformă să li se dreseze actele cuvenite, înaintîndu-se Parchetului și să li se confiște uniforma.

Comitetul de colaborare constată că lucrările la societatea „Petroşeni" din Valea Jiului au fost preluate şi astfel spiritele s-au calmat continuă însă neliniştea în rîndul şomerilor pentru că cu toate intervenţiile făcute memoriile înaintate soluţiile date de acest comitet de colaborare, nu s-a făcut pînă în prezent şi nici ajutoare nu s-au dat.

Drep care s-a dresat prezentul proces verbal spre cele legale.

D.C.M.S.

Prefectul judeţului Hunedoara
ss. indescifrabil

Deleg. Reg. 4. Grăniceri
ss. indescifrabil

Primprocurorul Trib. Hunedoara
ss. indescifrabil

Chestorul Poliţiei Deva
ss. indescifrabil

Delegatul Garnizoanei Deva
ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, Fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 181/1933, original

27

Prefectura judeţului Hunedoara
Cabinetul Prefectului
Nr. 200/1933 conf.

PROCES-VERBAL

dresat în şedinţa Consiliului de colaborare ţinută în ziua de 1 Septembrie 1933 în localul Prefecturii cabinetul Prefectului, prezenţi fiind:

1. Dr. Ieronim Atirescu Prefectul judeţului,
2. Maior Pohrib Comandantul Legiunei de jandarmi,
3. Căp. Ioan Gavriş, delegatul Garnizoanei şi Regim. 4. Grănic.
4. Sebastian Popescu delegatul Chesturei,

care întruniţi pentru consfătuirea lunară ce urmează a se ţine în conformitate cu ordinele ministeriale nr. 16160/1931, 27435/1931 şi 49437/1931 au stabilit următoarele:

Acţiunea organizaţiei aşa numită Frontul Plugarilor pretutindenea a fost suprimată considerîndu-se această mişcare în urma hotărîrilor luate în şedinţa din 25 iulie a.c. de către comitetul de colaborare ca o mişcare ce contravine legii Mironescu. Întrunirile anunţate precum şi defilările proiectate de această organizaţie au fost oprite şi împrăştiate,

Drept care s-a dresat prezentul proces verbal spre cele legale.

Prefectul judeţului
ss. indescifrabil

Delegatul garnizoanei şi Regim. 4 Gr
ss. indescifrabil

Delegatul Legiunei
ss. indescifrabil

Delegatul Chesturei
ss. indescifrabil

Arh. Stat. Deva, Fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 200/1933, original

DES ACTIONS DES MINEURS DE LA ZONE DE BRAD ET DE LA VALLÉE DU JIU POUR L'ISSUE REVOLUTIONNAIRE DE LA CRISE (1929–1933)

RÉSUMÉ

Les précieux documents présentés par les auteurs apportent des informations et de nouveaux aspects de la lutte des mineurs de la Vallée du Jiu et de la zone de Brad.

DIN ACTIVITATEA FRONTULUI PLUGARILOR ÎN PERIOADA ANILOR 1945—1947

Ilie Avram

Instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului de largă concentrare democratică sub preşedinţia doctorului Petru Groza a constituit o mare victorie în lupta revoluţionară din România, asigurînd dezvoltarea democratică şi progresistă a societăţii noastre.

Înfrînte şi înlăturate din viaţa politică a ţării, fostele clase conducătoare în frunte cu liderii partidelor „istorice" şi regele, avînd încă în mînă pîrghiile economice, îşi intețesc atacul, în scopul subminării regimului democratic, pentru înfrîngerea revoluţiei şi restaurarea puterii lor politice.

Pentru paralizarea opoziţiei reacţiunii, alături de Partidul Comunist, Frontul plugarilor a desfăşurat o intensă muncă de lămurire în rîndul ţăranilor muncitori, explicîndu-le necesitatea luptei pentru refacerea distrugerilor provocate de război, a luptat împotriva speculei şi a sabotajului, pentru mărirea producţiei agricole, pentru o contribuţie cît mai însemnată la refacerea economică a ţării.

Faptul că în fruntea guvernului se afla dr. Petru Groza, ca reprezentant al Frontului plugarilor, însufleţea masele ţărăneşti la muncă şi luptă pentru consolidarea guvernului democrat. La rîndul său guvernul a luat tot felul de măsuri, a decretat legi, în scopul deplinei eliberări sociale a claselor producătoare de valori materiale din ţara noastră.

Cea mai însemnată măsură înfăptuită de guvernul democratic imediat după instaurarea sa, a fost legiferarea reformei agrare. Combătînd încercările de împotrivire ale grupării burgheziei liberale din guvern de sub conducerea lui Gh. Tătărăscu, Consiliul de Miniştri, în şedinţa din 20 martie 1945, a definitivat proiectul de lege al reformei agrare, iar la 23 martie, acesta a căpătat putere de lege.

Cu acest prilej, Romulus Zăroni, Ministrul Agriculturii şi Domeniilor scria în raportul său către rege: „Sire, înfăptuirea reformei agrare, prin decretul lege de faţă, constituie îndeplinirea unui comandament naţional, economic şi social...

Aplicarea reformei agrare este incredinţată comitetelor de plugari alese pe comune şi pe plăşi, creindu-se astfel condiţiile cele mai bune pentru ca dispoziţiile prezentului decret să nu poată fi nici înlăturate, nici falsificate...

Prin justa aplicare a decretului de faţă se soluţionează una din problemele de bază ale României şi se deschid, pentru o importantă parte a ţărănimii noastre, noi perspective de viaţă"[1].

---

[1] Gh. Micle; *Răscoala pămîntului*, Ed. Frontul plugarilor, Bucureşti, 1945, p. 389—390.

Pe baza legii au fost expropriate fără despăgubire pămînturile și inventarul viu și mort al proprietarilor fasciști și al celor care au colaborat cu hitleriștii, ale criminalilor de război și ale dușmanilor poporului, vinovați de dezastrul țării, cît și pămînturile de depășeau 50 de ha ale tuturor celorlalți moșieri.

Scopul reformei agrare, după cum reiese din Decretul-lege pentru înfăptuirea reformei, a fost lichidarea proprietății moșierești și a rămășițelor feudale ce constituiau o puternică frînă în dezvoltarea social-economică a țării.

Prin înfăptuirea reformei agrare, obiectiv de bază în programul Frontului plugarilor, a fost rezolvată pentru țara noastră problema fundamentală a revoluției burghezo-democratice și s-a făurit și întărit alianța dintre clasa muncitoare cu țărănimea muncitoare.

Organizațiile Frontului plugarilor din întreaga țară au desfășurat o uriașă activitate pentru realizarea reformei agrare conform cerințelor specifice locale. Reprezentanții Frontului plugarilor și-au asumat cele mai de seamă sarcini și răspunderi în comitetele comunale de reformă agrară, în înfăptuirea practică a exproprierilor cît și în cadrul Comisiei centrale de înfăptuire a reformei. În marea majoritate a cazurilor președintele comisiei de plasă a reformei agrare era cîte un membru marcant al organizației Frontului plugarilor și numai în mod excepțional cîte un magistrat.

Nu rareori comitetele sătești ale Frontului plugarilor își asumau întreaga sarcină a înfăptuirii reformei agrare. Încă la începutul lunii aprilie 1945, în județul Arad, de pildă, se expropriaseră cca. 60.000 de jugăre și se împărțiseră țăranilor, în județul Brașov peste 21.000, în Covurlui peste 27.000, în Bîrlad 17.000 etc.[2].

Înfăptuirea reformei agrare, confiscarea moșiilor și împărțirea pămîntului către țărani în județul Hunedoara a avut loc, în cea mai mare parte, în decursul lunilor februarie și martie 1945, fiind realizată de către comitetele Frontului plugarilor, cu sprijinul echipelor de muncitori și cu concursul prefectului ales de popor.

Organizația județeană a P.C.R. a trimis în această perioadă la sate peste 500 de muncitori, între care 260 de mineri din Valea Jiului, în majoritate membri de partid, care, împărțiți în 42 de echipe, au ajutat pe țăranii muncitori în confiscarea și împărțirea pămînturilor moșierești. Printre primele moșii împărțite au fost ale cunoscutului moșier Aurel Vlad de la Bobîlna, plasa Orăștie, cea a grofului Kendeffy din comuna Rîu de Mori, plasa Hațeg, a baronului Josika din comuna Sîrbi, plasa Ilia ș.a. În timp de numai cîteva săptămîni au fost confiscate și împărțite 6044 ha. de pămînt la 2282 familii, dintre care 876 ostași ce luptau pe frontul antihitlerist[3].

Sprijinul muncitorilor de la orașe, în frunte cu comuniștii, dat țăranilor organizați în Frontul plugarilor, a continuat în lunile ce au urmat, sub forma dotării cu unelte agricole, a reparării de mașini și unelte și chiar prin ajutor direct la muncile agricole.

---

[2] *Studii și referate monografice,* vol. III, Ed. pol., București, 1960, p. 171.

[3] *Zori noi,* nr. 29, din 22 martie 1945 și „Ardealul luptător", din 18 februarie 1945.

Anul 1945 a cuprins aproape în totalitate perioada de înfăptuire a reformei agrare. Pe întreaga ţară numărul moşiilor de peste 50 de ha, confiscate la sfîrşitul lunii septembrie 1945 era de 7303, suprafaţa totală de 14152,58 de ha., faţă de 1468945 ha. în total, iar numărul ţăranilor împroprietăriţi de 728961, ceea ce însemna că reforma agrară era în linii generale înfăptuită[4].

Reforma agrară era rezultatul luptei unite a muncitorilor şi a ţăranilor, după cum sublinia Miron Belea, secretarul general al Frontului plugarilor în cuvîntarea rostită la radio cu prilejul legiferării reformei. Constatînd că: „plugărimea face zid puternic în jurul Frontului plugarilor, al cărui preşedinte este primul ministru, prietenul dr. Petru Groza, secretarul general se angaja în numele organizaţiei de a continua lupta alături de P.C.R. şi împreună cu clasa muncitoare pentru o viaţă nouă, mai bună a întregului nostru popor"[5].

Un loc important în lupta maselor ţărăneşti, conduse de Frontul plugarilor, pentru refacerea şi dezvoltarea economiei naţionale l-au ocupat eforturile făcute pentru efectuarea lucrărilor agricole, pentru mărirea producţiei agricole a ţării, eforturi care însă n-au adus rezultatele scontate în anii 1945 şi 1946 din cauza secetei cumplite ce a bîntuit teritoriul ţării noastre, în special în partea de est şi sud, deşi se însămînţaseră peste 7.700.000 ha., mai mult decît în anul 1939.

De menţionat este şi activitatea depusă de Frontul plugarilor în 1945 pentru elaborarea legii de arestare şi judecare a criminalilor de război cît şi contribuţia directă la judecarea şi condamnarea acestora de către Tribunalul poporului din completul căruia făcea parte ca membru permanent, din partea Frontului plugarilor, ţăranul hunedorean Iovită Dumbravă. În timpul procesului, numeroase organizaţii ale Frontului plugarilor din întreaga ţară au cerut prin moţiuni, aspra pedepsire a vinovaţilor de dezastrul ţării.

Moment de o deosebită însemnătate pentru viitorul patriei noastre, susţinut cu tărie de Frontul plugarilor şi cu al cărui prilej s-au organizat manifestări entuziaste, l-a constituit victoria finală obţinută în războiul antifascist. La reîntoarcerea ostaşilor români şi sovietici victorioşi de pe front, comitetele Frontului plugarilor din foarte multe localităţi au construit arcuri de triumf, au organizat adunări publice, serbări cu programe artistice.

Un eveniment de o deosebită însemnătate istorică în viaţa organizaţiei ţărăneşti l-a constituit Congresul general al Frontului plugarilor din 24—27 iunie 1945. Congresul a făcut o analiză profundă a activităţii politice şi economice desfăşurate de Frontul plugarilor, a evidenţiat contribuţia adusă la guvernarea ţării în perioada de după 23 August 1944 şi a stabilit programul de luptă în continuare, în vederea desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice.

Lucrările Congresului s-au desfăşurat la sediul M.A.N. sub semnul alianţei muncitoreşti-ţărăneşti şi al prieteniei cu naţionalităţile conlocui-

---

[4] Raport statistic al reformei agrare pe luna sept. 1945. Arhiva centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 13, fila 121.

[5] Gh. Micle, *Răscoala pămîntului*, Editura Frontul plugarilor, Bucureşti, 1945, p. 439.

toare şi cu toate popoarele democratice şi iubitoare de pace din lumea întreagă.

Ţinut la numai trei luni după instaurarea guvernului democratic şi legiferarea reformei agrare, congresul exprima dorinţa şi încrederea ţărănimii într-o eră nouă şi fericită în viaţa poporului nostru. La congres s-au adoptat statutul şi programul nou al organizaţiei în care se formulau cerinţe superioare, corespunzătoare noii etape, faţă de membri săi. În perioada imediat următoare congresului, sub influenţa lucrărilor sale, a avut loc o intensificare a activităţii organizaţiilor în întreaga ţară. A crescut substanţial influenţa în rîndurile tineretului şi ale femeilor. Cu toate că se creaseră organizaţiile proprii: „Tineretul progresist". şi U.F.D.R. — tinerii şi femeile, membri ai Frontului plugarilor, rămîneau şi ca membri ai acestei organizaţii. În decursul anului 1945 s-a dezvoltat mult şi reţeaua cooperativelor de consum, s-au obţinut însemnate rezultate pe linia democratizării conducerilor acestora şi a combaterii speculei deşănţate desfăşurată de elementele reacţionare. Încă în luna septembrie 1945 existau create 2470 de cooperative în ţară, iar pînă la sfîrşitul anului, reţeaua cooperativelor s-a mai lărgit, asigurînd deservirea ţăranilor muncitori în condiţii tot mai bune[6]. Tot mai mulţi intelectuali din rîndul celor mai diferite categorii: cadre didactice, jurişti, medici etc., erau atraşi în cadrul activităţii de propagandă a organizaţiilor Frontului plugarilor.

Sub raport organizatoric, la numai două luni după congres, situaţia se prezenta astfel: comune organizate 6.466 cu 1.033.592 de membri (între care 63.640 de tineri şi 70.056 de femei), 4.604 primari membri ai Frontului plugarilor, 1.703 case de sfat (sedii ale organizaţiilor locale). În luna noiembrie numărul membrilor organizaţiei ajunsese la 1.438.000[7]. În aceste noi condiţii, în scopul consolidării cuceririlor revoluţionare obţinute pe linia democratizării ţării, începea o nouă etapă de lupte politice, a pregătirii alegerilor parlamentare ce au avut loc în noiembrie 1946.

La sfîrşitul anului 1945 şi începutul anului 1946 forţele revoluţionare din România se aflau în continuă ofensivă în lupta împotriva reacţiunii, pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice.

În tot decursul anului 1946 Frontul plugarilor şi-a consacrat întreaga activitate pregătirii alegerilor parlamentare, contribuind din plin la obţinerea victoriei în aceste alegeri, moment de seamă în lupta forţelor democratice, pentru consolidarea cuceririlor obţinute, pentru zdrobirea definitivă a reacţiunii.

După ce, la indicaţia Conferinţei de la Moscova a miniştrilor de externe a marilor puteri, din decembrie 1945, guvernul român a introdus în rîndurile sale cîte un reprezentant al P.N.T. — Maniu şi al P.N.L. — Brătianu, în ziua de 8 ianuarie 1946 s-a adoptat hotărîrea de a efectua alegeri generale legislative. Cercurile imperialiste, apreciind greşit raportul forţelor politice din ţara noastră ,sperau că în alegerile ce urmau să aibă loc vor ieşi victorioase partidele reacţionare.

Tactica forţelor democratice pentru cîştigarea bătăliei electorale a fost stabilită în cadrul Plenarei C.C. al P.C.R. din 25—28 ian. 1946 cu

---

[6] Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 13, fila 121.

[7] Şedinţa C.C. a Frontului plugarilor din 23 nov. 1945, Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 29, dosar nr. 2, fila 222.

prilejul căreia, după ce s-a făcut analiza situației politice interne și internaționale, s-a propus prezentarea în alegeri pe o singură listă a tuturor forțelor democratice din guvern, reprezentante a majorității covîrșitoare a poporului.

Reacțiunea și în special P.N.T. — Iuliu Maniu și P.N.L. — Dinu Brătianu încercau tot felul de manevre pentru atragerea Frontului plugarilor de partea lor, de izolare a organizației față de Partidul Comunist.

Acordarea votului în favoarea forțelor democratice din partea majorității poporului putea fi asigurată numai prin participarea clasei muncitoare unite în alegeri și atragerea celei mai largi organizații a țărănimii. Aceasta s-a și hotărît încă la Congresul P.S.D. din 10 martie 1946 și în ședința Comitetului executiv al Frontului plugarilor din zilele de 16—17 februarie 1946 și apoi a Comitetului Central din 18 martie același an.

În tot cursul anului 1946, Frontul plugarilor a luptat pentru desăvîrșirea reformei agrare. Începînd din luna iunie a trecut la împărțirea titlurilor de împroprietărire în adunări populare, fapt ce a contribuit în mod substanțial la întărirea încrederii țăranilor în regimul democratic.

În luna mai a fost definitivată platforma-program inițiată de Plenara Comitetului Central al P.C.R. din ianuarie 1946. În 17 mai reprezentanții P.C.R., P.S.D., Frontul plugarilor, P.N.P., P.N.L. — Tătărăscu și P.N.T. — Anton Alexandrescu, au semnat platforma-program și au hotărît constituirea B.P.D. cît și a Comisiei centrale care urma să coordoneze activitatea Blocului în întreaga țară.

Platforma-program a B.P.D. cuprindea programul de acțiune guvernamentală în toate sectoarele de activitate și, în special, în cel al refacerii economice a țării, al consolidării regimului democratic, al asigurării drepturilor și libertăților cetățenești, al asigurării independenței naționale și a păcii. Pentru țărănimea muncitoare se prevedea înzestrarea agriculturii cu mijloace moderne de lucrare a pămîntului prin centre de închiriat mașini agricole, acordarea de credite ieftine și pe termen lung, ajutorarea cu semințe și îndrumări agrotehnice cît și apărarea țăranilor muncitori împotriva elementelor exploatatoare, a speculanților și cămătarilor etc., pentru dezvoltarea gospodăriilor țărănești și mărirea producției agricole în general.

Organizațiile Frontului plugarilor au organizat uriașe întruniri electorale și acțiuni de sprijinire a populației bîntuite de secetă, cîștigînd o influență și popularitate tot mai mare în sînul țăranilor muncitori, astfel că era o mare mîndrie de a face parte din Frontul plugarilor ale cărui rînduri se lărgesc continuu, ajungînd ca în toamna anului 1946 să numere peste 1.500.000 de membri[8]. Pe tot parcursul anului s-au luat măsuri de întărire organizatorică la toate nivelurile, începînd de la comitetele comunale și pînă la Comitetul Central. Au fost cazuri cînd la un moment dat toți primarii din mediul sătesc al unor județe erau membri ai Frontului plugarilor (Ex. Someș și Romanați)[9]. În unele regiuni (ca de exemplu la Vîlcea) s-au primit „membri aderenți“ din rîndul simpatizanților, care

---

[8] Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 20, dosar nr. 2, fila 222.

[9] Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R. fond nr. 20, dosar nr. 6, fila 9.

participau la şedinţe şi activităţile organizaţiei, fără a avea drept de vot şi obligaţia de a plăti cotizaţie[10].

În anul 1946 s-au luat măsuri de îmbunătăţire a activităţii în rîndurile femeilor şi ale tineretului, atrăgînd noi contingente din aceste categorii în cadrul organizaţiei. În acelaşi timp, Frontul plugarilor a sprijinit procesul de organizare în sindicate a salariaţilor agricoli, ajungîndu-se în multe judeţe ca numărul ţăranilor înscrişi în sindicat să fie de ordinul miilor. S-a sprijinit, de asemenea, organizarea sectorului de stat în agricultură, în luna octombrie acesta cuprinzînd 232.641 ha.[11]. În sept. 1946 a fost înfiinţată REAZIM pentru întărirea şi exploatarea raţională a gospodăriilor agricole de stat.

În mod oficial campania electorală a fost deschisă la 2 iunie de către dr. Petru Groza în cadrul unei mari adunări populare ce a avut loc pe stadionul din Iaşi şi la care vorbitorul a spus printre altele: „Să fim gata deci de aceste alegeri, să muncim pînă atunci şi să facem ca ziua de alegeri să nu mai fie o zi de bătăi, să fie o zi de mare sărbătoare, în care plugărimea din sate, împreună cu muncitorii din uzine şi intelectualii progresişti să meargă să voteze pentru o Românie democratică". Şi într-adevăr, învingînd cu tact toate greutăţile, Frontul plugarilor s-a prezentat cu o pondere foarte mare de alegători aducîndu-şi valorosul său aport la victoria în alegeri a forţelor democratice. Ne sînt cunoscute rezultatele alegerilor: aproape 7 milioane de participanţi în ziua de 19 nov. la alegeri, ceea ce reprezenta 88,99% — procent fără precedent în istoria politică a României. Din cele 414 mandate, 348 au fost obţinute de B.P.D. Din partea Frontului plugarilor au candidat 81 de reprezentanţi între care 36 ţărani.

Aşa după cum arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu, victoria în alegerile parlamentare din 1946 „oglindeşte baza social-politică largă pe care se sprijinea guvernul democratic, compromiterea şi izolarea de mase a partidelor burgheze-reacţionare care curînd aveau să dispară din viaţa politică".

Măreaţa victorie a alegerilor din 1946 din România a deschis largi perspective de dezvoltare pe mai departe a procesului revoluţionar neîntrerupt la care Frontul plugarilor şi-a adus o contribuţie de seamă.

*

Prin înfăptuirea reformei agrare, prin succesele obţinute în democratizarea vieţii publice şi zdrobirea partidelor reacţionare în alegerile parlamentare, sarcinile general-democratice ale revoluţiei noastre populare erau în general înfăptuite. În anul 1947 se putea trece deci la măsuri pregătitoare, în vederea instaurării dictaturii proletariatului şi la construirea socialismului.

Pînă la sfîrşitul anului 1946 transformările ce au avut loc în domeniul politic şi economic nu au atins baza capitalistă a societăţilor noastre. În tot acest timp Frontul plugarilor reprezenta o organizaţie a întregii ţărănimi, cu excepţia elementelor fasciste, un fel de „uniune a ţăranilor",

---

[10] Arhiva centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 20, dosar nr. 5, fila 70.

[11] Revista arhivelor, nr. 1, 1965, p. 107.

care şi-a păstrat acest caracter pînă la începutul anului 1947, care corespunzător cu noile sarcini ce urmau a fi rezolvate, începea procesul de transformare a sa într-o organizaţie a ţărănimii muncitoare.

Chiaburimea deţinînd cca. 20% din suprafaţa totală a gospodăriilor agricole individuale şi favorizată atît de situaţia economică şi consecinţele celor doi ani de secetă, a început să acapareze pămîntul şi alte bunuri materiale ale ţăranilor săraci şi mijlocaşi. Numai în judeţul Brăila, spre exemplu, chiaburii au acaparat de la ţăranii muncitori 2388 de loturi de pămînt, între 0,50 şi 3 ha., dintre care 75% numai pe cereale. Prin intentarea de procese ţăranilor împroprietăriţi se încerca subminarea încrederii ţăranilor muncitori în temeinicia reformei agrare. În luna iulie 1947, de pildă, în întreaga ţară erau în curs de judecare peste 2000 de procese. Elementele chiabureşti nu se dădeau înapoi nici de la diferite acţiuni duşmănoase ca: devastarea unor depozite de cereale pentru ajutorarea regiunilor bîntuite de secetă, atacarea unor colectori, manifestări de naţionalism şi şovinism etc. Această situaţie presupunea luarea de măsuri pentru demascarea şi înlăturarea elementelor chiabureşti, reacţionare din întreaga viaţă politică şi publică a ţării.

Mai întîi s-au luat măsuri de întărire a muncii de partid, Plenara C.C. al P.C.R. din 8—9 ianuarie 1947 hotărînd desfiinţarea comitetelor regionale şi înfiinţarea celor judeţene şi legarea lor directă de Comitetul Central al partidului. Între măsurile luate pentru întărirea muncii de partid la sate a fost şi crearea secţiilor ţărăneşti pe lîngă comitetele judeţene de partid. O dată cu întărirea rîndurilor partidului la sate s-a acordat sprijin direct pentru întărirea organizaţiilor Frontului plugarilor şi atragerea ţăranilor muncitori în opera de redresare economică a ţării.

Creşterea spiritului revoluţionar al ţăranilor muncitori, ca urmare a întăririi continue a alianţei muncitoreşti-ţărăneşti şi a rolului de conducător al clasei muncitoare în cadrul acestei alianţe, a condus la transformarea alianţei dintr-o forţă predominant antifeudală într-una anticapitalistă. În aceste condiţii a devenit posibilă şi necesară transformarea organizaţiei Frontului plugarilor dintr-o organizaţie politică a întregii ţărănimi într-o organizaţie a ţărănimii muncitoare.

În perioada luptelor revoluţionare de pînă atunci se adînciseră contradicţiile şi în sînul Frontului plugarilor între elementele chiabureşti şi cei ce reprezentau interesele ţărănimii muncitoare, fapt ce impunea înlăturarea elementelor chiabureşti din rîndurile Frontului plugarilor. Într-o consfătuire comună a Biroului Politic al C.C. al P.C.R. şi a Comitetului Executiv al Frontului plugarilor s-a stabilit linia de izolare politică a chiaburimii.

În comunicatul dat publicităţii la 28 aprilie 1947 se remarca şi reafirma caracterul pe care Frontul plugarilor l-a avut la constituire şi anume acela de a fi „partidul de luptă şi de apărare a intereselor ţărănimii muncitoare, partidul ţăranilor fără pămînt, cu pămînt puţin şi al celor ce-şi muncesc singuri pămîntul[12]. Ca sarcini se prevedeau: revizuirea şi regruparea cadrelor de conducere (elemente nevoiaşe, cinstite şi devotate în conducere), revizuirea statutului, mărirea rîndurilor organizaţiei prin înscrierea a cît mai mulţi ţărani muncitori, intensificarea luptei pentru

[12] „Scînteia", nr. 807 din 26 aprilie 1947.

îmbunătăţirea stării materiale şi culturale a ţăranilor muncitori. Aceste măsuri şi hotărîri au fost prelucrate pînă jos în toate organizaţiile Frontului plugarilor, luîndu-se măsuri de aplicare, trecîndu-se la izolarea şi înlăturarea elementelor chiabureşti din rîndurile organizaţiei.

Locul contradicţiei dintre ţărănime şi moşierime a fost luat în mod treptat de contradicţia dintre ţărănimea muncitoare şi chiaburime. Ca urmare a acestui fapt, după înlăturarea elementelor chiabureşti din Frontul plugarilor, procesul de radicalizare a ţărănimii muncitoare şi în primul rînd a ţărănimii sărace a cunoscut un ritm deosebit de accelerat. La sfîrşitul anului 1947 ponderea ţăranilor săraci în Frontul plugarilor ajunsese în multe comune şi sate la peste 70%. O afluenţă crescîndă spre organizaţie se simţea în acest timp şi în rîndul intelectualilor săraci de la sate. Frontul plugarilor a făcut astfel o mare cotitură în muncă cu prilejul acestei reorganizări, dînd o puternică lovitură chiaburimii şi întregii reacţiuni, care urmărea să submineze alianţa muncitorească-ţărănească şi dezvoltarea pe mai departe a revoluţiei.

În iunie 1947 C.C. al P.C.R. a luat noi măsuri pentru îmbunătăţirea situaţiei economice şi financiare a ţării, măsuri cu caracter anticapitalist, primite cu deosebit interes de organizaţiile Frontului plugarilor care s-au antrenat la muncă şi luptă pentru traducerea lor în viaţă şi, în primul rînd pentru dotarea cu maşini şi unelte agricole, aprovizionarea cu seminţe selecţionate şi animale de rasă, împiedicarea exploatării chiabureşti etc. Numai într-o primă etapă au fost puse la dispoziţia ţăranilor muncitori 5020 de pluguri cu tracţiune animală, 340 de semănători, 8856 grape, 1326 prăşitori, 1064 tocători de nutreţ manuale etc.[13]. În aceste condiţii membrii Frontului plugarilor au mobilizat ţăranii muncitori la unităţile agricole reuşind să îndeplinească planul de însămînţări în anul 1947 în condiţii climatice favorabile, reuşindu-se să se obţină o recoltă bogată care a contribuit la asigurarea hranei populaţiei şi a unor ramuri ale industriei cu materii prime, creindu-se şi anumite disponibilităţi de export.

După aplicarea măsurilor de reorganizare, marea majoritate a membrilor Frontului plugarilor se declarau de acord cu bisistemul de colectare şi impozite mai ales că acestea se stabiliseră pe principii noi, îmbunătăţite şi luptau pentru aplicarea lor în practică.

Ca şi în anii trecuţi, organizaţiile Frontului plugarilor au acordat tot sprijinul comitetelor C.A.R.S. pentru combaterea consecinţelor provocate de secetă. Mulţi dintre membrii organizaţiei solicitau benevol întreţinerea în familiile lor a unor copii din regiunile înfometate. În judeţul Bihor erau astfel întreţinuţi 2888 copii[14], în judeţul Hunedoara 1341, în judeţul Alba 967[45] etc.

Trecîndu-se masiv la acţiuni de reconstrucţie a ţării, în anul 1947 organizaţiile Frontului plugarilor îşi cuprindeau în planurile de muncă acţiuni de refacere de drumuri, poduri, case distruse de război, primării, şcoli, dispensare etc.

În domeniul cooperatist, Frontul plugarilor a luat măsuri de scoatere a chiaburilor din conducerile cooperativelor, a federalelor judeţene, băn-

---

13 Analele româno-sovietice, seria economie, nr. 4/1962, p. 62.

14 Arhiva Comit. jud. Bihor al P.C.R., fond nr. 10, dosar 24, fila 25.

15 Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 20, dosar nr. 9, fila 71.

cile populare, de trecere a lor în întregime în mîinile forțelor democratice, ajungîndu-se ca foarte multe unități să fie pe drept considerate ale Frontului plugarilor și sprijin de bază în combaterea speculei.

Pentru sprijinirea traducerii în practică a propunerilor și măsurilor inițiate de partid și însușite de guvern pentru redresarea economică a țării, în vara anului 1947, în zilele de 3—5 august, conducerea Frontului plugarilor a organizat o conferință cu președinții și secretarii organizațiilor județene cu care prilej s-a adoptat o rezoluție de linie programatică pentru activitatea de viitor.

Însemnate succese s-au obținut în anul 1947 în dezvoltarea organizatorică a Frontului plugarilor în întreaga țară, în informarea asupra stărilor de lucruri din comune și sate, în îmbunătățirea controlului asupra îndeplinirii hotărîrilor și a măsurilor luate de către organizații de garanție a îndeplinirii lor.

După conferința din august s-au luat o serie de măsuri organizatorice, de înlăturare din aparatul organizației a elementelor necorespunzătoare, de promovare a unor noi activiști în special dintre absolvenții școlii centrale de cadre de la Codlea-Brașov, de îmbunătățire a activității resoartelor și de stabilire a principiului răspunderii teritoriale, pentru fiecare plasă repartizîndu-se de obicei cîte un instructor județean.

Pentru a evita strecurarea din nou a unor elemente dușmănoase în rîndurile organizației, primirile au început să se facă în mod individual și totuși numărul celor ce solicitau înscrierea în Frontul plugarilor era tot mai mare. Încă la începutul anului 1947 organizația județeană Hunedoara număra 33.428 de membri. Mulți dintre cei ce se îndreptau înspre organizația veneau chiar din alte partide, de exemplu organizația partidului țărănesc democrat — Lupu din Rădăuți a trecut în bloc în Frontul plugarilor în ziua de 7 martie 1947 în frunte cu președintele organizației județene, avocatul Palamaru[16].

În anul 1947 a fost, de asemenea, intensificată activitatea propagandistică și culturală a organizației și orientată în spre popularizarea legilor și măsurilor luate, a situației internaționale, s-au organizat cursuri de alfabetizare, echipe cultural-artistice, măsuri de îmbunătățire a presei centrale și locale etc. Pe alocuri (jud. Cluj și Bihor) au existat și anumite încercări de anchete sociale. S-a intensificat munca în rîndul femeilor și a tineretului, obținîndu-se frumoase rezultate în combaterea concepției după care femeile și tinerii nu trebuie să facă politică, în creșterea numărului membrilor organizației la aceste categorii sociale. Conlucrarea cu organizațiile de partid s-a perfectat în toate județele țării, de asemenea, cu sindicatele de salariați agricoli, care au ajuns la peste 100, cu cca. 100.000 de membri.

Prin activitatea sa multiplă și de mare amploare, Frontul plugarilor și-a adus un deosebit aport la înfrîngerea definitivă a reacțiunii, la refacerea economică a țării, contribuind din plin la crearea condițiilor prielnice de preluare a întregii puteri politice de către forțele democratice, prin înlăturarea monarhiei și trecerea la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste.

---

[16] Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr 20, dosar nr. 9, fila 76.

Prin proclamarea republicii şi instaurarea dictaturii proletariatului s-a deschis o nouă etapă de profunde transformări în viaţa economică şi social-politică a ţării, la care Frontul plugarilor şi-a adus, pe mai departe, o contribuţie de seamă, pînă la epuizarea atribuţiilor pentru care fusese creat.

SUR L'ACTIVITÉ DU FRONT DES LABOUREURS DURANT LES ANNÉES 1945–1947

RÉSUMÉ

L'auteur relève l'apport de l'organisation démocratique paysanne le „Front des laboureurs" aux actions révolutionnaires entreprises par le Parti communiste Roumain au cours des années 1945—1947.

NOTE

SEMNE GRAFICE PE UN FRAGMENT DE VAS HALLSTATTIAN

Beniamin Bassa

Aşezarea hallstattiană de la Simeria, cercetată parţial în urmă cu cîţiva ani, la început sub forma unor săpături de salvare, oferă tot mai bogate elemente care denotă existenţa aici a unei intense locuiri. Unele descoperiri întîmplătoare sînt ocazionate chiar de degradarea terenului de către oameni sau de lucrările şantierului I.C.M.

În toamna anului 1968, făcînd o vizită cu elevii cercului de istorie de la Liceul Simeria la această aşezare, unul din elevi a observat în surpătura unei gropi (a doua groapă, la cca. 50 metri de punctul de pază I.C.M.) un ciob pe care l-a smuls, rupîndu-l din peretele gropii. Fragmentul ceramic aparţine unui vas hallstattian. Dimensiuni: 5 × 4 cm; grosimea 0,7 cm.

Fragmentul este de culoare roşietică la exterior, iar faţa interioară de culoare cafenie, pătat de ardere şi lucios. Vasul fusese supus unei arderi incomplete, din care cauză pasta prezintă două straturi: unul

FIG. 1. CIOBUL CU INSCRIPŢIE DE LA SIMERIA

negru şi altul roşu. În compoziţia pastei sînt amestecate boabe de nisip şi petricele.

Împreună cu ciobul au fost găsite şi alte fragmente ceramice, negre, precum şi bucăţi de oase de animale.

Adîncimea la care se afla fragmentul este de 0,55 m, în plin strat hallstattian.

Nu am fi semnalat prezenţa acestui fragment ceramic dacă el nu ar prezenta o oarecare importanţă şi anume e vorba de un fragment cu semne de scriere (vezi figura).

Pe peretele interior sînt incizate în lutul crud, ars ulterior, cîteva semne grafice.

Primul semn este asemănător literei R, ro grecesc, întors, după care urmează doi C şi în fine, la locul rupturii o altă literă care ar fi putut fi N.

Lungimea literelor este: prima de 1 cm iar celelalte de 0,7 cm.

În privinţa rostului şi sensului lor nu ne putem pronunţa. Semnalăm doar existenţa certă a unor semne de scriere, litere, pe un vas hallstattian, lucru ce prezintă interes şi care ar putea duce la unele concluzii cu privire la folosirea scrisului încă în prima parte a epocii fierului, precum şi cu privire la atribuirea etnică a aşezării. Cercetări ce se vor efectua în campaniile viitoare (completare la vechile descoperiri)[1] vor aduce desigur noi date privitoare la această întinsă aşezare hunedoreană.

---

[1] B. Bassa, L. Mărghitan, în *Apulum*, VI; p. 105—109; *Materiale arheologice*, vol. IX (sub tipar).

ASPECTE DIN ISTORIA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ÎN MUNICIPIUL DEVA

Ovidiu Vlad

Deşi istoria primelor şcoli ale poporului nostru începe încă dinaintea secolului al XV-lea, despre o şcoală în sens propriu nu credem că sînt temeiuri să se vorbească în primele secole de existenţă a Devei pînă către mijlocul secolului al XVI-lea. Atît pînă atunci cît şi în unele perioade din secolele următoare, transmiterea unui minim volum de cunoştinţe, priceperi şi deprinderi de muncă, s-a făcut mai ales în familie dar şi de către reprezentanţii locali ai cultelor. În genul invăţămîntului organizat pe lîngă mănăstiri şi biserici, larg răspîndit în feudalism şi bine reprezentat pe plaiurile noastre de mănăstirea de la Prislop, dar şi de cele de la Crişcior şi Rîul de Mori[1], s-a desfăşurat şi educaţia tineretului în secolul al XV-lea şi următoarele în Deva.

Din cît se cunoaşte pînă acum, prima şcoală care ar fi funcţionat în Deva a fost un gimnaziu reformat ce exista în anul 1593 şi a funcţionat şi în secolele XVII—XVIII. Şcoala funcţiona cu şase clase, în ultimele două studiindu-se sintaxa şi poezia, avea mai mulţi profesori şi era condusă de un rector[2].

Din cauza interesului Reformei de a atrage populaţia română se pare că în şcoală se învăţa şi în limba română.

În legătură cu apariţia in 1712 a cartierului bulgar în Deva denumit încă de atunci cartierul „grecilor", credem că trebuie pusă şi a doua atestare documentară despre o şcoală în Deva, care o datorăm lui Nicolae Iorga şi care indică anul 1766 ca an in care exista o şcoală la care preda dascălul Iafet. Acesta adresează o cerere protopopului Mihailu „precum că nu i-a plătit 30 fl." Se pare că această şcoală exista încă de pe la 1720 şi că limba de predare a fost, în unii ani, greaca, în alţii, latina şi în alţii germana. Credem că şcoala a fost organizată într-o mare măsură după modelul „şcolilor greceşti" larg răspîndite în secolele XVII—XVIII în Ţările române sub influenţa neoelenismului şi care erau departe de a fi „exclusiv greceşti". În cadrul ei avem „un învăţămînt în limba greacă dar şi unul în limba română"[3].

---

[1] Dr. Sofronie Vlad, *Opera de culturalizare a bisericii în trecut*, p. 7. În manuscris la biblioteca Institutului teolgoic universitar Sibiu.

[2] Dr. Ioan Lungu, Mircea Valea, Vasile Radu, Liviu Mărghitan, *Tradiţii progresiste ale culturii şi învăţămîntului hunedorean*, Deva, 1968, p. 109.

[3] Stanciu Stoian, *Din istoria pedagogiei româneşti*, Bucureşti, 1956, p. 18.

La începutul secolului al XIX-lea asistăm la o răspîndire a şcolilor confesionale în întreg ţinutul Hunedoarei. În acest context se crează şi la Deva o şcoală poporală confesională ortodoxă. Despre această şcoală protopopul Ioan Papiu într-un raport datat 5 iulie 1865 şi adresat Arhidiecesanei greco-răsăritene din Ardeal cu sediul la Sibiu, scrie că: „e clădită de comuna bisericească fără nici un ajutor de la dregătoria politică, încă înainte de 1848, avînd grădină lîngă ea, însă cu mult mai mică decît ca să se poată folosi de şcoală de pomărit. Leafa învăţătorului e de 132 fl. anual şi de fiecare învăţăcel 1 fl. şi un car de lemne". Frecvenţa era însă mai slabă pentrucă „dregătoria politică la rapoartele lunare nici un răspuns nu au dat, nici efort nu s-au văzut"[4].

Progresul şcolii populare confesionale din Deva la mijlocul secolului trecut era însă împiedicat în primul rînd de nivelul de viaţă scăzut al maselor de ţărani. Din aceeaş sursă aflăm că: „Este în deobşte cunoscută greutatea ce apasă poporul din respectul contribuţiei de stat ...... Pe toate celelalte aruncuri judele comunal în faţa notarului le încasează şi toţi îşi capătă plata lor la timp, afară de *bietul învăţător* care nici după a doua sau a treia recursiune a inspectorului districtual către respectivul jude comunal, nu şi-a primit restanţa de anul trecut"[5]. Credem că situaţia nu mai necesită comentarii.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea se desfăşoară şi în Deva sub influenţa puternică a pătrunderii capitalismului în economie, a pactului dualist din 1867 prin care Transilvania îşi pierde autonomia, depinzînd din punct de vedere politic de guvernul Ungariei, a cunoscutei reforme şcolare a lui Eötvös care, „a introdus învăţămîntul de stat în Transilvania cerut de necesităţile dezvoltării capitalismului"[6] şi a celorlalte legi şcolare ce i-au urmat, toate lovind direct în existenţa învăţămîntului românesc. În aceste condiţii spre sfîrşitul anului 1868, în Deva se intensifică lupta maselor populare pentru obţinerea dreptului de a crea în oraş şcoli mai înalte decît cele poporale.

Ca un răspuns la un memoriu semnat de mai mulţi locuitori ai Devei, ministrul Eötvös comunică telegrafic în mai 1870 aprobarea sa pentru crearea unei şcoli normale care a început să funcţioneze din octombrie 1870, cu sprijinul activ al locuitorilor, care au contribuit voluntar la amenajarea localului „Parva Curia" în scopuri şcolare[7]. Ulterior, în 1897 se termină prima construcţie iar în 1914 actuala clădire centrală a liceului pedagogic. La început şcoala a funcţionat atît cu secţie maghiară cît şi cu secţie română dar în scurt timp secţia română este desfiinţată. În urma insistenţelor repetate ale locuitorilor, după numai un an, adică în octombrie 1871, prin ordinul nr. 10.143 al ministerului instrucţiunii îşi deschide cursurile, în localul din strada Eminescu nr. 17, şcoala reală inferioară. Din 1876, aceasta se transformă în şcoală reală supe-

[4] „Adunarea rapoartelor de la directorii districtuali de şcoală în Arhidiecesana greco-răsăriteană din Ardeal", anul 1865, p. 71. În biblioteca Institutului teologic universitar Sibiu, nr. inv. 21296.

[5] Idem, p. 72.

[6] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei, 1961, p. 159.

[7] „Anuarul şcolii pedagogice de stat din Deva pe anul şcolar 1894—1895", p. 94.

rioară. Localul pentru noul liceu se termină în 1888 iar al internatului în 1900.

Dorința celei mai mari părți a populației era ca noua școală să aibă ca limbă de predare, limba română. Stăpînirea nu a îndeplinit însă această cerere aprobînd doar predarea limbii române ca obiect, la început obligatoriu și apoi facultativ, in toate clasele[8]. În anul 1871 se crează la Deva „Societatea femeilor" care deschide o școală particulară, probabil încă din 1875 dar atestată documentar abia în anul 1880, urmînd ca numai după 5 ani și aceasta să fie etatizată[9].

Nemulțumirea maselor populare în legătură cu eliminarea sistematică a limbii române din școli se intensifică, culminînd cu marea adunare de la Deva din ziua de 10 martie 1883. Convocarea semnată de cinci fruntași români deveni anunță ca ordine de zi: „Consultarea și deciderea asupra celor de făcut în privința noului proiect de lege relativ la instrucțiunea în școlile medii înaintat dietei de la Budapesta, ce amenință cu dezastru și atingere instrucțiunea în școlile noastre medii naționale și confesionale"[10]. Convocarea a avut un răsunet puternic, la Deva venind cca. 200 persoane, dascăli, avocați, preoți, săteni din toate părțile comitatului. În cursul adunării au rostit cuvîntări protopopul Ioan Papiu, avocatul George Secula și fruntașul politic A. Tincu, care a reprezentat partidul național român. Deși organizatorii au fost victimele unui proces politic, adunarea a avut un mare răsunet, influiențînd activitatea școlilor în special a celor populare confesionale.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea atît învățămîntul elementar de stat și confesional cît și cel secundar, reflectînd creșterea numerică a populației orașului și a interesului locuitorilor Devei și a împrejurimilor pentru școală și cultură, cunoaște un ritm relativ accelerat de dezvoltare. Anuarul statistic al orașelor maghiare pe anul 1912 consemnează în Deva la capitolul învățămînt secundar următoarele date:

— Școala superioară reală funcționa cu 11 clase, 27 cadre didactice și 382 elevi;

— Școala normală cu 4 clase, 13 cadre didactice și 124 elevi;

— Școala medie de fete cu 4 clase, 14 cadre didactice și 145 eleve.

Măreţul act al unirii Transilvaniei cu România de la 1 decembrie 1918 constituind o piatră de hotar în istoria învățămîntului devean a făcut posibilă realizarea aspirațiilor seculare ale locuitorilor orașului spre cultură și învățămînt în limba română. Perioada de tranziție începe în 1919 și durează pînă spre 1925 fiind asociată și cu accentuarea dezvoltării învățămîntului cu caracter practic aplicativ, cerut de noile condiții economice ale dezvoltării orașului.

De aceea de exemplu în anul școlar 1926—1927 funcționau în Deva: Liceul de stat „Decebal", Școala normală de învățători, Școala secundară de fete, Școala de ucenici, școala de arte și meserii (creată în 1922 și

---

[8] „Anuarul liceului „Decebal" pe anul 1922—1923"

[9] Dr. Ioan Lungu, Mircea Valea, Vasile Radu, Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 117.

[10] Gelu Neamțu, *Din lupta intelectualității hunedorene împotriva dualismului austro-ungar*, „Sargetia", vol. V, 1966, p. 272.

transformată ulterior în gimnaziul industrial), o şcoală comercială practică şi o şcoală normală de conducătoare pentru grădiniţe care a avut o durată relativ scurtă[11].

Este cert că în perioada interbelică dezvoltarea învăţămîntului în Deva a făcut un mare pas înainte, dar în acelaşi timp şcolile s-au resimţit din plin atît sub aspectul accesibilităţii pentru masele largi cît şi al conţinutului procesului instructiv-educativ. Întrucît aceste neajunsuri ne sînt azi bine cunoscute în forma lor generală, credem că este mai util să citām părerile unor slujitori ai şcolii din acea perioadă, pentru a le cunoaşte în forma lor concretă.

Cu privire la conţinutul învăţămîntului prof. I. Josan de la Liceul „Decebal“ din Deva spune în 1926: „şcoala de azi, să fim sinceri, e o babilonie lingvistică care e menită să împărtăşească numai cunoştinţe vagi, cele mai multe impracticabile sau puţin utile în viaţa de mai tîrziu a elevilor“. Despre condiţiile în care lucrau membrii corpului didactic el ne relatează că: „. . . nu e fenomen rar ca învăţătorul sau profesorul conştient, vrînd să întroneze spiritul adevărat în şcoală, unde e pus să-şi macine zilele, să nu se lovească în drumul activităţii sale de dorinţa unor părinţi, care azi nu doresc nimic mai mult decît un testimoniu promovător pentru fiii lor, atrăgînd de la faptul că merită sau nu merită“[12].

Centrul administrativ al judeţului Hunedoara, Deva a fost atît în secolul nostru cît şi în trecut sediul unor importante manifestări profesionale şi culturale ale învăţătorimii din împrejurimi. În partea a doua a secolului al XIX-lea în Deva fiinţau „tractele şcolare“ de care depindeaua cca. 27—30 localităţi din jur şi tot aici era locul de întîlnire, în scop de pefecţionare profesională a învăţătorilor. Aşa de exemplu, după 1882 cînd senatul şcolar de la Sibiu a trecut la organizarea conferinţelor anuale ale învăţătorilor împărţind şcolile confesionale din Transilvania în 11 districte, Deva devine centrul districtului 3 care cuprinde peste 110 cadre didactice. Se pare că aceste conferinţe anuale s-au desfăşurat la Deva în bune condiţii, întrucît în 1883 conferinţa din acest oraş este citată printre cele mai reuşite din Transilvania alături de confetinţele de la Sibiu şi Braşov[13].

Între anii 1870--1898 Deva a fost sediul „Reuniunii învăţătorilor hunedoreni“ care a dezbătut în adunările generale probleme privind culturalizarea maselor populare, organizarea activităţii extraşcolare, apărarea drepturilor învăţătorilor, apărarea intereselor şcolii în perioada accentuării tendinţelor de etatizare. Dezbaterile din adunările generale au combătut dogmatismul şi conservatorismul în predare, promovînd metode noi, ca de exemplu: metoda fonetică în predarea scris cititului. Presa vremii a apreciat în termeni elogioşi această activitate. Din cauza caracterului progresist al activităţii ei, reuniunea îşi încetează activitatea în urma unei măsuri speciale luate de guvern. Din ordinul ministerului instrucţiunii nr. 872 din 1898 se cere prefectului de Hunedoara să ia

---

11 I. Pătru Albu, Nicolae Wardegger, Vasile Găinaru, *Deva la început de secol XX*. Se publică în prezentul volum.

12 „Anuarul liceului Decebal“ pe anul 1925—1926“, p. 56.

13 „Protocolul sinodului bisericii orientale pe anul 1883“, p. 124, Biblioteca Institutului teologic universitar Sibiu.

„urgent și personal“ măsuri pentru desființarea societății învățătorilor din Hunedoara și Zarand[14].

În condițiile acutei lipse de învățători, care s-a resimțit după actul unirii din 1 decembrie 1918, Deva devine pentru scurt timp — anii 1920—1923 — centru al cursurilor de vară pentru pregătirea învățătorilor necalificați, transferat aici de la Săliștea Sibiului. Era prilejul fericit al întîlnirii locuitorilor orașului cu unele importante personalități ale culturii și științei românești. Marele maestru al condeiului, Mihail Sadoveanu, a predat dicțiunea și istoria literaturii române iar conferințe au ținut profesorii universitari: V. Ghidionescu, I. Simionescu, Simion Mehedinți etc. În perioada interbelică, mai ales corpul didactic devean a desfășurat și o bogată activtate publicistică. În afară de articolele publicate în coloanele „Plaiurilor hunedorene“, prin 1928 apărea la Deva sub îngrijirea revizorului școlar, „Revista învățătorilor și a învățătoarelor din județul Hunedoara“ care și-a încetat curînd apariția.

În anii 1937—1939 apar la Deva două reviste școlare: „Învățătorul de mîine“ a școlii normale și „Știu“ a Liceului „Decebal“ reviste care au stimulat creația originală a elevilor punînd bazele unor frumoase tradiții școlare. Anuarele școlare tipărite în Deva, în special cele ale Liceului „Decebal“ care au apărut cu mai multă regularitate conțin de asemenea studii de interes local sau mai general semnate de unii profesori ca: Liviu Sirca, Nicolae Solomon, Iosif Botean, Ion Ignaton, Nicolae Dragomir, Luis Combi etc.

În ultimii 25 de ani Deva s-a transformat într-un centru activ de pregătire și perfecționare politică și profesională a corpului didactic. Menționăm că numai în această perioadă aci au primit pregătirea pedagogică prin actualul liceu pedagogic un număr de învățători mai mare decît cel pregătit în ceilalți 75 de ani de existență a școlii.

Corpul didactic al orașului se situează tot mai ferm în centrul vieții sociale și spirituale, continuînd și dezvoltînd astfel tradițiile progresiste ale înaintașilor.

---

[14] „Arhivele Statului Deva“, Fond comitat Hunedoara, dosar 10/1898.

ŞCOALA DE MINERIT DIN SACARÎMB

Mihai Cerghedean

Deşi prima jumătate a sec. al XIX-lea în Transilvania se caracterizează printr-o accentuată rămînere în urmă din punctul de vedere al economiei capitaliste, totuşi se observă o preocupare tot mai susţinută pentru dezvoltarea unei industrii legată mai ales de bogăţiile minerale pe care le ascunde subsolul transilvănean.

Aceste tendinţe de dezvoltare se izbeau însă de greutăţi mari. Imperiul plătea aurul la jumătatea preţului de pe piaţă, lipsa capitalului îngreuna introducerea de inventar adecvat unei producţii moderne, dreptul funciar şi relaţiile de drept feudale erau la rîndul lor piedici serioase în dezvoltarea mineritului şi la toate acestea se adaugă concurenţa industriei mai dezvoltate din străinătate.

Cu toate acestea, acum se fac eforturi pentru dezvoltarea mineritului, pentru creşterea rentabilităţii minelor erariale şi particulare. Preocupaţi de sporirea veniturilor, erariul şi particularii fac investiţii pentru introducerea maşinilor în producţia minieră şi metalurgică, se trece tot mai mult la munca salariată, deşi mai persistă sistemul folosirii robotei. Mineritul în Transilvania devine unul din izvoarele importante de acumulare de capital de către intreprinzători locali sau străini.

În procesul dezvoltării mineritului în Transilvania, se simţea nevoia unor oameni cu o pregătire adecvată, capabili să asigure organizarea şi exploatarea intensivă a resurselor subsolului. În acest condiţii, ia fiinţă Şcoala de minerit de la Săcărîmb, prima şcoală cu un profil minier din Transilvania. Minele de la Săcărîmb au fost deschise pe la jumătatea secolului al XVIII-lea şi în scurt timp s-au dovedit a fi unele din cele mai bogate. Fiind proprietate de stat, în aceste locuri au venit o pleiadă de funcţionari erariali, de multe ori bine pregătiţi, care atraşi de mirajul aurului s-au aşezat aici. Se conturează în prima jumătate a secolului al XIX-lea o aşezare dezvoltată, un cadru potrivit pentru înfiinţarea unei şcoli speciale care să pregătească personalul necesar dezvoltării mineritului.

Potrivit unui raport din 1855 al Comisariatului minier din Săcărîmb, Şcoala de mine din Săcărîmb a fost înfiinţată în conformitate cu ordinul 11.250 din 9 octombrie 1834 a Tezaurariatului. Din păcate, raportul respectiv nu precizează dacă şcoala a funcţionat din anul respectiv sau din anul următor (1835). Şcoala a fost înfiinţată şi subvenţionată de stat,

deoarece acesta era interesat direct în sporirea rentabilității minelor proprii, în primul rînd, și chiar a minelor particulare care puteau astfel să aducă un aport însemnat la sporirea bugetului Acest lucru este evidențiat odată în plus, prin precizarea care se face că, școala este destinată instruirii proprietarilor și administratorilor de mine, care, cu o pregătire corespunzătoare, să aducă o contribuție substanțială la creșterea producției, în general[1].

La 1869 se pune problema lărgirii sferei de cunoștințe ale elevilor în domeniul topitoriei. De această dată, statul face apel la intreprinderile particulare pentru subvenționarea școlii în vederea angajării a doi profesori permanenți, unul pentru științe miniere și unul pentru cunoștințe de topitorie. Toate intreprinderile apreciază utilitatea școlii, dar sînt puține cele care sînt dispuse să contribue bănește, sau condiționează aceasta de alte înlesniri[2].

De la început, școala nu a fost încadrată cu profesori permanenți, lecțiile fiind predate de diferite persoane avînd o pregătire corespunzătoare ca: inspectorul de mine, conducătorul instalației de șteampuri și alții. Dacă urmărim în timp numărul celor care au predat la Școala de mine din Săcărîmb constatăm că în momentul înființării la școală predau 3 cadre, la 1855 — 7[3], la 1895 -- 3, la 1902 — 3, la 1903 — 4[4]. Preocupare pentru numirea unor profesori permanenți a existat, dar abia la 1903 cei patru profesori sînt titulari la școală, funcționînd astfel 3 ani, pînă cînd școala se desființează.

Pregătirea elevilor se face pe o perioadă de 2 ani. Examenele se țin semestrial iar clasificarea se face la sfîrșit de an. Clasificarea și un raport întocmit de administratorul minei, în calitate de inspector școlar al Direcțiunii minelor și salinelor, sînt înaintate la minister.

În cursul celor 2 ani de studii se predau elevilor cunoștințe generale de matematică și fizică iar în anul următor cunoștințe speciale legate direct de producția minieră. În primul an se dau noțiuni de: algebră, geometrie, trigonometrie, fizică, mecanică și artă topografică. Anul al II-lea este rezervat pregătirii speciale și sînt predate elevilor noțiuni de: mineralogie, cristalografie, geometrie, geologie, arta desenului geometric, arta construcțiilor miniere și dreptul minier. Pe lîngă această pregătire, viitorii proprietari sau administratori de mine mai primeau și noțiuni de științele socotelilor miniere. Pregătirea elevilor se făcea și practic în tot cursul anului la exploatarea minieră locală, în special în domeniul geologiei, mineralogiei și a explorărilor miniere. În același scop, școala mai poseda o colecție de mineralogie și geologie, unele cărți privind mineritul și cîteva modele de mașini.

Numărul elevilor care au frecventat Școala de minerit de la Săcărîmb variază de la an la an. Totuși numărul elevilor este în continuă

---

[1] Arh. Stat. Deva, fond. Comisariatul minier Turda-Arieș, dos. 3/1855.
[2] Arh. Stat. Deva, fond. Comisariatul minier Odorhei, dos. 85/1869.
[3] Arh. Stat. Deva, fond. Comisariatul minier Turda-Arieș, dos. 3/1855.
[4] *Magyar statisztikai évkönyv*, 1903, Budapest, 1904.

creştere, cu excepţia ultimilor 2 ani de funcţionare. Dăm mai jos situaţia acestora potrivit cu datele de care dispunem:

— 1855	30[5]	— 1898	62
— 1891	29	— 1899	52
— 1892	26	— 1900	49
— 1893	36	— 1901	61
— 1894	15	— 1902	57
— 1895	22	— 1903	56[7]
— 1896	44[6]	— 1905	37[8]
— 1897	42	— 1906	39

Aşa dar în ultima parte de funcţionare numărul elevilor se dublează. Aceasta, de fapt, reflectă cererea tot mai mare de cadre calificate a industriei miniere transilvănene pornită pe drumul unei producţii moderne.

De la înfiinţare, Şcoala medie de minerit de la Săcărîmb (Istoria României dă anul 1835, statisticile maghiare 1836) şi pînă la 1906 cînd îşi încetează activitatea a dat multe generaţii de tehnicieni capabili, care răspîndiţi în întreaga Transilvanie şi chiar peste graniţele ei, au contribuit prin munca lor la dezvoltarea mineritului.

---

[5] Arh. Stat. Deva, fond. Comisariatul minier Turda Arieş, dos. 3/1855.

[6] *Magyar statisztikai évkönyv*, 1896, Budapest, 1897.

[7] Idem, 1903, Budapest, 1904.

[8] Idem, 1912, Budapest, 1914.

CĂRTICICA DE VERSURI A LUI ION BOȚA DIN PETROS (JUD. HUNEDOARA)

Victor Oprişu

Manuscrisele cu conținut folcloric de acum 80—90 de ani au o deosebită importanță, — pe de o parte ele aducînd uneori piese noi sau variante interesante ale unor piese folclorice cunoscute, pe de altă parte, ele consemnînd forma la care ajunseră la o anumită dată, unele creații populare. Prin aceasta, ele constituie izvoare indispensabile pentru studierea evoluției în timp a pieselor folclorice, „pentru stabilirea gradului de conservatorism în folclor și depistarea elementelor noi ce apar în cadrul tradiției, operații din cele mai necesare într-o studiere științifică a creației populare“[1].

Un astfel de manuscris a fost descoperit recent în satul Petros, județul Hunedoara, și ne-a fost pus la dispoziție pentru a fi studiat și publicat, de către o pasionată iubitoare a creației populare, M a r i a P o e n a r i u.

Scris cu ortografie ușor latinizantă, într-un carnet de 250 pagini, format 7/12 cm, poartă titlul: *„Cărticica de versuri alui Ioanu Botia 1883“*, majoritatea textelor fiind scrise în anul 1883, o parte din acestea însă ceva mai tîrziu (1894).

E un manuscris miscelaneu, conținînd:

— folclor liric, satiric și epic;

— poezii didactice educative;

— poezii patriotice;

— cîteva însemnări familiale și gospodărești;

— cîteva versuri de altă natură;

— pagini de gramatică și matematică („comput“).

Autorul manuscrisului este un locuitor al satului Petros avînd ocupația obișnuită a consătenilor săi: creșterea vitelor și agricultura, satul fiind un sat de munte răsfirat pe trei văi pitorești.

Școala urmată de Ion Boța dădea elevilor săi cunoștințe destul de bogate, dacă se are în vedere faptul că în cele 4—5 pagini de „comput“ ale „cărticelii“ se găsesc notate noțiuni de fracții ordinare și zecimale („frargeri vulgare și zacimale“) și o problemă de geometrie în spațiu.

În ce privește conținutul manuscrisului, se remarcă valoarea artistică certă a unora din piesele folclorice incluse în „cărticică“.

---

[1] O v i d i u B î r l e a, *Metoda de cercetare a folclorului*, Editura pentru literatură, București, 1969; I o n M u ș l e a, *George Pitiș folclorist și etnograf*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 5.

În poeziile lirice se află imagini de înaltă valoare poetică în care se exprimă delicate sentimente de dragoste, precum şi regretul părăsirii involuntare a iubitei şi tristeţea înstrăinării de locul natal[2].

Folclorul epic conţine 3 balade: Mănăstirea de la Argeş, Mîndra (o variantă a baladei: „Strigă-mi doamne, cine-mi strigă")[3] şi Marcu Sîrbu.

E adevărat că unele din poeziile incluse în cărticica lui Ion Boţa sînt cunoscute şi din alte izvoare, ca de exemplu: „Badeo doru de la tine", — dar şi includerea acestora în manuscrisul de care vorbim are o valoare documentară.

Poeziile patriotice din manuscris sînt: Visul lui Petru Rareş, Movila lui Burcel, Marşul lui Dragoş (varianta de la 1848)[4], Hora Unirii, Hora Ardealului, Limba românească, Oşteanul român, Chemarea patriei, Patria română ş.a.

În aceste poezii, copiate din manuale şcolare sau din alte izvoare tipărite, se evocă unele figuri istorice ale poporului român, se scoate în evidenţă sentimentul iubirii faţă de limba şi patria română, se exaltă datoria de a lupta pentru patrie şi se accentuează ideia unităţii pămîntului şi poporului românesc.

Interesant de menţionat este faptul că în unele din aceste poezii găsim puternice accente de răzvrătire socială, ca de exemplu în „Chemarea patriei", în care se exprimă ura împotriva unui „ciocoi spurcat" care a răpit „mîndruliţa" omului din popor şi în varianta poeziei „Horea bea la făgădău", în care se cere nimicirea „domnilor".

Aceste accente de patriotism şi luptă socială ale poeziilor incluse în manuscrisul din Petros al lui Ion Boţa, scris în deceniul al IX-lea al veacului al XIX-lea, se încadrează în avîntul luptei politice al maselor populare transilvănene, luptă care atunci intra „pentru cam un deceniu, în faza ei culminantă"[5].

Avîndu-se în vedere conţinutul său şi data cînd a fost scrisă, „Cărticica de versuri a lui Ion Boţa" prezintă un interes multiplu şi publicarea unui studiu mai amplu asupra ei într-un viitor apropiat este utilă şi necesară.

---

[2] Citâm de exemplu cîntecul nr. 8:

Face-m-aş un fluturaş
Spe aripa vîntului
În juru pămîntului
Aş zbura pîn-aş afla
Floare floricica mea.

(Textul cu ortografie latinizantă al lui Ion Boţa, l-am transcris cu ortografia actuală.)

[3] Vezi, *Cîntecele noastre, Folclor poetic hunedorean*, Culegere întocmită de prof. Petru Ardeu, Deva, 1969, p. 232.

[4] Cf. V. Netea, *Geneza marşului de la 1848 al lui Avram Iancu*, în culegerea „Limbă şi literatură", vol. XVI, p. 84, în notă.

[5] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, p. 225.

CONSIDERAŢII ASUPRA REVISTEI „CONVORBIRI ŞTIINŢIFICE"

Constantin Clemente

S-au împlinit mai bine de cinci decenii de la apariţia, la Orăştie, a primului număr al „Convorbirilor ştiinţifice", „revistă mensuală pentru ştiinţă şi cultură", editată de un neobosit cercetător şi popularizator al ştiinţelor — Gavril Todica.

Cel dintîi şi cel mai mare merit al redactorului, funcţionar de bancă în Geoagiul de Jos, este acela că a scos prima şi, după cîte ştim, singura revistă ştiinţifică de popularizare din Transilvania acelei vremi. Am greşi, însă, dacă am reduce numai la atît însemnătatea publicaţiei în discuţie. „Modestă în haină, bogată în cuprins, variată în idei, instructivă de la primul articol pînă la ultima ştire", după cum însuşi Todica a caracterizat-o, revista a jucat un rol important pe linia răspîndirii cunoştinţelor cultural-ştiinţifice, a informării şi educării unui cerc larg de cititori din rîndurile maselor populare.

„Ne trebuie cultură ştiinţifică — afirma Todica încă din primul număr al „Convorbirilor". „Ca problemă generală de la rezolvarea căreia nu ne putem retrage ni se impune răspîndirea ştiinţelor şi popularizarea, vulgarizarea lor"[1]. Ideea va reveni mereu în paginile revistei, pe parcursul întregii ei existenţe, căci aceasta, se spune undeva „nu serveşte interesele particulare ale nimănui, nici nu rîvneşte după popularitate", ci are ca unic scop „cultul binelui şi adevărului, răspîndirea şi promovarea ştiinţelor"[2].

Este locul să amintim şi faptul că, de cele mai multe ori, revista era scrisă în întregime de Gavril Todica. Printre puţinii care l-au onorat cu preţioasa lor colaborare menţionăm pe dr. Al. Borza, cu interesantele sale articole despre „Grădinile ţărăneşti din Munţii Apuseni"[3], şi „Gheţarul de la Scărişoara"[4], pe Elena Pop Hossu — Longin, autoarea unui studiu consacrat scriitorului austriac Peter Rosegger[5] şi pe Constanţa Dunca Schiau (căreia îi datorăm şi manuscrisul despre popasul domnitorului Al. I. Cuza la Deva, păstrat în arhiva muzeului judeţean), care semnează aici eseul „Pagine răzleţe din viaţa mea intelectuală". Sînt reproduse şi unele articole, ştiri din paginile altor publicaţii ale vremii: „Neamul Românesc", „Luceafărul", „Unirea" (Blaj) etc.

---

[1] „Convorbiri ştiinţifice", anul I, nr. 1, 1917.

[2] Idem, februarie, 1919.

[3] Idem, anul II nr. 2 şi 3, 1918.

[4] Idem, anul II, nr. 8—9, 1918.

[5] Idem, anul II, nr. 6, 1918.

Conținutul materialelor publicate în „Convorbiri" este preponderent științific. Un loc de frunte în șirul acestora, ocupă cele pe teme de astronomie, domeniu care a constituit una din constantele și marile pasiuni ale redactorului.

Se știe că pentru a studia bolta înstelată, Gavril Todica și-a construit un mic observator în podul propriei sale case de locuit și cea mai mare satisfacție a sa era să urmărească, să consemneze și să interpreteze fenomenele cerești. Acestea au constituit și subiectele numeroaselor articole publicate în mai multe reviste din acel timp, dar mai ales în „Convorbiri științifice", sub titlul general „Zări din univers". Iată doar cîteva din numeroasele titluri pe această temă: „Meteorii"[6], „Marte"[7], „Astronomie teoretică"[8] etc.

Dar Gavril Todica era preocupat și de problemele chimiei, fizicii și matematicii. Temeinice și sistematice expuneri face asupra unor elemente și compuși chimici, sau a unor chestiuni de natură teoretică privind rosturile chimiei în viața societății: „Chimia, arderea și apărarea contra focului"[9], „Minunile industriei"[10] și multe altele.

Astronomia și chimia i-au facilitat apropierea de fizică și matematică. Dovadă articole cum sînt: „Din imperiul razelor invizibile"[11], „Matematică și natură"[12], „Progresele radio-telegrafiei"[13].

Ca și alți înaintași luminați, Todica afirmă că științele în general, industria, au un rol major în transformarea societății. Afirmînd necesitatea dezvoltării industriei, el stabilește o strînsă legătură între aceasta și agricutlură: „Viața noastră națională — spune în articolul „Minunile industriei" publicat în nr. 1—2, 1919 — nu poate fi completă numai cu plugăritul primitiv, proiectat de țărani fără orientări largi, după metode tradiționale, moștenite de pe timpul lui taica Traian. Agricultura rațională, capabilă de progres, nu poate exista fără industrie". Într-un alt articol intitulat: „Activitatea științifică", problema este din nou reluată și amplu dezbătută. „Intensificarea producției — se spune aci — se poate realiza exclusiv prin intervenția științei în agricultură, prin colaborarea oamenilor de știință și a muncitorilor, a energiei spirituale cu cea fizică, prin intelectualizarea plugăriei"[14]. Multe articole publicate de Todica în „Convorbiri științifice", ca și în alte reviste ale vremii, oferă „material de serioase meditații materialiste", cum se exprimă un recenzent al volumului său „Hades" încă din anul 1913[15]. Într-adevăr, o serie de elemente conduc înspre concluzia că, într-o parte a activității sale, autorul a fost influențat de materialiștii vremii, poate chiar de opera lui Marx

---

[6] „Convorbiri științifice", anul IV, nr. 1—2, 1920.
[7] Idem, anul IV, nr. 3—4, 1920.
[8] Idem, anul IV, nr. 7—8, 1920.
[9] Idem, anul II, nr. 1, 1918.
[10] Idem, anul III, nr. 1—2, 1919.
[11] Idem, anul IV, nr. 5—6, 1920.
[12] Idem, anul IV, nr. 3—4, 1920.
[13] Idem, anul II, nr. 8—9, 1918.
[14] Idem, anul IV, 1—2, 1920.
[15] Idem, M. Lin în „Cosînzeana" anul III, nr. 25 din 22 iunie 1913, p. 350.

şi Engels. Că acesta cunoştea cite ceva din scrierile marilor dascăli ai proletariatului, nu rămîne nici o îndoială. Ne-o dovedeşte el însuşi, atunci cînd încearcă chiar o discuţie despre unele probleme ale marxismului, reproducînd un citat din cuvîntul lui Engels la mormîntul marelui său prieten şi colaborator. Dar tot atît de adevărat este că Todica nu poate fi socotit marxist, că nu a înţeles temeinic învăţătura lui Marx şi Engels, nu a asimilat-o în aşa măsură încît să-i faciliteze interpetarea ştiinţifică, corespunzătoare, a naturii şi societăţii.

Totuşi în unele lucrări vom întîlni o intuire materialist-dialectică a unor fenomene. În articolul intitulat „Transformarea energiilor", de exemplu[16], autorul situează omul pe scara superioară a evoluţiei, ca rezultat al inteligenţei şi lucrului miinilor sale. Omul, spune Todica, parafrazîndu-l parcă pe Engels, e prima fiinţă vieţuitoare care cu ajutorul „inteligenţei şi a mîinii devine tehnician şi artist, uvrier şi inventator. Toate minunile tehnicei şi chimiei se reduc în ultimă analiză la: lucrul mînurilor omului, conduse de inteligenţă".

În privinţa modului în care el înţelege mişcarea, se întîlnesc exemple din abundenţă: „credinţa indispensabilă în producerea fenomenelor este transformabilitatea energiilor", căci „ştiinţa ne învaţă că lumea este o evoluţie fără început şi fără sfîrşit"[17]. În natură şi societate există un echilibru, o unitate a luptei contrariilor. Ideea este mai ales dezbătută în legătură cu învăţătura lui Darwin, autorul făcînd deosebire între acesta şi Malthus, a cărui teorie „e aplicabilă la animalele inferioare, la om însă nu este aplicabilă"[18]. De multe ori, însă, materialismul lui Todica este de natură metafizică, în interpretarea fenomenelor predomină înţelegerea lor mecanică (vezi pentru aceasta şi „Microcosm şi Macrocosm" în vol. „Hades" 1912) În alte articole elemente mistice coexistă alături de cele ştiinţifice.

Este de menţionat şi faptul că Todica a îmbrăţişat fără rezerve teoriile utopice ale lui T .Morus şi T. Campanela cărora le şi face loc în paginile publicaţiei sale[19].

Deşi revista îşi afirmă încă din titlu intenţia de a „convorbi" cu cititorii pe teme ştiinţifice, aria preocupărilor redactorului este mult mai largă. Chiar şi o parcurgere rapidă a cuprinsului acesteia, evidenţiază intenţia redactorului de a realiza un fel „magazin", o publicaţie cu un caracter oarecum enciclopedic. Un număr însemnat de pagini, de exemplu, este rezervat dezbaterii problemelor războiului şi păcii. Socotind războiul ca pe duşmanul cel mai declarat al civilizaţiei şi culturii, Todica, va face aprecieri ca aceasta: „cu cheltuiala obstacolelor de pe fronturi s-ar putea susţine toate universităţile de pe glob. Cu lucrul reclamat de fabricaţie, transportul şi ridicarea obstacolelor s-ar putea regula toate rîurile şi văile din Austro-Ungaria şi România"[20]. Dar şi aici vom întîlni idei pacifiste, de împăcare a oamenilor, sub oblăduirea „binefăcătoare a bisericii".

---

[16] „Convorbiri ştiinţifice", anul II, nr. 1, 1918.
[17] Idem, anul II, p. 159.
[18] Idem, anul II, nr. 1, 1916.
[19] Idem, anul II, nr. 4—5 şi 6, 1918,
[20] Idem, anul II, nr. 1, 1918,

Revista publică şi o cantitate impresionantă de ştiri din toate domeniile — date statistice în legătură cu dezvoltarea învăţămîntului la noi şi alte părţi, necroloage, liste bibliografice etc.

O menţiune deosebită trebuie făcută în legătură cu preocupările folclorice ale lui Gavril Todica, reflectate şi ele în paginile „Convorbirilor ştiinţifice". Trebuie să precizăm că acesta nu a fost un folclorist în adevăratul înţeles al cuvîntului, că nu şi-a făcut o preocupare expresă din a culege şi studia producţiile populare. De cele mai multe ori, zicale, proverbe, strigături sînt utilizate pentru a evidenţia o idee, pentru a o face mai bine înţeleasă. Şi totuşi, Gavril Todica a încercat şi a realizat un studiu despre valoarea morală şi artistică a folclorului. Acesta se intitulează: „Antiteze" şi a fost publicat în nr. 1—2, din anul 1922, al „Convorbirilor ştiinţifice". Multe din interpretările sale sînt eronate, nefondate din punct de vedere ştiinţific. Meritoriu este, însă, faptul că aici Todica reproduce cîteva strigături de o frumuseţe deosebită, „scăpărări vii şi emoţionante", cum este şi aceasta pe care o transcriem mai jos:

„De-ai şti toarce sîmbăta
Cum te-ntorci duminica,
N-ai fi goală,
Ca o oală,
Şi-mbrăcată,
Ca o cantă."

Studiul amănunţit al conţinutului revistei „Convorbiri ştiinţifice", care a continuat să apară timp de cinci ani, pînă în anul 1922, al întregii activităţi a lui Gavril Todica, se impune ca un imperativ. În condiţii vitrege, şi nu fără sacrificii, acest modest cărturar a făcut foarte mult pentru luminarea maselor, pentru ridicarea lor culturală.

Viaţa şi opera lui constituie o frumoasă pildă de slujire a poporului, de emoţionantă dăruire şi devotament pentru cercetarea şi răspîndirea ştiinţei, socotită de el ca un important factor al civilizaţiei şi progresului.

PUNCTUL MUZEISTIC DE LA HAŢEG

Mircea Valea

În cadrul acţiunii de păstrare şi valorificare a bogatului tezaur etnografic al ţinutului hunedorean, iniţiată de organele locale de partid şi de stat, în oraşul Haţeg s-a deschis sub egida Muzeului Judeţean din Deva expoziţia muzeală „Îndeletniciri în Ţara Haţegului".

Inimă a Daciei romane, Ţara Haţegului păstrează nenumărate urme ale istoriei noastre străvechi. Primele documente medievale atestă aceste locuri ca o regiune geografică şi politică bine cunoscută, care avea strînse legături cu voievodatul lui Litovoi.

Aşezarea satelor haţegane din vremuri imemoriale la confluenţa cîmpiei cu muntele, a determinat specificul unei convieţuiri umane bine conturate. Ocupaţiile de bază: agricultura, păstoritul şi meşteşugurile au devenit un atribut permanent, de-a lungul veacurilor al locuitorilor haţegani. Această evoluţie a îndeletnicirilor de-a lungul istoriei este firul roşu al expoziţiei muzeale din oraşul Haţeg. Avînd la bază un bogat material etnografic, expoziţia vine să întregească cunoştinţele vizitatorului despre unele aspecte ale culturii şi artei populare din străvechiul ţinut al Ţării Haţegului.

Expoziţia începe prin a ilustra unele aspecte specifice din agricultura practicată în gospodăriile haţegane. În prima sală, sînt prezentate uneltele agricole mai frecvent folosite pe aceste locuri, întregindu-se astfel imaginea despre varietatea lor. Vizitatorul poate urmări şi dezvoltarea uneltelor agricole de-a lungul veacurilor, de la plugul de lemn pînă la modernele mijloace agricole.

Pe lîngă viaţa agricolă, o altă ocupaţie caracteristică acestei zone este practicarea unui păstorit agricol cu stîna la munte. Specificul păstoritului reliefat şi în cadrul expoziţiei, constă îndeosebi în felul de organizare şi modul de funcţionare a stînelor, precum şi in relaţiile specifice a acestei îndeletniciri. Întreaga recuzită a uneltelor folosite în acest domeniu vine să confirme elementele caracteristice ale păstoritului din această zonă etnografică.

Un interes deosebit trezeşte în cadrul expoziţiei şi portul popular haţegan. După o analiză mai atentă a materialului expus, se poate remarca contopirea armonioasă a simplităţii cu caracterul arhaic al portului. Cu toate că nu este unitar, portul popular ne înfăţişează în totalitatea sa un ţinut etnografic bine stabilit sub toate aspectele. Obiectele expuse ne dau posibilitatea de a face o privire de ansamblu asupra celor două zone principale ale portului din Ţara Haţegului: Bazinul Pui şi cel al Haţegului.

Paralel cu evoluţia uneltelor legate de diferite îndeletniciri rurale, se dezvoltă şi meşteşugurile, care erau strîns legate de cerinţele pieţii locale. Cea mai veche breaslă este cea a cizmarilor, înfiinţată la 13 octombrie 1672. Actul care atestă acest fapt, este expus într-una din vitrinele din expoziţie. Organizarea şi funcţionarea breslei a fost reglementată pe baza celor două articole cuprinse în diplomă. Această breaslă producea, după cum reiese din documentele şi obiectele expuse, în special cizme bărbăteşti şi femeieşti, pentru a fi desfăcute la tîrguri.

O altă breaslă care a jucat un rol important în viaţa economică a Ţării Haţegului, este cea a olarilor, înfiinţată la 3 iunie 1730. Apărută din necesitatea de a face faţă nevoilor locale şi zonale, meşteşugul olăritului a fost îmbrăţişat, în scurt timp, de un număr mare de locuitori. Cei ce trec prin expoziţie pot admira vasele roşii nesmălţuite, în special, oale mari decorate cu brîu alveolar de o veche factură. Din tezaurul ceramic al Ţării Haţegului, nu putea să lipsească ceramica de Batiz. Recunoscutele vase de culoare galbenă sau roşie, care mai tîrziu devin vase albe, acoperite cu smalţuri, ce dau un reflex metalic, sînt şi azi un punct de atracţie pentru toţi vizitatorii. Ulterior, olăritul din centrele importante ale acestei zone decade, datorită pătrunderii producţiei industriale care făcea faţă în mai mare măsură nevoilor casnice.

Expoziţia „Îndeletniciri în Ţara Haţegului" prin conţinutul şi semnificaţia ei este încă o piatră la baza marelui edificiu al păstrării moştenirii etnografice, pentru a fi transmis generaţiei viitoare.

DEVA 700

Ion Pătru Albu

Aşezat pe malul sting al Mureşului, la confluenţa dealurilor cu bătrînul rîu, în ţinutul unde Apusenii se unesc cu Ţara Haţegului, te întîmpină oraşul Deva, a cărei poziţie l-a transformat, de-a lungul veacurilor, în pofida tuturor vicisitudinilor, într-un puternic centru politic şi economic. Mărturiile istorice şi arheologice ce s-au păstrat confirmă că istoria oraşului se încadrează în mod organic în marea chartă de vitejie a poporului român.

Prezenţa susţinută a oraşului Deva şi a împrejurimilor sale în decursul istoriei patriei noastre este şi tematica manifestărilor cu caracter ştiinţific prilejuite de împlinirea a 700 de ani de la prima atestare documentară a bătrînei aşezări.

Cu prilejul acestei sărbători, în octombrie 1969 s-a deschis în sălile Muzeului din Deva expoziţia „DEVA DE-A LUNGUL ISTORIEI" care a înfăţişat într-un mod sistematic o istorie ce pledează pentru o existenţă milenară din care ultimele şapte secole sînt înmatricolate în paginile îngălbenite a cronicilor.

Păşind în incinta muzeului vizitatorul a putut vedea pe viu urmele veacurilor care s-au scurs. Prima sală din expoziţie arăta oaspeţilor aspecte din vremea neoliticului şi a primelor metale folosite de către băştinaşi. Marile transformări petrecut în timpul statului liber dac, iar apoi sub stăpînirea romană, au putut fi urmărite cu atenţie datorită bogatului material arheologic pus la dispoziţie. Fiind o punte de legătură spre anul 1269, perioada prefeudală, prin conţinutul său a reliefat cu pregnanţă problema continuităţii pe aceste meleaguri. Începînd cu ilustrarea perioadei de la 1269 şi pînă astăzi, prin faţa vizitatorului s-au perindat documentele şi obiectele care, prin valoarea lor istorică şi artistică, au înmănunchiat o perioadă bogată în fapte. Au fost scoşi în evidenţă o serie de eroi ai istoriei patriei: Horia, Cloşca şi Crişan, Avram Iancu, Hossu Longin, Dr. Petru Groza etc., activitatea ultimilor doi fiind strîns legată de oraşul Deva. O mare parte a documentelor expuse au reliefat prezenţa Devei în timpul bătăliilor de clasă de după primul război mondial.

Ultima parte a expoziţiei, a cuprins o serie de documente contemporane care au subliniat prezenţa Devei în marele avînd economic, precum şi modul cum oraşul de la poalele cetăţii traduce în viaţă liniile directoare ale Partidului Comunist Român.

Tot cu această ocazie, sălile muzeului au găzduit alte două expoziţii, prima de artă plastică, în care membrii cenaclului din Deva au expus cele mai apreciate lucrări, care s-au bucurat de o bună primire din par-

tea publicului. Cea de-a doua era o expoziție foto care a cuprins aspecte din viața cotidiană a orașului, cu acest prilej putîndu-se vedea imortalizat pe hîrtie aspecte ale frumosului și plăcutului.

Manifestările științifice s-au încheiat cu sesiunea de comunicări intitulată semnificativ „SECOLELE DEVEI“ la care și-au adus contribuția pe lîngă cercetătorii din Deva și o serie de cadre de specialitate de la Universitățile din Cluj și București. Comunicările: Harta arheologică a municipiului Deva de Dr. doc. Oct. Floca. Așezarea dacică de la Cozia — Deva de M. Valea — L. Mărghitan; Deva și împrejurimile în sec. IV—XIV de I. Andrițoiu și I. P. Albu; Orașul Deva — gazdă a desfășurării unor importante acțiuni democratice antifasciste de masă 1933—1944 de Gh. I. Ioniță etc. au trezit un viu interes în fața auditoriului și a specialiștilor.

Aceste comunicări precum și alte lucrări științifice au fost reunite în volumul omagial SARGETIA VI care, prin sumarul său, rămîne un omagiu adus Devei la aniversarea celor 700 de ani de la prima sa atestare documentară.

Municipiul Deva s-a prezentat oaspeților săi intr-o perfectă simbioză a trecutului istoric cu prezentul, el s-a arătat ca un bătrîn cu părul alb, dar care, în același timp, își păstrează o veșnică vitalitate tinerească.

ŞTIINŢELE NATURII

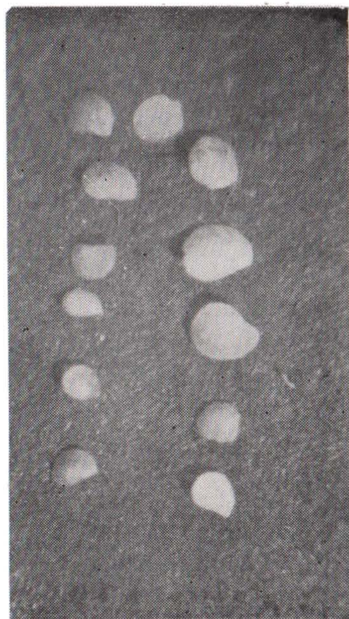

FIG. 1. ASOCIAŢIE MICROFAUNISTICĂ CARACTERISTICĂ CENOMANIANULUI SUPERIOR (DIN STRATELE DE DEVA)

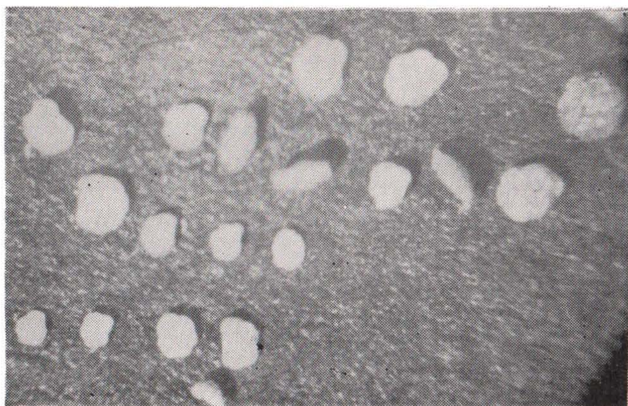

FIG. 2. ASOCIAŢIA MICROFAUNISTICĂ CARACTERISTICĂ TURONIANULUI (DIN STRATELE DE DEVA)

PLANŞA

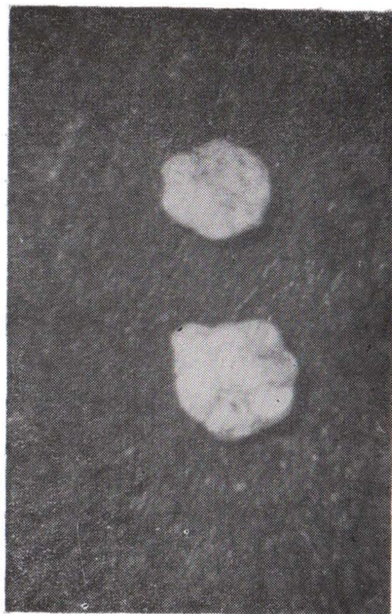

FIG. 1. ASOCIAŢIE MICROFAUNISTICĂ CARACTERISTICĂ CONIACIAN-SANTONIANULUI (DIN STRATELE DE DEVA)

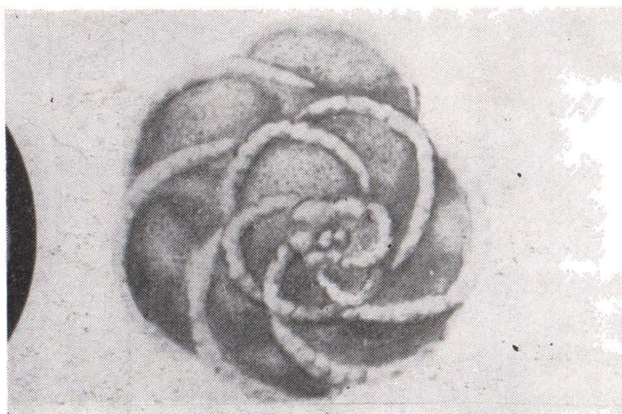

FIG. 2. GLOBOTRUNCANA ANGUTICARINATA GANDOLFI (100×)

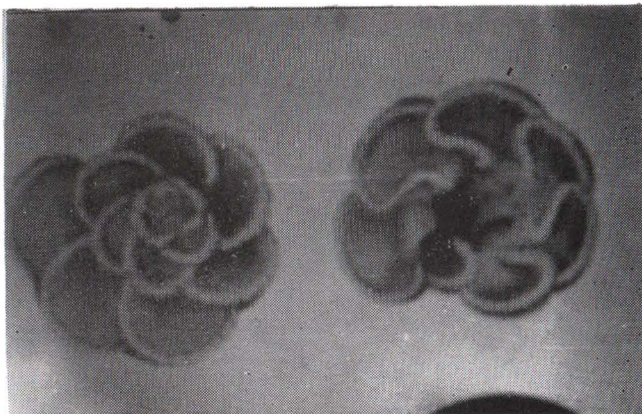

FIG. 1. GLOBOTRUNCANA CORONATA BOLLI (90 ×)

FIG. 2. GLOBOTRUNCANA FORNICATA PLUMMER (90 ×)

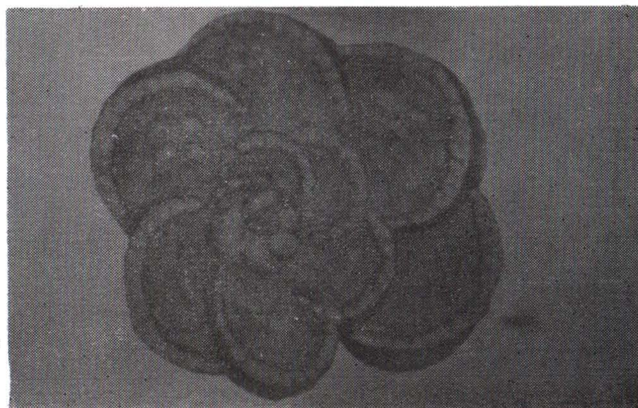

FIG. 3. GLOBOTRUNCANA HELVETICA (BOLLI) (× 100)

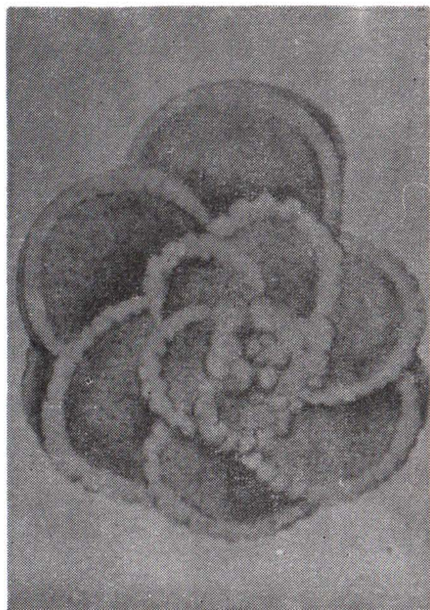

FIG. 1. GLOBOTRUNCANA LAPPARENTI BOLLI (100×)

FIG. 2. INOCERAMUS LABIATUS SCHLOTHEIMI (1 : 1)

FIG. 3. INOCERAMUS PLANUS MÜNSTER (1 : 1)

FIG. 4. HAUERICERAS FAYOLI (GROSSOUVRE) (1 : 1)

NOI CONTRIBUŢIUNI ÎN PRECIZAREA VÎRSTEI STRATELOR DE DEVA

Dumitru Popescu

În zona de Culuar a Mureşului ce reprezintă o depresiune situată între Carpaţii Meridionali şi Apuseni cu Cretacicul superior (Vracon-Cenomanian) are loc o transgresiune, marcată de depunerea unui pachet gros de strate cu aspect de fliş.

Acestui pachet de strate C. Gheorghiu (1954) îi atribuie denumirea de Strate de Deva.

Zona de apariţie a Stratelor de Deva este în sud-vestul Munţilor Metaliferi, dar ele sînt bine dezvoltate mai ales în împrejurările oraşului cu acelaşi nume.

În cuprinsul acestor strate nu putem vorbi de orizonturi petrografice propriuzise, deoarece ele nu pot fi urmărite pe distanţe mari, din cauza variaţiunilor de facies.

În linii mari putem afirma că aceste strate încep prin conglomerate sau marne, se continuă cu gresii micacee şistoase, uneori cu intercalaţii de radiolarite şi marne silicifiate dure, gresii argilo-nisipoase, iar la partea superioară se află gresii mai grăunţoase. Deci Stratele de Deva sînt reprezentate prin roci cu aspect de fliş.

În zona lor de apariţie, Stratelor de Deva le-au fost atribuite vîrste întrucîtva diferite.

— Th. Ghiţulescu şi M. Socolescu (1941) le-au considerat exclusiv Cenomaniene, fără a menţiona dacă cuprind şi Turonianul.

— C. Gheorghiu (1954) consideră că depunerea acestor strate începe cu Cenomanianul şi se încheie cu Eocenul inferior.

— D. Lupu şi M. Lupu (1962) le atribuie o vîrstă ce începe cu Turonianul şi se încheie cu Coniacianul, iar cu semn de întrebare le atribuie şi Cenomanianul superior.

Pe baza materialului microfaunistic în special şi pe baza celui macrofaunistic (mai sărac) recoltat în perimetrul din împrejurimile oraşului Deva, am atribuit Stratelor de Deva o vîrstă ce cuprinde Cenomianul superior la Campanian.

Materialul microfaunistic a fost recoltat de pe cîteva profile caracteristice ca cel de la Bretelin, Valea Devei şi Pîrîul Măgheruţa.

În probarea vîrstei am folosit şi macrofauna (săracă în Stratele de Deva) reprezentată prin trei specii de Inocerami şi o specie de Amoniţi.

Caracteristic este profilul microfaunistic ridicat într-o deschidere la nord de Bretelin în dreapta văii cu acelaşi nume. Aici peste gresiile calcaroase ce cuprind Stratele de Fornădia (Vraconian-Cenomanian inferior) urmează gresii nisipoase cenuşii stratificate în bancuri cu grosime de

10—15 m. Urmează un nivel de marne nisipoase din care am determinat următoarea microfaună cu conţinut predominant din Rotalipore:

— Rotalipora appenninica (Renz)
— Rotalipora evoluta Sigal
— Rotalipora montsalvensis (Mornod)
— Rotalipora reicheli Mornod
— Rotalipora cushmani (Mornod)
— Hedbergella delrioensis (Carbey)
— Hedbergella amabilis·Locblich şi Tappan
— Hedbergella planispira Tappan
— Praeglobotruncana stephani (Gandolfi)
— Dentalina gracilis d'Orbigny
— Marssonella oxycona (Reuss)
— Dentalina legumen (Reuss)
— Pleurostomella austiana Cushman.

Această asociaţie microfaunistică constituită predominant din Rotalipore *indică vîrsta Cenomaniană superioară.*

În continuarea profilului urmează o succesiune de roci predominant psamitice reprezentate în special prin gresii, nesortate şi în care se remarcă remanieri intraformaţionale de marne. Peste acestea urmează şi nivele psamitice gradate normal pînă la aleuropelite, în care am identificat următoarea asociaţie microfaunistică:

— Praeglobotruncana helvetica (Bolli)
— Globotruncana schneegansi Sigal
— Globotruncana angusticarinata (Gandolfi)
— Globotruncana concavata Dalbiez
— Rotalipora turonica Brotzen
— Globicerina sp.

Asociaţia de mai sus, indică *Turonianul,* vîrsta este dată desigur de specia caracteristică Praeglobotruncana helvetica (Bolli), asociată cu speciile mai sus citate.

Profilul se continuă cu cîteva bancuri de gresii nesortate separate între ele prin diasteme şi în care se pot remarca la fel remanieri intraformaţionale. În aceste gresii la partea superioară apar intercalaţii de marne din care am identificat următoarea asociaţie microfaunistică caracterizată prin predominanţa Globotruncanelor:

Globotruncana sigali Rechel (foarte rar)
— Globotruncana angusticarinata (Gandolfi) (frecvent)
— Globotruncana coronata (Bolii) (moderat)
— Globotruncana lapparenti Brotzen (submoderat)
— Globotruncana fornicata (Plummer) (f. rar)
— Globotruncana marginata (Reuss) (f. rar)

Acestei asociaţii i se mai adaugă:

— Pleurostomella subnodosa Reuss
— Nodosarella gracillina Cushman
— Dentalina lorneana d'Orbigny

FIG. 1.

SCHIȚĂ GEOLOGICĂ
CU RĂSPÎNDIREA STRATELOR DE DEVA
POPESCU DUMITRU.

R. Mureș
Mintia
V. Deva
D. Poenilor
D. Viilor
Vețel
Herepea
V. Herepea
D. Băbuța
Bretelin
V. Bretelin
Căoi
V. Căoiului
Cozia
Vf. Piatra Cozii
Vf. Serheciu
Vf. Cetății
P. Măgheruța
DEVA
Vf. Poliatca
Vf. Nocet
P. Băi
R. Cerna
Sîntuhalm
D. Bejanului
V. Bejanului
D. Mare
Almașu Sec
V. Lunca
Archia
R. Ursului
Cîrjiți
V. Pește
D. Bisericii
Cherghes
D. Chergheșului
P. Boului
V. Boții

Legenda:

Terase.		Tortonian.	St. Pemăsa	Vraconian - Cenomanian.
Sarmația.	Str. Cherghes	Vraconian - Senonian.		Cristalin.
Buglovian.	Str. de Deva	Cenomanian superior - Turonian Coniacian - Santonian - Campanian		Eruptiv - neogen.
				Falii

— Dentalina catenula Reuss
— Lagena larrgata Reuss
— Lagena apreculata Reuss
— Dentalina reflexa Morrnov
— Dentalina legumen Reuss
— Pseudoglandulina cylindracea (Reuss)
— Nodosarea affinis Reuss
— Vaginulina sp.

Ţinînd seama de asociaţia de mai sus de Globotruncana la care mai putem adăuga următoarele:

— Prezenţa în frecvenţă foarte scăzută a Praeglobotruncanelor.

— Lipsa Praeglobotruncanei helvetica (Bolli)

— Prezenţa cu frecvenţă scăzută a speciei Globotruncana sigali Reichel.

Frecvenţa speciilor Globotruncana coronata (Bolli), Globotruncana angusticarinata (Gandolfi).

— Prezenţa speciilor Globotruncana lapparenti şi apariţia Globotruncana angusticarinata (Gandolfi).

— Prezenţa speciilor Globotruncana lapparenti şi apariţia Globotruncanei fornicata, sînt motive de ordin micropaleontologic pentru fixarea vîrstei Senorian inferior (Coniacian-Santonian).

Acestea au fost dovezile micropaleontologice în fixarea acestei vîrste, dar tot în acest pachet de aleuropelite în care am determinat asociaţia de mai sus de Globotruncana, am putut identifica şi o macrofaună reprezentată prin specia de Inoceram, Inoceramus planus Münster, ce poate caracteriza Campanianul superior — Maastrictianul inferior şi amonitul Hauericeras fayoli (Grossouvre) ce caracterizează Campanianul superior.

Ţinînd cont şi de aceste dovezi de ordin macropaleontologic putem să urcăm pachetul de gresii cu intercalaţii marnoase, din profilul de la Bretelin pînă la Campanian.

O succesiune asemănătoare cu cea a părţii inferioare a profilului de la Bretelin o întîlnim şi în partea de est a D. Cîrjiţi, cu microfaună reprezentată prin Rotalipore ce pledează pentru vîrsta Cenomanian superioară.

Partea superioară a profilului de la Bretelin am regăsit-o la Deva pe pîrîul Măgheruţa şi pe Valea Devei. Aici ar putea apare şi partea inferioară a profilului, dar nu avem date pentru aceasta.

În profilul de pe Valea Măgheruţa peste gresiile micacee ce apar de sub cinerite apar marne cu asociaţie microfaunistică caracteristică Turonianului amintită în profilul de la Bretelin.

În profilul de pe Valea Devei, în afara asociaţiei microfaunistice ce indică Turonianul şi Coniacianul, am identificat şi două specii de Inocerami, Inoceramus labiatus Schlotheimi şi Inoceramus latus Manteli, ce ne ajută mai bine în probarea Turonianului inferior.

Deci asociaţia microfaunistică (foarte bogată) şi macrofaunistică (mai săracă) citată în perimetrul din împrejurimile oraşului Deva arată prezenţa Cenomanianului superior, Turonianului pînă în Campanian.

Concluzia generală asupra dezvoltării Cretacicului superior în Stratele de Deva, este că aici avem o sedimentare continuă începînd din

Cenomanianul superior pînă în Campanian cu siguranță și probabil pînă în Maastrictian cînd întregul șanț al Metaliferilor se exondează în urma diastrofismului laramic. Exondarea are o perioadă lungă, durează pînă în Tortonian, cînd apele revin și ocupă din nou suprafețe întinse.

BIBLIOGRAFIE

1. Gheorghiu, C., *Studiul geologic al Văii Mureșului între Deva și Dobra*, An. Com. Geol., XXVII, București, 1954.
2. Ghițulescu, Th., Socolescu, M., *Étude geologiques et miniere des Monts Metallifères*, An. Inst. Geol. Rom., XXI, București, 1941.
3. Ianovici V., et al., *Evoluția geologică a Munților Metaliferi*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1969.
4. Lupu, M., Lupu, D., *Studii geologice asupra formațiunilor paleozoice și mezozoice din Munții Apuseni*, Arh. C.S.G.
5. Marincaș, V., *Contribuții la studiul cretacicului superior din regiunea Sebeș*, D.d.s., Ser. Com. Geol., vol. XXIX, București.

NOUVELLES CONTRIBUTIONS À LA DÉTERMINATION DE L'ÂGE DES COUCHES DE DEVA

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur une abondante microfaune, l'auteur a établi que les sediments du périmètre constitué par la ville de Deva et ses environs appartiennent au Cénomanien supérieur, au Turonien et au Campanien.

STUDIUL ANATOMIC AL UNOR TRUNCHIURI FOSILE DE LA BOIUL-DE-JOS, MUNȚII METALICI

Iustinian Petrescu — Agnișa Nuțu

Continuînd cercetările aflorimentelor de trunchiuri silicifiate din zona Munților Metalici, am identificat cîteva fragmente de lemne din perimetrul satului Boiul-de-Jos (comuna Gurasada), ce aparține zonei acestor munți.

Pe cuprinsul satului amintit se află limita dintre piroclastitele andezitice puse în loc în tortonian-sarmatic și formațiunile cretacicului inferior (neocomian), ce se dezvoltă sub forma unei fîșii orientată dela vest spre est.

Cele trei fragmente de trunchiuri, pe care le prezentăm mai departe, au fost colectate din zona de aflorare a torton-sarmațianului. Ținem să remarcăm de la început, că datele anatomice, cît și modul de conservare, susțin cu toată siguranța că trunchiul de platan este neogen, pe cînd cele două conifere aparțin cretacicului inferior (deci, au fost reluate de fenomenele de vulcanism de la finele miocenului).

În cele ce urmează prezentăm descrierea materialului supus cercetărilor noastre anatomice, nu înainte de a sublinia că aflorimentul de la Boiul-de-Jos nu a mai fost semnalat pînă în prezent de alți autori.

ARAUCARIOXYLON sp.

Pl. I, fig. 1—4

O bucată de lemn foarte puternic opalizat (13×13×6 cm), a păstrat o structură caracteristică de araucariaceu. Este indiscutabil că lemnul provine din cretacicul inferior, el fiind redepus ulterior în cadrul pachetului torton-sarmatic, predominant piroclastic. (Se știe că araucariaceele se sfîrșesc la finele cretacicului, în emisfera nordică).

Secțiunea transversală (Pl. I, fig. 1).

Limita inelelor anuale nu se poate distinge; rareori, pe porțiuni restrînse, se ivesc 1—2 șiruri de celule cu lumen mai îngust, care ar putea să fie interpretate drept indici ai diferențierii inelelor de creștere.

Traheidele au contur poligonal, uneori cu colțurile rotunjite.

Razele medulare despart un număr diferit de șiruri de traheide (1—2—14). Diametrele tangențiale și radiale variază (22—60 microni), totuși, putem spune că cel mai adesea ele sînt cuprinse între 35—40 microni.

Secțiunile longitudinale (Pl. I, fig. 2—4)

În secțiunile longitudinal-radiale se evidențiază dispoziția alternă (araucaroidă) a punctuațiunilor areolate. Se știe că acest mod de prezentare este caracteristic doar pentru familia A r a u c a r i a c e a e (genurile

A r a u c a r i a și A g a t h i s). Punctuațiunile, care se ating prin linii drepte, se dispun, de obicei, pe două rînduri, mai rar într-un rînd și cu totul excepțional pe trei rînduri.

Alte detalii privind mai ales forma, dispunerea și numărul punctuațiunilor în cîmpurile de încrucișare al razelor medulare nu s-a reușit să se observe. Din cîte s-a putut studia în secțiunea tangențială, razele medulare par a fi destul de joase, rareori întrecînd 12 celule înălțime.

Concluzii

Punctuațiunile alterne, araucaroide, sînt argumentul primordial în apartenența sistematică dată. Pentru încadrarea făcută pledează și secțiunea transversală.

Aceasta este prima identificare a genului A r a u c a r i o x y l o n în paleoflora României.

PINUXYLON sp.

Pl. II, fig. 1—4

Un lemn (15×10×5 cm), care macroscopic arată intime asemănări cu eșantionul ce l-am descris anterior, s-a dovedit, în urma studiului anatomic, ca aparținînd genului P i n u x y l o n. Fiind foarte puternic silicifiat — aparent nu trădează nici o urmă de structură — este cert că sîntem în posesia unui trunchi cretacic, deci de aceeași proveniență ca și cel anterior.

Secțiunea transversală (Pl. II, fig. 1)

Structura celulară este suficient păstrată pentru a ne da seama că avem de a face cu un lemn ce revine familiei P i n a c e a e. Traheidele au contur poligonal, iar diferența dintre lemnul timpuriu și cel tîrziu se poate distinge în cîteva porțiuni ale preparatelor. Razele medulare despart un număr variabil de șiruri de traheide (1—20—35). Canalele rezinifere se dispun pe o singură linie, cu largi inflexiuni.

Secțiune tangențială (Pl. II, fig. 2)

Preparatele orientate tangențial arată că avem de a face cu raze medulare joase; cele mai frecvente sint altcătuite din 4—6—8 celule, rareori se pot întîlni și edificii cu un număr mai mare de elemente.

Pe anumite porțiuni ale peretelui tangențial al traheidelor apar punctuațiuni areolate (cu diametrul maxim de 8 microni), dispuse pe un singur rînd.

Secțiune radială (Pl. II, fig 3, 4)

Se știe bine că detaliile anatomice ale structurii radiale sînt de primă valoare în diagnosticarea coniferelor. Ne vom opri mai întîi asupra punctuațiunilor din cîmpul de încrucișare; este vorba de punctuațiuni pinoide, circular-elipsoidale, dispuse cîte două sau trei.

Traheidele orizontale sînt foarte înguste, cu terminațiuni puternic spiniforme.

Pe pereții radiali s-au conservat punctuațiuni areolate, dispuse pe un singur rînd (cu diametrul maxim de 12 microni).

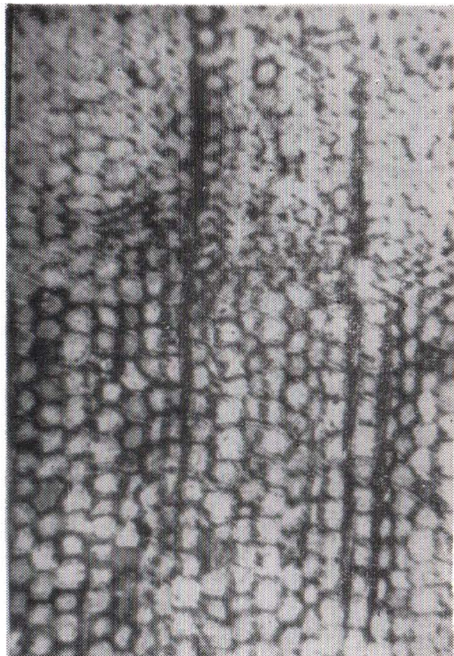

FIG. 1. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70 ×

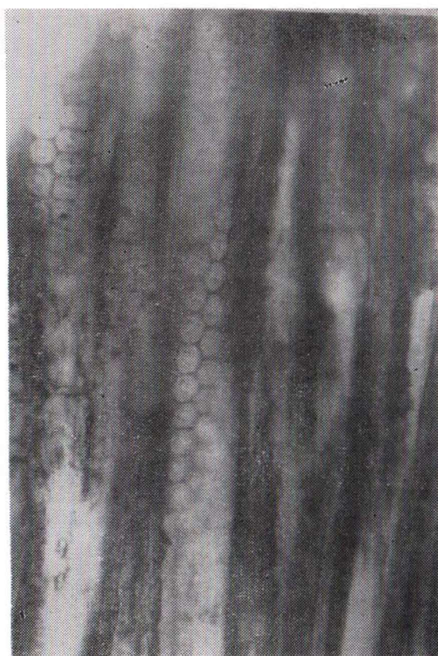
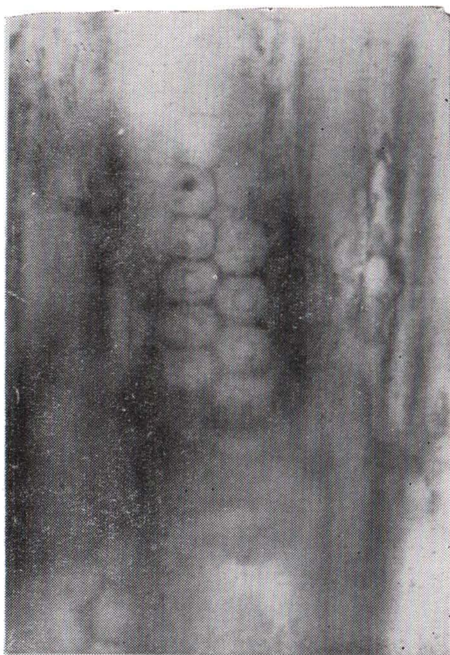

FIG. 2. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 120 ×

FIG. 3. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 250 ×

FIG. 4. SECŢIUNE RADIALĂ 500 ×

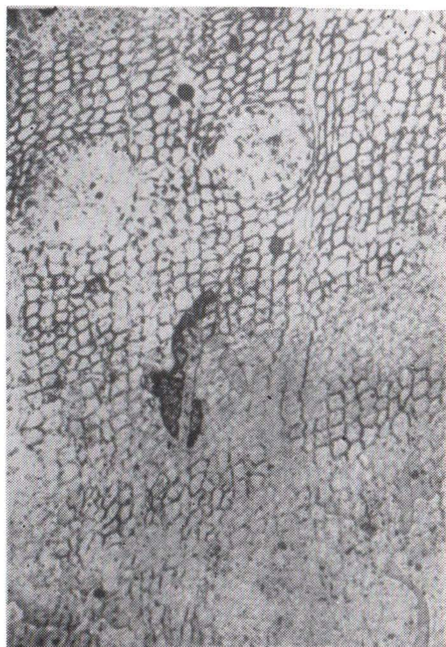

FIG. 1. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70×

FIG. 2. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 120×

FIG. 3. SECŢIUNE RADIALĂ 250×

FIG. 4. SECŢIUNE RADIALĂ 250×

FIG. 1. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 35 ×

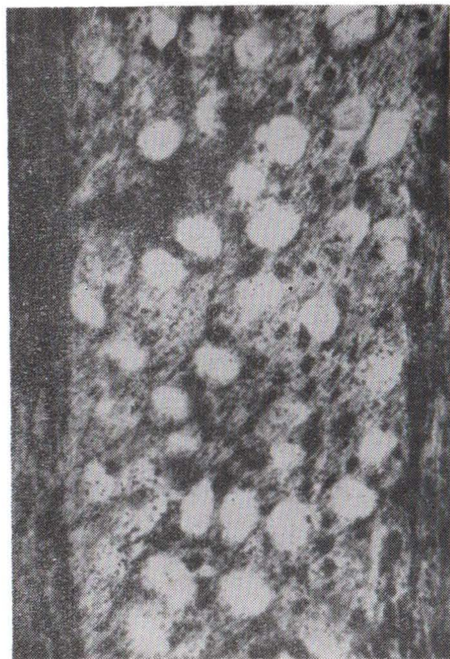
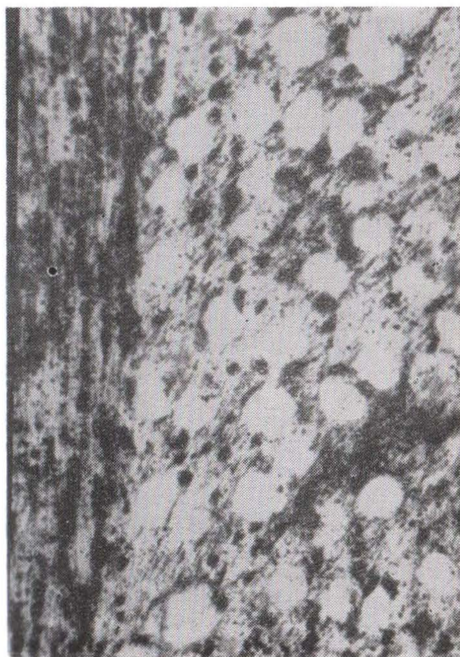
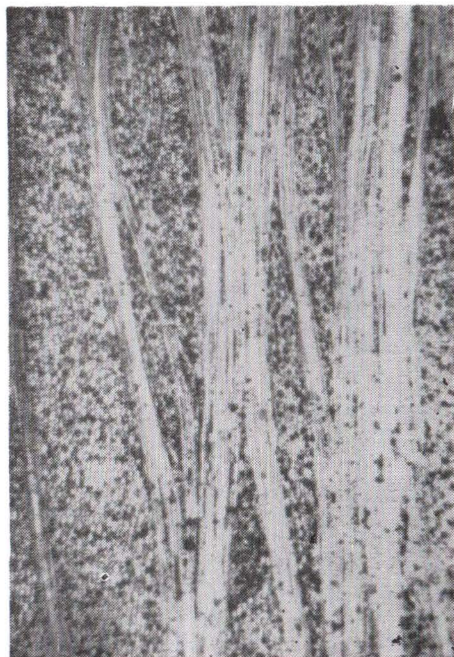

FIG. 2. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70 ×

FIG. 3. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70 ×

FIG. 4. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 35 ×

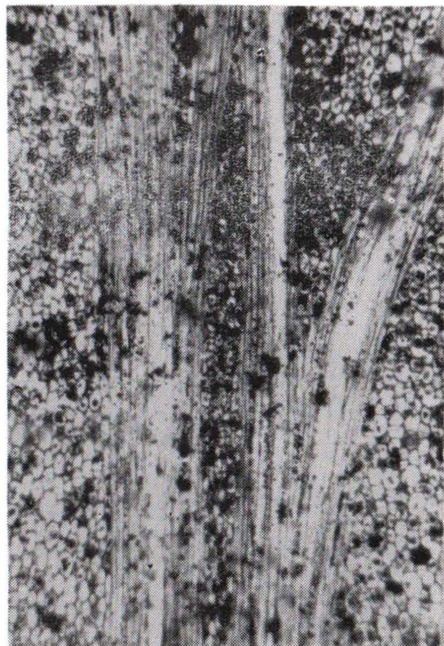

FIG. 1. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 70×

FIG. 2. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 250×

FIG. 3. SECŢIUNE RADIALĂ 120×

FIG. 4. SECŢIUNE RADIALĂ 250×

Concluzii

Canalele rezinifere despre care aminteam la secţiunea transversală, caracterele anatomice de detaliu prezentate în cadrul preparatelor orientate radial, susţin încadrarea sistematică dată.

Semnalarea de faţă este cea dintîi care prezintă genul P i n u x y l o n în flora fosilă a României.

PLATANOXYLON POROSUM (Felix) Petrescu

Pl. III, fig. 1—4, Pl. IV, fig. 1—4

Un fragment de trunchi opalizat (20×15×10 cm) a conservat o structură anatomică de mari detalii. Studiul microscopic ne-a îndreptăţit să atribuim eşantionul menţionat la P. p o r o s u m, platan descris pentru prima dată de Felix (1887) din miocenul superior de la Almaşul Mare, Hunedoara. Chiar şi o sumară examinare macroscopică permite sesizarea razelor medulare pluriseriate şi, în general, că trunchiul de care este vorba păstrează detalii anatomice.

Secţiunea transversală (Pl. III, fig. 1—3)

Aşa după cum se poate observa şi în partea grafică, vasele sînt ovale şi se disting cît se poate de bine în preparatele ce le posedăm. De obicei apar nederanjate în cadrul masei fundamentale. Alteori, ele, ca de altfel intreaga masă a lemnului, au suferit presiuni care s-au repercutat în arhitectura structurală. Razele medulare pluriseriate, de asemenea, s-au conservat în condiţii bune, cum vom vedea în secţiunile longitudinale.

Frecvenţa şi dispunerea porilor, în secţiunea transversală, sînt caractere de primă valoare in desemnarea apartenenţei sistematice; desigur, dimensiunile porilor şi razelor medulare completează datele ce se iau în considerare la încadrarea taxonomică dată.

Secţiunea tangenţială (Pl. III, fig. 4, Pl. IV, fig. 1, 2)

Razele pluriseriate au conservat în cele mai mici detalii toate caracterele anatomice. Ele apar ca elipse, cu extremităţile mult trase. Raportul dintre lungimea şi lăţimea lor este cuprins între limite foarte mari (iată raporturile lungime:lăţime, în microni, a zece raze măsurate — 1470:30, 4800:450, 3000:90, 7600:480, 1875:135, 2400:225, 3600:450, 1200:135, 1350:75, 3750:375). Celulele care alcătuiesc razele sînt poligonale, numai rareori pot să apară şi cu colţurile rotunjite. De cele mai multe ori razele medulare pluriseriate sînt fragmentate de fîşii ale ţesutului fundamental.

Elementele de vase sînt destul de înguste, iar perforaţiile scalariforme, indiciu foarte important pentru încadrarea sistematică dată, s-au păstrat de multe ori. În unul din vase am numărat o perforaţiune cu 15 bare, dar, de cele mai multe ori ele sînt mai scurte.

Punctuaţiunile areolate, simple sau sub formă de fantă, ce apar pe diferite elemente anatomice (vase, parenchim, fibre lemnoase) s-au conservat bine.

Secţiunea radială (Pl. IV, fig. 3, 4)

Pereţii orizontali şi tangenţiali ai razelor medulare, în cîmpurile de încrucişare, nu prezintă ornamentaţii speciale, ei fiind îngroşaţi sau nu. Semnalăm prezenţa multor granule de rezine, care în cîmpul microscopului apar întunecate.

Terminaţiile scalariforme ale vaselor, cît şi ornamentaţia celorlalte elemente anatomice, de care ne-am ocupat în cadrul secţiunii tangenţiale, se regăsesc şi în preparatele orientate radial.

Concluzii

Caracterele anatomice ale trunchiului fosil prezentat pledează pentru un lemn de platan. Urmărind descrierile diferitelor tipuri de platani, am ajuns la concluzia că lemnul de la Boiu aparţine la P. P o r o s u m, specie al cărui areal, din Europa de sud-est, se continua spre est, înglobînd şi Caucazul (Felix 1894).

CONCLUZII

Din piroclastitele andezitice torton-sarmatice, din partea de nord a satului Boiul-de-Jos, comuna Gurasada, judeţul Hunedoara, s-au colectat trei fragmente de trunchiuri silicifiate. Unul dintre ele, care în urma analizelor microscopice s-a dovedit că aparţine la P l a t a n o x y l o n p o r o s u m, păstrează foarte bine structura; chiar şi macroscopic se distinge cu multă uşurinţă traiectul razelor medulare. Ca vîrstă este sincron depunerii piroclastitelor andezitice, deci, t o r t o n-s a r m a t i c.

Cele două fragmente de lemne, care în urma studiului anatomic am văzut că aparţin la A r a u c a r i o x y l o n şi P i n u x y l o n, sînt foarte silicifiate, iar macroscopic nu putem distinge nici o urmă de structură. Menţionăm că ambele eşantioane, d.p.d.v. macroscopic, nu prezintă nici o diferenţiere. Modul lor de conservare, dar mai ales structura lor anatomică, arată că cele două lemne aparţin *cretacicului inferior (neocomian)* şi că ele au fost antrenate de vulcanismul torton-sarmatic şi redepuse în cadrul acestor formaţiuni de la sfîrşitul miocenului.

În sfîrşit, mai menţionăm că genurile A r a u c a r i o x y l o n şi P i n u x y l o n sînt pentru prima dată identificate în flora fosilă a ţării noastre.

BIBLIOGRAFIE

1. F e l i x, J., *Beiträge zur Kenntnis der fossilen Hölzer Ungarns.* Mitt. Jb. ung. geol. Anst., *8*, Budapest, 1887.
2. F e l i x, J., *Untersuchungen über fossile Hölzer. Hölzer aus dem Kaukasus,* Zeitschr. d. deut, geolog. Gessell., *XLII*, Berlin, 1894.
3. G h e r a s i, N. ş i c o l a b., *Harta geologică,* 25 Deva (1:200000) — Inst. Geol., Bucureşt, 1968.
4. I a n o v i c i, V. ş i c o l a b., *Evoluţia geologică a Munţilor Metalici,* Edit. Acad Rom., Bucureşti, 1969.
5. K r ä u s e l, R., *Die fossilen Koniferen.* Hölzer II, Palaeontogr. B, *89*, Stuttgart, 1949.
6. P e t r e s c u, I., *Flora oligocenă din bazinul Văii Almaşului (NV României),* Teză de doctorat, Univ. Bucureşti, Facult. Geologie-Geogr., Bucureşti, 1969.

ÉTUDE ANATOMIQUE DE TRONCS FOSSILES TROUVÉS À BOIUL-DE-JOS, DÉP. DE HUNEDOARA (MONTS MÉTALIQUES)

RÉSUMÉ

Cette étude expose les résultats des recherches anatomiques faites sur trois morceaux de bois silicifiés recueillis dans le périmètre du village de Boiul-de-Jos (com. de Gurasada, dép. de Hunedoara). Deux des pièces décrites sont des conifères: un *Araucarioxylon* et un *Pinuxylon*. Les troncs attribués à ces deux genres sont puissamment silicifiés et, à l'examen macroscopique, ne présentent aucune trace de structure. L'étude microscopique a révélé, en échange, la présence de nombreux détails anatomiques justifiant la détermination établie par les auteurs. Comme âge, ces deux échantillons appartiennent au Crétacé inférieur (Néocomien). Les présentes observations sont les premières attestant la présence de ces deux genres dans la flore ancienne de la Roumanie.

La troisième pièce est un *Platanoxylon porosum* (Felix) Petrescu, appartenant comme âge au Tortonien-Sarmatien, qui a conservé une admirable structure.

Les caractères anatomiques des trois échantillons sont exposés en détail dans le texte de l'étude.

ÁLTE TIPURI DE LEMNE DIN MIOCENUL SUPERIOR DE LA PRĂVĂLENI — BRAD

Iustinian Petrescu — Agnişa Nuţu

Lemnele opalizate din zona Munţilor Metalici au fost semnalate încă din secolul trecut. Amintim în acest sens lucrarea lui A. Koch (1885), în care, pe baza cercetărilor proprii sau a bibliografiei, menţionează numeroase localităţi, din această parte a Munţilor Apuseni, în care s-au semnalat lemne silicifiate (printre acestea figurează Almaşul Mare, Basarabasa, Guradasa, Prăvăleni ş.a.). J. Felix (1887) descria de la Almaşul Mare o specie nouă pentru ştiinţă: Platanium porosum. A. Lingelsheim (1916) prezenta cîteva tipuri de Palmoxylon. Înainte de 1960 I. Mârza identifică aflorimentul de lemne fosile de la Prăvăleni-Brad, de unde şi comunică o nouă specie pentru ştiinţă, împreună cu Fr. Nagy (Nagy — Mârza 1967).

În 1965 regretatul prof. univ. Valeriu Lucca ne-a atras atenţia asupra lemnelor silicifiate de la Prăvăleni-Basarabasa, făcînd împreună o ieşire în regiune în primăvara anului 1967. Atunci, ca şi cu alte ocazii, am colectat peste 50 de fragmente de trunchiuri, care au fost supuse cercetărilor anatomice. Datele anatomice au fost comunicate parţial anterior (Petrescu — Nuţu 1969, 69 a).

În nota de faţă dorim să facem cunoscut rezultatele determinărilor noastre privind cîteva genuri, pe care nu le menţionasem în articolele precedente.

TAXODIOXYLON TAXODII Gothan

Pl. I, fig. 1—3

O bucată de lemn silicifiat, de culoare închisă, aproape neagră, aparţine coniferelor şi anume este vorba de un taxodiaceu, la care trăsăturile anatomice susţin că trebuie încadrat la Taxodioxylon taxodii, arbore destul de răspîndit în terţiarul european.

Secţiune transversală (Pl. I, fig. 1)

Inelele de creştere anuale se detaşează net, datorită dimensiunii lumenului traheidelor, de la lemnul de primăvară la cel de toamnă. Forma poligonală a traheidelor se evidenţiază cît se poate de bine. Razele medulare uniseriate se dispun la distanţe diferite, 1—15 rînduri de traheide.

Celulele de parenchim rezinifer au o aşezare dispersă în cîmpul microscopului.

Întreaga arhitectură celulară este nederanjată, permiţînd observaţii cît se poate de detaliate.

Secțiunea tangențială (Pl. I, fig. 2)

Alcătuirea razelor medulare reiese cît se poate de bine studiind preparatele orientate tangențial. Înălțimea lor este variabilă (între 1—22 celule), dar de cele mai multe ori razele medulare sînt constituite din 9 sau mai puține celule.

Important pentru diagnosticarea specifică este modul de prezentare al pereților orizontali ai parenchimului rezinifer. În acest sens menționăm că în multe locuri ale preparatului s-au păstrat pereți orizontali cu o ornamentație specifică („cu noduri"). Aceste noduri sînt în număr variabil (2—5). Granulele de rășină ies puternic în evidență prin relieful lor pregnant; în cîmpul microscopului apar de culoare brună.

Secțiunea radială (Pl. I, fig. 3)

Pe pereții radiali s-au conservat punctuațiuni areolate, dispuse, de obicei, pe două rînduri. Pereții orizontali și tangențiali ai razelor medulare sînt netezi. Punctuațiunile taxodioide, din cîmpurile de încrucișare, se pot recunoaște numai în anumite porțiuni ale preparatului, din cauza unei conservări deficitare.

Concluzii

Punctuațiunile taxodioide, cît și forma îndințată a peretelui orizontal (în secțiunea tangențială), atrag încadrarea sistematică.

Se admite că Taxodium distichum din pădurile nord-americane este intim înrudit cu coniferul fosil descris aici.

MAGNOLIOXILON sp.

Pl. I, **fig. 4**, Pl. II, **fig.** 1, 2

Un fragment de lemn (14×8×6 cm), de culoare galben deschis, a conservat o structură aparte, care prin comparare cu materialul actual s-a dovedit că aparține familiei Magnoliaceae.

Secțiunea transversală (Pl. I, fig. 4)

În cîmpul microscopului, preparatul transversal numai pe alocuri păstrează o structură concludentă. De obicei, lemnul arată deteriorări ale arhitecturii structurale, din cauza presiunilor la care a fost supus; mai ales la limita dintre inelele de creștere deformările de care aminteam sînt mai evidențiate.

Se poate constata cu certitudine că lemnul este difuzo-poros. În cadrul inelelor anuale vasele se dispun solitar, cîte două sau trei; cu totul excepțional am găsit grupări din 4 celule.

Raportul dintre diametrul radial și tangențial, pentru cele solitare, este cuprins între: 45:36 — 81:60 microni; pentru vasele grupate cîte două acest raport este cuprins între 54:36 — 135:72 microni; pentru vasele dispuse cîte trei, raportul de mai sus variază între 112:72 — 180:54 microni, iar pentru vasele grupate cîte patru raportul menționat este de 135:54 — 162:99 microni.

Razele medulare uni-, bi- sau triseriate se observă cît se poate de bine și au o dispunere uniformă.

Secţiunea tangenţială (Pl. II, fig. 1)

Deşi preparatele au păstrat numai pe alocuri detaliile anatomice, se poate vedea că razele medulare sînt heterogene, uni-, bi- sau triseriate. Întrucît au extremităţile alungite capătă aspect fusiform.

Secţiunea radială (Pl. II, fig. 2)

Reiese clar alcătuirea heterogenă a razelor (din două tipuri de celule). Remarcăm perforaţiile scalariforme, indici de primă importanţă în diagnosticarea lemnului de Magnoliaceae.

Concluzii

Comparînd materialul fosil cu cel actual a reieşit că eşantionul în cauză aparţine magnoliaceelor. Raportînd datele anatomice privind materialul nostru la alte descrieri de lemn fosil aparţinînd genului Magnolioxylon, ţinem să subliniem apropierea lui de *M. transilvanicum* Nagy — Mârza (1967); autorii menţionaţi prezintă această specie din cineritele miocenului superior de la Prăvăleni-Brad.

PERSEOXYLON cf. P. AROMATICUM Felix

Pl. II, fig. 3, 4, Pl. III, fig. 1, 2

O bucată de lemn, de abia de 10 cm lungime, dar care şi macroscopic trădează că ar putea oferi o bună structură, aparţine familiei Laureaceae; cercetarea de amănunt a anatomiei a atras încadrarea sistematică la genul Perseoxylon.

Secţiunea transversală (Pl. II, fig. 3)

Este un lemn disfuzo-poros, inelele anuale putîndu-se recunoaşte uşor. Elementele anatomice nu-s deloc deranjate, ele oferind o cercetare în condiţii optime. Vasele apar solitare sau dispuse în şiruri scurte (2—3, excepţional cîte 4).

Razele medulare sînt uni-, bi-, sau triseriate.

Ţesutul fundamental s-a conservat, de asemenea, foarte bine.

Secţiunea tangenţială (Pl. II, fig. 4, Pl. III, fig. 1)

Razele medulare apar, de obicei, bi- sau triseriate; mai rar uniseriate. Reiese cît se poate de clar că avem de a face cu raze heterogene. Menţionăm, în acest sens, celulele secretoare sub formă veziculară, care dau aspectul caracteristic al structurii.

Vom mai remarca că pe pereţii tangenţiali ai vaselor s-au păstrat punctuaţiuni areolate, care au o puternică tendinţă de lăţire.

Secţiunea radială (Pl. III, fig. 2)

Heterogenitatea razelor medulare se evidenţiază cît se poate de bine şi în preparatele longitudinal-radiale. Celulele secretoare veziculiforme, amintite la secţiunea tangenţială, apar şi aici bine individualizate; mai mult, pe alocuri, s-a conservat şi produsul secretor.

Concluzii

Alcătuirea razelor lemnoase, în primul rînd, şi modul de prezentare al vaselor, în al doilea rînd, sînt principalele argumente pentru încadrarea sistematică dată.

Lemne de lauracee (încadrate la L a u r i n o x y l o n) s-au mai descris de unul dintre autori (Petrescu 1969) de la Fildul-de-Jos (Valea Almaşului); structura lor este diferită de cea a celui prezentat aici.

Gen nou pentru paleoflora României.

JUGLANDOXYLON sp.

Pl. III, fig. 3, 4

O bucată de lemn silicifiat de 20 cm lungime a conservat cît se poate de bine caracterele anatomice, care, studiate, au demonstrat că fragmentul de trunchi aparţine familiei J u g l a n d a c e a e.

Secţiunea transversală (Pl. III, fig. 3)

De la bun început trebuie să remarcăm că inelele anuale sînt distincte, dar, în sens radial, se dezvoltă destul de puţin; majoritatea inelelor de creştere au lăţimi de 150—300 microni, cu totul rare sînt cele cu lăţimi mai mari (am întîlnit cîteva de 600 microni).

Vasele se dispun solitar sau cîte două, excepţional cîte trei. Ele au un contur mai mult sau mai puţin circular, iar dimensiunile variază în funcţie de poziţia pe care o ocupă în cadrul inelului anual. Pentru vasele solitare, din lemnul de primăvară, diametrul mediu este de 150 microni, scăzînd în lemnul de toamnă pînă la sub 75 microni.

Razele medulare sînt uni- sau biseriate.

Secţiunea tangenţială (Pl. III, fig. 4)

Razele lemnoase se pot studia foarte bine; ele apar uni- sau biseriate. Cît priveşte înălţimea lor, remarcăm că, în general, sînt constituite din cca 10 celule.

Remarcăm că pe pereţii tangenţiali ai vaselor se dezvoltă punctuaţiuni areolate, care, în anumite porţiuni, se ating prin linii drepte.

Secţiunea radială

Observaţiile privind alcătuirea razelor medulare, dimensiunile vaselor, şi bineînţeles ornamentaţia elementelor anatomice, despre care amintisem în secţiunea tangenţială, se pot face şi în cadrul secţiunii radiale.

Concluzii

Modul de dispunere şi alcătuirea vaselor (porilor), aşa cum putem deduce din secţiunea transversală, cît şi alcătuirea razelor medulare, ne îndreptăţesc să atribuim lemnul fosil cercetat la genul J u g l a n d o x y l o n. Referindu-ne la raporturile de corespondenţă dintre lemnul fosil prezentat şi speciile actuale de J u g l a n s, remarcăm asemănările care se pot evidenţia între el şi J. c o r d i f o r m i s Maxim şi J. c i n e r e a L.

Aceasta este prima semnalarea a lui J u g l a n d o x y l o n în paleoflora ţării.

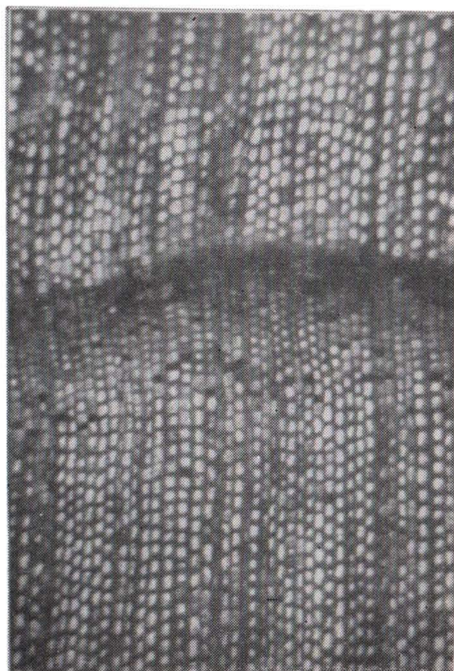

FIG. 1. SECȚIUNE TRANSVERSALĂ 35×

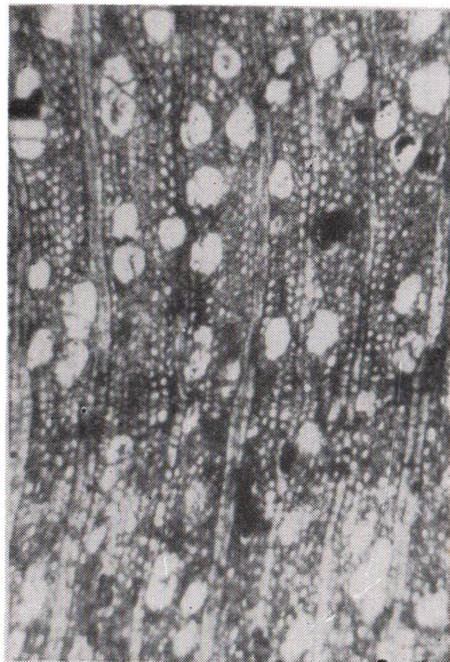
FIG. 2. SECȚIUNE TANGENȚIALĂ 250×

FIG. 3. SECȚIUNE RADIALĂ 250×

MAGNOLIOXYLON sp.

FIG. 4. SECȚIUNE TRANSVERSALĂ 70×

MAGNOLIOXYLON sp.

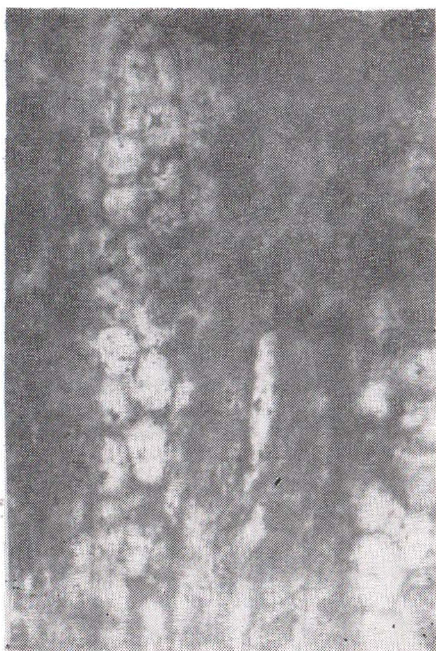

FIG. 1. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 250×

FIG. 2. SECŢIUNE RADIALĂ 250×

PERSEOXYLON cf. P. AROMATICUM Felix

FIG. 3. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70×

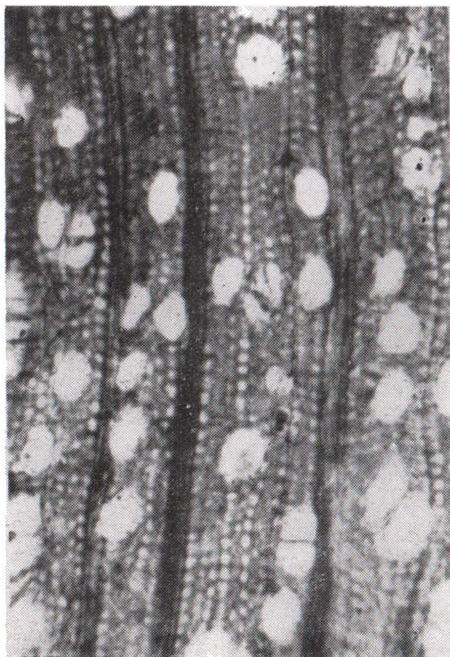

FIG. 4. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 70×

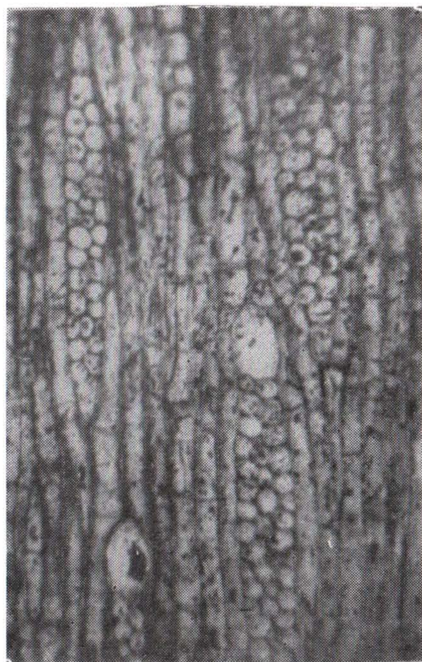

FIG. 1. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 120×

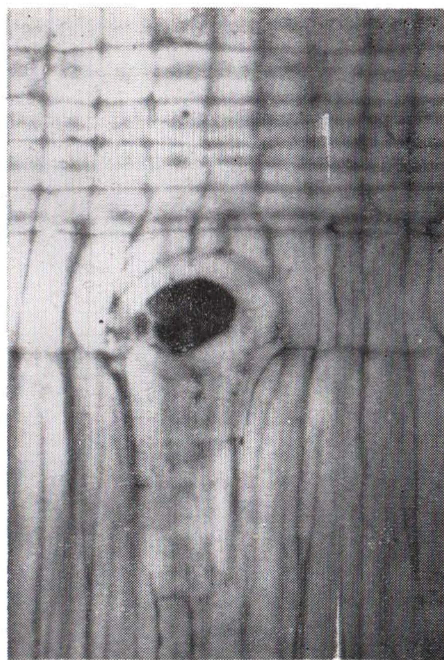

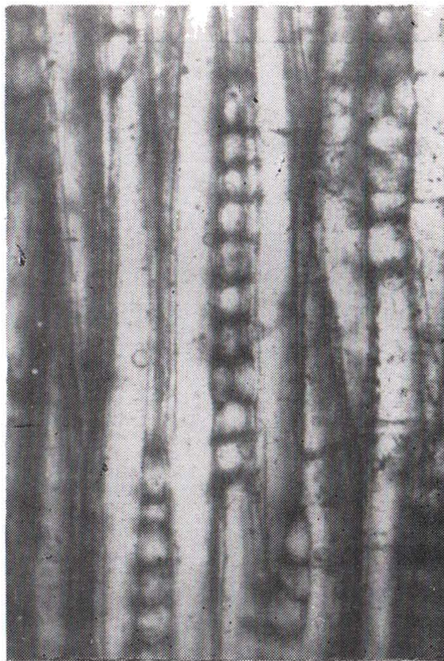
FIG. 2. SECŢIUNE RADIALĂ 250×

JUGLANDOXYLON sp.

FIG. 3. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70×

FIG. 4. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 250×

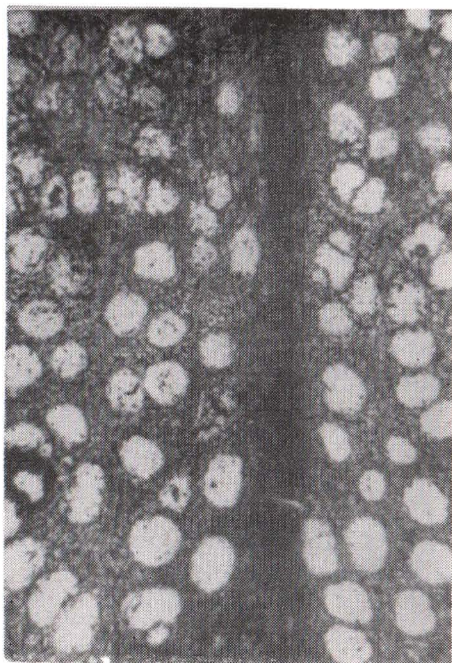

FIG. 1. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70×

FIG. 2. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 120×

FIG. 3. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 120×

FIG. 4. SECŢIUNE RADIALĂ 250×

ICACINOXYLON sp.

Pl. IV, fig. 1—4

Două fragmente de lemne, bine conservate, ce nu întrec 10 cm lungime, aparţin genului la care le-am încadrat.

Secţiunea transversală (Pl. I, fig. 1)

Inelele anuale sînt distincte. Vasele apar circulare, elipsoidale sau ovale. În general se observă că vasele sînt solitare, mult mai rar sînt şi grupate (cîte două). Mărimea porilor variază în funcţie de poziţia pe care o ocupă în cadrul inelului de creştere: în lemnul de primăvară diametrul cel mai des întîlnit este de cca 60 microni (se întîlnesc uneori vase şi de 90 microni diametru), scăzînd în cel de toamnă pînă la 30 microni, sau mai mult.

Din loc în loc apar raze medulare pluriseriate; sînt numeroase cele uni — şi biseriate.

Secţiunea tangenţială (Pl. IV, fig. 2, 3)

Heterogenitatea razelor medulare iese bine în evidenţă în această secţiune. Razele pluriseriate se pot studia bine, ele regăsindu-se destul de des. Perforaţiile scalariforme au un număr mare de bare (trepte) orizontale.

Secţiunea radială (Pl. IV, fig. 4)

Observaţiile privind heterogenitatea razelor medulare sau cele asupra perforaţiilor scalariforme se completează studiind şi secţiunea radială; aceste date converg cu cele obţinute prin studiul secţiunii tangenţiale.

Concluzii

Forma porilor în secţiunea transversală şi evident dispunerea lor, alcătuirea razelor medulare şi prezenţa perforaţiilor scalariforme, implicit modul lor de alcătuire, subliniază că cele două lemne aparţin familiei Icacinaceae.

Este pentru prima dată cînd familia sus-menţionată se regăseşte în flora fosilă a ţării noastre (în prezent ea ocupă regiuni tropicale şi subtropicale).

Gen nou pentru paleoflora României.

CONCLUZII

Din miocenul superior de la Prăvăleni—Brad, autorii comunică alte cîteva trunchiuri, care reprezintă noutăţi pentru regiunea respectivă sau pentru întreaga paleoflora a României (Juglandoxylor, Icacinoxylon).

În lumina cercetărilor paleoxilotomice întreprinse, pădurea tortonsarmatică de la Prăvăleni era alcătuită din conifere — Taxodioxylon gypsaceum (Göpp.) Kräusel (= Sequoioxylon gypsaceum (Göpp.) Greguss), T. taxodii Gothan, cît şi din angiosperme dicotiledonate — Magnolioxylon, Perseoxylon, Juglandoxylon, Alnoxylon, Icacinoxylon.

BIBLIOGRAFIE

Felix, J., *Beiträge zur Kenntnis der fossilen Hölzer Ungarns*, Mitt. Jb. ung. geol Anst., *8*, Budapest, 1887.

Greguss, P., *Holzanatomie der europäischen Laubhölzer und Sträucher*, Akad. Kiadó, Budapest, 1959.

Greguss, P., *Fossile Gymnosperm Woods in Hungary from the Permian to the Pliocene*, Akad. Kiadó, Budapest, 1967.

Greguss, P., *Tertiary Angiosperm Woods in Hungary*, Akad. Kiadó, Budapest, 1969.

Koch, A., *Kritische Übersicht der Mineralien Siebenbürgens*, Orv. Term. tud. Ért., 1884—1885,, Cluj, 1885.

Lingelsheim, A., *Adalék Magyarország fossilis flórájahoz*, Jber. k. ung. geol. Anstl., 1915, Budapest, 1916.

Nagy, F., Mârza, I., *Magnolioxylon transilvanicum n.sp. in cineritele de la Prăvăleni* (Brad), An. Univ. Buc., s. șt. nat., Geologie-Geogr., *XVI*, 1, București, 1967.

Petrescu, I., Nuțu, A., *Prezența lui Sequoioxylon gypsaceum in miocenul din împrejurimile Bradului*, Revista Muzeelor, București, 1969.

Petrescu, I., Nuțu, A., *Asupra unui lemn de Alnoxylon în colecția Muzeului Deva*, Sargeția, VII, Deva, 1969.

Shilkina, I. A., *The fossile woods of the Goderdzy-Pass*, Paleobotanika, V, Moskva-Leningrad, 1958.

* * * *Osnovi paleontologhii*, *XV*, 2, Moskva, 1963.

AUTRES TYPES DE BOIS DU MIOCÈNE SUPÉRIEUR TROUVÉS À PRĂVĂLENI-BRAD, DÉP. DE HUNEDOARA (MONTS MÉTALLIQUES)

RÉSUMÉ

En continuation de leurs recherches antérieures, les auteurs présentent une nouvelle série de troncs fossiles datant du Miocène supérieur (Tortonien-Sarmatien), trouvés à Prăvăleni—Brad, dans les Monts Métalliques, parmi lesquels les genres *Perseoxylon*, *Juglandoxylon* et *Icacinoxylon* n'ont pas encore été relevés en Roumanie, représentant donc des nouveautés dans la flore ancienne du pays.

A la lumière de leurs recherches, les auteurs arrivent à la conclusion que la forêt de Prăvăleni était composée à la fois de conifères — *Taxodioxylon gypsaceum* (Göpp.) Kräusel = *Sequoioxylon gypsaceum* (Göpp.) Greguss, *Taxodioxylon taxodii* Gothan — et d'angiospermes dicotylédones — *Magnolioxylon*, *Perseoxylon*, *Juglandoxylon*, *Alnoxylon*, *Icacinoxylon*.

DATE ANATOMICE ASUPRA UNOR TRUNCHIURI DIN OLIGOCENUL DE LA FILDUL-DE-JOS (NV ROMÂNIEI

Iustinian Petrescu — Iosif Lazăr

Începînd cu primăvara anului 1965, formaţiunile oligocene de pe cuprinsul Văii Almaşului (NV Transilvaniei), au fost supuse unor minuţioase cercetări paleobotanice, din partea unuia dintre autori, aceste date stînd la baza unei lucrări monografice (Petrescu 1969).

În nota de faţă prezentăm datele paleoxilotomice privind studiul anatomic al unor trunchiuri silicifiate, colectate din partea de NE a satului Fildul-de-Jos, la cca 250 m de malul stîng al Văii Almaşului (Fig. 1). Ele provin din punctul pe care localnicii îl numesc „Groapa lui Ciocoi" şi sînt cantonate în partea superioară a orizontului cu cărbuni al „stratelor de Cetate" (= „Ticu superior") şi în „gresia de Cetate", deci, ca vîrstă aparţin părţii superioare a oligocenului mediu (Fig. 2).

Dacă *Platanoxylon obbruxellense* şi *Quercoxylon cf. helictoxyloides* s-au cunoscut şi descris anterior de la Ticu (Petrescu 1969), în schimb, genurile N y s s o x y l o n şi L a u r i n o x y l o n sînt noutăţi pentru paleoflora ţării noastre.

Date anatomice

Marea majoritate a lemnelor colectate au păstrat o structură anatomică corespunzătoare, ceea ce a permis încadrarea lor specifică sau generică. În cele ce urmează prezentăm rezultatele determinărilor făcute.

LAURINOXYLON sp.

Pl. I, fig. 1—3

Un fragment de trunchi silicifiat denotă, prin caracterele sale anatomice, că sîntem în posesia unui lemn de lauraceu. Alcătuirea şi dispunerea vaselor se urmăreşte în secţiunea transversală, care oferă cele mai bune indicaţii pentru apartenenţa la familia L a u r a c e a e. Limitele inelelor anuale sînt şterse.

Razele medulare uniseriate sau poliseriate sînt slab păstrate (se pare că nu avem de a face cu raze mai groase de 3—4 celule. În secţiunea tangenţială ele apar ca elipse scurte.

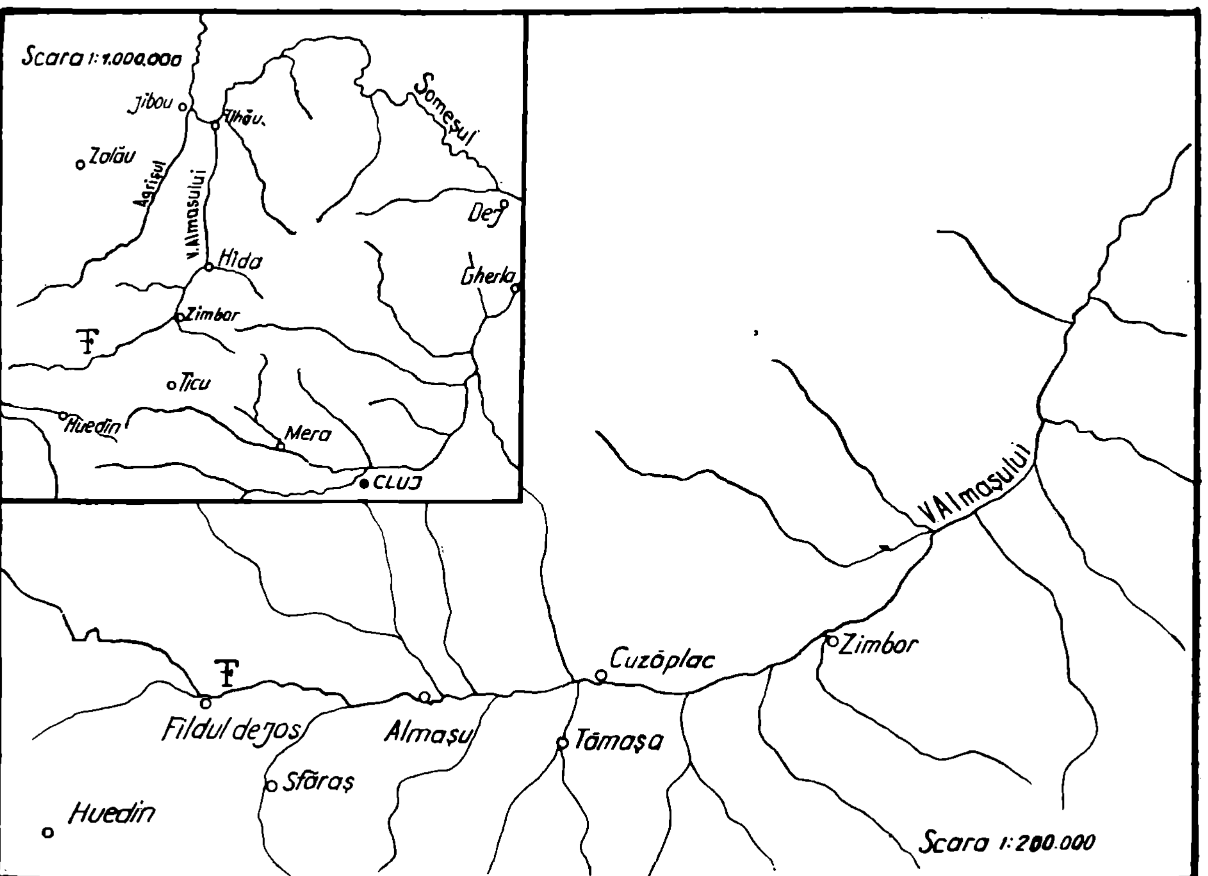

FIG. 1. POZIŢIA AFLORIMENTULUI PALEOBOTANIC

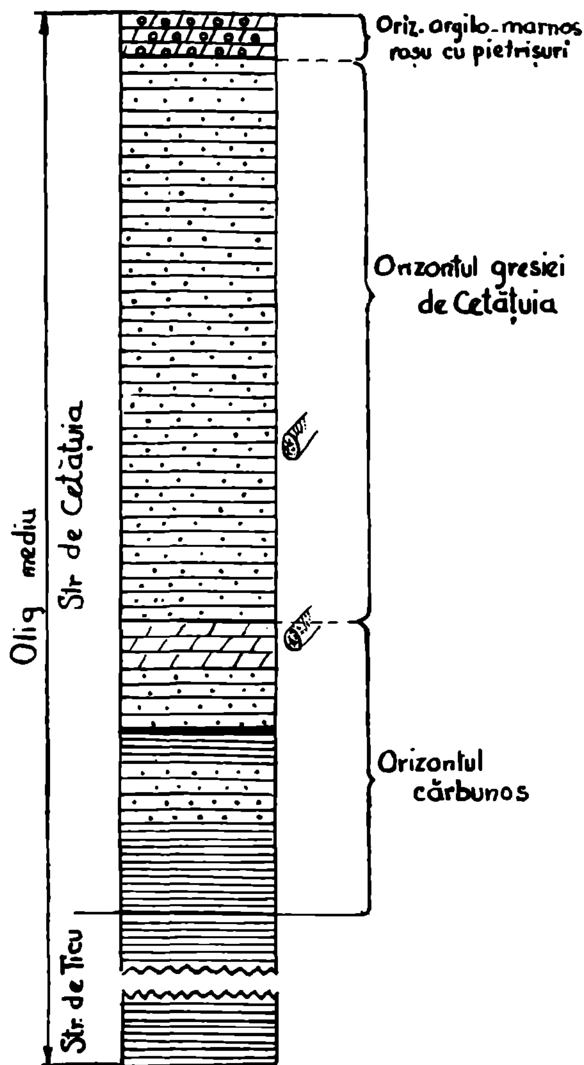

Coloană stratigrafică prin oligocenul
de la Fildul de Jos
Scara 1:250
Oriz. argilo-marnos
roşu cu pietrişuri
Orizontul gresiei
de Cetăţuia
Orizontul
cărbunos
Olig. mediu
Str de Cetăţuia
Str. de Ticu

FIG. 2.

Vasele apar solitar, dar, de obicei, în şiruri mai mult sau mai puţin lungi (2—12 celule). Mai rar celulele apar şi în cuiburi (în general înglobînd 2—4 celule).

Secţiunile tangenţiale şi radiale nu oferă detalii mai multe, întrucît prin procesul de fosilizare nu s-au păstrat alte caractere anatomice.

Concluzii

Alcătuirea şi dispunerea vaselor, cît şi a razelor lemnoase, ne-au determinat să încadrăm fragmentul de lemn la familia *Lauraceae*. Ţinem să precizăm că acceptăm genul *Laurinoxylon* ca un gen colectiv, în care intră lemne de lauracee (deci, aparţinînd la mai multe genuri), la care nu se pot face precizări în plus. Considerăm că lemnul de la Fildu arată asemănări, în ce priveşte alcătuirea şi dispunerea vaselor, cu *Laurus biseriata* Casp. (Caspary 1889), din terţiarul german. N-ar fi exclus ca fosilul prezentat să fie aparţinut la *Presea* sau, eventual, *Litsea* (lauracee din Asia de SE, zona tropical-subtropicală).

QUERCOXYLON cf. HELICTOXYLOIDES (Felix) M. Stoll-Mädel

Pl. I, fig. 4, Pl. II, fig. 1—4

Un fragment silicifiat, ce provine de la un trunchi masiv, are caractere anatomice tipice lemnului de stejar. Structura — deşi degradată în unele porţiuni — a păstrat suficiente detalii care să argumenteze încadrarea ce i-o atribuim. Bucata de trunchi aparţine la *Q. helictoxyloides*, cvercineu prezent şi în oligocenul mediu de la Ticu (Petrescu 1969), unde apărea ca cea mai frecventă specie.

Secţiunea transversală (Pl. I, fig. 4, Pl. II, fig. 1)

Inelele anuale sînt indistincte. Vasele, în cîmpul microscopului, apar ovale sau elipsoidale, de cele mai multe ori nederanjate. Raportul dintre diametrul radial şi tangenţial al vaselor este cuprins între 60 : 45—255 : 195 microni, mărimea cea mai des întîlnită fiind de 180 : 120 microni. Adeseori, în interiorul vaselor, s-au păstrat tile. Menţionăm razele lemnoase uniseriate, cît şi pe cele pluriseriate (de obicei de 225 microni lăţime). Celulele de parenchim şi fibrele lemnoase se disting bine după grosimea pereţilor.

Secţiunea tangenţială (Pl. II fig. 2)

Se constată aceeaşi mare frecvenţă a razelor uniseriate, iar cele pluriseriate apar foarte bine dezvoltate, uneori avînd tendinţa de a trece în raze false. Ornamentaţia elementelor anatomice o vom prezenta la secţiunea longitudinală-radială.

Secţiunea radială (Pl. II, fig. 3, 4)

Toate detaliile anatomice s-au conservat foarte bine. Pe pereţii vaselor s-au păstrat punctuaţiuni areolate, dispuse pe mai multe rînduri (dimensiunile medii fiind de 6 microni). Celulele de parenchim, de asemenea, se caracterizează prin astfel de punctuaţiuni, pe cînd fibrele au punctuaţiuni înguste, sub formă de butonieră. În cadrul porilor s-au conservat tile. La elementele de vase se pot măsura cu uşurinţă lungimea şi lăţimea; (în general se constată că elementele lungi au grosimi mai reduse şi invers (iată cîteva măsurători, în microni, 44 : 19, 37 : 20, 50 : 12, 45 : 11).

Concluzii

Structura eşantionului de la Fildul-de-Jos arată identităţi cu trunchiurile determinate la Ticu drept *Q. helictoxyloides*. Comparaţiile făcute cu stejarii actuali ne determină să arătăm că *Quercus fenestrata* din India arată o topografie foarte asemănătoare, în ce priveşte forma şi dispunerea vaselor, cu stejarul fosil prezentat mai sus.

PLATANOXYLON cf. OBBRUXELLENSE (Stockmans) Petrescu

Pl. III, fig. 1—4

Un fragment de trunchi carbonificat-silicifiat, supus studiilor anatomice, s-a dovedit a avea caractere tipice lemnului de platan. Deşi lemnul a suferit mult din cauza presiunilor la care a fost supus, totuşi el a păstrat detalii anatomice suficiente care să susţină încadrarea făcută.

Secţiunea transversală (Pl. III, fig. 1, 2)

Deşi numai în anumite zone lemnul îşi păstrează structura, totuşi, putem să remarcăm forma şi dispunerea vaselor, alcătuirea razelor medulare şi modul de prezentare al inelelor anuale. Avem de a face cu un lemn difuzo-poros; variaţia diametrului la vase, de la lemnul de primăvară la cel de toamnă, se observă cu greu datorită degradării structurii. Vasele cele mai bine individualizate au diametrul mediu cuprins între 60—65 microni. Razele medulare mai frecvente, care s-au păstrat, au 200—300 microni grosime.

Secţiunea tangenţială (Pl. III, fig. 3)

Razele pluriseriate apar bine evidenţiate şi se prezintă sub forma unor elipse mult alungite; celulele din alcătuirea lor au contur rotunjit sau poligonal. De multe ori razele medulare pluriseriate sînt fragmentate de celule ale ţesutului fundamental.

Semnalăm că într-unul din vase s-a conservat o perforaţiune scalariformă (cu 18 trepte), caracter foarte important pentru lemnul de platan. Pe elementele de vase şi celulele de parenchim se disting punctauţiuni areolate (4,5 microni diametru). Considerăm că punctuaţiunile sub formă de fantă sau butonieră aparţin fibrelor lemnoase.

Secţiunea radială (Pl. III, fig. 4)

Dispunerea elementelor de rază, ornamentaţia vaselor, a fibrelor lemnoase şi a parenchimului se urmăresc cît se poate de bine pe secţiunile orientate radial. Ele reconfirmă observaţiile amintite în cadrul secţiunilor tangenţiale.

Concluzii

Datele anatomice menţionate susţin că sîntem în posesia unui lemn de platan; mai mult, caracterele de amănunt pledează pentru *Platanoxylon obbruxellense* (Stockmans) Petrescu, redescris decurînd din oligocenul de la Ticu (Petrescu 1969).

NYSSOXYLON sp.

Pl. IV, fig. 1—4

Nisaceele s-au dovedit prezente, între celelalte trunchiuri fosile din bazinul superior al Văii Almaşului, printr-un fragment de lemn silicifiat. Lemnul păstrează în condiţii mulţumitoare detaliile anatomice pentru a permite încadrarea sistematică dată.

Secţiunea transversală (Pl. IV, fig. 1, 2)

Limita inelelor anuale nu se distinge. Ţinem să remarcăm dispunerea caracteristică a vaselor — izolate, cîte două, sau în şiruri scurte (3—4), cazul de pe urmă fiind mai rar întîlnit. Vasele (porii) apar rotunjite sau ca poligoane cu colţurile rotunjite. Cele solitare, care se individualizează mai bine în ţesutul fundamental, au diametrul mediu de 75—90 microni. Cele cu diametre mai mici (45 microni), cu greu se pot deosebi de ţesutul fundamental.

Secţiunea tangenţială (Pl. IV, fig. 3)

În secţiunile longitudinale se pot urmări bine conformaţiile razelor medulare. Secţiunea tangenţială ne dovedeşte cît se poate de clar că avem de a face cu raze heterogene. Înălţimea lor este foarte variabilă, dar, de obicei, întîlnim raze avînd peste 20 de celule; lăţimea este, cel mai adesea, de două celule. Remarcăm păstrarea perforaţiilor scalariforme, care este un indiciu indubitabil al apartenenţei sistematice date. Aceste perforaţii au foarte multe trepte (bare), de obicei peste 50.

Secţiunea radială (Pl. IV, fig. 4)

Heterogenitatea razelor lemnoase se evidenţiază cît se poate de bine şi în secţiunile orientate radial. Perforaţiile scalariforme ale vaselor s-au conservat adesea şi în aceste secţiuni.

Concluzii

Dispunerea şi conformaţia porilor în secţiunea transversală, alcătuirea razelor lemnoase, cît şi prezenţa perforaţiilor scalariforme foarte înalte, ne dovedesc că sîntem în prezenţa unui lemn ce aparţine la *Nyssoxylon*. În stare fosilă lemne fosile aparţinînd aceluiaşi gen s-au descris numai din terţiarul japonez (Mädel 1959) şi nord-american (Prakash et Barghoorn 1961). Prezenta notă este prima care evidenţiază, în flora fosilă a României, prezenţa genului *Nyssoxylon*.

CONCLUZII

Din formaţiunile ce aparţin oligocenului mediu, de la NE de Fildul-de-Jos (NV Transilvaniei), autorii prezintă descrierea detaliată a două trunchiuri ce aparţin la *Nyssoxylon* şi *Laurinoxylon*, identificate pentru prima dată în patrimoniul nostru paleofloristic. Celelalte două genuri (*Platanoxylon* şi *Quercoxylon*) s-au cunoscut anterior şi din alte puncte ale bazinului Văii Almaşului (Petrescu 1969).

FIG. 1. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 35×

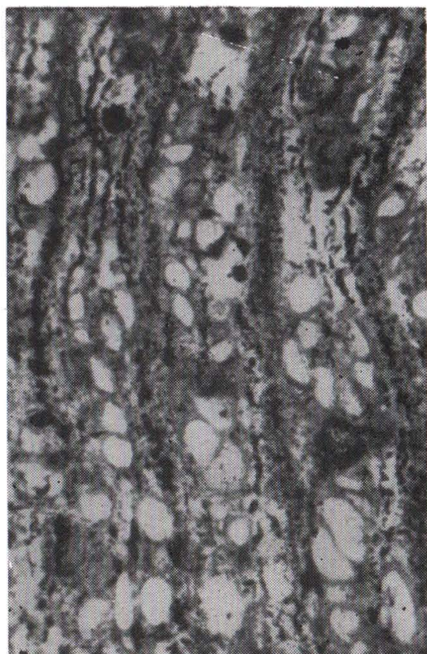

FIG. 2. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70×

QUERCOXYLON cf. HELICTOXYLOIDES (Felix) Stoll-Madel

FIG. 3. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70×

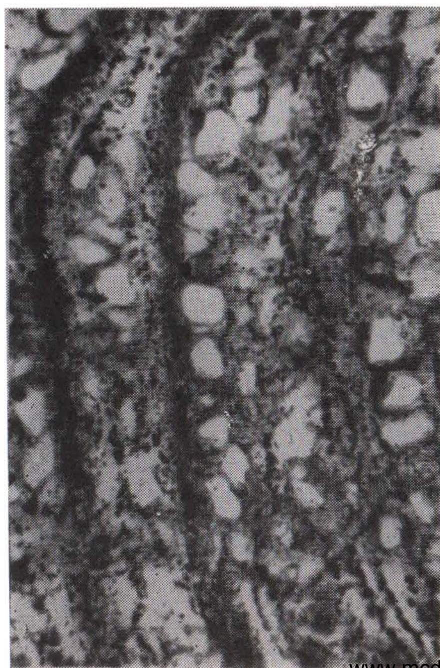

FIG. 4. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 35×

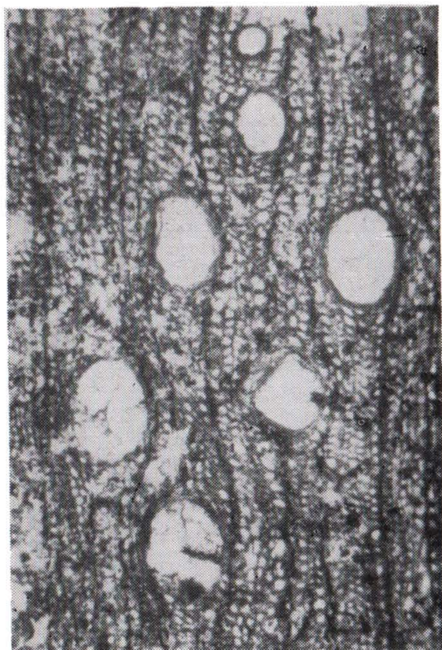

FIG. 1. SECȚIUNE TRANSVERSALĂ 70×

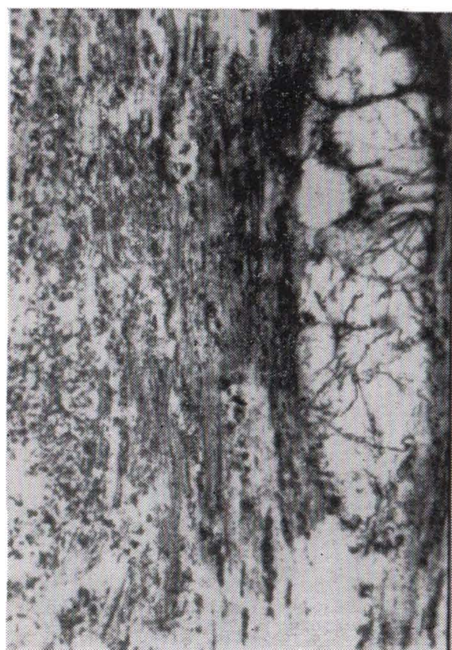

FIG. 2. SECȚIUNE TANGENȚIALĂ 70×

FIG. 3. SECȚIUNE RADIALĂ 120×

FIG. 4. SECȚIUNE RADIALĂ 250×

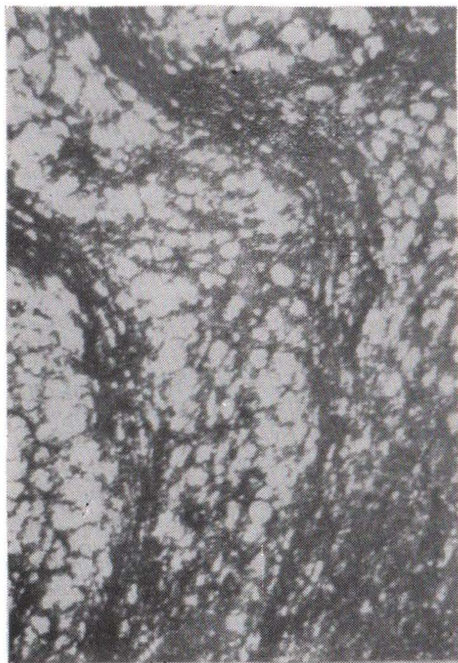

FIG. 1. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 35 ×

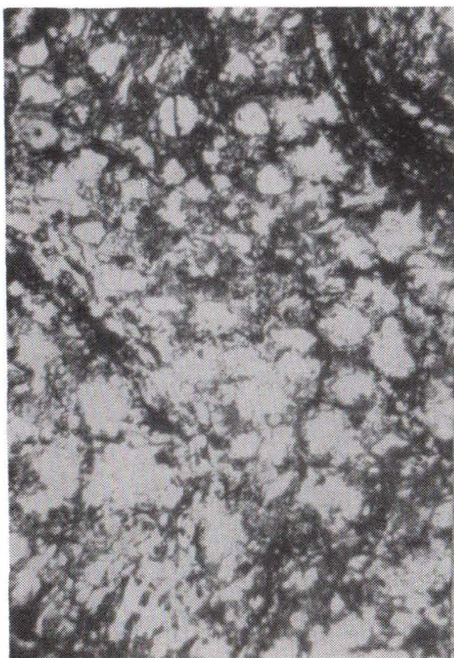

FIG. 2. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70 ×

FIG. 3. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 70 ×

FIG. 4. SECŢIUNE RADIALĂ 70 ×

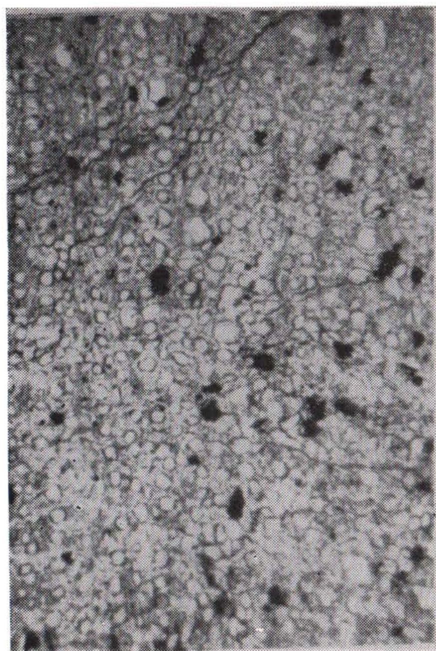

FIG. 1. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 35×

FIG. 2. SECŢIUNE TRANSVERSALĂ 70×

FIG. 3. SECŢIUNE TANGENŢIALĂ 250×

FIG. 4. SECŢIUNE RADIALĂ 120×

Întrucît în aflorimentul de la Fildu apar numeroase amprente de *Castanopsis furcinervis* (nelipsind nici cîteva fragmente de frunze de lauracee), ne dăm cu ușurință seama că tipul pădurii de proveniență era același ca și paleoflora de la Almașu, respectiv Ticu (Petrescu 1969); de altfel, toate aceste aflorimente aparțin oligocenului mediu, respectiv „stratelor de Cetate".

BIBLIOGRAFIE

Caspary, R., *Einige fossile Hölzer Preussens,* König. Preuss. geolog. Land., *IX,* 2, Berlin, 1889.

Mädel, E., *Ein fossile Nyssa-Holz aus Japan,* Nyssoxylon japonicum n. g., n. sp, Senck. leth., *40,* 1/6, Frankfurt a. M., 1959.

Petrescu, I., *Flora oligocenă din bazinul Văii Almașului, NV Romániei* (teză de doctorat), Univ. din București, Facult. de Geologie-Geogr., București, 1969.

Prakash, U., Barghoorn, E., *Miocne fossil woods from the Columbia Basalts of Central Washington,* II, J. Arn. Arb., *XLII,* 3, Cambridge, 1961.

Stockmans, F., *Végétaux éocènes des environs de Bruxelles,* Mém. de Mus. Roy. d'Hist. Nat. de Belgique, *70,* Bruxelles, 1936.

ANATOMISCHEN DATEN ÜBER EINIGE OLIGOZÄNE SILIEZIFIERTE HÖLZER AUS FILDUL-DE-JOS (NW RUMÄNIENS)

ZUSAMMENFASSUNG

In den Schichten des mittleren Oligozäns, die im NO der Ortschaft Fildul-de-Jos aus Tageslicht gelangen, fanden die Verfasser Zahlreiche Bruchstucke siliezifierte Holzes. Diese Hölzen aus Fildu, im oberen Becken des Valea Almașului (NW Rumäniens), brachten einige wichtige Neugkeiten.

Wir erwähnen, dass die oligozänen Formationen des gesammten Beckens des Valea Almașului von 1965 angefangen einer eingehenden paläobotanischen Untersuchung unterzogen wurde, welche die Grundlage einer monographischen Abhandlung wurde (Petrescu 1969). Am oben erwähnten Punkt wurden auch die Gattungen *(Nyssoxylon* und *Laurinoxylon)* welches für die Paläoflora Rumäniens neu sind identifiziert. Die beiden anderen Hölzer *(Platanoxylon cf. obbruxellense* und *Quercoxylon cf. helictoxyloides)* wurden vorher auch an anderen Stellen des Beckens gefunden und beschrieben (Petrescu 1969).

FORME GIGANTICE DE AMMONIŢI ÎN CRETACICUL SUPERIOR DIN REGIUNEA DEVA

Valeria Marincaş — Cornelia Gheorghiţă — Agnişa Nuţu

Fosa mureşană (*4*) sau şanţul Munţilor Metaliferi (*3*), ca arie de sedimentare, a funcţionat începînd cu Jurasicul superior şi pînă la sfîrşitul Cretacicului. Formaţiunile corespunzătoare ciclului alpin s-au format într-o zonă caracteristică, tipic eugeosinclinală. Caracterul de zonă geosinclinală a acestor regiuni se trădează prin depozite de mii de metri ce încep cu formaţiuni calcaroase şi se continuă cu cele fliş, încheindu-se cu cele de molasă.

Ianovici et alt. (*3*) arată că evoluţia Munţilor Metaliferi cuprinde trei stadii principale: stadiul eocinematic, căruia îi corespunde, în general o formaţiune calcaroasă, stadiul sincinematic, căruia îi corespunde o formaţiune de fliş şi un ultim stadiu tardecinematic, căruia îi corespunde molasa finală. Aceste stadii evolutive au subetape încadrate de momente orogenetice care au cutat sedimentele preexistente; aceste faze orogenetice au influenţat şi natura sedimentelor în etapele ulterioare. Stadiul sincinematic, îndelungat, căci el cuprinde întreaga evoluţie cretacică, are o sedimentare complexă, în care după cutările kimmerice noi, cele ale fazelor austrice, mediteraneene, subhercinice şi laramice vor contribui la cutarea şi exondarea fostelor arii de sedimetare, alipindu-se zonelor centrale de fundament ofiolitic. Restringerea ariilor de sedimentare este completată şi de migrarea foselor secundare preexistente.

Îndelungata perioadă de sedimentare mezozoică din şanţul eogeosincinal al Munţilor Metaliferi a dat aspecte litologice diferite începînd din Mţii Drocei şi pînă în Trascău. Regiunile centrale ale Metaliferilor, odată cu Cretacicul, s-au comportat ca o zonă ridicată (numită de Janovici et alt. (*3*) „ridicarea axială Drocea Techereu“) mărginită de o serie de fose: în nord, fosa Drocea iar în est fosa Bucium, ce avea spre sud fosa Mureşană propriu-zisă. Sedimentarea corespunzătoare cretacicului inferior, care caracterizează la începutul ei aspectele paleontologice de mai sus, are în linii generale depozite de tip fliş care spre sfîrşitul cretacicului inferior trec la sedimente de tip „wildflisch“ caracteristice stadiului orogen.

Etapa corespunzătoare substadiului subhercinic se caracterizează prin reducerea ariilor de sedimentare cu dezvoltarea nu numai a faciesurilor de tip fliş ci şi a celor de molasă. În acest stadiu s-a format după M. Lupu şi D. Lupu (*2*) şelful Devei, separat de fosa mureşană propriu-zisă prin pintenul cristalin al Rapoltului. Acest sedimentar este nederanjat de fenomene magmatice. Acest substadiu are o mare diversificare litologică atît pe verticală cît şi pe orizontală iar slaba discordanţă pe alocuri face greu separabilă etapa următoare a substadiului laramic. Ultimul substa-

diu, cel laramic, este mai uşor de urmărit în aria oraşului Deva, şi mai puţin periferic, unde el a fost chiar contestat în ariile marginale, în ultima vreme.

În regiunea şelfului Devei interpretarea coloanelor stratigrafice in funcţie de conţinutul lor paleontologic s-a făcut încă din secolul trecut, subliniindu-se într-o oarecare măsură, şi valoarea stratigrafică a formelor descrise. Încă D. Stur (7) la 1863 descriind cretacicul superior din regiunea Cherghes-Bretelina-Almaşul Sec-Deva arăta existenţa unui facies marginal la Cherghes — separînd un „Unterer“ şi un „Oberer“ Kerges de facies gosau de vîrstă Cenomanian Senoniană, fapt dedus prin cele 42 de forme descrise şi determinate de F. Stoliczka. Acest autor arăta că între Cherghes şi Bretelin apare o faună de moluşte (mai ales gasteropode: Actaeonelle, Nerinee) cît şi lamelib ranchiate, între care, fapt important se citează şi rudişti. El descrie la Cherghes şi resturi de ammoniti ca A. (Pachydiscus) neubergicus Hauer, iar la Bretelin şi Almaşul Sec, Turrilites costatus Lam, Baculites anceps Lam. B. baculoides d'Orb. Spre Deva arată el, apar şi forme de Inocerami între lamelibranchiate citînd forma de I problematicus Sch. (I. labiatus Schl).

Aceste forme atestau o vîrstă cenomanian senoniană a sedimentelor.

Succesiunea stratigrafică din aria Cherghes Deva a preocupat în ultimii ani şi pe C. Gheorghiu (*1*) care a preluat şi complectat inventarul faunistic dat de D. Stur la Cherghes şi ariile mai estice. Acest autor considera că prezenţa formei de PACHYDISCUS NEUBERGICUS Hauer cît şi a formelor de KOSMATICERAS GALICIANUM FAVR., NOWACHITES PAILLETANUS d'Orb. atestă prezenta senonianului terminal la Cherghes.

În ultimii ani M. Lupu şi D. Lupu (*2*) analizînd stratigrafia şi resturile de faună din regiunea Cherghes afirmă că succesiunea din acest facies marginal are o vîrstă numai vracon-cenomaniană, iar regiunile estice cu „strate de Deva“ ar avea o vîrstă mai nouă ce ar urca pînă în coniacian inclusiv.

La Cherghes pe baza formei de PARAPUZOSIA (AUSTINICERAS) TRANSILVANICA SIM. (ammonit determinat de Simionescu cît şi a formei de DESMOCERAS (PSEUDOUHLIGELLA) devae Lupu se consideră că nu este prezent şi senonianul, sedimentarul aici având numai o vîrstă vracon cenomaniană.

În ultimii ani am recoltat un material din regiunea Cherghes Bretelin-Almaşul Sec-Deva, realizînd cu această ocazie şi coloanele stratigrafice ridicate.

La Cherghes, aşa cum am arătat mai sus faciesul marginal al sedimentării cretacicului superior este cunoscută încă de la D. Stur. C. Gheorghiu a descris aceste depozite sub numele de „Strate de Cherghes considerînd că baza lor este dezvoltată într-un facies grezos conglomeratic (orizontul conglomeratic şi gresos) iar la partea superioară un facies gresos nisipos. Autorul consideră că faciesul stratelor de Cherghes este echivalentul părţii superioare a stratelor de Deva, acordîndu-li-se pe baza faunei citate mai sus o vîrstă senoniană.

Aşa cum prezintă coloana alăturată, (vezi pl. I) în faciesul stratelor de Cherghes, în bază, apar gresii-conglomerate cu intercalaţii de bancuri de Nerinee şi Acteonele. Aceste fosile de facies nu au însă o valoare stra-

tigrafică decît în asociaţie cu alte forme. Noi am găsit însă alături de aceste gasteropode şi resturi de rudişti (citaţi încă de D. Stur şi C. Gheorghiu). Formele de Hipp. gosaviensis Douv. şi Hipp. (Vaccinites) sulcatus Defr. arată că asociaţia de gasteropode trebuie atribuită senonianului. În plus, ammoniţi de talie mare, a căror linie de sudură preparată este de tip Pachydiscus, repune problema existenţei formelor descrise de Stur.

Cele două exemplare cu diametru de peste 50 cm arată că partea superioară a acestor depozite la Chergheş reprezintă senonianul.

Trebuie să specificăm că în diagnoza noii specii descrisă de Simionescu se arată asemănarea cu Pachydiscus neubergicus în ceea ce priveşte linia de sudură; autorul nu a atribuit această formă cenomanianului aşa cum conchide D. şi M. Lupu în lucrarea citată.

Considerente paleobiologice. Ammoniţii, fosile conducătoare în stratigrafia depozitelor mezozoice şi deci şi a cretacicului superior au atins în evoluţia lor uneori talii foarte mari. Aceasta mai ales în Jurasic şi Cretacic. În cretacicul superior reprezentanţii genului Prionotropides din Turonian au ajuns la 1 m diametru. Iar reprezentanţii genului Pachydiscus din Senonian au atins talia de peste 2 m. P. septemradiensis din Senonian este gigantul ammoniţilor cu un diametru de peste 2,5 m.

Talia mare a acestor genuri şi a speciilor din cuprinsul lor se pare că a fost legată nu de longevitatea mare a formelor adulte, ci de o creştere accelerată caracteristică speciei respective. În plus, modul de viaţă riguros marin nu este legat de anumite adîncimi ale mării. Ammoniţii cretacici au trăit în mări de adîncime medie epi şi pericontinentale. Cochiliile lor, cu care înnotau forte bine, după moarte au fost uneori antrenate de curenţi la distanţe foarte mari. Din aceste motive speciile caracteristice nu se leagă riguros de un anumit facies litologic. Fiind animale carnivore ele erau atrase de regiunile populate, cu hrană abundentă. O astfel de regiune oferea regiunea marginală a sedimentării cretacic superioare din regiunea Chergheş, unde zonele de plăji submerse bine aerisite, au permis dezvoltarea unei faune de moluşte. Golful pe care îl forma regiunea Chergheş în aria pintenului de Brănisca a fost de sigur mult mai extins, dovadă dezvoltării bancurilor cu gasteropode pînă în regiunea cristalinului. Orizontul superior al gresiilor şi nisipurilor oferă un adevărat cimitir de ammonoidee de talie mare, unde numărul speciilor este mult mai mare decît cel descris pînă în prezent.

BIBLIOGRAFIE

1. Gheorghiu, C., *Asupra prezenţei Maastrichtianului în valea Mureşului.* Dări de seamă, Inst. Geol. Rom. XXXI (1951), (1942—43) p. 17—22.
2. Idem, *Studiul geologic al văii Mureşului între Dobra şi Deva,* An. Com. geol., (1954) XXVI.
3. Lupu, M., Lupu, D., *Stratigrafia şi faciesurile depozitelor cretacice superioare în regiunea Bretelin-Chergheş* (sud de Deva), Dări de seamă, Com. Geol. LII (1964—1965) (1962), 2, p. 95—104.

4. I a n o v i c i e t. a l t., *Evoluția geologică a Mților Metaliferi*, București Ed. Academiei, 1969.
5. M u r g e a n u, G., P a t r u l i u s, D., *Les formations mesozoiques des Carpathes roumaines et de leur avantpays*, An. Ist. Geol. Hung., Budapest, vol. XLIX, (1960), f. 1.
6. S i m i o n e s c u, I., *Sur quelques Ammonites de grand taille du Cretace de Roumanie, Acad. Rom. Bul. Soc. Sci., XXV*, (1943), p. 10.
7. S t i l e, H., *Der geotektonische Werdegang des Karpatenbogens*, Geol. Beiheft. VIII, Hannover, 1953.
8. S t u r, D., *Bericht über die geologische ubersichtsaufnahme des südwestl. Siebenbürgen*, Jahrb. d. K. K. Geol. Reichsanst., 1866, v. XIII, 1863.

FORMES GÉANTES D'AMMONITES DANS LE CRÉTACÉ SUPÉRIEUR DE LA RÉGION DE DEVA

RÉSUMÉ

En se fondant sur des exemplaires bien conservés d'Ammonites géantes recueillis dans les depos de Cherghes, les auteurs ont établi que ces sediments se situent dans le Sénonien.

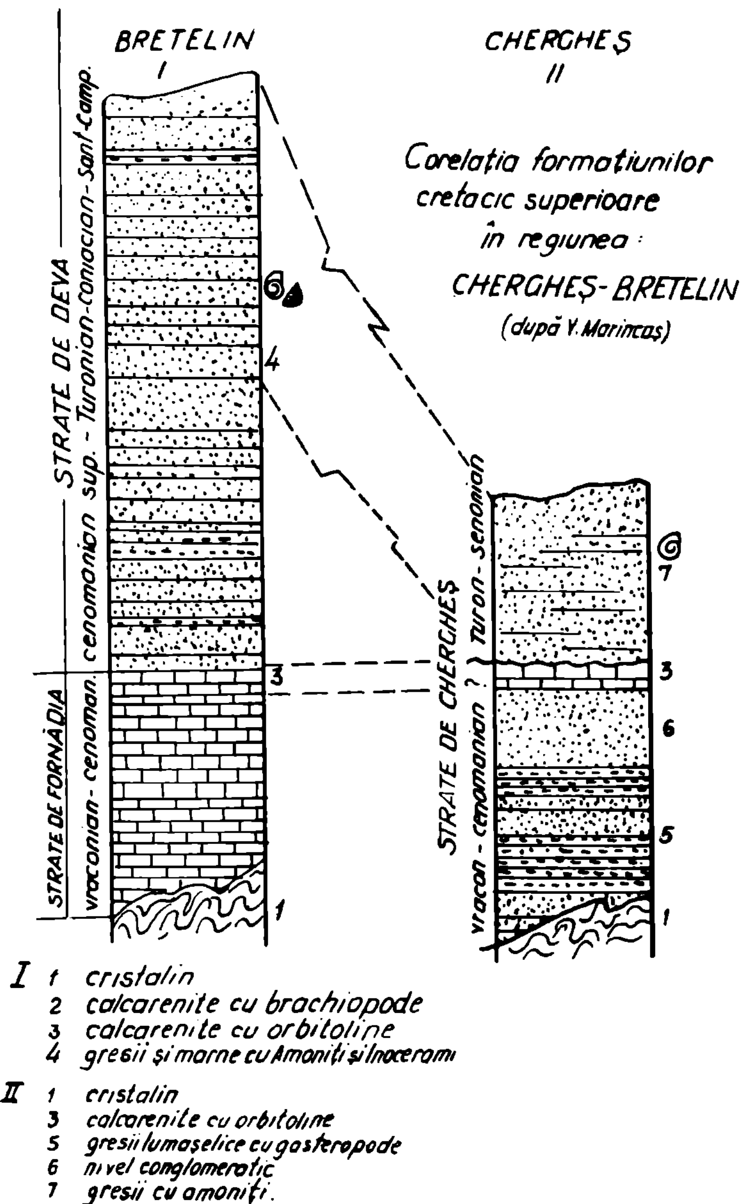

FIG. 1. COLOANE STRATIGRAFICE COMPARATIVE ÎN REGIUNEA BRETELIN ȘI CHERGHEȘ (DUPĂ V. MARINCAȘ)

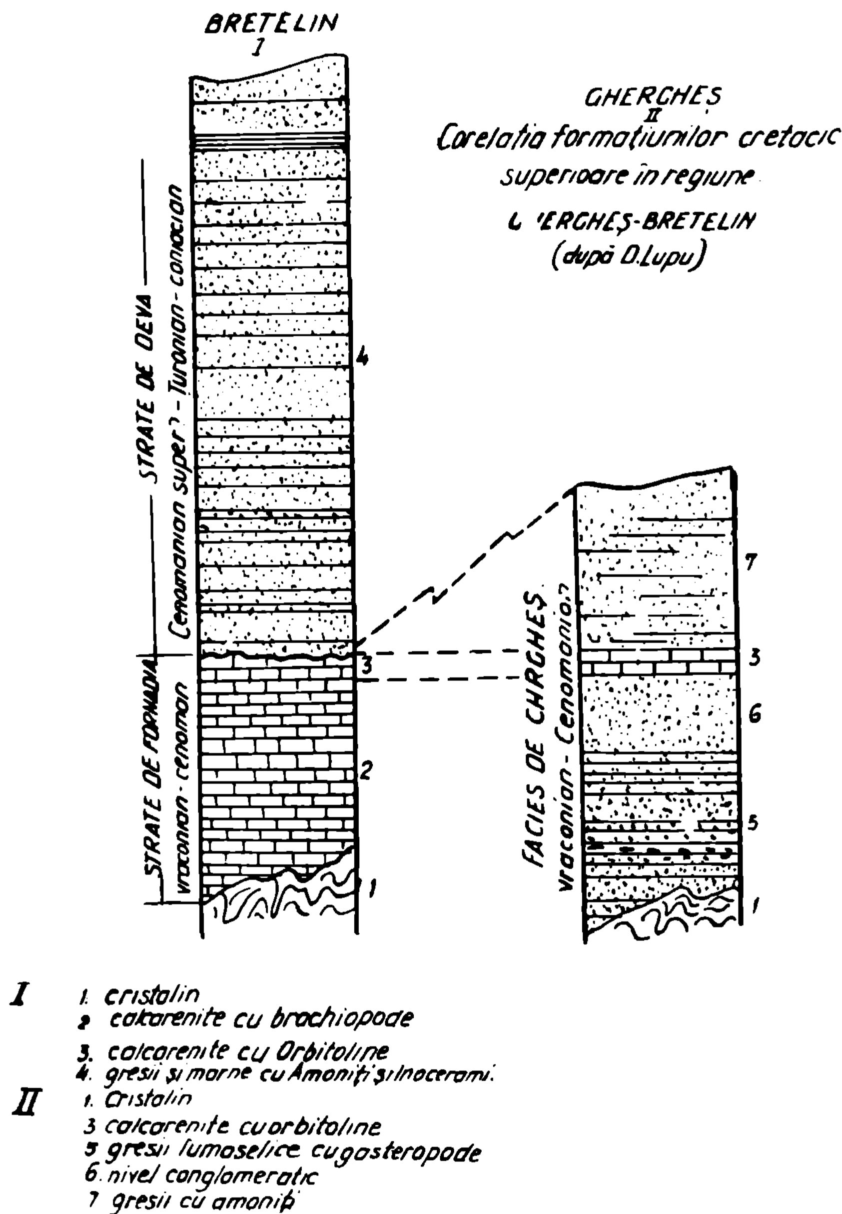
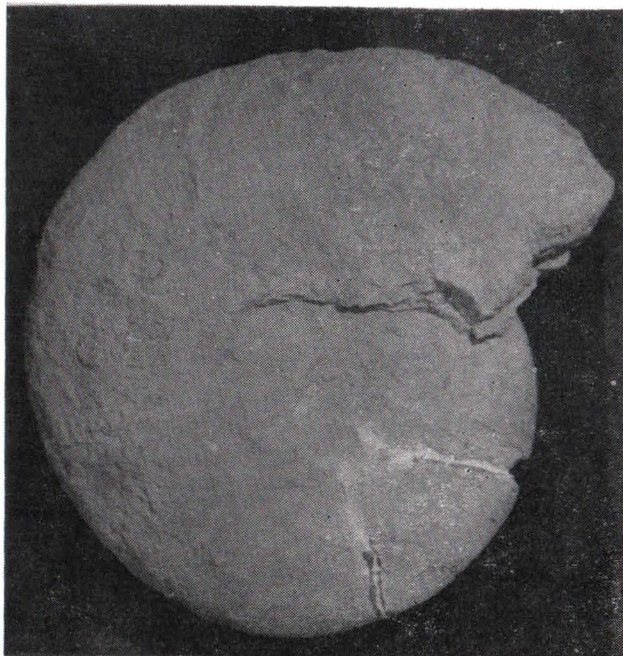

FIG. 2. COLOANE STRATIGRAFICE COMPARATIVE ÎN REGIUNEA BRETELIN ŞI CHERGHEŞ (DUPĂ D. LUPU)

PLANŞA III

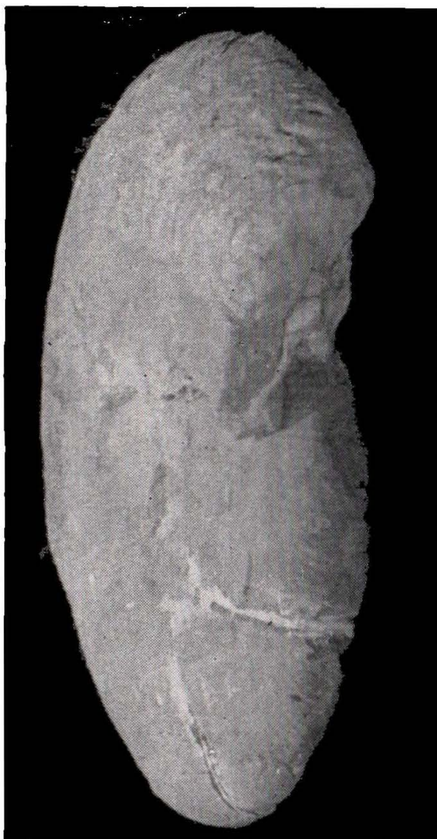

FIG. 1–4. PACHYDISCUS NEUBERGICUS HAUER (MICŞORATE DE 10 ORI)

MOLUŞTE TORTONIENE DE LA BUITURI ÎN COLECŢIA MUZEULUI DEVA

V. Marincaş — A. Nuţu — C. Gheorghiţă

Într-o lucrare anterioară (11) am arătat că sedimentele miocene în culoarul Mureşului şi bazinul inferior al Streiului, au, în succesiunea depozitelor tortoniene şi sarmatice o bogată macro şi microfaună. Clasice în literatura de specialitate sînt mai ales punctele fosilifere de la Buitur şi Lăpugi, cunoscute şi descrise parţial încă de la 1780.

Dorind a ilustra în colecţia viitoare a Muzeului Deva un material paleontologic cît mai bogat din aceste regiuni mureşene, s-a început recoltarea şi determinarea moluştelor provenite şi de la Buitur-Hunedoara, din care dăm în prezenta lucrare o primă scurtă listă.

Regiunea Buitur-Peştişul mare a fost prezentată ca un punct fosilifer încă din 1780 de către J. E. Fichtel (2) care în lucrarea sa dă primele date despre fauna terţiară, determinînd şi prima listă de genuri de moluşte din regiune.

În 1833 Lill von Lilienbach (10) dă o sumară succesiune litologică a depozitelor din regiunea Streiului (şi de pe Cerna) prezentînd şi o listă de 35 specii de moluşte.

În acelaş an A. Boué (1), pasionat geolog şi călător dă şi el descrierea terţiarului din regiunea Mureşului şi a Streiului subliniind bogăţia în faună a regiunilor din jurul Buiturului.

În 1837 P. Bronn face primele determinări mai sistematice a unui material recoltat de Fr. Hauer, care 25 ani mai tîrziu va scrie prima lucrare de ansamblu geologic pentru geologia Transilvaniei şi a ariilor carpatice învecinate.

Între lucrările de paleontologie care încheie prima jumătate a veacului trecut se numără şi cele ale lui Fr. Zikeli (19) care face o comparare a faunei de la Buitur şi Lăpugi cu cea din bazinul Vienei şi regiuni din vestul Europei.

Prima monografie a formelor terţiare aparţine lui M. Hörnes (7) publicată între anii 1856—1870; această lucrare se ocupă mai ales de formele din bazinul Vienei dar face comparări şi cu cele din regiunea Buitur şi Lăpugi.

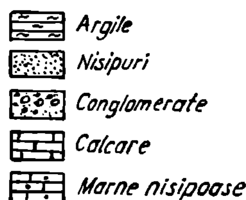
În 1859 şi 1860 L. Neugeboren (15) dă noi puncte fosilifere lîngă Buitur şi revizuieşte fauna descrisă anterior. Lista sa cuprinde 127 specii de gasteropode pe care în lucrarea din 1878 o va completa cu o nouă listă în care se descriu 64 specii de lamelibranchiate.

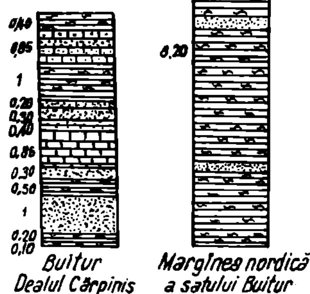
Primele lucrări care se ocupă şi de descrierea mai amănunţită a succesiunii stratigrafice pentru miocenul din regiune aparţin lui D. Stur (17) şi lui Fr. Hauer şi G. Stache (6).

Pînă în 1900 au mai apărut trei lucrări; lucrarea lui Fr. Nemes (14) care are meritul de a fi citat 360 forme fosile la Buitur, lucrarea lui A. Franzenau (3) şi a lui L. Martonfi (12) în 1893 a cărui listă de forme cuprinde 335 specii.

În anul 1900 A. Koch (9) dă în temeinica sa lucrare nu numai precizarea că în regiune se găsesc depozite tortoniene şi sarmaţiene dar precizează şi cea mai completă listă de forme din regiunea Buitur care cuprinde 105 specii de lamelibranchiate şi 284 specii de gasteropode, pentru tortonian, iar pentru sarmaţian 23 specii de lamelibranchiate şi 50 de specii de gasteropode.

În ultimii 60 de ani s-au publicat puţine lucrări asupra regiunii. În 1955 G. Moisescu (13) se ocupă de stratigrafia şi fauna de moluşte din regiunea Buitur dînd date noi în ceea ce priveşte revizuirea unor forme tortoniene şi sarmaţiene. Autorul pentru tortonian a revizuit 35 specii de lamelibrachiate şi 48 specii de gasteropode. Lucrarea precizează că depozitele tortoniene din regiunea Buitur reprezintă numai partea superioară a acestuia, părere susţinută şi de C. Gheorghiu în lucrarea din 1962 (4).

COLOANE STRATIGRAFICE PENTRU TORTONIANUL DELA BUITUR-HUNEDOARA (după G. Moisescu)

FIG. 1

*

Succesiunea stratigrafică în regiunea Buitur-Hunedoara a fost cercetată de numeroşi geologi. G. Moisescu descriind numeroase puncte în jurul satului arată că punctul clasic de la Fîntîna lui Ioan, situat la nord vest de sat are următoarea succesiune (vezi fig. 1).

1. argilă cenuşie albăstruie, dură, uşor calcaroasă, puţin nisipoasă, stratificată, cu intercalaţiuni subţiri de nisip cenuşiu şi argilă cafenie. Grosimea 8,20 m;

2. nisip gălbui deschis, cu bobul mic, stratificat, în alternanţă cu argile de culoare cenuşie albăstruie, dure, grosimea 6 m;

3. nisip fin, de culoare galben deschis, mai grosier în partea superioară, trecînd chiar la stratificaţi încrucişată, grosimea 4 m;

4. conglomerate cu elemente slab cimentate şi cu intercalaţii de nisipuri, grosimea 3 m;

5. argilă foarte nisipoasă, dură, calcaroasă, cu intercalaţii de nisip foarte fin, grosimea 4 m;

6. nisip gălbui, micaceu, foarte fin, la partea superioară cu intercalaţii de pietrişuri, grosimea 3 m. (Vezi profilul alăturat).

Deschiderile din regiunile învecinate părăului lui Ioan arată o succesiune în general asemănătoare. Spre Hunedoara nisipurile sînt dezvoltate pe grosimi de 15—20 m fapt care a dus la exploatarea lui în ultima vreme.

Fauna tortoniană este cuprinsă mai ales în nisipuri, fapt care a contribuit la o foarte bună conservare.

În colecţia Muzeului Deva se găsesc la ora actuală următoarele resturi de moluşte:

LAMELIBRANCHIATE

1. Pectunculus (Glycymeris) glycymeris L. var. pilosa L. f. magma Fried.
2. Pectunculus cor var. obtusa (Partsch).
3. Pectunculus pilosus var. deshayesi Neumay.
4. Arca diluvii Lam.
5. Cardita (Megacardita) juaneti Bast.
6. Cardita (Venericardia) partschi Goldfuss
7. Corbula (Corbula) carinata Duj.

GASTEROPODE

1. Turritella (Torculoidella) erronea Cos.
2. Turritella (Torculoidella) subangulata Brocc.
3. Turritella (Archimediella) turris var. badensis Sacco
4. Turritella (ARCHIMEDIELLA) pytagoraica Hilber
5. Fusus hössi Partsch
6. Murex (Poisieria) goniostomus Partsch
7. Nassa restitutiana Font. var. buiturica Moisescu
8. Athleta (Athleta) ficulina var. haueri (Hoernes)
9. Phalim (Semicassis) miolaevigatus Broc.
10. Pleutotoma interrupta Bruc.
11. Terebra (Striterebrum) exbistriata Sacco
12. Conus (Conuspira) dujardini Desh.
13. Conus (Conuspira) antideluvianus Brug. var. buiturica Moisescu
14. Conus (Lithoconus) fuscocingulatus Bronn
15. Conus (Lithoconus) friedbergi Moisescu.

INCRINGATURA MOLUSCA

Clasa Lamellibranchiata
Ordinul Taxodonta Neumayr
Subordinul Pseudo-Ctenodonta Dechaseaux

Familia Arcidae Lam.
Genul Pectunculus Lam.

1. Pectunculus (Glycymeris) glycymeris L. var. pilosa L. f. magma Fried. Pl. I Fig. 1 a, b
2. Pectunculus cor var. obtusata (Partsch) Pl. I Fig. 2 a, b
3. Pectunculus pilosus var. deshayesi (Mayer) Pl. I Fig. 3 a, b

Familia Arcidae Lam.

1. Arca diluvii Lam. Pl. II Fig. 1 a, b

Ordinul Heterodonta
Suprafamilia Carditacee
Familia Carditideae
Genul Cardita

1. Cardita (Megacardita) juanneti Bast. Pl. II Fig. 2 a, b
2. Cardita (Venericardia) partschi Goldfuss Pl. II Fig. 3, a, b

Suprafamilia Myacee
Familia Corbulidae
Genul Corbula

1. Corbula (Corbula) carinata Duj. Pl. III Fig. 1 a, b

CLASA CASTEROPODA

Suprafamilia Loxonematacea
Familia Turritellidae
Genul Turritella Lam.

1. Turritella (Torculoidella) erronea Cos. Pl. III Fig. 2, a, b
2. Turritella (Torculoidella) subangulata Brocc. Pl. III Fig. 3, a, b
3. Turritella (Archimediella) turris var. badensis Sacco Pl. IV Fig. 1, a, b
4. Turritella (Archimediella) pytagoriaca Hil. Pl. IV Fig. 2 a, b

Suprafamilia Fusacee
Familia Fusiaceae
Fenul Fusus Lam.

1. Fusus hössi Partsch Pl. IV Fig. 3, a, b

Familia Muricidae
Genul Murex Lin.

1. Murex (Poisieria) goniostomus Partsch. Pl. IV Fig. 1, a b

Familia Buccinidae
Genul Nassa Lam.

1. Nassa restitutiana Font. var. buiturica Moisescu Pl. V. Fig. 2 a, b

Familia Volutidae
Genul Athleta Conrad

1. Athleta (Athleta) ficulina var. haueri (Hoernes) Pl. V. Fig. 3 a, b

Familia Cassididae
Genul Phalium Lin.

1. Phalium (Semicassis) miolaevigatus Broc. Pl. VI Fig. 1 a, b

Suprafamilia Orthostomacea
Toxiglosse
Familia Pleurotomidae Lam.
Genul Pleurotoma Lam.

1. Pleurotoma interrupta Bruc. Pl. VI Fig. 2, a b

Familia Terebridae Adams.
Genul Terebra Adanson

1. Terebra (Striterebrum) exbistriata Sacco Pl. VII Fig. 1 a, b

Familia Conidae
Genul Conus Linné

1. Conus (Conuspira) dujardini Desh. Pl. VI. Fig 3, a b
2. Conus (Conuspira) antideluvianus Brug. var. buiturica Moisescu Pl. VI Fig. 4 a b
3. Conus (Lichoconus) fuscocingulatus Bronn Pl. VII. Fig. 2 a, b
4. Conus (Lithoconus) friedbergi Moisescu Pl. VII Fig. 3, a, b

BIBLIOGRAFIE

1. Boué, A., *Coup d'oeil d'ensemnble sür les Carpathes, les Marmorosch, la Transylvanie et certaines parties de la Hongries,* Mém. de la Soc. Géol. de France, 1883, V, I, p. 317.
2. Fichtel ,J. E. *Nachricht v. dem Vesteinerungen, mit einem Anhangen über die samlichen mineralien und fossilen des Landes,* Beitrag z. mineralgeschichte von Siebenbürgen, 1970, nr. 1.
3. Franzenau A., *Gradalom Föld. Közl.* V, XIX, 1899.
4. Georghiu, C., Zberea, A., Visarion M., *Calota C.* Date noi asupra structurii bazinului inferior al Streiului, ca rezultat al cercetărilor geologice și geofizice, An. Com. Geol. XXXII, 1962.
5. Halavats, Gy., *Über der Geologischenbau der Umgebung von Vayda-Hunyad,* Jahrb. d.K.K. Ung. Geol. Anstalt für 1902, Budapest, 1904.
6. Hauer, Fr., Stache, G., *Geologie Siebenburgens,* Wien, 1863.
7. Hörnes, M., *Die fossile Molusken der Tertiärbeckens von Wien,* Abh. d.K.K. geol. Reichsanstalt in Wien, 1956—1870, T, II, IV.
8. Ianovici et altere., *Evoluția geologică a Munților Metaliferi,* București, 1969.
9. Koch, A., *Der Tertiärer Siebenbürgens,* Neogen. Budapest, 1900, Vol. II.
10. Lilienbach, L., *Journal d'un voyage géologique fait à travers tout la chaine des Carpathes en Bukovine, en Transylvanie et dans le Maramorosch,* Mém. de la Soc. Geol. de France, Paris, 1883, T.I. p. 237.
11. Marincaș, V., Nuțu, A., Gheorghița, C., *Moluste tertoniene de la Popești în colecția Muzeului Deva.* Sargetia.
12. Martonfi, L., *Beiträge zur fossilen Fauna von Buytur,* Orvos — Természettud. Értesítő, Kolozsvár, Budapesta, 1893, vol. XV,

13. M o i s e s c u, G., *Stratigrafia şi fauna de moluşte din depozitele tortoniene şi sarmaţiene din regiunea Buitur*, R.P.R., Ed. Acad., 1955.
14. N e m e s, F., *Neue Beitrage zur Kenntnis der Fauna mediterraner Schichten von Bujtur*, Orvos-Term. Ért., Kolozsvár, Budapest, 1888, vol. X.
15. N e u g e b o r e n, L., *Der Wald bei Batiz, eine neue Fundstätte von Tertiärconchylien*, Verh. u. Mitt. d. sieb. Ver. f. Naturw. in Hermannstadt, Wien, 1859, T.X.
16. I d e m, *Systematische Verzeichnis der in den Straten bei Bujtur auf Felső Pestes Dorfgebieten unweit Vajda Hunyad vorkommenden Tertiär-Mollusken Gehäuse*, Verh. u. Mitt. sieb. Ver. f. Naturw. in Hermannstadt, Wien, 1860, T. XI.
17. S t u r D., *Beiricht über die geologische Übersichtsaufnahme des südlichen Siebenbürgens*, Jahrb. d.K. geol. R. A. Berlin, 1883, T. XII.
18. Z a l a n y, B., *Neue Beitrage zur obermediterranen Fauna von Bujtur*, Jahresber. d.k. Ung. geol. Anst., 1931.
19. Z i k e l i, F r., *Tertiärversteinerungen von Bujtur (Buitur) und Lapusnic, verglichen mit den entsprechenden.* Lokalitäten, Verh. u. Mitt. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermannstadt, Wien, 1851, T. II.

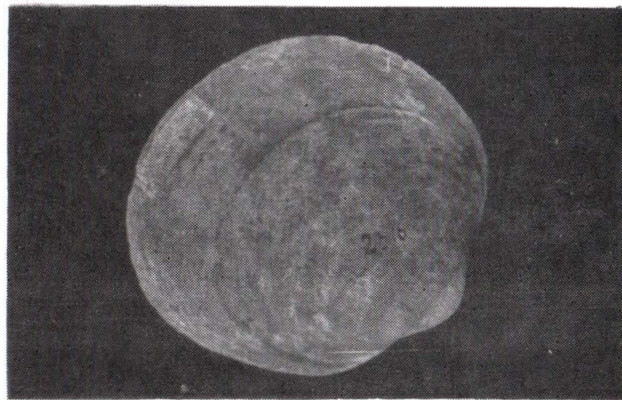
MOLLUSQUES TORTONIENS DE BUITURI DANS LA COLLECTION DU MUSÉE DE DEVA

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent dans cette étude une abondante faune de mollusques tortoniens recueillis à Buitur (dép. de Hunedoara) et faisant partie à l'heure présente des collections du Musée de Deva.

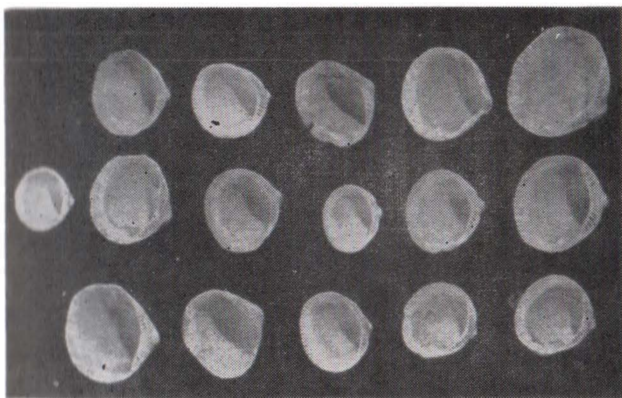

a.

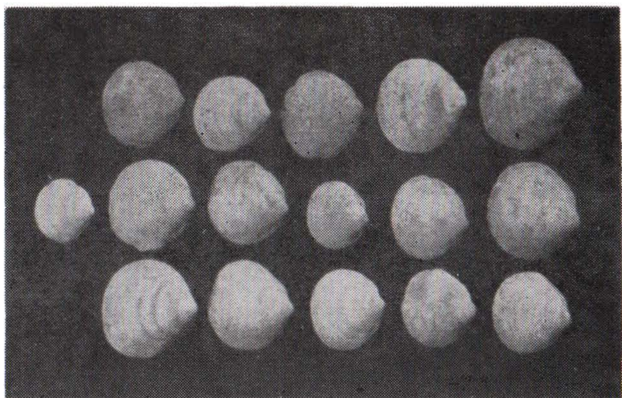

b.

FIG. 1. a b. PECTUNCULUS (GLYCIMERIS) GLYCIMERIS L. var. pilosa L.

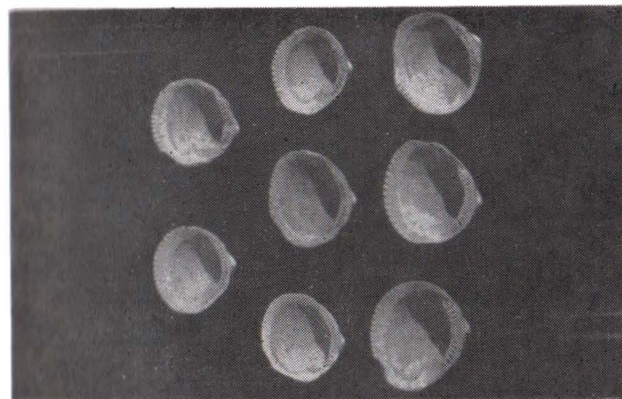

a.

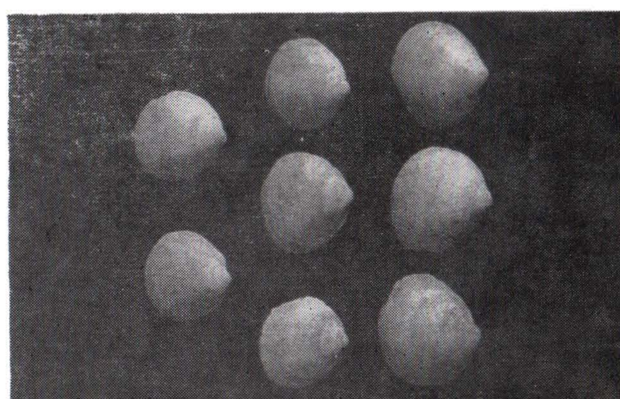

b.

FIG. 2. a, b. PECTUNCULUS COR. VAR. OBTUSA (PARSCH)

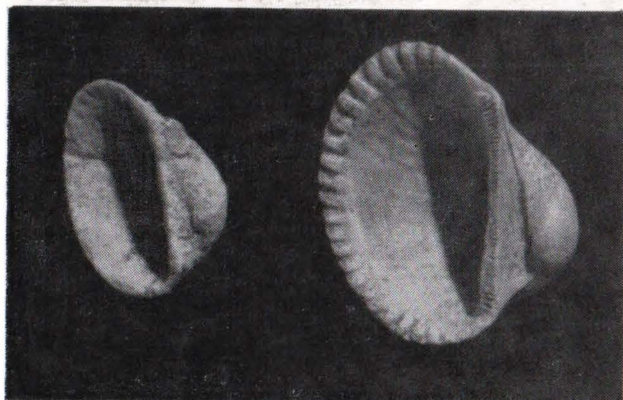
a.

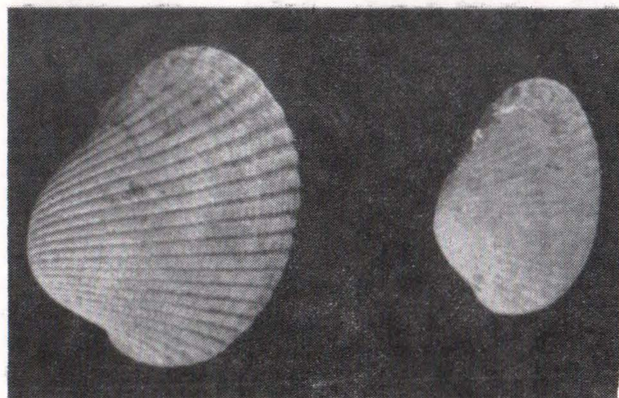
b.

FIG. 3. a, b. PECTUNCULUS PILOSUS VAR. DESHAYESI (MAYER)

PLANȘA II

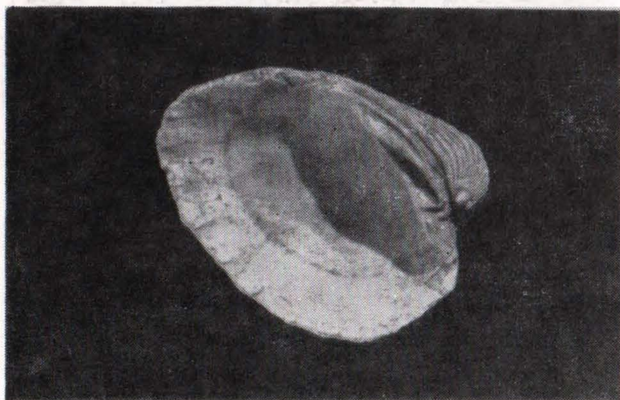

a.

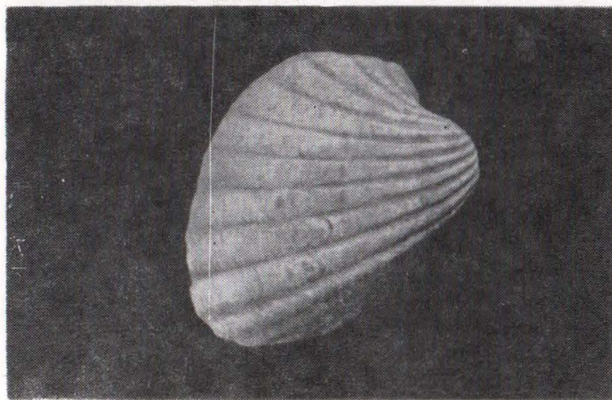

b.

FIG. 1. a, b. ARCA DILUVII LAM.

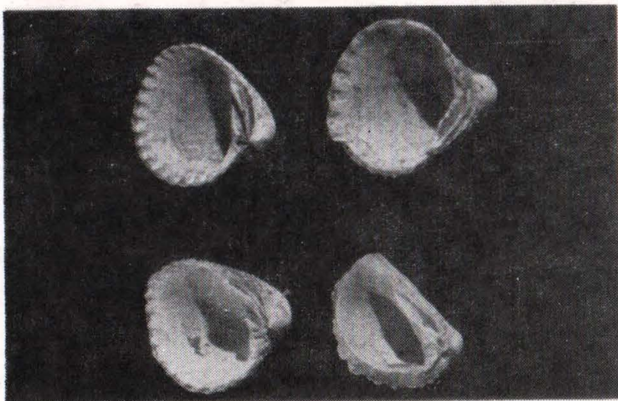

a.

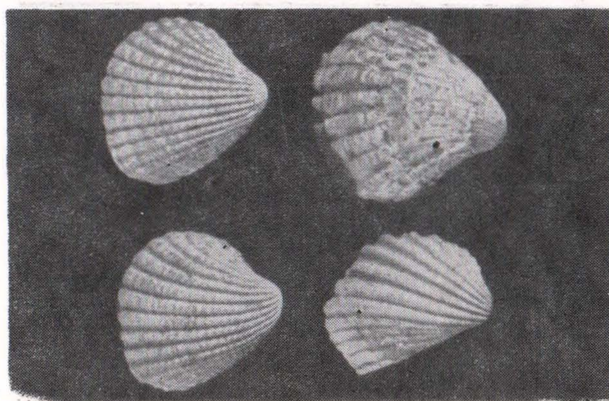

b.

FIG. 2. a, b. CARDITA (MEGACARDITA) JUANNETI BAST.

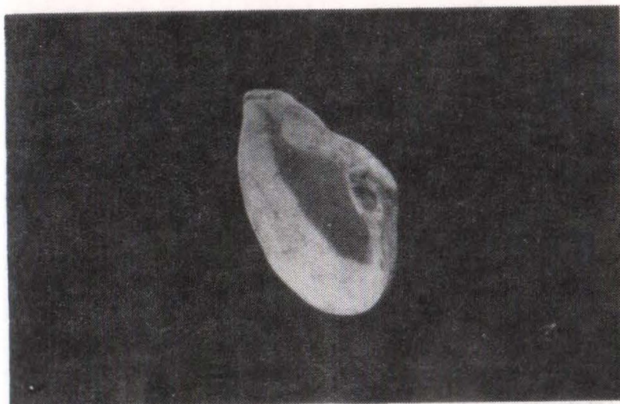

a.

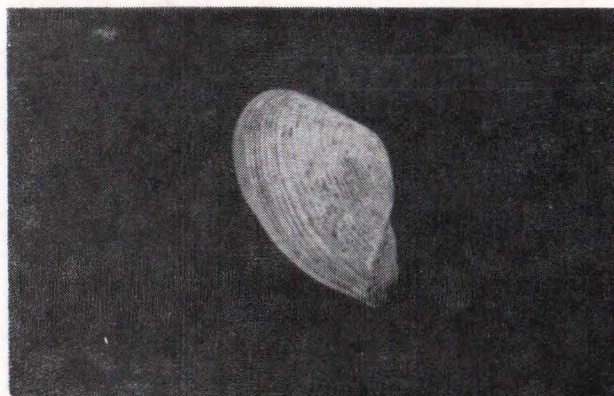

b.

FIG. 3. a, b. CARDITA (VENERICARDITA) PARTSCHI GOLDFUSS

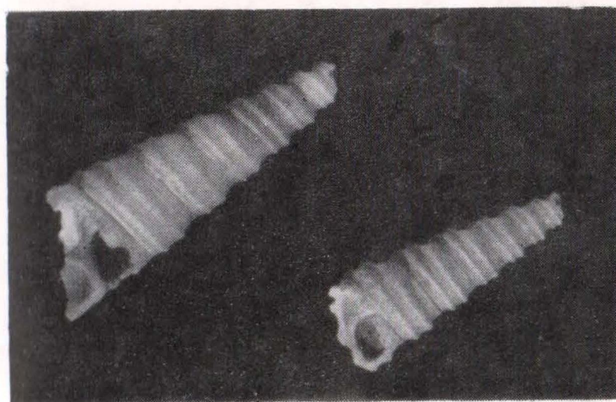

a.

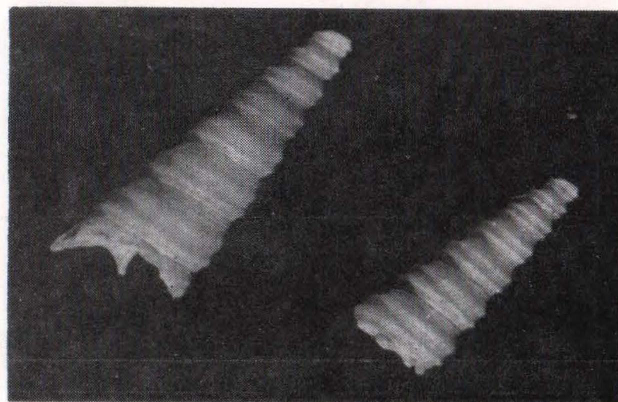

b.

FIG. 1. a, b. CORBULA (CORBULA) CARINATA DUJ.

a.

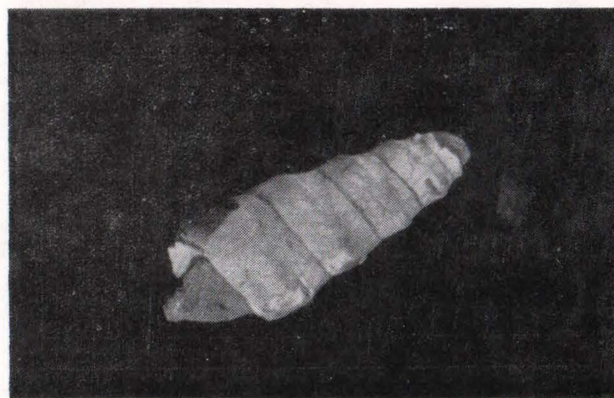

b.

FIG. 2. a, b. TURRITELLA (TORCULOIDELLA) ERRONEA COS.

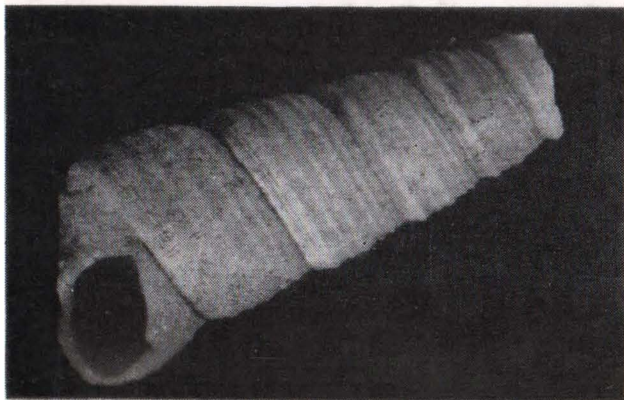
a.

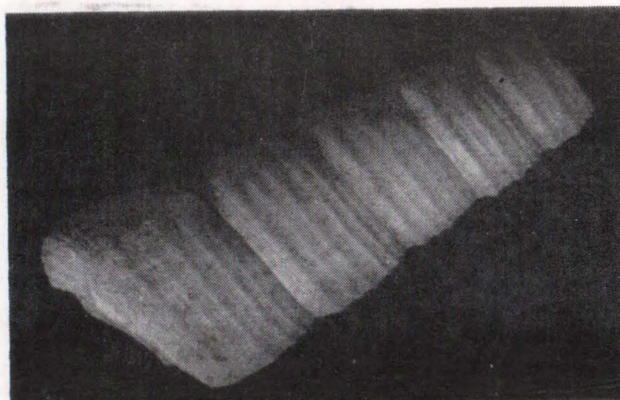
b.

FIG. 3. a, b. TURRITELLA (TORCULOIDELLA) SUBANGULATA BROCC.

PLANȘA IV

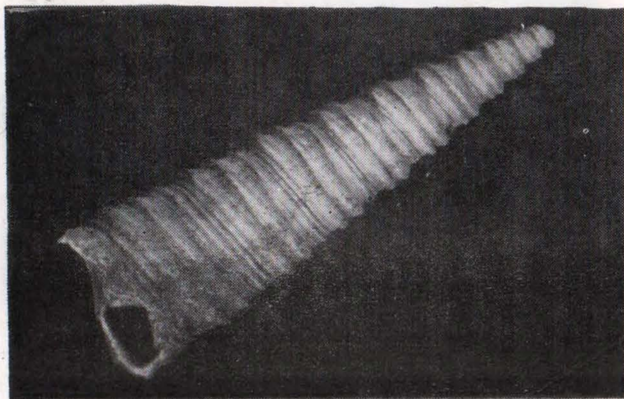

a.

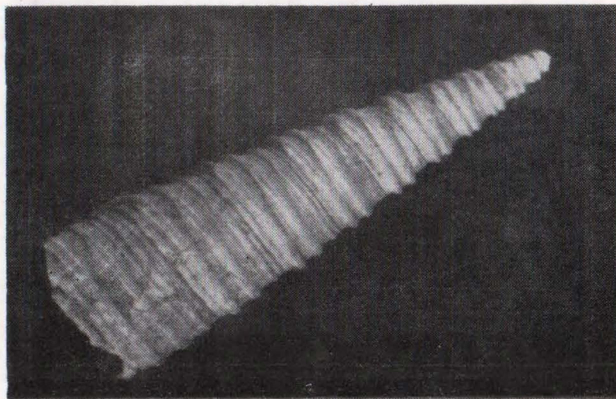

b.

FIG. 1. a, b. TURRITELLA (ARCHIMEDIELLA) TURRIS VAR. BADENSIS SACCO

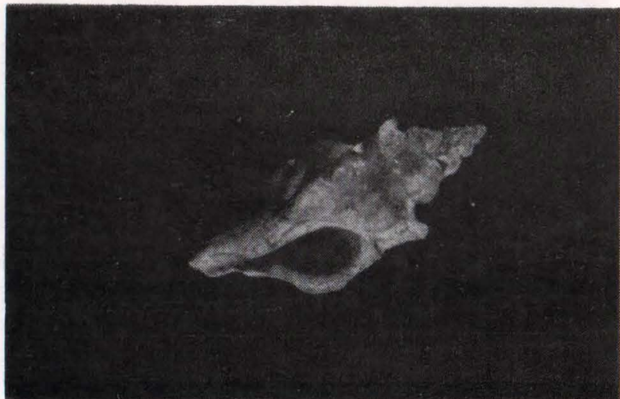

a.

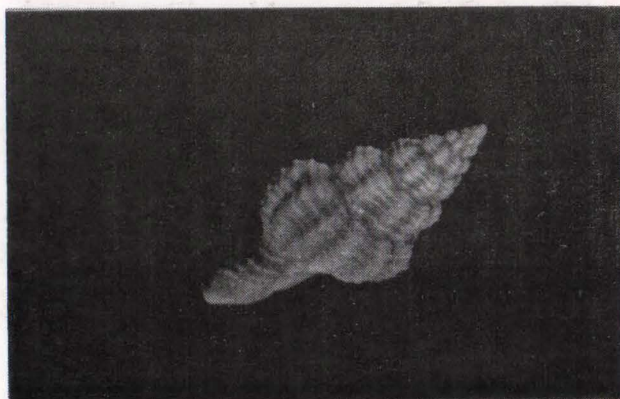

b.

FIG. 2. a, b. TURRITELLA (ARCHIMEDIELLA) PYTAGORIACA HIL.

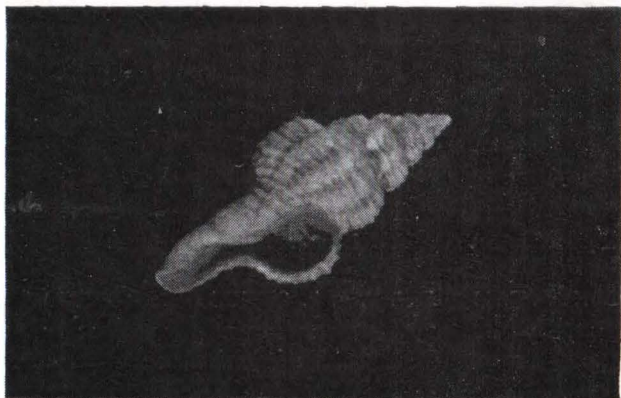

a.

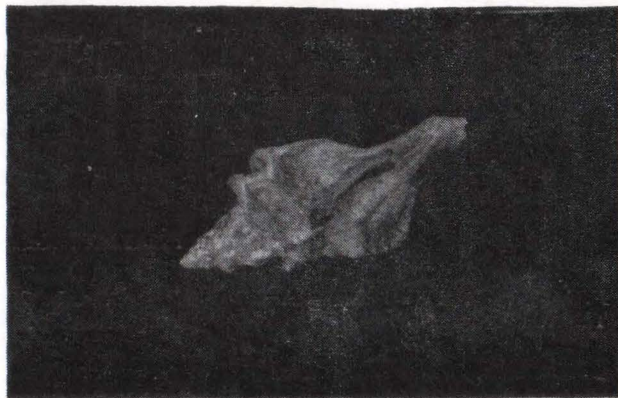

b.

FIG. 3. a, b. FUSUS HÖSSI PARTSCH

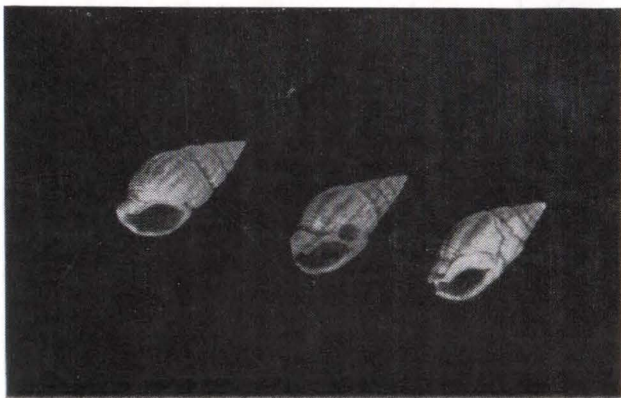

a.

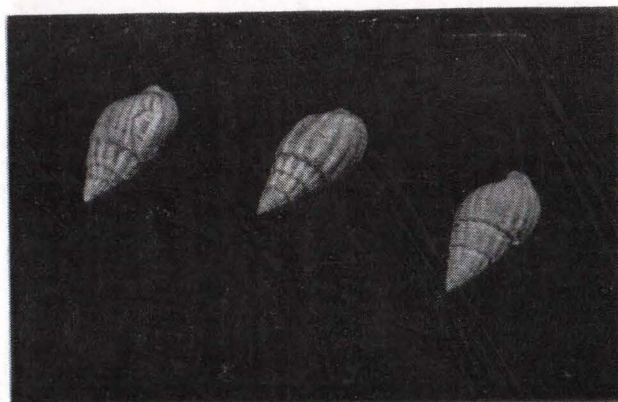

b.

FIG. 1. a, b. MUREX (POISIERIA) GONIOSTOMUS PARTSCH.

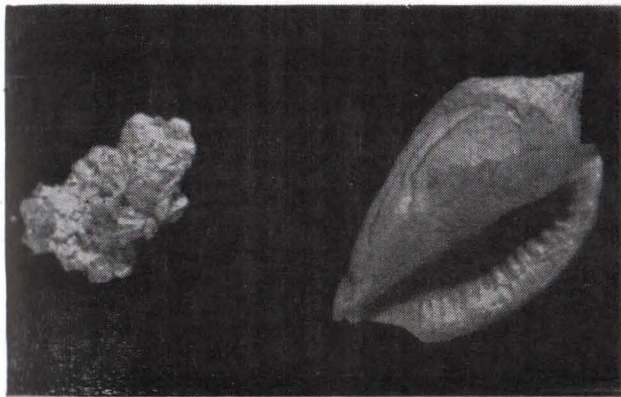

a.

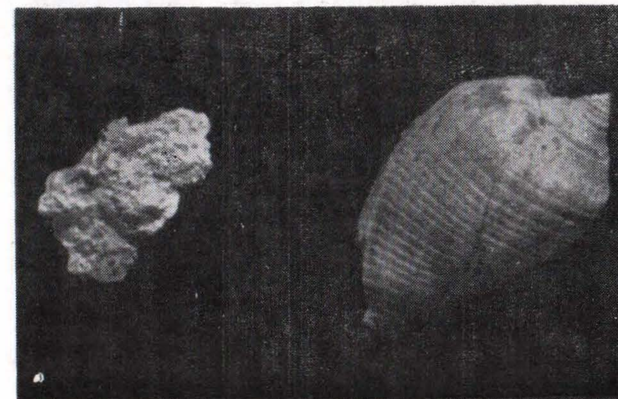

b.

FIG. 2. a, b. NASSA RESTITUTIANA FONT. VAR. BUITURICA MOISESCU

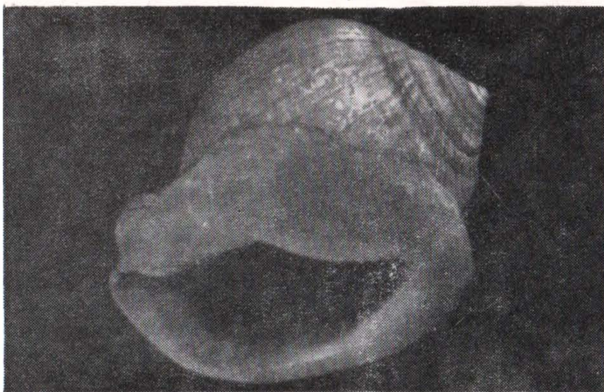

a.

b.

FIG. 3. a, b. ATHLETA (ATHLETA) FICULINA VAR. HAUERI (HOERNES)

a.

b.

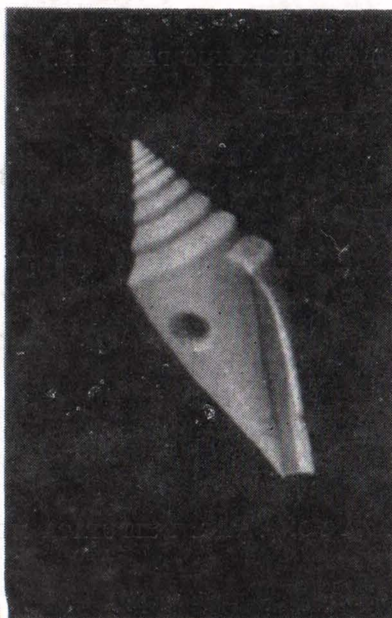
FIG. 1. a, b. PHALIUM (SEMICASSIS) MIOLAEVIGATUS BROC.

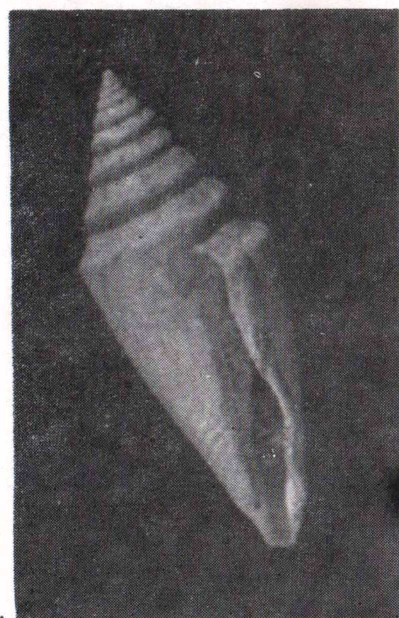
FIG. 2. a, b. PLEUROTOMA INTERRUPTA BRUC.

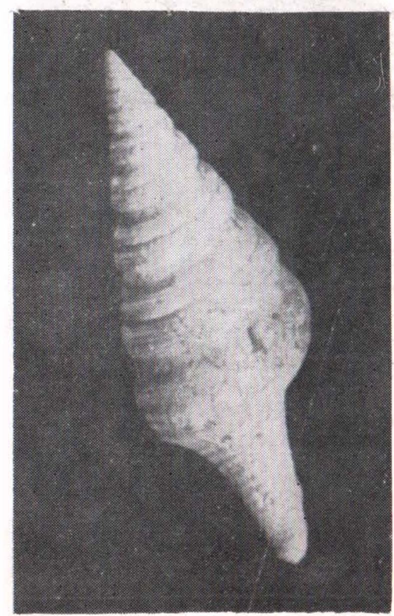
FIG. 3. a, b. CONUS (CONUSPIRA) DUJARDINI DESH.

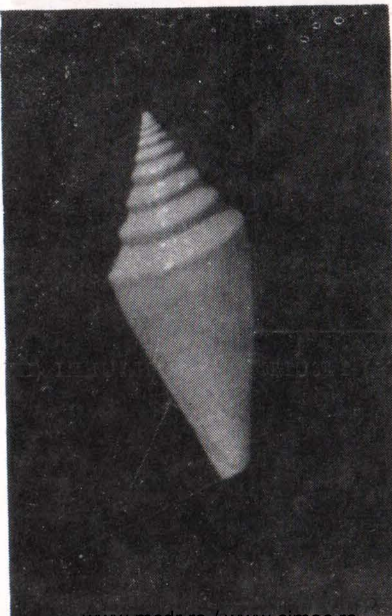
FIG. 4. a, b. CONUS (CONUSPIRA) ANTIDELUVIANUS BRUG. VAR. BUITURICA MOIS.

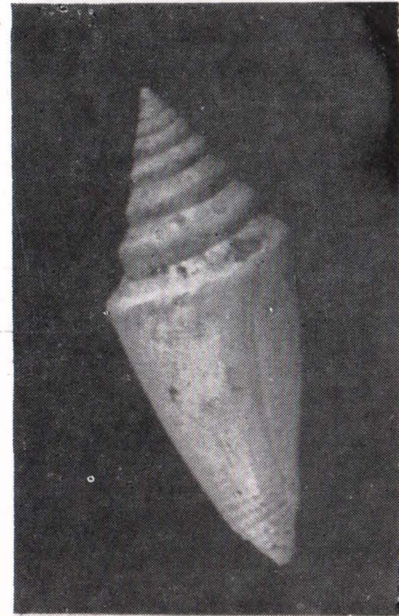

a.

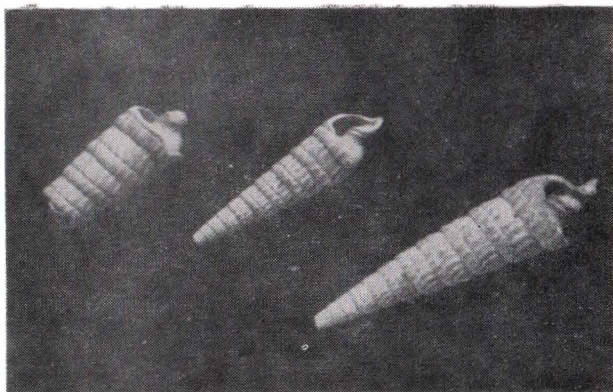

a.

a.

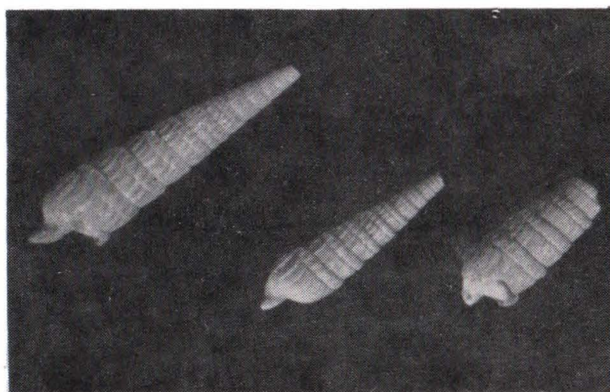

b.

b.

b.

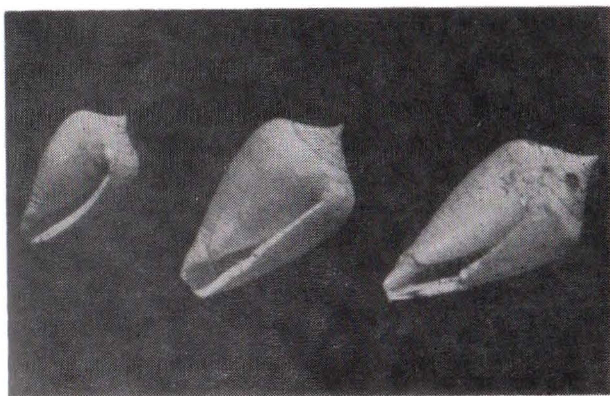

a.

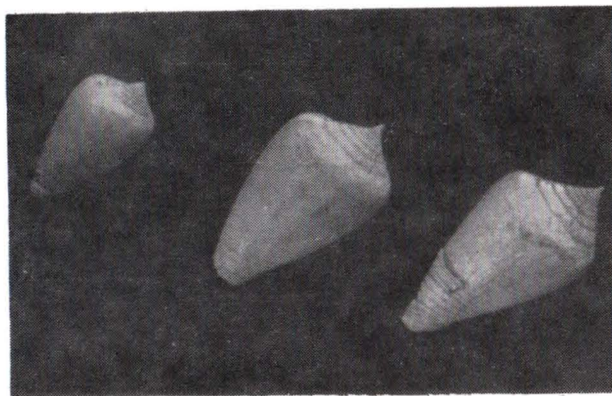

b.

FIG. 1. a, b. TEREBRA (STERITEREBRUM) EXBISTRIATA SACCO

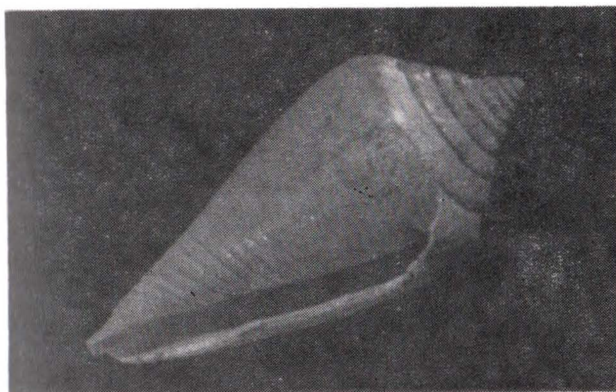

a.

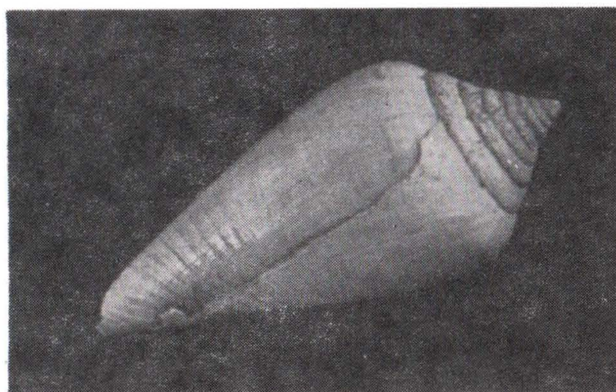

b.

FIG. 2. a, b. CONUS (LITHOCONUS) FUSCOGINGULATUS BRONN

a.

b.

FIG. 3. a, b. CONUS (LITHOCONUS) FRIEDBERGI MOISESCU

DATE NOI LA FAUNA DE INOCERAMI CRETACICI DIN REGIUNEA PIANURI (SEBEŞ)

V. Marincaş — D. Tinţu

Depozitele cretacic superioare, care apar pe stînga Mureşului între V. Sebeşului şi V. Ciorii, sînt menţionate în literatura geologică de mai bine de 100 de ani. *P. Partsch* şi *A. Patera* (1947), *K. Zerenner* (1853), *D. Stur* (1860), *Hauer* şi *Stache* (1863), *M. Palfy* (1901), *G. Halavats* (1903—1904), *Fr. Nopcsa* (1905), fac referiri în lucrările lor şi asupra acestor regiuni. Lucrări mai detailate asupra sedimentarului din regiune a publicat unul din noi (V. Marincaş: 1952, 1962, 1967, 1968). Aceste lucrări precizează existenţa în regiune a unui facies marnos-argilos, în care, de la termenii bazali de transgresiune se trece la o sedimentare în care se recunosc depozite de mare mai adîncă decît în estul regiunii (V. Sebeşului—V. Marga etc.). Caracterele litologice ale depozitelor ce intră în alcătuirea acestui facies, arată o diferenţă între sedimentele din bază, mai grosiere-conglomerate şi gresii urmate de cele marnoase-argiloase nisipoase ce totalizează grosimile cele mai mari (circa 200 m).

În cadrul acestui facies, bazat pe prezenţa tipurilor caracteristice de roci cît şi pe raporturile de succesiune, s-au separat două orizonturi:

a. Orizontul bazal al conglomeratelor şi al argilelor;

b. Orizontul marnelor şi al argilelor cu Inocerami.

Deosebit de interesant, prin conţinutul său paleontologic, este orizontul marnelor şi al argilelor cu Inocerami, care în perimetrul pârâului Lolea şi Surdosu — afluenţi pe stînga văii Pianului — au furnizat pe lîngă alte specii, şi un bogat material de Inocerami. Trebuie să subliniem faptul că pînă la cercetările noastre regiunea a fost considerată lipsită de fosile.

Orizontarea efectuată în aceste depozite a folosit formele de Inocerami — în număr de 16 specii — cît şi resturile de amoniţi cu care s-a apreciat vîrsta senoniană (santonian-maastrichtiană).

O succesiune bine deschisă oferă părăul Surdosu ce taie pe direcţie est-vest depozitele senoniene, dezgolind circa 120 m, care permit a urmări pe verticală succesiunea stratigrafică a orizontului marnos cu Inocerami (vezi coloana din planşa I). În lucrările anterioare materialul fosilifer recoltat a fost mai abundent în jumătatea inferioară a părăului şi mai redus în depozitele din partea sa superioară. În 1966 (D. Tinţu), şi apoi în 1967 şi 1968 (V. Marincaş), au recoltat un nou material care a dus la completarea listei de Inocerami din regiune, fapt care permite nu numai o mai bună conturare a grupelor de Inocerami prezenţi ci şi urmărirea extensiunii stratigrafice a acestor specii determinate cît şi compararea lor cu alte regiuni din ţară şi ariile limitrofe.

Din materialul recoltat în ultimul an se adaugă şapte specii noi: Inoceramus subpercostatus Köplitz, Inoceramus brancoi Wegner, Inoceramus adjakendsis Aliev, Inoceramus ovatus Dobrov şi Pavlova, Inoceramus barabini Morton, Inoceramus sagensis Owen, Inoceramus annulatus Goldfus.

Examinînd extensiunea stratigrafică a speciilor determinate se poate constata următoarele:

1. Toate formele determinate sînt caracteristice senonianului şi anume Emscherianului şi Aturianului.

2. Din speciile determinate două sînt caracteristice Santonianului şi campanianului inferior (Inoceramus subpercostatus Köplitz, Inoceramus brancoi Wegner) iar cinci caracterizează Campanianul şi Maastrichtianul (Inoceramus adjakendsis Aliev, Inoceramus ovatus Dobrov şi Pavlova, Inoceramus annulatus Goldfuss).

Cele şapte specii ne arată existenţa unor forme senoniene din care unele caracterizează regiunile alpine şi germane iar altele sînt caracteristice platformei ruse, Crimeii şi Caucazului. Speciile de Inoceramus subpercostatus şi Inoceramus annulatus sînt forme din regiunile alpine şi germane iar speciile de Inoceramus adjakendsis şi Inoceramus ovatus s-au cantonat pînă în prezent numai în Platforma rusă, Crimeia şi Caucaz. Speciile de Inoceramus brancoi, Inoceramus barabini şi Inoceramus sagensis se cunoşteau încă din literatura mai veche că se extind din regiunile alpine şi pînă în Caucaz. Existenţa în regiunea Pianuri a formelor de Inoceramus ovatus, Inoceramus adjakendsis ne arată că o dată cu Senonianul superior migrarea formelor est europene a ajuns şi în Carpaţii meridionali pînă în regiunile sale septemtrionale. Notăm că în trecut dintre formele est europene am determinat una singură: Inoceramus caucazicus, formă specifică Maastrichtianului din Caucaz şi Crimeia.

EXTENSIUNEA STRATIGRAFICĂ A SPECIILOR DE INOCERAMI DIN SENONIANUL DE LA PIANURI

Nr. crt.	Denumirea speciei	Emscherian			Aturuan			
		Con.	Santon.		Campan		Maastricht	
			inf.	sup.	inf.	sup	inf.	sup.
1.	Inconceramus mülleri Petraschek			—	—			
2.	Inoceramus lingua Goldf.			—				
3.	Inoceramus subpercostatus Köplitz			—	—			
4.	Inoceramus salisburgensis Fugg. şi Karst.				—		—	—
5.	Inoceramus brancoi Wegner			—	—			
6.	Inconceramus adjakendsis Aliev				—	—		
7.	Inconceramus giganteus Pàlfy				—	—		
8.	Inconceramus hungaricus Pàlfy				—	—		
9.	Inconceramus robustus Smol.			—	—	—		
10.	Inconceramus balticus Böhm.		— ?	—	—	—	—	—

Nr. crt.	Denumirea speciei	Emscherian			Aturian			
		Con.	Santon.		Campan		Maastricht	
			inf.	sup.	inf.	sup.	inf-	sup.
11.	Inconceramus ovatus Dobrov și Pavlova					—	—	
12.	Inconceramus barabini Morton					—	—	
13.	Endocostea typica Whilfield				— ?	—		
14.	Inoceramus decipiens Zittel					—		
15.	Inceramus regularis d,Orb.		— ?	—		—	—	—
16.	Inconceramus impressus d,Orb.				—	—	—	—
17.	Inconceramus wegneri Böhm		—	—	—	—		
18.	Inoceramus procsimus Meek				—	—		
19.	Inconceramus sagensis Owen			—	—	—	—	
20.	Inoceramus planus Münster					—	—	
21.	Inoceramus alaeformis Zekeli				—	—	—	
22.	Inoceramus annulatus Goldf.				—	—	—	—
23.	Inoceramus caucasicus Dobr. și Pav.				—		—	—
24.	Inoceramus. missoliensis Böhm						—	—

Forme citate anterior de V. Marincaş

Analizate în totalitatea lor cele 24 specii de Inocerami ne indică că din Santonianul superior și pînă în Maastrictian formele specifice regiunilor alpine și carpatice sînt mai numeroase, totalizînd un număr de 22 specii, în timp ce speciile estice sînt mai reduse, în număr de trei (Inoceramus caucasicus, Inoceramus ovatus și Inoceramus adjakendsis).

Amestecul de specii din vestul Europei și cele din regiunile platformei ruse din Crimeia și Caucaz, ne arată existența unor zone de comunicare prin Carpații orientali și Balcani. Tot prin Carpații orientali s-a făcut legătura și cu Carpații nordici așa cum arată forma de Inoceramus robustus specifică Senonianului polonez.

În concluzie fauna de inocerami din regiunea Pianuri ne permite orizontarea Senonianului, cu precizarea unei vîrste Santonian superioare — Maastrictiene a depozitelor ce aparțin faciesului marnos-argilos.

II. Încrîngătura Mollusca
Clasa Lamellibranchiata
Ordinul Dysodonta Neumayer
Familia Inoceramidae Heinz 1932 (Pernidae) Zittel
Genul Inoceramus (Sowerby, 1819) Parkinson 1914.

INOCERAMUS SUBPERCOSTATUS KÖPLITZ

Pl. II fig. 1

1921 Inoceramus subpercostatus Köplitz U.d. Fauna d. Oberer Untersenon in Sepenrade-Dülmenen... pl. II fig. 4, p. 57.

Inoceram de talie mijlocie cu valve plane, pînă la puternic aplatizate, egale. Regiunea umbonale uşor rotunjită. Coastele sînt şi ele plate dar pregnante. Distanţele intercostale bine marcate; spre deosebire de Inoceramus percostatus, cu care seamănă, costaţia este mai puţin marcantă şi mai puţin proeminentă.

Localizare. Specie puţin frecventă în marnele santoniene de la Pianul de sus.

Răspîndire. Este o formă caracteristică Emscherianului superior din regiunea alpină (Santonian superior).

INOCERAMUS BRANCOI WEGNER 1905

Pl. II fig. 2

1905 Inoceramus brancoi Wegner
1949 Cardiceramus brancoi Wehnemelova, fauna Dagastana. Docl. Nauk, SSSR Trud. Geol. t. VIII, pl. 159, fig. 4 p. 203
1959 Inoceramus brancoi Wegner Dobrov i Pavlova Atlas Verhnemel. fauni Sever. Kavkaz i Krima, pl. XV, fig. 4 a-b, p. 147

Acest inoceram cu cochilia uşor inecvivalvă, bombată în întregime sau numai în regiunea sa mijlocie, are aripa mică, destul de net limitată. Partea dorsală prezintă coaste distincte uşor asimetrice. Partea ventrală după flexura soclului este mai netedă, avînd linii de creştere uneori abia schiţate.

Localizare. Apare relativ frecventă în asociaţia de inocerami din Campanianul inferior de la Pianul de sus.

Răspîndire. Specia este descrisă din Santonianul Germaniei şi a Alpilor. Este cunoscută în depozite campaniene şi în Caucaz.

INOCERAMUS ADJAKENDSIS ALIEV

Pl. II fig. 3.

1952 Inoceramus adjakendsis Aliev Novii inoc... malogo Kobkaza. Docl. SSSR t. VIII, pl. 3, fig. 5.
1959 Inoceramus adjakendsis Aliev Dobrov i Pavlova, Atlas vermomel..... pl. XVI, fig. 1, 2 a-b, p. 139.

Specia descrisă pentru prima oară în Caucaz se caracterizează printr-o cochilie oval alungită, uşor bombată; spre marinea ventral posterioară se aplatizează şi se lărgeşte. Lungimea formei depăşeşte înălţimea. Umbonul este uşor înălţat. Ornamentaţia se caracterizează prin creste bine reliefate, înguste, dese şi asimetrice.

Exemplarele noastre, spre deosebire de specia descrisă în Caucaz are distanţele intercostale ceva mai mari.

Localizare. Specia este cuprinsă în asociaţia de inocerami campanieni din valea Pianului.

Răspîndire. Este o formă răspîndită în Caucazul de nord şi Transcaucazia, caracterizînd Campanianul inferior.

INOCERAMUS OVATUS DOBROV

Pl. II fig. 4

1939 Inoceramus balticus Böhm Aliev Inoc. verhnemel. Otloj. Malogokabkaza pl. XII, fig. 7—8.
1959 Inoceramus ovatus Dabrov Atlas verhnemelovoi.... p. 139, pl. XVI fig. 3 a-b.

Între formele descrise de Aliev ca aparținătoare grupei Inoceramus balticus se cuprinde și această specie nouă, descrisă de Dobrov în 1959. Specia se caracterizează printr-o cochilie ovală, pronunțat bombată față de Inoceramus balticus, cu o tendință de apliatizare spre partea posterioară. Umbonul este ușor rotunjit. Ornamentația este concentrică relativ cu coaste rare, înguste și simetrice.

Localizare. În regiunea Pianuri apare în depozitele Campanianului superior și ale Maastrichtianului inferior.

Răspîndire. Specia este cunoscută din depozitele Campanianului superior în Caucazul de nord, Crimeia și Platforma rusă.

INOCERAMUS BARABINI MORTON

Pl. II. fig. 5

1959 Inoceramus barabini Morton Dobrov i Pavlova Atlas verhnomelo... pl. XXII, fig. 2, p. 140.

Această specie cosmopolită are cochilia ovală, moderat bombată, cu aripa îngustă, lungă, slab detașată. Ornamentația sa uniformă, distinctă, este reprezentată prin coaste mai dese pe partea dorsală a cochiliei, șterse spre aripă.

Localizare. În regiunea Pianuri apare în depozitele Campanianului superior și a Maastrichtianului inferior.

Răspîndire. Este cunoscută în America de nord, în Alpi, Germania, Carpați, în Caucazul de nord și Crimeia.

INOCERAMUS SAGENSIS OWEN

Pl. III fig. 1

1852 Inoceramus sagensis Owen Rep. of. Geol. of. Geol. Surv. pg. 582, pl. VII, fig. 3—4.
1959 Inoceramus sagensis Owen Dobrov i Pavlova Atlas verhnomel.... pl. XXII, fig. 3, pl. XXIII, fig. 5, p. 155.

Cochilia este oblică, larg ovală, cu valve egale. Suprafața valvei este acoperită de coaste rotunjite, de obicei simetrice, largi și joase, bine vizibile în partea mediană a valvei.

Localizare. Apare în depozitele Campanianului superior — Maastrichtian inferior de pe părăul Surdosu la Pianul de sus.

Răspîndire. Specia este cunoscută în Alpi, Germania, America de nord, Carpații Poloniei, Caucazul de nord și Crimeia. Această formă este citată la Albești în depozitele campaniene.

INOCERAMUS ANNULATUS GOLDFUSS

Pl. III fig. 2

1840 Inoceramus annulatus Goldfuss Petrefacta Germ. p. 174, pl. CX, fig. 3.

Specia are o cochilie ascuțită, oviformă, înalt bombată, cu 8—12 coaste pe valve. Acestea sînt înalte și mai mult sau mai puțin regulat

concentrice. Specia este asemănătoare cu Inoceramus cordiformis de care se deosebeşte prin bombarea mai mică a valvelor.

Localizare. Apare în marnele nisipoase campaniene şi maastrichtiene de la Pianul de sus.

Răspîndire. Este cunoscută în Westphalia, Bavaria şi în Alpi.

*

Concluziile care se pot trage din această lucrare sînt următoarele:

1. Se descriu 7 specii noi pentru regiunea Pianul de sus din care 6 specii sînt noi pentru fauna de inocerami din ţară.

2. Speciile de inocerami descrise arată un amestec de forme caracteristice Alpilor şi Carpaţilor (Inoceramus subpercostatus, Inoceramus barabini, Inoceramus sagensis, Inoceramus annulatus, Inoceramus brancoi) cu forme specifice Caucazului, Crimeii şi Platformei ruse (Inoceramus adjakendsis şi Inoceramus ovatus). O serie de forme cu Inoceramus brancoi, Inoceramus sagensis, Inoceramus barabini sînt cunoscuţi şi în regiunile estice, amintite ca forme cantonate în Senonianul superior.

BIBLIOGRAFIE

1. Bobrov, S. S. & Pavlova, M. M., *Atalas verhne melovoi faunî severnovo Kavkaza i Krîma,* Moskva, 1959.
2. Halavats, Gy., *Kudzsir, Csóra, Felsöpian környekenek földtani alkotása* Föld. Int. evi jelentése", 1904, Budapest, 1905.
3. Hauer, F. & Stache, G., *Geologie Siebenbürgens,* Wien, 1863.
4. Marincaş, V., *Cretacicul superior din regiunea Sebeş-Pianuri,* Studii şi Cercetări, Acad. RSR, Fil. Cluj, An. III, nr. 3—4, Cluj, 1952.
5. Marincaş, V., *Contribuţiuni la studiul cretacicului superior din regiunea Sebeş.* Com. Geol. Dări de Seamă, vol. XXXIX, (1951—1952), Bucureşti, 1955.
6. Marincaş, V., *Studii geologice în regiunea Sebeş—Cîlnic—Săsciori—Răchita—Pianul de Sus Cioara, cu privire specială asupra stratigrafiei depozitelor cretacice,* Teză de doctorat, manuscris, 1966.
7. Marincaş, V., *Contribuţiuni la studiul cretacicului superior din regiunea Pianuri (vest de Sebeş)* Studia Univ. Babeş—Bolyai, Seria Geol.-Geogr., nr. 1, 1967.
8. Nopcsa, Fr., *Gyulafehervár, Déva, Ruszkabánya* geologiája. M. k. Föld. Ev. Könyv. V. XIV, Budapest, 1905.
9. Orbigny, d', *Paleontologie française,* Terrains cretaces, Vol. I—II, Paris, 1832—1843.
10. Pálfy, M., *Alvinz környékének felső-kretakorú rétegei,* „M. kir. Evkönyv", XIX—XXVII, Budapest, 1902.
11. Petraschek, W., *Über Inoceramen aus der Kreide Böhmens und Sachsens Jahrbd.,* K.K. Geol. Reiscsanst. Bd. 53, H 1 Wien, 1903.
12. Petraschek, W., *Über Inoceramen aus der Gossau und dem Flysch der Nordplaen, Jahrb.* D.K.K. Geol. Reichsanst. Bd. 56, H. 1, Wien, 1906.
13. Tagareli, A., *Melovie Inoţeramî Gruzii,* Tr. geol. Inst. Ser. Geol. I (VI), Moskva, 1942.

14. T a t a r î m, N., *Contribuţii la studiul faunei cretacicului superior de la Albeşti.* (NW de Cîmpulung-Muscel). An. Univ. Bucureşti, Ser. St. Nat., Geol. Geogr. 36, 1963.

NOUVELLES DONNÉES SUR LA FAUNE D'INOCÉRAMES DE LA ZONE PIANU-SEBEŞ

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent une riche faune d'Inocérames de la zone Pianu-Sebeş (dép. d'Alba), sur la base de laquelle ils ont déterminé le Sénonien, c'est à dire l'âge santonien-amestrichtien pour les dépôts appartenant au faciès marneaux-argileux.

Coloană stratigrafică pe păr. Surdosu

şi în Poiana Craiului

1:1000

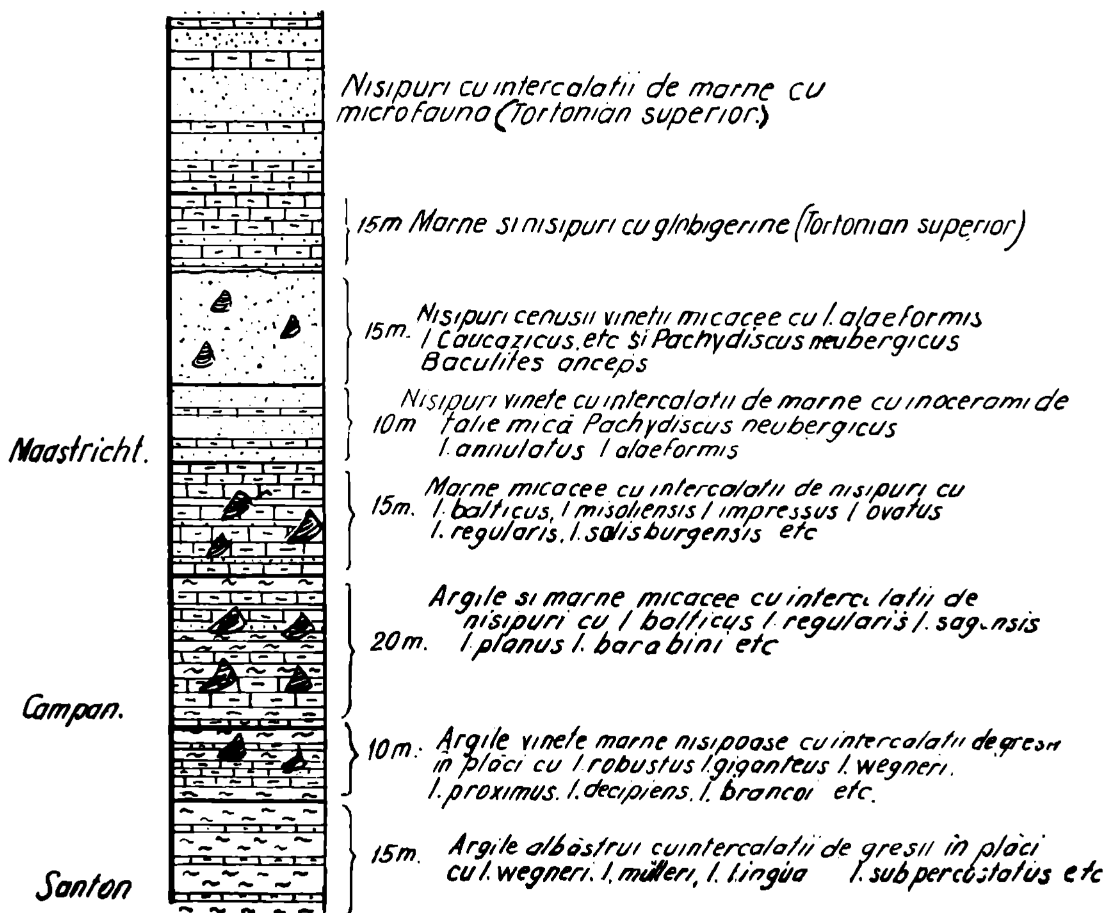

FIG. 1. COLOANĂ STRATIGRAFICĂ PE PĂRĂUL SURDOSU ŞI ÎN POIANA CRAIULUI

FIG. 1. INOCERAMUS SUPERCOSTATUS KÖPL.

FIG. 2. INOCERAMUS BRANCONI WEGNER

FIG. 3. INOCERAMUS ADJAKENDSIS ALIEV

FIG. 4. INOCERAMUS OVATUS DOBROV

FIG. 5. INOCERAMUS BARABINI MORTON

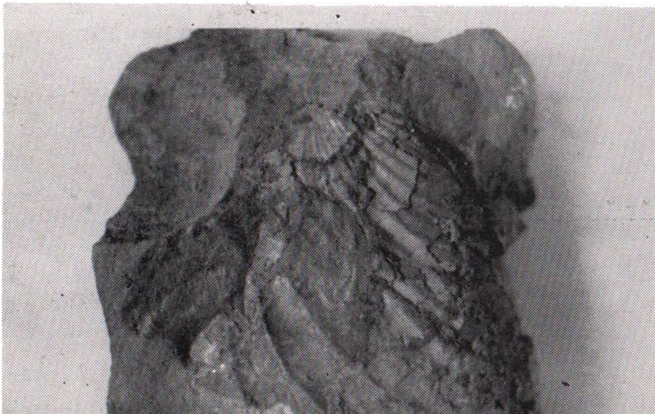

FIG. 1. INOCERAMUS SAGENSIS OWEN

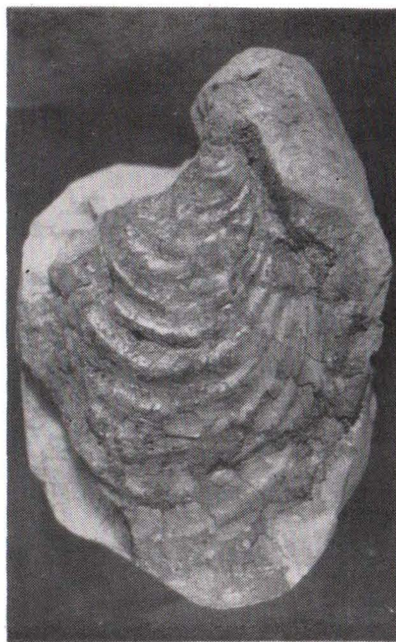

FIG. 2. INOCERAMUS ANNULATUS GOLD

ORIZONTAREA DEPOZITELOR SENONIENE DIN REGIUNEA SEBEŞ — PIANURI PE BAZE DE MICRO- ŞI MACROFAUNĂ

Valeria Marincaş

Sedimentele cretacicului superior din aria septentrională a Munţilor Sebeşului sînt cuprinse pe stînga Mureşului între V. Sebeşului în vest şi V. Ciorii în est, totalizînd o suprafaţă la zi de peste 270 km^2.

În lucrări anterioare ne-am ocupat de studiul acestui cretacic superior, descris în toate lucrările autorilor mai vechi ca depozite de tip gosau. În aceste lucrări am precizat existenţa în regiune a două faciesuri distincte, sincrone şi heteropice:

1. Un facies marnos-argilos cu inocerami în regiunea cuprinsă între V. Ciorii şi V. Sebeşului, şi
2. Un facies neritic litoral cu influenţe salmastre între V. Sebeşului şi bordura sud-vestică a bazinului transilvan.

Descrierea acestor faciesuri am precizat prezenţa unei bogate macrofaune, în special de moluşte cît şi resturi de ammoniţi, care, au servit la stabilirea vîrstei acestor depozite, la orizontarea senonianului din regiune.

În orizontarea făcută de noi s-a folosit in special fauna de inocerami şi de ammoniţi care prin formele caracteristice recoltate au permis stabilirea vîrstei succesiunilor stratigrafice, care aparţin santonianului, campanianului şi maastrichtianului. Din datele paleontologice pînă la această lucrare puteam preciza prezenţa numai a maastrictianului inferior; în lucrarea de faţă se aduc date noi atît în ceea ce priveşte macrofauna cît şi microfauna. Cu ajutorul acestor noi date putem preciza mai complet orizontarea făcută, constatînd că succesiunea stratigrafică cuprinde şi maastrictianul superior.

În cercetările din ultimii ani am recoltat un nou material, în special de inocerami şi ammoniţi care aduc noi precizări în ceea ce priveşte asociaţiile din etajele senoniene şi duc la posibilitatea de a urmări extensiunea stratigrafică a acestor specii în ariile Carpaţilor noştri şi compararea lor cu alte regiuni din ariile limitrofe ţării noastre.

În regiunea de desvoltare a faciesului cu inocerami şi în parte şi în cel estic, care are nivele marine pentru partea superioară a senonianului, s-au descris pînă în prezent un total de 24 specii de inocerami. (Vezi tabloul alăturat)

Alături de inocerami am descris şi următoarele forme de ammoniţi: Nowakites pailletteanus, Pachydiscus egertoni, Pachydiscus colligatus, Hauericeras fayoldi, Neoancycloceras retorsum, Baculites vertebralis, Baculites anceps şi Pachydiscus neubergicus.

Cu ajutorul acestor forme putem preciza următoarele asociaţii pentru santonianul superior, campanian şi maastrichtian.

EXTENSIUNEA STRATIGRAFICĂ A SPECIILOR DE INOCERAMI DIN SENONIANUL DE LA SEBEŞ-PIANURI

Nr. crt.	Denumirea speciei	Emscherian			Aturian			
		Com.	Santon		Campan		Maastricht.	
			Inf.	Sup.	Inf.	Sup.	Inf.	Sup.
1.	Inoceramus mülleri Petraschek			—	—			
2.	Inoceramus lingura Goldf.			—	—			
3.	Inoceramus subpercostatus Köplitz			—				
4.	Inconceramus salisburgensis Fugg. şi Karst.				—		—	—
5.	Inconceramus brancoi Wegner			—	—			
6.	Inoceramus adjakendsis Aliev				—	—		
7.	Inconceramus giganteus /Pàlfy				—	—		
8.	Inconceramus hungaricus Pàlfy				—	—		
9.	Inconceramus robustus Smol			—	—	—		
10.	Inconceramus balticus Böhm		— ?	—	—	—	—	—
11.	Inconceramus ovatus Dobrov şi Pavlova					—	—	
12.	Inconcermus barabini Morton				— ?	—	—	
13.	Endocostea typica Whilfield				—	— ?		
14.	Inconceramus decipiens Zittel					—		
15	Inoceramus regularis d'Orbigny		— ?	—	—	—	—	—
16.	Inoceramus impressus d'Orbigny				—	—	—	—
17	Inoceramus wegneri Böhm		—	—	—	—		
18.	Inoceramus proximus Meek				—	—		
19.	Inoceramus sagensis Owen					—	—	
20.	Inoceramus planus Münster			—	—	—	—	
21.	Inoceramus alaeformis Zekeli				—	—	—	
22.	Inoceramus annulatus Goldf.				—	—	—	—
23.	Inoceramus caucasicus Dobr. şi Pav.						—	—
24.	Inoceramus missoliensis Böhm						—	—

Santonianul superior cuprinde, aşa cum arată Seitz (1956, 1967) o asociaţie în care intră Inoceramus lingua, Inoceramus wegneri, Inoceramus cardisolides, forme ce se sting cu campanianul inferior. Din această asociaţie de fosile conducătoare între inocerami, în regiunea noastră sînt prezente primele două la care se adaugă Inoceramus subpercostatus.

Campanianul inferior se caracterizează prin formele de Inoceramus mülleri (ce apare din santonianul terminal, (I. brancoi, I. proximus, I. decipiens, şi inocerami din grupa balticus. Din această asociaţie în ariile alpine, I. mülleri şi I. brancoi trec din santonianul terminal în campanianul inferior, desvoltindu-se mai ales în partea sa bazală.

Campanianul mediu şi în parte cel superior este caracterizat prin inocerami din grupa balticus şi regularis la care se adaugă forme ca I. ovatus, I. decipiens şi alţii.

În regiunea noastră campanianul mediu şi superior este intervalul în care s-au desvoltat inoceramii de talie mare ca: I. hungaricus, I. giganteus, I. robustus, etc.

Trebuie să precizăm că variaţia somatică a tuturor formelor campaniene este foarte mare.

Cu maastrichtianul inferior alături de inoceramii din grupa balticus şi regularis apar forme de I. impressus, I. salisburgensis, I. anulatus etc.

Partea superioară a maastrictianului are forme în general de talie mică. Aici se desvoltă speciile de I. caucazicus, I. planus, I. misoliensis şi I. alaeformis.

În orizontarea pe care o prezentăm descriem şi prezenţa unor specii de ammoniţi, care se desvoltă odată cu campanianul şi în maastrichtian.

Campanianul inferior are resturi de Nowakites pailletteanus urmate de desvoltarea speciilor de Pachydiscus: Pachydiscus egertoni şi Pachydiscus coligatus care sînt urmate de desvoltarea speciilor de Hauericeras fayoldi şi Neoancycloceras retorsum.

Formele de Pachydiscus campanieni sînt urmate apoi de dezvoltarea odată cu maastrichtianu inferior, a speciilor de baculiţi: Baculites vertebralis şi apoi Baculites anceps. Partea superioară a maastrictianului are numeroase resturi de Pachydiscus neubergicus şi de Baculites anceps.

*

Concomitent cu completarea macrofaunei s-a recoltat şi un nou material micropalentologic, destul de bogat în faciesul marnos argilos şi mai sărac în faciesul neritic litoral cu influenţe salmastre. Acest material aparţine atît subsemnatei cît şi D. Tinţu (1967)*. Asociaţia de foraminifere calcaroase planctonice şi bentonice din regiunea Pianuri cuprinde la ora actuală următoarea listă:

Allomporphina sp.
Allomorphina trochoides Cushman
Ammodiscus glabratus Cushman and Jarvis
Ammodiscus polygyrus Reuss
Anomalina stelligera (Marie)

---

* Formele au fost controlate de M. Tocorjescu fapt pentru care îi aducem şi pe această cale sincerele noastre mulţumiri.

Buliminella carseyae Plummer
Cridrostomoides trinitatensis Cushman
Dentalina basiplanata Cushman
Dentalina catenula Reuss
Dentalina fallax Franke
Dentalina gracilis d'Orbigny
Dentalina tenuicaudata Reuss
Dorothia retusa (Cushman) Cushman
Epistomina caracolla (Roemer) Franke
Epistomina sp.
Eponides bollii Cushman and Renz
Frondicularia clarki Bagg
Frondicularia watersi Cushman
Gaudryina laevigata Franke
Gaudryina pyramidata (Cushman)
Glandulina laevigata d'Orbigny
Gyroidina globosa (Hagenow) Cushman
Gyroidina girardana (Reuss) Cushman
Globorotalites multisepta Brotzen
Globotruncana mayaroensis Bolli
Globotruncana citae (Bolli)
Globotruncana stuarti (De Lapparant)
Globotruncana conica White
Globotruncana arca (Cushman)
Globotruncana marginata
Globotruncana bulloides Vogler
Globotruncana formicata Plummer
Globotruncana lapparanti (Bolli)
Globotruncana sp. (ex, grupa globigerinoides)
Globotruncana coronata Bolli
Globotruncana globigerinoides Brotzen
Globotruncana concavata (Brotzen)
Globotruncana angusti carinata Gandolfi
Globotruncana tricarinata quereau
Gümbelina globosa (Ehrenberg) Egger
Haplophragmiun contorta (Grzybovski)
Lagena apiculata Reuss
Lagena hispida Reuss
Lagena vulgaris Reuss
Lituotuba sp.
Lenticulina sp.
Marsonella oxycona (Reuss) Cushman
Nodosaria affinis Reuss
Nodosaria cf. aciculata Reuss
Nodosaria limbata d'Orbigny
Palmula rugosa (d'Orbigny) Cushman
Planulina spissocostata Cushman
Pleurostomella subnodosa Reuss
Pseudoclavulina eggeri Cushman
Pseudoglandulina parallelea (Marsson)

Pluvinulinella cretacea Sacal et Dobourle
Reussella spinulosa (Reuss)
Robulus macrodiscus Reuss
Robulus münsteri Roemer
Robulus cf. navaroensis (Plummer)
Robulus sp.
Rugoglobigerina ordinaria (Subbotina)
Siphonodosaria sp.
Stensioina exculpta Reuss
Stensioina pommerana (Brotzen)
Tritaxia tricarinata Reuse
Trochaminoides proteus (Karrer)
Verneuilina limbata Cushman
Dinţi de peşti
Ostracode sp.

Din analiza asociaţiilor microfaunistice s-a acordat o atenţie formelor planctonice de Globotruncane care la anumite nivele sînt completate şi de „explozii" locale de alte specii. Astfel, mai ales, în etajul santonian şi în partea inferioară a campanianului inferior avem explozii de Robulide sau de Stensioine.

În lucrarea de faţă dorim nu numai să prezentăm asociaţiile de Globotruncane ci să le şi încadrăm în subdiviziunile stabilite pe bază de macrofaună. Vom încerca de asemenea o corelare şi cu zonele micropaleontologice stabilite în ultima vreme în faciesuri similare din regiunile prealpine şi carpatice. În ultimii ani există o serie de cercetători ca: *D. Herm,* (1962, 1967) *J. Sigal* (1952, 1955, 1956, 1957), *D. Postuma* (1962, 1967) care au stabilit pentru regiunile europene sau eruropene şi africane astfel de zonări micropaleontologice pe baza resturilor de Globotruncane. La noi în ţară de această problemă s-a ocupat numeroşi cercetători. Dintre lucrările publicate valoroase sînt cele ale lui *Vinogradov* (1959, 1963) şi *M. Tocorjescu* (1959, 1963).

Orizontarea senonianului pe baze micropaleontologice în regiunile clasice ale gosaului german au fost făcute în ultimii ani de *D. Herm* care a efectuat o minuţioasă analiză de microfaună mai ales în regiunea Latten şi Nierental, revizuind cu această ocazie şi unele date stratigrafice a acestui gosau încadrat în Untere, Mittlere şi Obere Gosau. D. Herm se raliază în aceste probleme părerilor lui Kühn.

Acest autor consideră că în regiunile amintite Obere gosau-ul apare clasic mai ales în regiunea Nierental, unde descrie o serie de profile din care a recoltat o bogată microfaună. Acest autor subliniază şi un alt fapt esenţial: după cutările subhercinice, transgresiunile şi regresiunile locale dau aspecte specifice în sedimentarea acestor regiuni clasice pentru cretacicul superior din vestul Europei.

Pentru senonianul amintit D. Herm a dat o orizontare pe baza microfaunei în care se descriu şase zone: două pentru campanian (zona A şi B), o zonă de trecere spre maastrichtian (zona C), şi trei zone pentru maastrichtian (zonale D. E şi F), din care zona E are şi ea un caracter de trecere între maastrichtianul inferior şi cel superior. Zonarea s-a făcut pe bază de Globotruncane, Rugoglobicerine şi Globigerinelle.

Zona A este caracterizată printr-o asociaţie de *G. marginata, G. canaliculata* şi *G. thalmanni*. Zona B cuprinde formele de *G. concavata, G. coronata, G. formicata, G. arca, G. calcarata* şi *G. calciformis*.

Zona C cuprinde formele de *G. citae* şi *G. contusa*.

Zona D are formele de *G. ventricosa, G. intermedia* şi *G. gansseri*.

Zona E considerată ca o zonă de trecere, este marcată de apariţia formei de *G. mayaroensis* şi *G. rosetta* cît şi de stingerea unor forme ca: *G. tricarinata* şi *G. lapparanti*.

Zona F este zona cu *G. marayonesis* care cuprinde formele de *G. contusa, G. rugosa* şi *G. scotti*.

În zonarea stratigrafică a senonianului făcută de *J. Sigal* (pe bază de Rosaline), se subliniază faptul că în stabilirea acestor zone nu poate fi vorba în exclusivitate de o fosilă caracteristică ci de asociaţii numite chiar „zone de asociaţie" stabilite deseori în strînsă corelare cu macrofauna. În stabilirea zonelor J. Sigal arată că nu se pot aştepta reprezentări după stratotipuri sau faciesuri stratotipice. Autorul a folosit profile para — sau facio — stratotipice ale regiunilor subalpine, voconţiene sau alte regiuni pentru zonarea sa. Autorul a comparat apoi aceste regiuni cu zonele limitrofe Franţei.

J. Sigal stabileşte în 1967 pentru coniacianul superior şi santonian o zonă cu *G. concavata*. În campanian şi maastrichtian inferior se dezvoltă zona cu *G. stuarti, G. conica, G. elevata* şi *G. stuartiformis;* zona este foarte largă şi complexă, dar pentru campanianul inferior şi mediu se consideră mai dezvoltată o asociaţie formată din *G. conica, G. elevata* şi *G. stuartiformis*.

În zonarea stabilită de *J. A. Postuma* (1962, 1967) regiunile americane cărora li s-a adăugat Africa de nord (după Dalbiez) şi regiunile din Trinidat (după Bolli) dau o scară care este generalizată pentru depozite cu un areal şi mai larg, în care pentru senonian se stabilesc următoarele zone:

Santonianul inferior este caracterizat prin zona cu *G. concavata*.

Santonianul superior cuprinde zona cu *G. carinata*.

Pentru campanianul inferior se stabileşte zona cu *G. elevata*.

Campanianul superior se caracterizează prin zona cu *G. calcarata*.

Maastrichtianul împărţit în trei, are în bază zona cu *G. stuartiformis*, partea medie zona cu *G. gansseri* iar partea superioară zona cu *G. mayaroensis*.

În regiunea Sebeş—Pianuri în faciesul marnos cu inocerami în zona cu I. wegneri, I. subpercostatus, şi I. mülleri de vîrstă santoniană cît şi în cea cu I. balticus, I. mülleri etc. ce aparţine campanianului inferior apare o asociaţie microfaunistică în care găsim *G. concavata, G. angusticarinata, G. formicata*. Această zonă o numim *zona cu G. concavata şi G. formicata* şi o atribuim santonianului superior campanianului inferior.

Asociaţia campaniană este ilustrată de *G. conica, G. marginata, G. lapparanti* şi *G. arca*. Această asociaţie se găseşte alături de ammoniţii şi inoceramii campanieni. Numim această zonă *zona G. stuarti-elevata*.

Începînd cu partea superioară a campanianului şi în maastrichtianul inferior se dezvoltă o asociaţie de *G. arca, G. globigerinoides, G. bulloides* şi *G. citae*. Această zonă pe care o numim cu *G. arca* se dezvoltă mai ales alături de ammoniţii şi inoceramii maastrichtieni inferior.

Partea terminală a maastrichtianului în care se dezvoltă Baculites anceps, Pachydiscus neubergicus şi inoceramii de talie mică găsim o microfaună cu *G. citae* şi *G. mayaroensis,* zona pe care o numim cu *G. mayaroensis,* şi ea caracterizează maastrichtianul superior.

Tabloul alăturat, permite compararea zonelor stabilite în regiunea Pianuri—Sebeş cu zonele autorilor citaţi mai sus.

În concluzie, lucrarea de faţă aduce date noi macro şi microfaunistice care contribuie la o zonare a sedimentarului senonian în această regiune septemtrională a Carpaţilor meridionali.

BIBLIOGRAFIE

1. Herm, Dietrich, *Stratigraphische und micropaläontologische untersuchungen der Ober kraide im Lattengebirge und Nierental,* München, 1962.
2. Marincaş, Valeria, *Contribuţiuni la studiul cretacicului superior din regiunea Sebeş,* D. d. S. Com. Geol. XXIX, Bucureşti, 1955.
3. Marincaş, Valeria, *Contribuţiuni la studiul cretacicului superior din regiunea Pianuri* (Vest de Sebeş), Studia Univ. Babeş—Bolyai, Seria Geol.-Geogr., 1927, f. 2.
4. Postuma, J. A., *Manual of Planktonic Foraminifera,* P.I. Cretaceous, Haga, 1962.
5. Sigal, J., *Essai sur l'état actuel d'un zonation stratigraphique a l'aide des principales espèces de Rosalines* (Foraminiferes), Compte rendu de. Séeamces de la Soc. Géol. de France, Paris, 1967, fas. 2.
6. Tocorjescu, Maria, *Studiul globotruncanelor din Cretacicul superior din zona flişului,* D.d.S. Inst. Geol. 1950—1951, Vol. XXXVIII, Bucureşti, 1958.
7. Tocorjescu, Maria, *Studiul micropaleontologic al depozitelor succesiunii cretacic superior paleogen de pe Valea Mitoii, regiunea Làicăi,* Asoc. Geol. Carp. Balc. V, S. II, Vol. III/2, Bucureşti, 1963.
8. Vinogradov, Ctin, *Limita cretacic-paleogen in bazinul văii Prahova,* Studii şi Cercetări. Vol. V, f. 2, Bucureşti, 1960.

DÉTERMINATION DES DÉPÔTES SÉNONIENS DE LA ZONE SEBEŞ-PIANU SUR LA BASE DE LA MACROFAUNE ET DE LA MICROFAUNE

RÉSUMÉ

La présente étude apporte de nouvelles données sur la macrofaune et la microfaune de la zone Sebeş—Pianu, qui contribuent à la détermination des dépôts sédimentaires sénoniens de la région septentrionale des Carpates méridionaux.

ORIZONTAREA SENONIANULUI DIN REGIUNEA SEBEȘ-PIANURI, PE BAZE MICRO ȘI MACROFAUNISTICE.

ZONE MICRO

Schema	Zone (de la stânga la dreapta)
SIGAL 1952	B · C · D · Turon. inf. · Cenom · Albian
DALBIEZ 1955	conlusa · arca · elevata · ventricosa · schneeg · helvetica · Rotalipora (sup. · mediu · inf) · Thalm. · Ticinella
SIGAL 1955	concavata · Rosalines · helvetica · Globigerine mari
DALBIEZ 1956	← 4a · 4b · 5 · 6 · 7a · 7b →
KLAUS 1959-1965	9 · 8 · 7 · 6 · 5 · 4 · 3 · 2 · 1
HERM D. 1962	F · E · D · C · B · A
SIGAL 1967	mayaroensis · mayaroensis si conlusa · stuarti · calc. si · elevata si stuarti · concavata · Rosalines plate · helvetica · Globig. mari · appennin. · ticinensis
POSTUMA 1967	mayaroensis sis ganssen · arca stuartiformis · calcarata stuarti · elevata stuarti · fornicata carinata · concavata · renzi
MARINCAS 1968	mayaroensis · arca · stuarti · elevata · fornicata · concavata

Nr.	Specia
1	Globotruncana mayaroensis Bolli
2	G. (Preglobotruncana) citae (Bolli)
3	G. arca (Cushman)
4	G. bulloides Vogler
5	G. sp. (exgrupa globigerinoides)
6	G. stuarti (De Lapparent)
7	G. conica White
8	G. globigerinoides Brotzen
9	G. marginata
10	G. lapparenti (Bolli)
11	G. tricarinata Quereau
12	G. formicata Plummer
13	G. angusticarinata Gandolfi
14	G. coronata Bolli
15	G. concavata (Brotzen)

SCARA ZONARĂ A MACROFAUNEI

	Maastrichtian sup.	Maastrichtian inf.	Campanian sup	Campanian mediu	Campanian inf	Santonian sup.	Santonian inf.	Coniacian sup inf	Turonian sup inf	Cenomanian sup. inf	Vracon.	Albian
INOCERAMI	I. caucazicus, I. planus, I. missolensis, I. balticus, I. alaeformis	I. balticus, I. impressus, I. regularis, I. annulatus, I. salisburgensis	I. balticus, I. decipiens, I. oratus, I. regularis	I. balticus, I. adjakensis, I. robustus, I. hungaricus, I. giganteus	I. balticus, I. brancoi, I. praimus, I. decipiens, I. mulleri	I. wegneri, I. mulleri, I. lingua, I. subpercostatus						
AMONITI	Pachydiscus neubergicus, Baculites anceps	Baculites anceps, Baculites vertebralis	Hauericeras fayoli, Neancyloceras retrorsum	Pachydiscus colligatus, Pachydiscus egertoni	Nowakites pailletteanus							

FIG. 1

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA FAUNEI DE VERTEBRATE FOSILE DIN PEŞTERILE SITUATE ÎN PARTEA DE NORD-EST A BAZINULUI PETROŞANI

Elena Poporogu

Fauna de vertebrate fosile din peşterile situate în partea de NE a Bazinului Petroşani, a început să fie studiată abea în anul 1968, prin abordarea temei: Prezenţa lui Ursus spelaeus în peştera Roşia ( ), lucrare în care s-au făcut măsurători pe un număr de 90 piese fosile.

În lucrarea de faţă ne propunem să continuăm cercetarea faunei de vertebrate fosile, mai ales a microvertebratelor, prin descrierea a încă 6 specii.

Majoritatea materialului cercetat, provine dintr-o săpătură efectuată într-o peşteră situată la 750 m. în versantul drept al pîrîului Roşia, situat la cca. 2,5 km. spre N. de oraşul Petroşani.

Se poate ajunge la această peşteră, din cheile Roşia, urcînd circa 70 m, pînă la baza peretelui calcaros, apoi se merge în aval circa 200 m. Deschiderea peşterii este foarte joasă în formă de semielipsă. După o porţiune de 2,5 m, în care trebuie să te tîrăşti să poţi înainta, se pătrunde într-o cameră înaltă de 7—8 m, de formă circulară, din care spre S.E. se pătrunde într-o altă cameră mai mică, în care din exterior printr-o fantă pătrunde foarte puţină lumină. Depozitele care umplu această cameră sînt brun roşcate de tip terra rossa. În urma săpăturilor efectuate în această umplutură, s-au putut colecta un bogat material fosil, fiind alcătuit din rozătoare mici, insectivore, carnivore, resturi de păsări şi numeroase specii de gasteropode. Din material au fost determinate un număr de 6 specii de microvertebrate.

Lista genurilor şi speciilor ce au fost determinate:

Glis sackdilluigensis
Allophaiomys plicaenicus
Poliomys episcopalis
Apodemus sp.
Cricetus cricetus nanus
Allocricetus sp.

DESCRIEREA MATERIALULUI

Piesele fosile cercetate constau din: oase lungi, maxilare şi dinţi. Determinările s-au putut efectua, numai pe baza morfologiei şi măsurătorilor efectuate pe dinţi.

Studierea oaselor lungi nu a adus la date concludente, pentru determinarea generică şi specifică, măsurătorile prezentînd foarte multe interferenţe.

Genul Glis Brisson 1962
Glis sackdillingensis (Heler) 1933
Material: P_4

FIG. 1.

Pe singurul exemplar de P_4 prezintă o suprafaţă de masticaţie alcătuită din patru creste transverse complecte, între care se interpun alte trei creste incomplecte. P_4 este uniradicular, prezentînd numai un şanţ superficial ce-l străbate în tot lungul său. (fig. 1)

	Dimensiuni în mm.	
P4	Lungime	1,20
	Lăţime	1,05
	Lungimea rădăcinii	3,00

Genul Allophaiomys Kormos 1932
Allophaiomys pliocaenicus Kormos 1932
Material: 1 M^1, 2 M^2, un maxilar superior

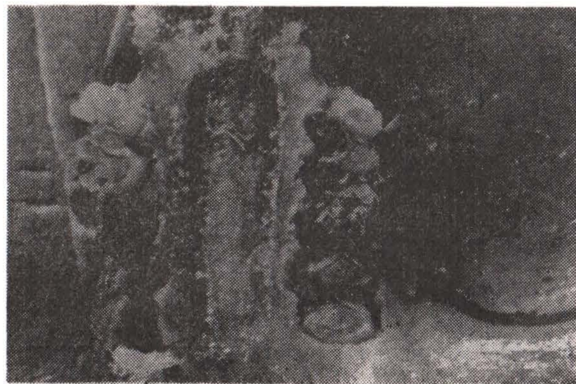
M^1 — constă dintr-un lob anterior de tip arvicola, din trei triunghiuri de dentină închise şi dintr-un lob posterior în formă de semilună. Două invaginări laterale dispuse de obicei faţă în faţă, schiţează o separare uşoară a lobului mezial de celelalte triunghiuri confluiente ale complexului paraconidic.

M^2 — constă dintr-un lob anterior trunchiat, din două triunghiuri de dentină închise şi un lob posterior, sub forma unui arc de cerc. Nu putem trage concluzii comparative asupra acestui material, el fiind dela un singur individ. Lungimea lui M^1 fiind de 2,30 mm, iar limitele de variaţie ale speciei fiind cuprinse între 2,25—2,60 mm, deci valorile găsite pe exemplarul nostru sînt cuprinse în limitele de variaţie ale speciei. (fig. 2).

Genul Pliomys
Pliomys episcopalis (Mehely)
Material: 3 I, 1 M_1, 1 M_2

Incisivii sînt tipici, puţin uzaţi fiind dela exemplare tinere.

FIG. 2.

M_1 — constă din cinci prisme de smalţ dispuse altern, comunicînd uşor între ele, dintr-un lob distal în formă de talpă şi dintr-o calotă mezială aproape complect închisă. Lozul anterior aproape complect trunchiat lingual şi rotunjit mezial, dezvoltă pe partea labială o proeminentă ascuţită orientată distal. Smalţul este neuniform prezentînd zone mai convexă a acestora.

FIG. 3.

FIG. 4.

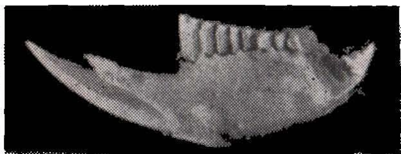

FIG. 5.

Lungimea coroanei ajunge la 2,8 mm, iar lăţimea în dreptul triunghiurilor de smalţ atinge 1,3 mm (Fig. 3, 4 şi 5).

Apodemus

Apodemus sp.

Genul Apodemus a fost pus in evidenţă pe baza a trei dinţi (P^4, M^1, M^2) proveniţi de la un exemplar tînăr.

P_4 — are suprafaţa de masticaţie foarte simplă, cu un contur aproape circular, prezentînd o mică invaginare.

M_1 — prezintă un contur mai puţin circular, iar pe suprafaţa de masticaţie se individualizează 5 cuspizi, foarte diferiţi între ei ca mărime. Lungimea lui M_1 este de 1,85 mm, iar lăţimea de 1,10 mm.

M_2 — prezintă un singur elipsoidal. (Fig. 6, 7, 8).

Genul Cricetus

Cricetus Cricetus nanus

Material: 1 M_1, 1 M_2, 1 M_3, 1 maxilar inferior.

FIG. 6.

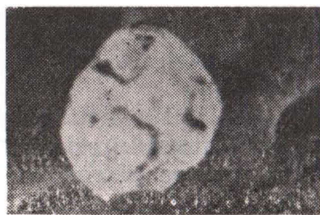

FIG. 7.

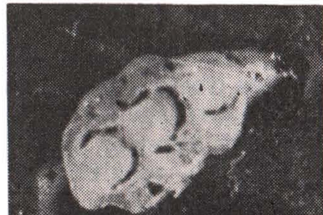

FIG. 8.

Un maxilar inferior complect cu trei dinţi, indică prezenţa genului Cricetus, în materialul colectat (Fig. 9, 10, 11).

Dimensiuni în mm.	Peştera Roşia	Date din literatură
Lungimea M_1	2,50	2,5 — 2,75
Lungimea M_2	2,20	2,20
Lungimea M_3	1,80	1,90

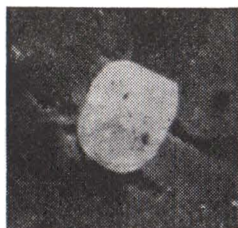

FIG. 9.

FIG. 10

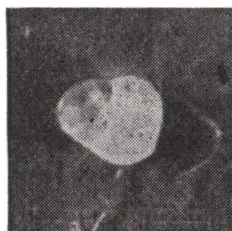

FIG. 11

Pînă în prezent micul cricetin a mai fost semnalat la Nagyharsány-hegy (Kretzoi 1956), la Betfia II (Schaub 1930) şi la Betfia X (Terzea 1967) staţiuni datînd din faza de început a bihariumului.

Genul Allocricetus s
Allocricetus sp.

Material — două maxilare drepte inferioare, M^1, M_2, M_3. Materialul provine de la un individ destul de tînăr smalţul de pe suprafaţa de masticaţie fiind foarte puţin uzat.

Dimensiuni în mm.	La exemplarul de la Roşia
Lungimea M^1	2,80
Lungimea M^2	2,0
Lungimea M^4	2,0

MAXILAR INFERIOR DREPT

Dimensiuni în mm.	Exemplarul de la Roşia
Lungimea	30
Inăl. în dreptul art. mastoid.	12
Grosimea în dreptul lui M^1	3
Inălţimea „ „ „ „	8

Toţi dinţii sînt biradiculari, lungimea rădăcinilor fiind de 5—3 mm, partea liberă a incisivului avînd 8 mm.

Suprafaţa lui M^1 prezintă un contur triunghiular orientat cu partea ascuţită anterior. Suprafaţa masticatorie prezintă 6 cuspizi.

M_2 — prezintă un contur aproape pătrat, în fiecare colţ avînd cîte un cuspid.

CONCLUZII

Asociaţia faunistică de vertebrate cercetată, cuprinde microvertebrate reprezentate prin: Arvicolidae, Muridae, Cricetidae, etc.

Privită în ansamblul său fauna de aici se apropie foarte mult cu aceea de la Betfia X de lîngă Oradea (3) avînd o serie de elemente comune, dintre care menţionăm:

— preponderenţa sp. Allophaiomys pliocaenicus,

— prezenţa genurilor: Cricetus, Glis, Apodemus, genuri ce au fost găsite şi la Betfia X.

În ce priveşte vîrsta faunei studiate, după datele comparative s-ar putea încadra la limita dintre villanyum-biharium.

BIBLIOGRAFIE

1. Felix, Bernard, *Elements de Paleontologie*, 1895.
2. Barbu, I. Z., *Catalogul vertebratelor fosile din România*, Mem. Sect. Ştiinţ. Acad. Rom., seria III, VII, Mem. 2, 1930.
3. Terzea, E., *Un nou punct fosilier Betfia X*, Lucr. Inst. de Speologie, 1967, Ed. Acad.

CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DE LA FAUNE DE VERTÉBRÉS FOSSILES DES GROTTES DE LA PARTIE NORD-EST DU BASSIN DE PETROŞANI

RÉSUMÉ

Cette étude expose les résultats des recherches sur la faune fossile des grottes de la partie nord-est du bassin de Petroşani. Six espèces de vertébrés fossiles microscopiques y sont décrites.

NOTĂ ASUPRA QUERCINEELOR PĂDURII BEJAN

Ştefan Schreiber

Pădurea Bejan — din care 103 ha. (H C M. nr. 2377/1940) constituie rezervaţie monumentală naturală — a devenit cunoscută, datorită particularităţilor sale de importanţă ştiinţifică în privinţa:

— dispoziţiei altitudinale şi modului de succesiune a diverselor tipuri de stejărete;

— coexistenţei diferitelor specii de stejari, fapt care a dat naştere unui interesant fenomen de hibridare naturală.

Acţiunea complexă a factorilor climatici, edafici şi orografici existenţi, a favorizat vegetarea spontană pe acest teritoriu a unor specii de Quercus, care foarte rar pot fi întîlnite într-o „colecţie vie“ atît de interesantă:

1. Quercus petraea (Matt) Liebl. — Gorun;
2. Quercus dalechampii Ten.
(Q. petraea, ssp. dalechampii) Ten. (Borza); — Gorun;
3. Quercus polycarpa Sschur.
(Q. petraea, ssp. polycarpa) Schur (Soó); — Gorun;
4. Quercus robur L. — Stejar;
5. Quercus frainetto Ten. — Gîrniţă;
6. Quercus cerris L. — Cer;
7. Quercus pubescens Willd. — Stejar pufos;
8. Quercus virgiliana Ten.

În cadrul arboretului — în procent de 1—2% — mai întîlnim şi carpen (Carpinus betulus L.), tei (Tilia cordata Mill.), mojdrean (Fraxinus ornus L.), jugastru (Acer campestre L.), cîteva grupuri de pin negru şi pin (Pinus nigra Arn. şi Pinus silvestris L.)), cîteva exemplare de scoruş (Sorbus aucuparia L.) etc., iar în componenţa subarboretului — arţar tătăresc Acer tataricum L.), păducel (Crataegus oxyacantha L.), lemn rîios (Evonymus verrucosa Scop.), lemn cîinesc (Ligustrum vulgare L.), răsură (Rosa gallica L.), dîmoz (Viburnum lantana L.) etc.

Plantele Festuca vallesiaca Schleich, Genista tinctoria L. (drobiţă) etc., ca reprezentanţi tipici — în unele părţi — ai păturii vii, indică condiţii de sol înrăutăţite, fapt ce se datoreşte păşunatului şi exploatării unor parcele a pădurii, în trecut.

Aflîndu-se în zona de întîlnire a provinciei floristice central-europene est-carpatice (caracterizată prin pădurile de Quercus robur şi Quercus petraea ...) cu provincia daco-ilirică a pădurilor de Quercus cerris, la care se ataşează Quercus frainetto şi Quercus pubescens şi avînd totodată un

regim climatic mai blînd (veri temperate, calde, cu umiditate suficientă în general şi ierni mai puţin friguroase, fără prea multă zăpadă, amplitudini termice moderate) — platourile cu expoziţie nord-estică, ce se ridică din pîrîul Bejan (alt. 224 m) pînă la Vîrful Măgurii (alt. 507 m), formînd pante a căror înclinare variază între 5° şi 25° (în medie 10°), oferă condiţii prielnice de vegetaţie speciilor susamintite. Aşa se explică şi prezenţa unor elemente sudice termofile, cum sînt Quercus cerris, Quercus frainetto, Quercus pubescens, Fraxinus ornus etc.

Condiţiile orografice amintite (expoziţia în primul rînd), cele hidrografice (pîrîul Bejan, care izvorăşte în această pădure are apă puţină şi se şi seacă uneori în timpul verii), condiţiile edafice existente (podzol bătătorit şi subsol de argilă compactă aşezată pe rocile andezitice; pătură subţire de humus, aproape dispărută în unele locuri) determină o inversiune în etajarea altitudinală a tipurilor de stejărete. Astfel în fundul vîlcelelor se întîlnesc gorunete în general, putîndu-se urmări în continuare succesiunea pe versanţi a stejăretelor propriuzise cu stejăreto-gîrniţete, a gîrniţetelor cu stejar pufos Quercus pubescens şi Quercus virgiliana şi a stejăretelor de stejar pufos. Are loc o trecere de jos în sus de la tipurile de stejărete mezofile, la cele submezofile — şi xerofile — termozile.

Coexistenţa şi amestecul intim al diferitelor specii de stejari au dat naştere la un fenomen de hibridare naturală. Hibrizii identificaţi pînă în prezent sînt:

X Quercus haynaldiana Simk. (Q. frainetto × Q. robur);
X Quercus tabajdiana Simk. (Q. frainetto × Q. polycarpa);
X Quercus tufae Simk. (Q. frainetto × Q. petraea);
X Quercus dacica Borb. (Q. polycarpa × Q. pubescens);
X Quercus kerneri Simk. (Q. pubescens × Q. robur);
X Quercus budensis Borb. (Q. pubescens × Q. virgiliana);

În afara hibridărilor susamintite — au dat naştere la diferite varietăţi şi forme atît speciile de Querucs existente (exemplu: Quercus robur var. puberula (Lasch.) Schwz. forma brevipes (Heuff.) Bec.), cît şi hibrizii lor naturali:

X Quercus kerneri Simk., var. devensis (Simk.);
X Quercus dacica Borb., var. Tiszae (Simk. et Fekete);
X Quercus haynaldiana Simk., var. heuffeli Sim.

Considerăm, că nu ar fi lipsită de interes o verificare experimentală a formelor hibridogene, întrucît constatările de pînă acum cu privire la hibrizii amintiţi, se bazează mai mult pe impresii morfologice.

BIBLIOGRAFIE

1. Borza, Al., *Dicţionar etnobotanic*, Ed. Academiei R.S.R., 1968.
2. Borza, Al., Boşcaiu, N., *Introducere în studiul covorului vegetal*, Ed. Academiei R.P.R., 1965.

3. B o r z a, Al., C ă l i n e s c u R., C e l a n, M., P a ş c o v s c h i, S., P a u c ă, A., P o p, E., P u ş c a r u - S o r o c e a n u, E., *Vegetaţia în Monografia geografică a R.P.R.*, Ed. Academiei R.P.R., 1960.
4. B e l d i e, Al., C h i r i ţ ă, C., N o n u ţ ă, I., *Plante indicatoare din pădurile noastre*, Ed. agro-silvică, Bucureşti, 1954.
5. B e l d i e, Al., *Fam. Fagaceae* în „Flora R.P.R.“, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1952.
6. C ă l i n e s c u, P a u l, *Biogeografia României*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1969.
7. P é t e r f i, M á r t o n, *Déva flórája*, A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat XVI. évkönyve, Déva, 1907.
8. P é t e r f i, M á r t o n, *Adatok Déva flórájához*, Publicaţiile muzeului judeţului Hunedoara, Anul II, nr. 1—2/1928, Deva.
9. P o p, E m i l, S ă l ă g e a n u, N., *Monumente ale naturii din România*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1965.
10. P u ş c a r u - S o r o c e a n u, E., P o p o v a — C u c u, A., *Geobotanica*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1966.
11. S c h r e i b e r, Ş t e f a n, N u ţ u, A n i ş a, *Rarităţi în flora dealurilor Devei*, Sargetia, vol. V, Deva, 1968.
12. S c h r e i b e r, Ş t e f a n, N u ţ u A n i ş a, *Angiospermele dicotiledonate din flora dealurilor Devei*, Sargeţia, vol. VI, Deva, 1969.
13. S i m o n k a i, L a j o s, *Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata*, Kiadja a Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1886.

NOTE SUR LES QUERCINÉES DE LA FORÊT DE BEJAN

RÉSUMÉ

Note présentant l'intéressante flore hybride de Quercinées de la réserve forestière de Bejan.

CONSIDERAŢII FIZICO-GEOGRAFICE ASUPRA ZONEI GEOAGIU-BĂI

Cornel Stoica

La extremitatea sud-vestică a unuia din cele mai mici şi interesante bazine a Munţilor Apuseni — bazinul Glodului — se circumscrie zona Geoagiu-Băi, cunoscută îndeosebi prin atrăgătoarea staţiune „a băilor". Staţiunea este situată într-un bazinet depresionar, sculptat în partea de sud-est între prelungirile munceilor Săcărîmb.

De o parte şi alta a staţiunii se desfăşoară o ramă de culmi împădurite cu fag, gorunete şi brad, cînd mai pronunţate cînd mai domoale, împinse din Măgua Boiului, înspre valea Mureşului. În nordul localităţii Geoagiu-Băi domină dealul cu vîrful Ceretul (550 m) iar la sud-vest cornetul Cigmăului cu culmile Piscu şi Pleşu ce nu întrec 500 m înălţime.

Între înălţimile dealurilor, care deşi nu depăşesc 600 m, staţiunea pare strînsă ca într-o căldare din care se poate ieşi sau intra pe o singură poartă, aceea urmată de şoseaua asfaltată.

În pintenul estic al prelungirilor colinare formate în deosebi din calcare, valea Băilor ce traversează staţiunea, a erodat ca şi rîul Geoagiului în decursul timpului, creînd şeaua pe care se intră în mica covată a băilor.

Alcătuirea geologică a regiunii în care este cuprinsă staţiunea Geoagiu-Băi se remarcă prin varietate şi complexitate de structură şi roci. Zona amintită se încadrează în unitatea structurală a Munţilor Apuseni, în a căror file de geologie istorică sînt însemnate prefacerile complexe suferite, odată cu scurgerea timpului numărat în sute şi milioane de ani. Consecinţa frămîntărilor îndelungate din erele geologice este întregul mozaic petrografic şi stratigrafic întîlnit aici.

În principal, zona este formată din roci eruptive metamorfice şi sedimentare. Între rocile din urmă, predomină gresiile, marnele, argilele, calcarele şi tufurile calcaroase. Calcarele cristaline ocupă o suprafaţă mai restrînsă.

Un complex de roci aparţinînd cretacicului, gros de peste 100 m, se dezvoltă vizibil în partea de est şi nord a staţiunii, apărînd deschis pe valea Chiliei şi malul stîng al pîrîului Geoagiu printr-o alternanţă de argile, gresii şi aripile nisipoase în bancuri succesive groase de 0,80—1,00 m (Cenomanian). Dintre acestea predomină argilele care au un caracter marnos, de culoare cenuşie cu reflexe verzui, dispuse în bancuri ce se despart în plăci subţiri după suprafeţe curbe.

O altă serie de roci cretacice reprezentate prin marne roşii se dezvoltă pe malul drept al Văii Băilor stînd uneori direct peste cristalin (Senonian).

Nu pot fi trecute cu vederea calcarele cristaline ce ies la suprafață, formînd în spatele ștrandului o adevărată înălțime, iar cîteva sute de metrii mai departe înspre vest alcătuiesc o veche carieră, exploatată în scopul producerii varului sau „pietrei“ pentru pietruitul drumurilor.

„Cine a petrecut concediul de odihnă la Băile Geoagiu și a făcut excursii în dealurile dimprejur a putut constata existența unui monticul de calcare cristaline, în spatele stațiunii, dincolo de care, în orice direcție a pornit-o, a găsit, în rîpe și maluri, gresii și marne“*.

Depunerile mai noi (cuaternar) sînt formate din straturi deluviale de argile nisipoase și aluviuni, constituite din pietrișuri și nisipuri în general de natură calcaroasă întîlnite mai ales de-a lungul văilor principale.

Tufurile calcaroase ocupă o suprafață destul de mare, îndeosebi spre sud-est, acoperind în mare parte depozitele vechi. Grosimea de peste 40 m ca și structura lor puțin compactă permit o intensă circulație a apei prin masa lor.

Din punct de vedere tectonic, fundamentul acestei zone a fost afectat de mișcări, presiuni și falieri care au dus la fisurarea și strivirea stratelor în toate direcțiile.

În partea estică a localității Geoagiu-băi se poate ușor observa pe partea dreaptă a Văii Băilor, aflorismentul de calcare de pe urcușul drumului, puternic fisurate, crăpate și depuse în straturi diferite. Pe platoul deasupra lor apar marnele roșii (depozite senoniene), în timp ce pe celălalt mal al Văii se întîlnesc straturi diferite de marne cenușii, gresii marnoase (depozite cenomaniene). Acest fapt ne face să ne gîndim la existența unei falii care a dislocat aceste depozite împreună cu fundamentul calcaros, ceea ce are influență asupra zăcămîntului de apă termală.

Rețeaua hidrografică a zonei Geoagiu are ca element principal rîul Mureș care colectează numeroasele cursuri de apă ce se scurg de pe pantele Metaliferilor. În dreptul comunei Geoagiu-Sat Mureșul primește, pe partea dreaptă, pîrîul Geoagiu al cărui bazin de recepție întrece 350 km^2.

Izvoarele și pîraiele care se scurg pe colinele din jurul Geoagiului sînt numeroase și cu debit, în general, permanent și văi înguste cu pereți, în mare parte, abrupți și numeroase praguri. Dintre pîraiele mai importante care alimentează pîrîul Geoagiu sînt Valea Băilor se traversează stațiunea și Valea Chilia ce trece prin satul Renghet.

O parte din apele de precipitație se infiltrează în adîncime, unde este acumulat zăcămîntul de apă termală de la Geoagiu-Băi, mascate în această zonă de calcare cristaline și tufuri calcaroase.

Hidrogeologiei Geoagiului îi este caracteristică circulația în adîncime a apei de precipitații prin intermediul fisurilor, la două nivele: unul superficial, alimentînd o serie de izvoare, începînd cu Valea Băilor și al doilea mult mai adînc, trecînd la circa 800—1000 m și care alimentează zăcămîntul de apă termală.

Apele de suprafață, pătrunzînd în adîncime, pe falii și crăpături întortochiate se încălzește, se mineralizează tot mai mult pe măsura drumului parcurs și al compoziției rocilor.

---

* Victor Papiu, *Geologie și drumeție*. p. 274.

O parte din apă circulă prin masa calcarelor iar o altă parte invadează tufurile calcaroase şi iese la zi printr-o serie de izvoare calde, cu temperatura de 29—33°C şi debit de peste 20 l/secundă.

Acidul carbonic liber din apa minerală Geoagiu, care-i dă şi proprietatea de apă carbogazoasă se datoreşte întîlnirii cu apele minerale vadoase a acestui gaz juvenil care vine de la adîncimi mari pe fracturi adînci, considerat ca manifestare erupţiilor vulcanice de altădată.

Cu o consecinţă a frămîntărilor geologice, a erupţiilor vulcanice ce au avut loc, în îndepărtatele ere geologice, îndeosebi în neogen, în zona Apusenilor, izvoarele termale sînt şi radioactive, stînd în legătură, probabil, cu masivele de eruptiv de la Măgura Cigmăului, Măgura Boiului din partea sud-vestică a staţiunii.

Sînt caracteristice la fel şi depunerile masive de tufuri calcaroase, travertin, groase de zeci de metri, care s-au format prin precipitarea carbonatului de calciu ca urmare a acţiunii apelor minerale carbogazoase.

Este interesant fenomenul de depunere ce poate fi observat pe terenul din spatele ştrandului. Pe anumite porţiuni se întîlnesc stive de resturi de plante acoperite de o pojghiţă subţire de calcar asemănător unui văl de brumă tîrzie. Este poleiala dată de precipitarea carbonatului de calciu, în apa bogată în acid carbonic ce se pierde în aer.

Ca urmare a acestei complexe structuri în care depozitele calcaroase îşi spun cuvîntul sînt şi numeroasele fenomene carstice, des întîlnite în jurul staţiunii ca Grota haiducilor la circa 200 m amonte de lacul cu apă rece al staţiunii peştera şi cascada din apropierea clubului (circa 150 m est) sau numeroase doline, puncte de atracţie pentru vizitatori.

Clima zonei Geoagiu aparţine celei de coline şi dealuri cu caractere de microclimat local, unde se întîlnesc nuanţe climatice destul de atenuate ale munceilor Săcărîmbului cît şi cele de pe şesul Mureşului.

Variaţiile atmosferice relativ scăzute, presiunea atmosferică uniformă, oscilaţiile temperaturii şi umezelii aerului destul de reduse, predominarea timpului senin ca şi scăderea precipitaţiilor sub media pe ţară sînt numai cîteva din elementele climatologice ce se impun. Poziţia geografică de bazinet depresionar, adăpostit, explică existenţa unor ierni relativ blînde (—2°C) şi veri calde (peste 20°C).

În asociaţie cu ceilalţi factori naturali, de vegetaţie, peisaj, în combinaţie armonioasă cu efectele curative ale apelor minerale, climatul acestei zone este un adevărat climat de „calmare" potrivit pentru un organism obosit în căutarea refacerii energiei umane.

Vegetaţia naturală bogată, pădurile de fag, stejar şi brad care domnesc peste întregul ţinut, favorizează păstrarea aerului purificat, ozonat şi reconfortant.

Temperatura, unul din principalele elemente climatologice variază după datele staţiei meteorologice Geoagiu din ultimii 10 ani între valori medii anuale de 9°C şi 10,3°C reprezentînd pe totalul acestor ani media de 9,7°C. Pe o hartă a izotermelor se observă o pătrundere a izotermei de 9 şi 10°C în inima prelungirilor muntoase, în depresiunea Glodului şi căldarea Geoagiului, protejată de vînturi, iar pe de altă parte expusă efectelor de încălzire produse de „foen" a cărui manifestări sînt simţite pe întregul versant sudic al Munţilor Metalici şi Trascău.

Privind mediile lunilor extreme se constată că media lunii ianuarie pe ultimii 10 ani este de — 5,7°C, variind între 1,6°C (1965 şi —8°C (1969), iar media lunii iulie este de 20,6°C cu foarte mici oscilaţii în jurul acestei valori.

Cele mai mari şi cele mai mici valori ale temperaturii aerului din ultimii 10 ani au ajuns la +39,6° în 13. VIII. 1963 şi —33,8°C la 24. I. 1963.

Tabelul de mai jos ne înfăţişează sugestiv datele temperaturilor medii lunare pe anii 1968 şi 1969*.

Anul	Ian.	Ferbr.	Mart.	Apr.	Mai	Iun.	Iul.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Media anuală
1968	–3,4	1,9	4,7	12,4	17,7	20,3	19,4	17,8	15,3	8,5	6,6	–1,8	10 C°
1969	–8,0	–0,2	4,3	9,8	16,9	17,6	19,2	19,3	15,6	9,0	6,4	–1,0	9,7C

Particularităţile fizico-geografice locale imprimă creşteri mai pronunţate spre sfîrşitul lunii martie şi începutul lunii aprilie, cînd datorită efectului de foen se grăbeşte venirea primăverii, iar strandul staţiunii devine încă din luna martie în zilele însorite favorabil pentru baie.

Sînt plăcute pentru odihnă şi zilele lunilor de toamnă, septembrie, octombrie, cînd temperaturile se menţin în general ridicate cu multe zile senine, pentru a trece apoi brusc la scăderi mai pronunţate de temperatură.

În ce priveşte *regimul îngheţului* numărul de zile dintr-un an cu temperaturi sub 0°C variază în jurul cifrei de 100 repartizate pe perioada lunilor noembrie-martie.

Un număr mic de zile cu îngheţ se înregistrează de obicei şi la sfîrşitul lunii octombrie cînd de fapt cade şi prima brumă de toamnă.

Nebulozitatea prezintă valori medii anuale normale cu un maxim principal în decembrie-ianuarie şi un minim în lunile iulie-august.

Zilele senine predomină vara, numărul lor fiind în creştere începînd din luna iunie pînă în octombrie, cînd devine maxim, iar al zilelor acoperite este minim în această perioadă şi maxim în decembrie.

Spre exemplificare dăm numărul de zile senine, noroase şi acoperite pe luni,

În strînsă corelaţie cu gradul de nebulozitate este insolaţia. Durata strălucirii soarelui este de circa 2.100 ore anual, cu cele mai ridicate

	Ian.	Febr.	Mart.	Apr.	Mai	Iuni.	Iul.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Zile senine	10	1	—	9	4	2	7	9	5	14	7	—
Noroase	13	12	—	8	23	—	—	16	22	10	13	3
Acoperite	8	15	31	13	4	28	24	6	3	7	10	28

* Datele privind aspectele climatice au fost culese de la punctul meteorologic Geoagiu şi Deva.

valori în perioada mai-septembrie, ceea ce favorizează băile de soare, plaja atît de căutată de cei care vin la odihnă și tratament.

Precipitațiile atmosferice însumează în zona Geoagiu-Băi valori medii anuale sub 600 mm. (537 mm) în ultimii 10 ani fiind socotite relativ reduse în condițiile de regiune împădurită.

În general se observă menținerea unei trăsături caracteristice și anume aceia a predominării ploilor de primăvară, maximul de precipitații fiind înregistrat în luna mai și iunie. Cantitatea de apă ar putea fi însemnată în graficul valorilor lunare printr-o creștere continuă începînd din luna martie și pînă în mai-iunie și apoi un mers descendent unele neregularități, scăderea fiind mai ușoară în cursul lunilor de vară și mai pronunțată în lunile de toamnă octombrie-noiembrie. Apare în această linie sinuoasă un maxim principal în luna mai, un maxim secundar în decembrie ca și două minime în valorile precipitațiilor în luna noiembrie și februarie.

Evoluția precipitațiilor în anul 1968 prezintă unele abateri de la media ultimilor ani. În prima parte a anului pînă în luna iunie, au căzut precipitații puține ca și în restul țării, pentru ca începînd cu luna iulie să se producă o schimbare totală, caracterizată prin ploi abundente și permanente, ca și temperatura dealtfel mult sub limita valorilor medii obișnuite pentru lunile de vară.

Datele privind mersul lunar al precipitațiilor în anul 1967 (observate și în grafic) poate fi considerat ca normal pentru această zonă.

Precipitațiile cele mai frecvente sînt în lunile de primăvară și vară, însă de durată scurtă, uneori sub formă de averse și cu cantități însemnate de apă, spre deosebire de cele de iarnă cu aspect persistent sub formă de zăpadă, ceea ce influențează valorile medii lunare. Este important pentru zona Geoagiu-Băi, constituția calcaroasă a solului care absoarbe cu ușurință apa rezultată din ploi și vapori de apă, facilitînd permanent drumețiile în natură.

Umezeala relativă a aerului prezintă valori normale în medie de 70—80%, cea mai ridicată în ultimii ani îneregistrîndu-se în anul 1967, de 81% și cea mai scăzută în prima jumătate a anului 1968 cînd a atins valori sub 50% în luna iunie, avînd repercusiuni negative asupra dezvoltării vegetației și în special a culturilor. În topoclimatul stațiunii Geoagiu apar elemente locale sub influența reliefului, a poziției sale fizico-geografice de depresiunea adăpostită. Așa sînt efectele plăcute de foen, calmul atmosferic lipsa vînturilor puternice, ușoare brize montane care ozonează și primenesc aerul, ceea ce constituie un factor în plus în tratamentul unor stări de oboseală, anemie, nevroze, de reconfortare generală.

Flora și fauna bogată, adaugă prin caracterul său complex și variat o notă distinctă de frumusețe și atracție. Datorită condițiilor geografice și climatice se pot întîlni aici în mica depresiune a Geoagiului, și împrejurimi, diferite forme de vegetație începînd de la cele caracteristice zonelor înalte și pînă la cele de locuri joase sau care vorbesc de influențe submediteraniene.

Pe culmile și platourile mai înalte de nord și de vest se întîlnesc păduri compacte de conifere sau amestecate cu păduri de fag, iar mai jos domină stejarul și gorunul.

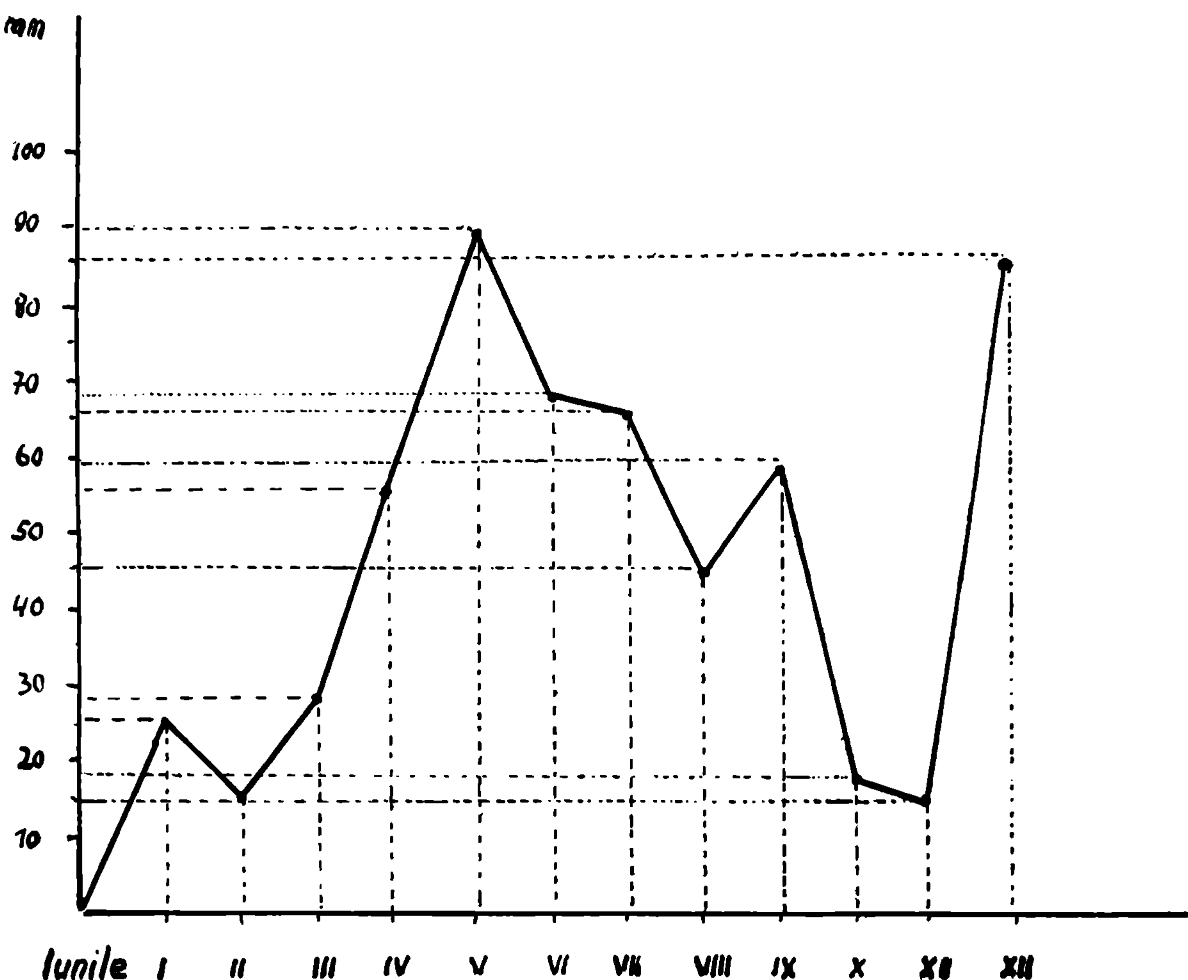

FIG. 1.

Între conifere, molidul (Picea excelsa) care acoperă versantul cu poziţia nordică din spatele staţiunii formează locul de agrement cel mai solicitat. În afară de acestea se întîlnesc şi alte specii de arbori cu frunze căzătoare, în număr mai redus ca alunul, mesteacănul, plopul.

Pomii fructiferi, mai ales mărul, prunul şi nucul, au o mare răspîndire pe pantele domoale cu expoziţie sudică, pe văile deschise ale afluenţilor pîrîului Geoagiu, şi chiar pe platourile dealurilor.

În privinţa producţiei de mere, această regiune s-a făcut cunoscută nu numai pe plan local, dar şi în afara graniţelor judeţului prin cantităţile însemnate de fructe destinate exportului. Cultura nucului, a castanului comestibil îşi găseşte de asemenea, aici condiţiile cele mai favorabile. Influenţele unui topoclimat adăpostit se resimte şi prin prezenţa unor

exemplare de plante pretenţioase la căldură cum ar fi magnolia, pingoiloba, catalpa care se găsesc în frumosul parc dendrologic al staţiunii.

O bogată compoziţie floristică se întîlneşte în fineţe, pe pantele deluroase şi platourile din jurul staţiunii, îmbrăcînd covorul verde cu o mare varietate de culori, după anotimp.

Asociaţia de păiuscă şi iarba vîntului (Agrostis tenuis) cu alte graminee domină zona deluroasă. Între graminee găsim trei varietăţi de festuca (F. rubra, F. protensis, F. sulcata), Cynosurus cristatus, Briza media, Poa pratensis — varietatea angustifolia şi altele. La acestea se adaugă cîteva specii de leguminoase fiind de reliefat cele patru varietăţi de Trifolium (T. pratense, T. repens, T. campestre, T. montanum) şi două varietăţi de Genista (G. tinctoria, şi G. sagitalis).

Covorul floristic este completat de o sumedenie de plante cu flori din cele mai atrăgătoare ca înfăţişare şi colorit ca cele de clopoţei (campanula), pătlagină (Plantago lanceolata şi P. media) brînduşe de primăvară şi toamnă (Crocus), piciorul cocoşului (Ranunculus), untişor (Ficaria) şi altele care oferă ochiului o adevărată desfătare.

Între animale se întîlnesc în mod deosebit iepurele, vulpea, capra sălbatecă, mistreţul şi lupul. Aici se găseşte o vestită zonă de vînătoare aflată sub protecţia Ocolului silvic Geoagiu. Aproape domesticite sînt veveriţele care colindă pomii şi arborii din parcul staţiunii în admiraţia vizitatorilor.

Din lumea păsărilor, variată şi bogată, se pot aminti prepeliţele ocrotite de lege, iar în păduri mierla, cintezoiul, privighetoarea atrăgătoare prin farmecul cîntecelor sau pitulicea, ochiul boului considerate printre cele mai mici păsări de la noi.

Frumuseţile codrului natural al acestei regiuni, factorii curativi ai apelor minerale ca şi varietatea florei şi faunei atrag anual mii de turişti. În timpul verii numeroşi vizitatori, amatori de pescuit îşi găsesc satisfacţia în orele plăcute de pescuit pe malul Mureşului sau pe rîul Geoagiu bogat în scobar, clean, lipan, iar pe cursul superior păstrăv. Aceeaşi satisfacţie o găsesc şi acei amatori de vînat, mai ales în timpul permis pentru vînătoare, în împrejurimile Geoagiului vestite în tot judeţul pentru bogăţia în vînatul de iepuri, vulpi, mistreţi. Nu lipsesc nici caprele sălbatice care coboară uneori pînă în jurul staţiunii, în poeni sau pe traseele de pădure frecventate de excursionişti.

Aspectele fizico-geografice descrise, asociate cu obiectivele social-culturale şi istorice de care dispune, circumscrie zona Geoagiu Băi în rîndul celor de interes crescînd din punct de vedere economic, cultural şi turistic.

BIBLIOGRAFIE

1. Floca, O., *Ghidul turistic al jud. Hunedoara*, 1969.
2. Ilie, M., *Alcătuirea geologică a pămîntului românesc*, Ed. Ştiinţifică, Buc., 1956.
3. Papiu, C., *Geologie şi drumeţie*, Ed. Ştiinţifică, Buc., 1963.
4. Ilie, M., *Munţii metaliferi ai României*, Ed. Ştiinţifică, Buc., 1960.
5. Voiteşti, I. P., *Elemente de geologie*, 1924.

6. I g n a, I., *Apele termale de la Băile Geoagiului in epoca romană*, Alba Iulia, 1924.
7. *Studiu pentru alimentarea cu apă a stațiunii Geoagiu-Băi*, D.S.A.P.C. Deva, 1960.
8. *Studiu geologic privind mărirea debitului de apă termală la Geoagiu-Băi*, I.S.P. Buc., 1960.
9. *Monografia geografică a R.P.R.*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1960.
10. *Harta geologică a R.P.R.*. 1959.

CONSIDERATIONS PHIZICO-GÉOGRAPHIQUES À GEOAGIU-BĂI

RÉSUMÉ

L'auteur présente quelques uns des principaux aspects physiques et géographiques de la zone de Geoagiu-Băi, intéressante par sa position géographique, sa vaste complexité et variété de relief, climat, faune et flore.

Dans ce cadre pittoresque et attractif, est circonscrite la station Geoagiu-Băi, renommée par ses bains thermals, lieu approprié pour la récréation et la traitement.

Întreprinderea Poligrafică Cluj
Comanda nr. 120/970

ERATĂ

Pag.	Rîndul	În loc de	Se va citi
14	5 de sus	referitoare	privitoare
10	3 de sus	și adăugăm	și adaugă
53	3 de sus	*poarta praetoria*	*porta praetoria*
	23 de sus	trei pereți de 1,50 m.	trei pereți este de 1,50 m.
54	4 de jos	trasate în sol	tasate în sol
92	16 de sus	Morà	Móra
124	rubr. IV, 2 de jos	Adăpătur, marhălora	Adăpătura marhălor
133	rub. I, 8—9 de jos	strîmmtu	Strîmt
214	3 de jos	le „Front“	„Le Front“
230	Nota 2	juru	jurul
233	14 de jos	un fel „magazin“	un fel de „magazin“
237	6 de jos	avînd	avînt
238	3 de sus	imortalizat	imortalizate
241	10 de jos	Cenomianul	Cenomanianul
275	1 de sus	Buituri	Buitur

„SARGETIA"